

ANALELE ARADULUI

Anul X, nr. 10 – 2024

ANALELE ARADULUI

Nr. 10
2024

Colecția „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”

ISSN 2457-9939
ISSN-L 2457-9939

Navile Goldis
University Press
Arad

ANALELE ARADULUI

Anul X, Nr. 10, 2024

**Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
ARAD**

**BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ**

Alexandru D. Xenopol
ARAD

ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană – 1863”

Anul X, Nr. 10, 2024

200 de ani de la nașterea lui Avram Iancu

140 de ani de la înființarea ziarului „Tribuna” de către Ioan Slavici

Comitetul coordonator:

ÎPS dr. Timotei Sevciciu, Arhiepiscop al Aradului
Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European
Prof. Ioan Traia, muzeograf Muzeul Satului Bănăţean, Timişoara

Consiliul editorial:

Redactor-şef: dr. Doru Sinaci

Redactor-şef adjunct: dr. prof. Constantin Ghiţă

Secretar general de redacţie: dr. prof. Gabriela Adina Marco

Secretar de redacţie: prof. drd. Ioana Nistor

Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Niţu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaş, arhivist Mirela Pachiţa, arhivist Anca Băiţoiu, prof. Ujj János, prof. Puskel Péter, lector univ. dr. Stelean-Ioan Boia, prof. Horia Truţă, dr. Augustin Mureşan, dr. prof. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demşea, dr. Felicia Aneta Oarcea, dr. Adelina Stoenescu

Consiliul ştiinţific:

Preşedinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Bariţiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Membri:

- prof. univ. dr. Josef Wolf, Institutul pentru Istoria şi Geografia Regională a Şvabilor Dunăreni Tübingen, Germania
- cerc. şt. dr. Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof. univ. dr. Francesco Guida, Università degli Studi Roma Tre, Italia
- cerc. şt. I dr. Dumitru Suciu, Institutul de Istorie „George Bariţiu”, Academia Română, Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Dumitru Preda, ambasador, Universitatea Bucureşti
- prof. univ. dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- conf. univ. dr. Marius Eppel, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” Arad
- prof. univ. dr. habil. Sorin Şipoş, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. emerit Ion Zănea, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea
- dr. Laurenţiu Ştefan Szemkovics, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti
- dr. prof. Dumitru Tomoni, vicepreşedinte Societatea de Ştiinţe Istorice din România

Site: <https://analelearadului.ro/>

Autorii sunt responsabili pentru acurateţea conţinutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum şi de aspectele etice implicite. Drepturile de autor trec asupra revistei „Analele Aradului”.

CUPRINS CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE FOREWORD	9
--	----------

I. ISTORIE.

200 de ani de la nașterea lui Avram Iancu

I. HISTORY.

2024 Year of Avram Iancu, 200 Years Since Birth

Mihai HANDARIC

**Avram Iancu ca model al revoluționarului român, în „primăvara
popoarelor europene” din 1848**

**Avram Iancu as a Model for the Romanian Revolutionary, in ‘the
Spring of the European peoples’ in 1848 11**

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

**Două decorații conferite lui Avram Iancu și lui Vasile Goldiș
(1851, 1933)**

**Two Decorations Awarded to Avram Iancu and Vasile Goldiș
(1851, 1933) 28**

Puiu Emilian VALEA

**Serbări naționale – 200 de ani de la nașterea eroului național.
Avram Iancu – Prefectul Legiunii „Auraria Gemina”.
Organizarea teritorială a Prefecturii „Auraria Gemina”**

**National Celebrations – 200 Years Since the Birth of the National
Hero. Avram Iancu – Prefect of the ‘Auraria Gemina’ Legion.
The Territorial Organization of the ‘Auraria Gemina’ Prefecture 42**

Augustin MUREȘAN

Un drapel al unei legiuni române de la 1848-1849

A Flag of a Romanian Legion from 1848-1849 46

Vasile DUDAȘ

Câteva considerații privitoare la memoria lui Avram Iancu în localitatea arădeană Bârsa, legate de proiectul național, întreprins începând cu anul 1894, de reamenajare a mormântului său, înălțarea unei cruci monumentale și ridicarea unui monument

The Memory of Avram Iancu in Bârsa, Arad: The 1894 National Project to Renovate the Hero's Tomb, Construct a Monumental Cross, and Build a Monument

53

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

Ordinul „Steaua României” conferit în 1924 unor oficiali și unor membri în comitetul pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu

The ‘Star of Romania’ Order Conferred in 1924 to Officials and Members of the Committee for the Commemoration of the Centenary of Avram Iancu’s Birth

67

Petru URSULESCU

Revoluția pașoptistă oglindită în documente din Arhiva Arhiepiscopiei Aradului

The 1848 Revolution Reflected in Documents from the Archive of the Archdiocese of Arad

76

Anton ILICA

„Lumea se învâрте, domnule, dar se și roade”. 2024 – Anul Avram Iancu

‘The world turns, sir, but it also wears away.’ 2024 – The Year of Avram Iancu

86

II. SOCIETATE ȘI ANTROPOLOGIE CULTURALĂ

140 de ani de la înființarea ziarului „Tribuna”

de către Ioan Slavici

II. SOCIETY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY

140 Years Since Ioan Slavici Founded the ‘Tribuna’ Newspaper

Doru SINACI

Inaugurarea sediului redacției ziarului „Tribuna” din Arad, moment de aleasă trăire națională

The Inauguration of the Editorial Office of the ‘Tribuna’ Newspaper in Arad: A Moment of Great National Significance

92

Ioan BIRIȘ

Pierderea cumpătului și eroul nerecuperabil în romanul lui Ioan Slavici, „Moara cu Noroc”

The Loss of Balance and Irrecoverable Hero in Ioan Slavici's Novel 'Moara cu Noroc' 99

Anton ILICA

Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici

Spatiality and Geographical Depictions in the Creation of Ioan Slavici 110

Carina-Anca BABA

Eminescu, Slavici și Hosan – o prietenie care a influențat evoluția culturii românești

Eminescu, Slavici și Hosan – A Friendship That Influenced the Evolution of Romanian Culture 128

III. BISERICA ȘI ȘCOALA

III. THE CHURCH AND THE SCHOOL

Paul KRIZNER

Spirit revoluționar și memorie culturală în Episcopia Aradului în anii 1848-1849

Revolutionary Spirit and Cultural Memory in the Arad Bishopric during 1848-1849 141

Puiu Emilian VALEA

Serbările naționale – 200 de ani de la nașterea eroului național Avram Iancu. Cimitirul de onoare al eroilor de la Țebea

National Celebrations – 200 Years Since the Birth of the National Hero Avram Iancu. The Honor Cemetery of Heroes in Țebea 162

Ioan-Zosin JULA

Avram Iancu, în paginile revistei *Renașterea* (1924)

Avram Iancu in the Pages of the 'Renașterea' Journal (1924) 166

IV. PORTRETE

IV. PORTRAITS

Ioan COTOC

Ioan Slavici și Avram Iancu

Ioan Slavici and Avram Iancu 172

Ioana NISTOR

Ioan Slavici – un astru cu străluciri eterne pe bolta sufletului românesc

Ioan Slavici – An Eternal Star in the Romanian Literature 187

Mădălin Ioan MICU

Protopopul Iosif Başa de Zarand (1840-1866)

Iosif Başa – Dean of Zarand (1840-1866) 192

Florica R. CÂNDEA

Constanţa Hodoş (1860-1934) 90 de ani de la trecerea în nefiinţă. Portret (aproape) sentimental (studiu evocativ)

Constanţa Hodoş (1860-1934): 90 Years Since Her Passing. A (Nearly) Sentimental Portrait (Evocative Study) 199

Gabriela-Adina MARCO

Tribunistul Gustav Augustini (1851-1900) în corespondenţă cu contemporanii săi

Gustav Augustini (1851-1900) from ‘Tribuna’ Newspaper and the Correspondence with His Contemporaries 206

IV. RECENZII

IV. REVIEWS

Florica R. CÂNDEA

Mircea Micu, „Avram Iancu”. Dramă istorică, Editura Hoffman, Caracal, 2019. Note de lectur..... 211

Florica R. CÂNDEA

Note de lectură: Marius Eugen Fernolendt, „Zimbru, Saga grofilor zărândani”, Editura Eurobit, Timişoara, 2023 217

CUVÂNT ÎNAINTE FOREWORD

Ajunsă la cea de-a zecea apariție, revista *Analele Aradului*, editată sub egida Asociației Naționale Arădene pentru Cultura Poporului Român¹, rămâne un punct de referință pentru cercetarea istorică, culturală și socială a acestui spațiu de confluență între tradiție și modernitate. În paginile acestui număr aniversar, cititorii vor descoperi o colecție de studii și cercetări originale, care aduc în prim-plan evenimente, personalități și fenomene definitorii pentru identitatea națională, incluzând aspecte istorice, eclesiastice, etnografice, sociologice și educaționale, alături de portrete și evocări ale unor figuri marcante.

Anul 2024 a reprezentat un prilej de reflecție asupra a două momente de referință din istoria națională, între care aniversarea a 200 de ani de la nașterea lui Avram Iancu ocupă un loc central. Figura eroului moților, simbol al luptei pentru dreptate și libertate, este evocată în acest număr prin contribuții valoroase ce subliniază moștenirea sa culturală și istorică. Articolele incluse analizează nu doar rolul său în Revoluția de la 1848, ci și impactul său asupra conștiinței naționale și a discursului identitar românesc, reflectând importanța continuă a moștenirii sale în societatea contemporană. Spiritul său de sacrificiu și devotamentul pentru idealurile naționale rămân surse de inspirație pentru generațiile actuale, într-o lume aflată într-un continuu proces de schimbare. Într-o perioadă în care valorile identitare sunt puse la încercare prin globalizare și prin noile realități geopolitice, rememorarea acestor momente istorice ne ajută să păstrăm vie conștiința apartenenței noastre culturale și naționale.

Totodată, anul 2024 a marcat împlinirea a 140 de ani de la înființarea ziarului „Tribuna” de către Ioan Slavici, un mare fiu al Aradului, cel care a creat un spațiu propice pentru promovarea idealurilor naționale, cu accent pe problemele societății românești din secolul al XIX-lea, un adevărat

¹ Societatea Culturală „Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863” a fost înființată la 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscop al Aradului, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul de atunci al municipiului Arad, dr. Doru Sinaci, directorul de atunci al Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean, Timișoara și regretatul dr. Emil Arbonie, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” UVVG Arad (vezi: Judecătoria Arad, dosar 19492/55/2014, încheierea nr. 11540/19.11.2014).

catalizator al conștiinței naționale, stimulând spiritul critic și contribuind la formarea unei elite intelectuale implicate activ în viața publică.

Istorici, cercetători, cadre didactice, arhiviști și pasionați de trecut își aduc contribuția printr-o perspectivă originală asupra temelor abordate. Dincolo de rigoarea academică, aceste pagini sunt o invitație la redescoperirea trecutului și la o mai profundă înțelegere a modului în care acesta ne modelează prezentul și viitorul. Mulțumim tuturor celor care au făcut posibilă apariția acestui volum: autorilor, prestigioasei edituri „Vasile Goldiș” University Press care sprijină în fiecare clipă efortul și munca academică, instituțiilor partenere și, nu în ultimul rând, cititorilor noștri, care dau sens efortului nostru editorial.

Sperăm ca acest nou număr al revistei „Analele Aradului” să ofere inspirație, reflecție și o mai bună înțelegere a trecutului, contribuind astfel la dialogul cultural și științific de astăzi.

Doru SINACI

I. ISTORIE.
200 de ani de la nașterea lui Avram Iancu
I. HISTORY.
2024 Year of Avram Iancu, 200 Years Since Birth

**Avram Iancu ca model al revoluționarului român, în
„primăvara popoarelor europene” din 1848**

**Avram Iancu as a Model for the Romanian Revolutionary, in
‘the Spring of the European peoples’ in 1848**

Mihai HANDARIC

*Conf. univ. dr., Secția de Teologie Penticostală Didactică
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad*

Abstract

In this article we claim, a well-recognized fact, that Avram Iancu was a model of the Romanian revolutionary, during the Revolution of 1848, also known as the ‘Spring of the European Peoples’. On the other hand, being a man of his time, he both benefited from the sometimes-favourable context of his time, but also suffered the consequences of the historical period in which he lived. It is the Romantic period, characterized by a spirit of adventure and revolutionary actions. Iancu was the leader of the revolutionaries from Țara Moșilor. He fought for the rights of the Romanians against the Hungarian revolutionary troops, led by Lajos Kossuth. His family has roots in revolutionary activity. His grandfather's brother was Horea - one of the leaders of the Horea, Cloșca and Crișan Uprising of 1784. He participated in the Romanians' gatherings in Blaj, coming with 2000 moti, later with 10000 moti who ensured security and order. On October 19, Iancu founds the Auraria Gemina Legion, in Țara Moșilor, which had a blue-yellow-red flag, arranged horizontally. He had several victories against the Hungarian army. On July 14, 1849, Nicolae Bălcescu was sent to Apuseni to convince Iancu to side with the Hungarians. Iancu refuses, claiming that the Hungarian troops are already defeated. He was decorated with several medals, but refused to receive the decorations each time, due to the fact that the Austrians did not settle the claims. In the last 20 years of his life, he suffered from a mental illness. Although some claim that he suffered from syphilis, most claim that the hero suffered from psychosis caused by psychological trauma. He was a contemporary of Mihai Eminescu, who also suffered from mental depression, which brought him the end.

Keywords: Avram Iancu, Revolution of 1848, Țara Moșilor, Romanticism, Hungarians, Austrians.

Introducere

În acest articol vom căuta să arătăm faptul că Avram Iancu a fost un model de revoluționar român, la Revoluția din 1848, cunoscută și ca „Primăvara popoarelor europene”.

Vom observa că, pe de o parte, fiind omul vremii lui, Iancu a beneficiat atât de un context politic și istoric favorabil, dar, pe de altă parte, a suferit și efectele nefavorabile ale perioadei istorice în care a trăit. Este vorba de perioada Romantică, caracterizată de un spirit de aventură și de acțiuni revoluționare, dar care a avut și extremele ei, care l-au afectat și pe eroul nostru.

Vom vedea că evoluția eroului nostru confirmă afirmația rostită de împăratul Solomon în cartea Ecclesiastul: „*Am mai văzut apoi supt soare că nu cei iuți aleargă, că nu cei viteji câștigă războiul, că nu cei înțelepți câștigă pâinea, nici cei pricepuți bogăția, nici cei învățați bunăvoința, ci toate atârnă de vreme și de împrejurări*” (Eccl. 9:11).

Dar, deși Avram Iancu a beneficiat de un context favorabil Revoluției, el a dovedit că și-a făcut partea lui. A acționat cu înțelepciune și curaj¹, virtuți caracteristice unui creștin. Scriptura îi condamnă pe fricoși: „*Dar cât despre fricoși, necredincioși, scârboși, ucigași, curvari, vrăjitori, închinătorii la idoli și toți mincinoșii, partea lor este în iezorul, care arde cu foc și cu pucioasă, adică moartea a doua*” (Apoc. 21:8).

Aspecte analizate din viața eroului

În lucrarea de față dorim să arătăm că Avram Iancu a fost un model de revoluționar român, la Revoluția din 1848, cunoscută și ca „Primăvara popoarelor europene”. Ultima denumire este preluată din franceză, *printemps des peuples* și din italiană, *primavera dei popoli*. Această denumire semnalează deșteptarea naționalismului european², care a reprezentat scânteia ce a fixat obiectivul pe termen lung al creării statelor naționale pe acest continent. Obiectivul a fost finalizat după Primul Război Mondial, pe baza programului în 14 puncte, formulat de președintele american Woodrow Wilson, pe 8 ianuarie 1918.

¹ Iuliu-Marius Morariu, *Reflectarea imaginii lui Avram Iancu în scrisul istoric și în folclor*, București, Editura Semănătorul, 2014, p. 15.

² Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, pp. 5-7.

Vom arăta că Avram Iancu a fost omul timpului său, fructificând contextul favorabil al vremii. Iancu, motivat de entuziasmul perioadei istorice în care a trăit – Romanticismul, se pare că a avut și efecte negative asupra stării lui de spirit. Acest lucru îl putem observa și la Mihai Eminescu, marele poet al românilor, care a fost afectat de o depresie pronunțată, ce i-a adus în final și sfârșitul.

Avram Iancu a fost conducătorul revoluționarilor din Țara Moșilor. El a luptat pentru drepturile românilor împotriva trupelor revoluționare maghiare conduse de Lajos Kossuth. Încă din luna martie 1848, înaintea declanșării revoluției maghiare din Ungaria și Transilvania, Iancu s-a implicat activ, cerând drepturi pentru români³. Vom vorbi despre participarea sa la adunările de la Blaj, asigurând paza și ordinea în timpul evenimentului.

Vom analiza înființarea, în Țara Moșilor, pe 19 octombrie, a armatei conduse de el, numită *Legiunea Auraria Gemina*, precum și victoriile împotriva maghiarilor. Vom aminti că Nicolae Bălcescu i-a propus lui Iancu să treacă de partea maghiarilor⁴. Vom lua în considerare și inițiativele lui Iancu din anul 1850, când merge la Viena cu o delegație pentru a cere drepturi pentru românii din Transilvania.

Vom observa că în timpul vieții a fost decorat cu mai multe medalii, dar a refuzat să primească decorațiile de fiecare dată, ca reacție față de refuzul austrieșilor de a rezolva revendicările românilor.

A întâmpinat numeroase obstacole. Pe 17 august 1852, a fost arestat la Câmpeni și maltratată de un funcționar austriac. Apoi vom aminti despre boala psihică din ultimele două decade a vieții sale. Vom privi la câteva ipoteze care ar fi cauzat boala: sifilis sau o depresie accentuată produsă de alți factori.

Trăind în perioada Romanticismului, caracterizată de spiritul de aventură care a favorizat și Revoluțiile din 1848, a experimentat și dezamăgirea. Vom aminti că și Mihai Eminescu, care a fost contemporan cu Iancu, deși mult mai tânăr decât el, a suferit o depresie psihică, a cărei cauze nu a fost definitiv elucidată.

Pompiliu Teodor, în cartea *Avram Iancu în memorialistică* (Cluj-Napoca, 1972), menționează influența pe care Avram Iancu a avut-o asupra lui Mihai Eminescu, cel care, deși mult mai tânăr, a fost contemporan cu eroul nostru.

Poetul nostru vorbește în drama sa din tinerețe, intitulată *Mira*,

³ Delia Badea, Ioan David, *Vicențiu Babeș 200: Ediție jubiliară*, Timișoara, David Press Print, 2022, p. 176.

⁴ Silviu Dragomir, *Avram Iancu o viață de erou – ediție aniversară*, ediție îngrijită de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, Cluj-Napoca / Oradea, Editura Muzeul Țării Crișurilor, 2022, p. 67.

publicată în 1868, despre patriotismul său, observând nevoia de a face publicitate eroilor și evenimentelor importante de la Revoluția din 1848, cu scopul de a întări speranța și conștiința unității naționale a românilor. „Ecouri ale revoluției lui Bălcescu sau Avram Iancu sunt reliefate în această operă dramatică, autorul aflându-se într-o fază romantică, fascinat de idealurile pașoptiste. Eminescu rămâne aici credincios propriilor sale afirmații: «pe popor în luptele sale, în simțirea sa, pe popor în puterea sa demonică și uriașă, în înțelepciunea sa, în sufletul său cel mai profund au datorita sa îl aducă în scena dramaturgiei»”⁵.

Originile sale

Avram Iancu s-a născut la Vidra de Sus⁶, în anul 1824, în localitatea care astăzi îi poartă numele „Avram Iancu”, și a murit în 1872 la Baia de Criș. Părinții lui au fost țărani moți înstăriți. Familia din care se trage Avram Iancu are o istorie interesantă în ce privește spiritul revoluționar. Fratele bunicului său a fost Horea – unul din liderii Răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan din 1784⁷.

Tatăl său se numea Alisandru. El a fost pădurar și jude domenial. Avea studii de școală primară și poate gimnazială la Câmpeni. Mama lui se numea inițial Maria Gligor. Ei au avut doi fii: pe Ioan (1822-1871) și pe Avram (1824-1872)⁸.

Avram a urmat școala primară în satul natal, la Târsa și apoi la Poiana Vadului și Câmpeni. Gimnaziu l-a făcut la Zlatna în perioada 1837-1841. Apoi s-a înscris la Liceul Piarist din Cluj. În anul 1844, a urmat Facultatea de Drept din Cluj, pe care a finalizat-o în 1846. După absolvire, a căutat să obțină o funcție administrativă în Cluj, însă a fost respins datorită faptului că nu provenea dintr-o familie de nobili, părinții săi fiind iobagi.

A reușit în scurtă vreme să se angajeze la Tabla Regească Târgu Mureș ca și cancelist la Curtea de Apel a Transilvaniei. În luna martie a anului 1848, absolvă examenul de avocat. La Târgu Mureș îi cunoaște pe cei care ulterior vor lupta în Războiul Național din Transilvania. Este vorba despre Nicolae Bârlea, Ioan Buteanu, Vasile Fodor, Iacob Bologa, Iosif Hodoș, Alexandru Papiu-Ilarian și alții. Îi cunoaște și pe Nicolae Mureșan, care urma să devină tribun, și pe Nicolae Vlăduțiu – viitorul prefect al regiunii.

⁵ Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj-Napoca, 1972, Vezi Laura Orban, „Ipostaze ale umanității în epoca marilor clasici”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), vol. XVI, nr. 1, martie 2020, p. 67.

⁶ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 85.

⁷ Delia Badea, Ioan David, *op. cit.*, p. 176.

⁸ Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 5-9.

Avram Iancu în lupta pentru drepturile românilor

În poziția de cancelist, Iancu a trecut printr-o perioadă de practică care i-a oferit apoi dreptul de a susține examenul de avocat. Iancu a susținut examenul de avocat, în primăvara anului 1848, la vârsta de 24 de ani⁹.

În luna martie 1848, înaintea declanșării Revoluției maghiare din Ungaria și Transilvania, Avram Iancu s-a implicat activ împreună cu mai mulți tineri români în lupta pentru apărarea drepturilor românilor.

După aflarea informației referitoare la Revoluția din Viena, din ziarele maghiare ungurești, pe data de 22 martie, Avram Iancu s-a alăturat celor 200 de tineri care au semnat un memoriu adresat împăratului austriac, și care a fost prezentat primarului orașului Târgu Mureș, pe 24 martie 1848. Următoarea zi, tinerii maghiari au organizat în oraș o manifestație patriotică la care au fost invitați și caneliștii români. Ei cereau unirea cu Ungaria și ulterior eliberarea celorlalte naționalități de iobăgie.

Inițial, tinerii români au fost de acord cu revendicările revoluționarilor maghiari, însă au cerut ca imediat după obținerea drepturilor poporului să se acorde națiunilor de altă limbă din Transilvania și Ungaria recunoașterea limbii materne, egalitate de drepturi și eliberarea de iobăgie fără despăgubiri, deoarece țăranii au plătit prea mult, de multe secole. Revendicările cerute de tinerii români au stârnit suspiciuni tinerilor revoluționari maghiari.

Pe 26 martie, la casa lui Avram Iancu din Târgu Mureș a avut loc o întrunire a tinerilor români, care au ascultat mesajul lui Nicolae Bârle. Acesta venise de la o întrunire a intelectualilor români de la Blaj, unde se discutase despre organizarea unei adunări naționale în Duminica Tomii, ca să se discute pașii care urmau să fie făcuți de români.

Pe data de 1 aprilie 1848, mai mulți tineri români au venit la Blaj, printre care și Avram Iancu, Samuil Poruțiu, Papiu și alții. De aici, Iancu a plecat în munți, ca să se întâlnească cu moșii. Pe 6 aprilie au organizat o adunare a românilor la Câmpeni. Apoi a participat la întrunirile organizate de Simion Balint și Ioan Buteanu.

Au fost organizate mai multe întruniri ale poporului la Câmpeni, Abrud și Bistra, unde s-a dezbătut memoriul cu revendicările românilor ce urma să fie trimis guvernului. Iancu împreună cu Simion Balint au mobilizat locuitorii din alte sate, de la Râul Mare și Râul Mic la o acțiune politică comună. În vremea respectivă, Comitatul Zărand, aparținând Ardealului, se reducea la districtele muntoase: Hălmagiu și Brad, cu 98 sate, care prin anul

⁹ Marius Diaconescu, „Avram Iancu și (contra)revoluția românească din Transilvania în 1848-1849” în *Historia – Istorie Medievală Românească*, în <https://historia.ro> (accesat la 18.10.2024).

1846 erau împărțite în patru plăși: Baia de Criș, Hălmagiu, Brad și Ribîța¹⁰.

Datorită implicării sale în acțiuni revoluționare, mai mulți reprezentanți ai administrației maghiare l-au considerat pe Avram Iancu primejdios și au ordonat arestarea lui. Iancu a fost chemat la Târgu Mureș de președintele Tablei regești, însă a scăpat de arestare, pentru că guvernul nu a emis un mandat de arestare pe numele lui. Însă avocatul Florian Micaș va fi arestat după câteva zile la Cluj.

În aceste condiții, Iancu se întoarce la Blaj, unde află noutățile referitoare la deciziile revoluționarilor români. Revine apoi acasă, propunând moșilor să ceară ștergerea iobăgiei.

Piedicile și desfășurarea primei adunări de la Blaj

Guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki, a interzis organizarea adunării românilor de la Blaj din 30 aprilie 1848. Deși episcopul greco-catolic Ioan Lemeni a fost trimis să îi liniștească pe moși, ca să nu se mai organizeze adunări ale românilor în diferite locuri, Iancu a decis să continue acțiunea organizării adunări de la Blaj.

După Paști, autoritățile din Transilvania au primit ordin să declare stare de asediu și să se construiască spânzurători, cu scopul de a-i opri pe români să meargă la adunarea națională de la Blaj. S-au amplasat și trupe ale armatei maghiare pentru a-i împiedica pe români să se deplaseze la Blaj. Cu toate acestea, adunarea a avut loc, în ciuda opoziției guvernului.

Avram Iancu împreună cu Ioan Buteanu au participat la adunarea de la Blaj alături de 2000 de moși, gata să protejeze adunarea. Aceștia au fost aclamați de mulțime.

Cu această ocazie, s-au formulat o serie de revendicări, care au fost incluse într-un program al adunării. Simion Bărnuțiu, un prieten bun al lui Avram Iancu, a prezidat adunarea.

La această adunare, Avram Iancu împreună cu Alexandru Papiu-Ilarian și Ioan Buteanu, au condamnat deschis împotrivirea lui Teleki față de inițiativa românilor de a se întruni. Iancu îi încuraja pe românii adunați cu lozinca: „Voi sunteți poporul!”. Cei trei revoluționari amintiți au ignorat dispozițiile lui Teleki și au citit înaintea adunării revendicările românilor.

Delegația trimisă din partea autorităților venise să anunțe ordinul guvernului de dizolvare a adunării. Însă, datorită presiunilor mulțimii, reprezentanții guvernului au fost determinați să întocmească certificate de bună purtare celor trei lideri amintiți mai sus și să îi asigure că aceștia nu vor

¹⁰ Traian Mager, „Cum a fost decapitat de unguri județul Zarandului”, în *Piatră de hotar* (Arad), anul III, nr. 3, martie 1936, pp. 22-23.

suporta consecințe ulterioare.

A doua adunare națională de la Blaj

Pe data de 1 mai 1848, ceata moșilor condusă de Avram Iancu se întoarce acasă. Aici începe mobilizarea românilor pentru a participa la a doua adunare națională de la Blaj, care urma să fie organizată în perioada 3/15 mai¹¹.

Moșii conduși de Avram Iancu nu au mai așteptat decizia autorităților austriece și maghiare și s-au declarat liberi de iobăgie, refuzând să mai plătească taxe autorităților. Pe data de 5 mai, șpanul Lazăr a venit la Vidra de Sus pentru a-i convinge pe români să înceteze acțiunea de revoltă. Fiind adunați la biserică într-o zi de duminică, șpanul a fost întrerupt de moși. Avram Iancu afirma că românii nu vor cerși libertatea de la unguri, pentru că ei sunt suficient de tari ca să o obțină prin luptă.

La marea adunare națională de la Blaj de pe 3/15 mai 1848, Iancu a venit împreună cu 10000 de moși disciplinați și bine organizați, care au asigurat paza și ordinea în timpul evenimentului. Adunarea a fost prezidată de episcopii Andrei Șaguna și Ioan Lemeni. Aici s-a hotărât trimiterea a două delegații: una la împăratul de la Viena și cealaltă la Cluj, la Dieta Transilvaniei.

Iancu este implicat la consfătuirea de la Câmpeni de la sfârșitul lunii mai, în vederea anulării iobăgiei. Dar s-a comportat cu moderație, recomandând țăranilor să își îndeplinească responsabilitățile, așteptând rezolvarea revendicărilor pe cale legală. Doar în cazul în care nu se va rezolva pe cale amiabilă, să se recurgă la folosirea forței.

Urmărirea lui Avram Iancu

Baronul Perenyi a trimis la Pesta un raport prin care informa guvernul în legătură cu situația instabilă din Transilvania. Din acest motiv, pe data de 6 iunie, guvernul de la Pesta a ordonat punerea sub urmărire a lui Avram Iancu¹².

Dieta Transilvaniei nu a ținut cont de revendicările românilor, care erau în număr de peste 1,2 milioane. Au dizolvat Comitetul Național Român de la Sibiu și pe 29 mai 1848, au decretat unirea Transilvaniei cu Ungaria. De asemenea, s-au anunțat pedepse dure pentru cei care vor mai organiza adunări

¹¹ Augustin Mureșan, „Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană Studii și comunicări*, vol. II, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, pp. 78-79.

¹² Delia Badea, Ioan David, *op. cit.*, p. 176.

ale românilor.

Avram Iancu continuă lupta, adunând românii din Țara Moților pe 6 iunie la Bucium Cerbu. Pe 9 iunie, la târgul de la Câmpeni, Iancu a cerut moților să se înarmeze, dar să nu atace. Pe 18 iunie 1848, guvernul maghiar a publicat oficial desființarea iobăgiei.

Guvernul maghiar a început să facă arestări printre români. Atunci a fost arestat și Simion Balint. Pe 29 iunie și Iancu a fost chemat de autorități. Însă el a refuzat, spunând că nu a comis niciun rău, deoarece i-a adunat pe moți doar pentru apărare.

Înființarea Legiunii Auraria Gemina

Pe data de 21 septembrie, Iancu a participat împreună cu 6000 de moți la cea de-a treia adunare națională de la Blaj, unde au fost prezenți 6000 de români din Transilvania.

Deși guvernul a încercat să îi mituiască pe liderii români, nu au reușit. Românii nu au recunoscut unirea Transilvaniei cu Ungaria și au cerut organizarea de gărzi naționale înarmate de austriece. Procesul verbal adresat împăratului austriac a dus la măsuri împotriva revoluției maghiare și revenirea la situația inițială de la 25 aprilie 1848.

Kossuth Lajos a trimis o proclamație românilor pe 10 octombrie, cerându-le să nu se opună revoluției maghiare. I-a amenințat cu confiscarea averilor și chiar cu pedeapsa cu moartea.

Iancu a fost numit prefect, cu grad de general, al Comitetului Român de Pacificațiune de la Sibiu. Pe 17 octombrie 1848, comandamentul guvernului austriac de la Sibiu a recunoscut oficial înarmarea românilor. În acest context, Avram Iancu înființează în pe 19 octombrie, în Țara Moților, *Legiunea Auraria Gemina*¹³.

Au fost înființate tabere de instrucție la Câmpeni, Bucium, Mărgina și Bistra. Au fost mobilizate taberele militare ale *Legiunii Auraria Gemina*, care avea ca drapel, culorile albastru-galben-roșu, dispuse orizontal.

Luptele împotriva revoluționarilor maghiari

Pe data de 8 noiembrie 1848, Iancu împreună cu 4000 de combatanți participă la lupte pe direcția Teiuș-Cluj, sub comandă austriacă. Au fost implicați aproximativ 30000 de români în asemenea campanii militare. Avram Iancu a atacat armata maghiară prin surprindere, însă datorită unor decizii greșite ale ofițerului austriac, pe 10 decembrie au fost nevoiți să se retragă. Armata maghiară a reușit să cucerească majoritatea teritoriilor din

¹³ Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 77-81.

Transilvania. Ulterior, Avram Iancu s-a retras în munți, fără armament și hrană, încercând să se apere. În anul următor, 1849, Iancu a luptat împotriva trupelor revoluționare maghiare conduse de Lajos Kossuth.

La sfârșitul lunii martie 1849, luptătorii români erau încercuiți de armata maghiară. După o lună, deputatul maghiar Ioan Dragoș a fost trimis de Kossuth pentru a-i convinge pe români să depună armele, pentru că datorită luptelor cu moșii, un număr de aproximativ 10000 de soldați maghiari implicați în aceste conflicte, nu au putut fi folosiți în luptele împotriva austriecilor și a rușilor.

Luptele de la Abrud și propunerea lui Kossuth

Pe data de 8 mai 1849, Avram Iancu conduce armata *Legiunii Auraria Gemina* în prima luptă de la Abrud împotriva armatei maghiare. Trupele maghiare au fost evacuate. Între 15 și 18 mai, s-a purtat o a doua luptă, care a dus la înfrângerea armatei maghiare¹⁴.

Ungurii au mobilizat o mare armată de 4000 de soldați și artilerie, în frunte cu colonelul Kemény Farkas care a purtat o luptă între 11 și 17 iunie, la Abrud. Armata maghiară a fost înfrântă, fiind forțată să se retragă, suferind pagube majore, inclusiv moartea a 500 de soldați.

Kossuth îl somează pe Iancu să depună necondiționat armele până la 20 iulie, promițându-i că va împlini revendicările cerute de români. Pe data de 14 iulie 1849, Nicolae Bălcescu este trimis în Apuseni să-l convingă pe Iancu să accepte înțelegerea și să treacă de partea maghiarilor.

Kossuth îi propune lui Iancu gradul de general în armata maghiară, în cazul în care va accepta să lupte împotriva ofensivei austro-ruse din Transilvania. S-au purtat discuții în această direcție vreme de vreo 4 zile. Însă Iancu refuză, susținând că trupele maghiare sunt deja învinse¹⁵. Pe data de 3 august 1849, îi dă răspunsul lui Kossuth.

Ministru maghiar Szemere ține un discurs, pe 29 iulie 1849, arătând că scopul revoluției maghiare era dezvoltarea liberă a națiunilor din țară. A fost trimis și Eftimie Murgu ca să negocieze cu Iancu, dar nu a reușit să ajungă, deoarece a fost oprit la Ilia.

Depunerea armelor și încercarea de arestare a lui Avram Iancu

În luna august 1849, Iancu este invitat de generalul rus Luders la Alba Iulia, pentru a-l felicita în legătură cu războiul împotriva maghiarilor, dar este oprit de armata austriacă. Pe data de 7 septembrie, moșii din Zarand au început

¹⁴ Iuliu-Marius Morariu, *op. cit.*, pp. 13-30.

¹⁵ Delia Badea, Ioan David, *op. cit.*, p. 176.

procesul de depunere a armelor. Axente Sever și Iancu au supravegheat acțiunea¹⁶. În final, puține arme au fost predate. Din acest motiv, austriecii au fost suspicioși în legătură cu intențiile lui Iancu.

Guvernul austriac nu a satisfăcut așteptările românilor, diminuând contribuția lor în lupta împotriva ungarilor. Pe data de 15 decembrie 1849 Iancu este arestat de austrieci la târgul de la Hălmagiu, dar l-au eliberat datorită presiunii mulțimii. În anul 1850, Iancu s-a dus la Viena cu o delegație, cerând drepturi pentru românii din Transilvania¹⁷. Meritele sale au fost recunoscute de Francisc Iosif¹⁸.

În perioada care a urmat, Avram Iancu a încercat să obțină drepturi pentru moși, pe cale legală. Pe 21 iulie 1852, împăratul a dorit să îl întâlnească la Muntele Găina, dar Iancu nu s-a prezentat. L-a anunțat pe împărat că este bolnav și nu se poate prezenta.

În final, Iancu îl întâlnește pe împărat lângă Apahida. Însă a fost dezamăgit de ezitarea împăratului în a oferi drepturi românilor. Din acest motiv, Iancu se răzbună împotriva autorităților austriece la Câmpeni, distrugând însemnele lor și instigă comunitatea să refuze colaborarea cu austriecii.

Pe 17 august 1852, Iancu este arestat la Câmpeni. Atunci a fost maltratată de un funcționar austriac neînsemnat, față de care Iancu a ripostat.

Distincții și medalii oferite lui Avram Iancu

Avram Iancu a fost decorat cu mai multe medalii și distincții. Țarul Rusiei i-a trimis la Sibiu, decorația *Ordinul Sf. Stanislav*. Însă, la propunerile guvernului austriac, țarul s-a răzgândit și i-a oferit o medalie inferioară, numită *Ordinul Sf. Ana clasa a II-a*.

Francisc Iosif I i-a schimbat de asemenea medalia *Crucea de aur pentru merite, cu coroană* și austriecii au oferit, în final, lui Iancu medalia *Ordinul Coroana de fier clasa a III-a*.

Guvernul Austriei a oferit medalii și altor români care au luptat împotriva Revoluției maghiare de la 1848. Printre cei medaliați au fost Andrei Șaguna și episcopul Patrachie Popescu¹⁹.

În vara anului 1851, împăratul Francisc Iosif I i-a acordat lui Iancu *Crucea de cavalier al ordinului Francisc Iosif*. Însă, de fiecare dată, Avram

¹⁶ Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *op. cit.*, pp. 12-13.

¹⁷ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 384.

¹⁸ Ioachim Lazăr, Nicolae Morar, *Avram Iancu în memoria posterității*, Deva, Editura Emia, 2008, pp. 144-145.

¹⁹ Pavel Vesa, *Două decenii din istoria episcopiei Aradului: perioada episcopului Procopie Ivașcovici: 1853-1873*, Arad, Editura Mirador, 2023, p. 17.

Iancu a refuzat să primească decorațiile.

Alte aspecte legate de viața și finalul eroului

Pentru a vorbi despre finalul vieții lui Avram Iancu, vom semnală câteva aspecte legate de viața sa particulară, despre care unii specialiști afirmă că au contribuit la apariția bolii sale.

Se afirmă că Iancu a avut mai multe iubite, printre care Johanna Farkas din Abrud, al cărei tată era fie avocat, fie preot în localitate. Tatăl ei era de confesiune unitariană protestantă, iar mama romano-catolică. După unele informații, se crede că Johanna i-a salvat lui Iancu viața într-o încercare de ucidere a lui de către armata maghiară.

Se spune că a avut și alte amante, printre care și Epifania Șuluțiu din Abrud și soția medicului Kalcher, tot din Abrud. Dar nu avem dovezi clare cu privire la niciuna din aceste amante pe care le-ar fi avut Avram Iancu.

În ultimii 20 de ani ai vieții, începând cu sfârșitul anului 1852, Avram Iancu a suferit de o boală psihică.²⁰ Unii sugerează că ar fi vorba de sifilis, iar alții infirmă că ar fi suferit de sifilis. Unii sugerează că boala lui Iancu a fost o psihoză cauzată de o traumă psihică, care este întâlnită frecvent în tulburările psihice.

Pe data de 10 septembrie 1872, Avram Iancu a fost găsit mort la Baia de Criș. „În noaptea de 10 spre 11 septembrie 1872 s-a stins din viață pe prispă casei brutarului Ioan Stupină din Baia de Criș. Corpul neînsuflețit al marelui erou a fost depus pe catafalc în casa lui Ioan Simionașiu, asesor la sedria orfanală”²¹. A fost îngropat cu onoruri naționale pe 13 septembrie în Panteonul de la Țebea, lângă Gorunul lui Horea. La funeraliile sale au fost prezenți peste 4000 de oameni. Avram Iancu a fost declarat erou al națiunii de comitetul de înmormântare.

Avram Iancu în documentele vremii

În continuare dorim să prezentăm modul în care eroul Avram Iancu a fost perceput și după moarte. Vom prezenta o seama de surse care s-au scris de-a lungul timpului despre Avram Iancu și despre contribuția sa deosebită la Revoluția din 1848.

Silviu Dragomir este considerat de cei mai mulți ca fiind specialistul Revoluției de la 1848. În ultima parte a cercetării sale despre Revoluția amintită, Dragomir s-a concentrat asupra vieții și contribuției lui Avram Iancu

²⁰ Iuliu-Marius Morariu, *op. cit.*, p. 13. Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *op. cit.*, pp. 5-7.

²¹ Ioachim Lazăr, Nicolae Morar, *op. cit.*, p. 6. Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *op. cit.*, pp. 132-139.

la Revoluție²². El spune că „Avram Iancu rămâne pentru români și europeni un model de om de acțiune îndreptată spre emancipare, spre libertate, unitate și frăție. El a intrat de mult în istorie, în legendă și în folclor”²³.

Un alt biograf al lui Avram Iancu a fost Nicolae Dărăbanț, care a înregistrat mai multe prelegeri despre erou, pe care le-a prezentat cu ocazia unor evenimente organizate în acest scop, atât la Țebea, cât și în alte locuri²⁴.

Lui Nicolae Dărăbanț i-au fost conferite mai multe distincții. Vom aminti „Diploma pentru participarea la Simpozionul Național «Ultima voință a lui Avram Iancu, exprimată acum 160 de ani față în față cu aspirațiile, faptele, crezul și conștiința urmașilor» acordată de Asociația «Țara Iancului – Iubirea mea», Țebea, 17 decembrie 2010”²⁵.

Ziarul *Piatra de Hotar*, înființat de Isaia Tolan, unul din fiii localității Șimand, jud. Arad, îl considera pe Iancu model pentru alți revoluționari români din Transilvania. Sunt menționați și alți revoluționari, ca Vasile Lucaciu și alți lideri ai revoluției care sunt așezați alături de Iancu. „Vasile Lucaciu este una dintre cele mai marcante figuri ale istoriei Ardealului, care s-a așezat alături de Avram Iancu alături de ceilalți maximaliști ai mișcării revoluționare românești”²⁶.

Ioachim Lazăr observa că „numele lui Avram Iancu, intrat în legendă încă din timpul revoluției, simbolizează un cult eroic și o epocă istorică”²⁷.

Organizația ASTRA, înființată în 1861, la 13 ani după revoluție, obișnuia să organizeze festivități anuale dedicate Revoluției de la 1848, care „se încheiau de fiecare dată cu un pelerinaj la Țebea. În anul 1905, cu ocazia inaugurării Muzeului Asociației, Petre Grădișteanu împreună cu delegația de la București, au propus deplasarea și depunerea de coroane pe mormântul lui Avram Iancu, de la gorunul lui Horea”²⁸.

Vasile Goldiș, pe atunci președintele Asociației ASTRA, anunță în ziarul *Voința Poporului* (anul II, 31 august 1924), într-un articol intitulat „Centenar Avram Iancu. Programul definitiv al serbărilor”, la p. 1: „Se împlinesc acum o sută de ani dela nașterea lui Avram Iancu, bărbatul, care a organizat și a condus cu incomparabilă glorie revoluția noastră națională din

²² Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 25.

²³ *Ibidem*, p. 9. Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *op. cit.*, p. 33.

²⁴ Simion Todorescu, „Nicolae Dărăbanț (1932-2014) – medalion” în *Restituiri bănățene* (Lugoj), nr. II, Societatea de Științe Istorice din România Filiala Lugoj, Timișoara, Editura Eurostampa, 2014, pp. 442-443.

²⁵ *Ibidem*, p. 446.

²⁶ Alexandru Olteanu, „Vasile Lucaci și epoca sa” în *Piatră de hotar* (Arad), anul III, nr. 12, decembrie 1936, p. 26.

²⁷ Ioachim Lazăr, Nicolae Morar, *op. cit.*, p. 145.

²⁸ Liviu Maior, „Avram Iancu în panteonul românesc”, în Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 11.

anii 1848-1849”²⁹.

Centenarul a fost organizat pe o perioadă de 5 zile, de pe 28 august până pe 2 septembrie 1924. Au fost organizate evenimente la Baia de Criș, Țebea, Câmpeni, Muntele Găina și Vidra, la care au participat: Regele României Ferdinand I, Mitropolitul Miron Cristea și profesorul Silviu Dragomir – care a ținut o conferință cu această ocazie.

Avram Iancu în memoria arădenilor

Pentru a arăta modul în care Avram Iancu a rămas în memoria arădenilor, vom prezenta contribuția lui Vasile Goldiș la promovarea lui Avram Iancu, contribuția lui Silviu Dragomir ca autor al unui volum dedicat eroului nostru și volumul scris de Ion Ranca și Vasile Nițu, dedicat împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Avram Iancu și a 125 de ani de la Revoluția de la 1848.

Vasile Goldiș s-a născut în 1862 în satul Mocirla, care astăzi îi poartă numele, provenea dintr-o familie de preoți. Copilăria și-o petrece în zona Aradului la Seleuș, Cermei și Mocirla. Studiile liceale le urmează la Liceul Teoretic din Arad, unde termină ca șef de promoție. Se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie de la Budapesta și apoi la Universitatea de la Viena.

Vasile Goldiș devine unul din cei trei corifei ai Marii Uniri a românilor de la 1918. Goldiș a fost ales să citească Proclamația de la Marea Adunare de la Alba Iulia, de pe 1 decembrie 1918.

Nu e la întâmplare faptul că Goldiș a fost preocupat în mod deosebit de promovarea imaginii eroului Avram Iancu, cu ocazia Revoluției din 1848. Din rândurile care se scriu la propunerea lui Goldiș, înțelegem că Avram Iancu a fost unul din modelele sale.

Un rol important la mediatizarea eroului Avram Iancu l-a avut Silviu Dragomir, despre care citim că a fost susținut chiar de Vasile Goldiș. Dragomir a fost remarcat printre reprezentanții ASTREI. Cu ocazia sărbătoririi centenarului dedicat lui Avram Iancu, Vasile Goldiș l-a însărcinat pe Dragomir să scrie o carte despre viața și activitatea eroului nostru³⁰.

Goldiș, care era președintele ASTREI, i-a oferit șansa lui Dragomir de a se duce și la Viena pentru a consulta arhivele imperiale în vederea obținerii mai multor informații despre Iancu. Acolo, a găsit informații foarte importante. Tânărul istoric a găsit la Viena surse documentare „extrem de bogate în informații”. Pe baza materialului adunat a scris lucrarea dedicată lui

²⁹ Vasile Goldiș, „Centenar Avram Iancu. Programul definitiv al serbărilor”, în *Voința Poporului* (Arad), anul II, nr. 33, 31 august 1924, pp. 1-2.

³⁰ Eugen Gagea, „Vasile Goldiș, susținător al generației Marii Uniri”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), vol. XVII, nr. 4, decembrie 2021, p. 93.

Avram Iancu, lucrare care, potrivit celor mărturisite chiar de autor, are caracter de popularizare, motivând că: „Așa mi s-a cerut din partea președintelui Asociației. De aceea n-am înzestrat-o cu note obișnuite din subsol și de aceea nu i-am dat, decât o întindere redusă”³¹.

Vom face referire și la cartea scrisă de Ion Ranca și Valeriu Nițu *Avram Iancu. Documente și bibliografie* (București, Editura Științifică, 1974), editată cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Avram Iancu și 125 de ani de la Revoluția din 1848.

Florian Dudaș observa că „privită în ansamblu, lucrarea istoricilor Ion Ranca și Valeriu Nițu reprezintă o carte de valoare pentru istoria modernă a Transilvaniei, un omagiu de bună credință celui ce a fost, este și va fi Avram Iancu, patriotul și luptătorul care a luptat pentru afirmarea Transilvaniei.

Cartea vorbește despre arestarea lui Avram Iancu în decembrie 1949 la Hălmagiu, dar și despre organizarea la Cuvin, în zona Podgoriei Aradului, a unei adunări populare. Autorii menționează prezența lui Avram Iancu în zona Aradului, dezvăluind amănunte noi despre inițiativa organizării, în primăvara anului 1850, a unei adunări populare în podgoria Aradului, la Cuvin, cu prilejul trecerii pe aici a lui Avram Iancu (doc. 11-12); despre supravegherea neconținută și sechestrarea arhivei sale personale (doc. 17).

Documentul ultim (18) inclus în volum, ce repune în actualitate relațiile lui Avram Iancu în părțile Aradului, prin dezvăluirile ce le produce, manifestă, credem, o importanță deosebită – fapt pentru care ne permitem a-l recenza mai pe larg. Documentul este, de fapt, o constatare sau mai bine spus un răspuns al comisarului gubernial din Arad, Acze Ianos solicitată de prefectul cercului c.c. al Oradiei, Dáry Gabor, în legătură cu petiția avocatului Ioan Popoviciu din Arad, înaintată Curții, prin care solicită aprobarea constituirii unei Asociații pentru culturalizarea poporului³².

Cartea mai sus amintită face referire și la documentele scrise de contemporanii săi și chiar de Avram Iancu. Este vorba despre mărturiile lui Ioan Oros-Rusu, Al. Papiu-Ilarian, Alecu Russo, Lucacs Bela, „dar *mai ales Raportul rămas de la Avram Iancu despre faptele cetelor armate românești de sub comanda sa* – document de primă însemnătate pentru istoria revoluției românilor în Transilvania – din cauza căruia, pentru că a început să-l publice, la 1850, autoritățile habsburgice au suprimat *Foaia pentru minte, inimă și literatură*”³³.

Implicarea sa ca și conducător militar al armatelor românești, parte

³¹ *Ibidem*, p. 93.

³² *Crisia – Muzeul Țării Crișurilor* (Oradea), 1976, nr. VI, pp. 296-298, în <https://mtariicrisurilor.ro> (accesat la 20.10.2024).

³³ *Ibidem*.

din ele aflându-se și în zona Aradului, scoate în evidență influența lui Avram Iancu la desfășurarea Revoluției din 1848 în toată Transilvania.

Concluzie

În acest articol am căutat să arătăm că Avram Iancu a fost un model exemplar de revoluționar român, în vremea Revoluției din 1848. A fost omul vremii lui, beneficiind atât de un context favorabil, dar a și suferit de efectele negative ale perioadei în care a trăit. Perioada Romantică a fost caracterizată de un spirit de aventură, ce s-a transpus și în acțiuni revoluționare în Europa.

Iancu a fost conducătorul revoluționarilor din Țara Moților, luptând pentru drepturile românilor împotriva trupelor revoluționare maghiare conduse de Lajos Kossuth. A fost avantajat și ereditar, familia din care se trăgea avea rădăcini în activitatea revoluționară. Fratele bunicului său a fost Horea – unul din liderii Răscoalei lui Horea Cloșca și Crișan din 1784.

Încă din luna martie 1848, înaintea declanșării Revoluției maghiare din Ungaria și Transilvania, Avram Iancu s-a implicat activ cu mai mulți tineri români, cerând drepturi pentru români, printre care: recunoașterea limbii materne și eliberarea de iobăgie fără despăgubiri. S-a implicat activ la adunările românilor de la Blaj, venind cu 2000 de moți, ulterior cu 10000 de moți, pentru a asigura paza și ordinea.

Iancu înființează pe 19 octombrie *Legiunea Auraria Gemina*, care avea pe drapel culorile albastru-galben-roșu, dispuse orizontal. A avut mai multe victorii împotriva maghiarilor: pe 8 mai 1849, între 15 și 18 mai la Abrud. Pe data de 14 iulie 1849, Nicolae Bălcescu este trimis în Apuseni să îl convingă pe Iancu să accepte și să treacă de partea maghiarilor. Iancu refuză susținând că trupele maghiare sunt deja învinse. În anul 1850, Iancu merge la Viena cerând drepturi pentru românii din Transilvania.

În timpul vieții, Iancu a fost decorat cu mai multe medalii, dar a refuzat să primească decorațiile de fiecare dată, ca protest față de refuzul autorităților austriece de rezolvare a revendicărilor cerute de români.

Pe 17 august 1852 a fost arestat la Câmpeni și maltratată de un funcționar austriac neînsemnat. În ultimii 20 de ani ai vieții, Avram Iancu a suferit de o boală psihică. Unii susțin că ar fi suferit de sifilis, dar cei mai mulți consideră că a fost vorba despre o psihoză cauzată de o traumă psihică, întâlnită frecvent în tulburările psihice.

Avram Iancu a fost un model de revoluționar, dar și omul vremii lui. Trăind în perioada Romantismului, care, stimulând spiritul de aventură, s-a concretizat în revoluții, dar care a avut și efectele negative. Mihai Eminescu, care a fost contemporan cu Iancu, dar mult mai tânăr decât acesta, a suferit și el de depresie, care i-a cauzat sfârșitul.

Analizând tema lucrării noastre, putem desprinde câteva lecții din viața lui Avram Iancu. Pe de o parte, am constatat că eroul nostru a beneficiat de un context istoric și politic favorabil afirmării sale ca lider al Revoluției din Transilvania, conform cu versetul biblic din Eclesiastul 9:11, care spune că totul atârână de vremuri și de împrejurări. Însă, am înțeles, de asemenea, că Iancu și-a făcut partea lui pentru a fi la nivelul așteptărilor. A dat dovadă de curaj și hotărâre, specifice unui creștin, care știe că frica este condamnată de Scriptură (Apoc. 21:6).

O altă lecție pe care o putem desprinde analizând viața acestui erou, este că deși Iancu a dat dovadă de curaj deosebit, riscându-și viața pentru binele națiunii, a experimentat în final și vulnerabilitatea. Este ceva caracteristic oricărei ființe umane. În ultimii 20 de ani, s-a confruntat cu o boală care i-a tăiat curajul de a mai lupta, experimentând depresie și descurajare. Eroul Avram Iancu ne reamintește încă odată că omul are nevoie de ajutorul divin pentru a-și atinge obiectivele.

A luptat în fruntea revoluționarilor transilvăneni, a fost amenințat de nenumărate ori, implicându-se în conflicte militare atât împotriva maghiarilor, cât și împotriva austrieilor. Însă în ciuda amenințărilor de tot felul, a fost protejat, nu și-a pierdut viața, ca mulți alți eroi ai națiunii și ai lumii.

Omul care beneficiază de protecție, experimentează afirmația psalmistului: *„O mie să cadă alături de tine, și zece mii la dreapta ta, dar de tine nu se va apropia. Doar vei privi cu ochii, și vei vedea răsplătirea celor răi. Pentru că zici: «Domnul este locul meu de adăpost!» și faci din Cel Prea Înalt turnul tău de scăpare, de aceea nici o nenorocire nu te va ajunge, nici o urgie nu se va apropia de cortul tău. Căci El va porunci îngerilor Săi să te păzească în toate căile tale”* (Psalmul 91:7-11). Domnul Hristos afirma de asemenea, în Ioan 15:5: *„despărțiți de Mine, nu puteți face nimic”*.

BIBLIOGRAFIE

Aradul merge înainte! Capitoale din istoria orașului: de la mijlocul secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2023.

Badea, Delia, David, Ioan, *Vicențiu Babeș 200: Ediție jubiliară*, Timișoara, David Press Print, 2022.

Badea, Marin, Bodea, Gheorghe I., *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Crisia – Muzeul Țării Crișurilor (Oradea), 1976, nr. VI, pp. 296-298, în <https://mtariicrisurilor.ro> (accesat la 20.10.2024).

Diaconescu, Marius, „Avram Iancu și (contra)revoluția românească din Transilvania în 1848-1849” în *Historia – Istorie Medievală Românească*, în <https://historia.ro> (accesat la 18.10.2024).

Dragomir, Silviu, *Avram Iancu o viață de erou – ediție aniversară*, ediție îngrijită de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, Cluj-Napoca / Oradea, Editura Muzeul Țării Crișurilor, 2022.

Gagea, Eugen, „Vasile Goldiș, susținător al generației Marii Uniri”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), vol. XVII, nr. 4, decembrie 2021, pp. 91-94.

Goldiș, Vasile, „Centenar Avram Iancu. Programul definitiv al serbărilor”, în *Voința Poporului* (Arad), anul II, nr. 33, 31 august 1924, pp. 1-2.

Lazăr, Ioachim, Morar, Nicolae, *Avram Iancu în memoria posterității*, Deva, Editura Emia, 2008.

Mager, Traian, „Cum a fost decapitat de unguri județul Zarandului”, în *Piatră de hotar* (Arad), anul III, nr. 3, martie 1936, pp. 22-23.

Maior, Liviu, „Avram Iancu în panteonul românesc”, în Silviu Dragomir, *Avram Iancu o viață de erou – ediție aniversară*, ediție îngrijită de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, Cluj-Napoca / Oradea, Editura Muzeul Țării Crișurilor, 2022.

Morariu, Iuliu-Marius, *Reflectarea imaginii lui Avram Iancu în scrisul istoric și în folclor*, București, Editura Semănătorul, 2014.

Mureșan, Augustin, „Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, pp. 77-81.

Olteanu, Alexandru, „Vasile Lucaci și epoca sa” în *Piatră de hotar* (Arad), anul III, nr. 12, decembrie 1936, pp. 21-26.

Orban, Laura, „Ipostaze ale umanității în epoca marilor clasici”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), vol. XVI, nr. 1, martie 2020, pp. 65-72.

Teodor, Pompiliu, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj-Napoca, 1972.

Todorescu, Simion, „Nicolae Dărăbanț (1932-2014) – medalion” în *Restituiri bănățene* (Lugoj), nr. II, Societatea de Științe Istorice din România Filiala Lugoj, Timișoara, Editura Eurostampa, 2014.

Vesa, Pavel, *Două decenii din istoria episcopiei Aradului: perioada episcopului Procopie Ivașcovici: 1853-1873*, Arad, Editura Mirador, 2023.

Două decorații conferite lui Avram Iancu și lui Vasile Goldiș (1851, 1933)

Two Decorations Awarded to Avram Iancu and Vasile Goldiș (1851, 1933)

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București

Abstract

The study, 'Two Decorations Awarded to Avram Iancu and Vasile Goldiș (1851, 1933)', analyses, through the lenses of phaleristics, heraldry, and sigillography, the decorations awarded to these prominent figures. It examines the Austrian (declined) and Russian (accepted in 1851, specifically the Order of Saint Anne, 2nd Class) honours conferred upon Avram Iancu, the principal leader of the Romanian Revolution of 1848-1849 in Transylvania. Additionally, it explores the 'Ferdinand I' Order awarded in 1933 to Vasile Goldiș.

Keywords: *Avram Iancu, Vasile Goldiș, decorations, Order of 'Saint Anne', 'Ferdinand I' Order, phaleristics, heraldry, sigillography.*

Faptele războinice, săvârșite în anii 1848-1849 de Avram Iancu și de camarazii săi de arme, aparțin domeniului istoriei. În vremurile grele ale Revoluției maghiare, când trupele imperiale, lovite de generalul Bem și respinse, unele sub colonelul Urban în Bucovina, iar altele sub generalul Wardener în Muntenia, singur Avram Iancu cu prefecții, tribunii și centurionii săi, rezemându-se pe legionarii și glotașii români, a izbutit să apere autoritatea împăratului în Munții Apuseni și să împiedice căderea cetății Alba-Iulia în mâinile insurgenților maghiari. Lupta pentru apărarea autorității și a drepturilor Casei de Habsburg a putut fi susținută de români numai cu grele jertfe de sânge și cu mari pagube materiale. Românii din Ardeal au plătit scump credința lor pentru patrie și dinastie, pierzând 40.000 de conaționali de-ai lor și suferind pagube materiale în valoare de 29.260.000 florini argint¹.

Forurile autorizate din Ardeal, în frunte cu generalul Wohlgemuth, comandantul civil și militar al acestei provincii, precum și comandanții de unități din subordine, păreau dispuși să recunoască meritele considerabile pe

¹ Ioan I. Nistor, „Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), 1931, Seria III, tomul XI, p. 281.

care românii le dobândiseră pentru apărarea prestigiului Casei Imperiale și pentru înfrângerea definitivă a rebelilor. Până și cercurile conducătoare din Viena, în frunte cu ministrul de interne Alexandru Bach, ba chiar întreg guvernul austriac, au arătat la început pricepere pentru chestiunea românească și au manifestat oarecare bunăvoință și atenție față de eroii care și-au vărsat sângele pentru țară și împărat, în nădejdea unei îmbunătățiri a soartei lor politice și sociale. Aceasta s-a văzut din faptul că în Consiliul de Miniștri din 18 August 1849 Bach, sesizat probabil de autoritățile locale din Transilvania, a adus în discuție chestiunea decorării lui Avram Iancu și a camarazilor săi, motivând propunerea și prin faptul că chiar rușii, care au știut să aprecieze după merit faptele războinice ale românilor, au găsit de cuviință să onoreze vitejia eroilor români și să-i distingă prin decorații mari trimise de însuși țarul Nicolae lui Avram Iancu și camarazilor săi².

În Consiliul de Miniștri de la Viena din 20 august același an, ministrul de interne a insistat din nou asupra meritelor pe care Iancu, comandantul gărzilor naționale române și le dobândise pentru cauza împăratului, propunând ca acest erou împreună cu camarazii săi să fie distinși cu decorațiuni preaînalte și pe lângă aceea, Avram Iancu să mai fie primit și în armata imperială cu gradul de căpitan³.

Încheierea Consiliului de Miniștri cu privire la decorarea lui Avram Iancu și la primirea sa în armata imperială a ajuns în fața împăratului Franz Iosef, care la 12 septembrie 1849 a dispus ca generalul Wohlgemuth să culeagă informații autentice asupra faptelor și isprăvilor războinice, săvârșite de Avram Iancu și de camarazii săi, și în baza acestor informații să facă cuvenitele propuneri pentru decorarea eroilor români⁴.

În schimb, problema primirii lui Avram Iancu în armata cezaro-crăiască, precum și a înaintării lui la gradul de căpitan, nu o mai găsim atinsă în nici unul din actele și rapoartele ulterioare⁵.

Primind de la cabinetul imperial ordinul de a înainta tabloul celor vrednici pentru decorații, generalul Wohlgemuth, comandantul civil și militar al Transilvaniei, a cerut atât organelor din subordine să întocmească tabloul celor vrednici cu indicarea meritelor fiecăruia, ce și le-ar fi câștigat în timpul războiului, cât și rapoarte de la comandanții legiunilor române Avram Iancu, Axente Sever și Balint și pe care s-au grăbit a le înainta⁶.

² *Ibidem*, pp. 284-285.

³ *Ibidem*, p. 285.

⁴ *Ibidem*, p. 286.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, pp. 291-292.

Conform raportului generalului Wohlgemuth din iulie 1850 înaintat ministrului de interne Bach, pe care l-a înaintat, la rândul său, împăratului Franz Iosef, Avram Iancu a fost propus pentru decorare cu Ordinul „Coroana de fier” clasa a III-a, o decorație relativ înaltă care dădea purtătorului dreptul la titlu de noblete⁷.

Ordinul „Coroana de fier”⁸ a fost instituit în 1805 de Napoleon I când s-a încoronat ca rege al Italiei folosind „Coroana de fier” a longobarzilor. După înfrângerea lui Napoleon I și încorporarea provinciei Lombardia la Austria, împăratul Austriei Francisc I a restabilit Ordinul în 1815. Cu acest prilej a fost inclus printre cele ale monarhiei habsburgice. Ordinul, care avea trei clase, se constituia din Coroana de fier a Lombardiei pe care sta acvila bicefală⁹, aurie, redată în întregime și din față, cu aripile deschise și depărtate de corp, cu capetele încoronate, ținând în gheara dreaptă spada, iar în cea stângă globul crucifer¹⁰, încărcată pe piept de un scut triunghiular, cu flancurile convexe și cu marginea superioară concavă, emailat albastru, purtând pe avers monograma aurie „F” (Francisc I) și pe revers data 1815. Acvila bicefală era surmontată de coroana imperială de la baza căreia porneau, în jos, ondulându-se, două eșarfe peste care broșau¹¹ capetele păsării. Panglica decorației era aurie cu liziera albastră¹².

Ministrul Bach, ținând seama de corecturile pe care împăratul Franz Iosef le-a făcut cu mâna proprie în tabloul prezentat, a alcătuit un nou tablou

⁷ *Ibidem*, pp. 296, 298-299.

⁸ Imaginile decorației au fost preluate de pe site-ul: <https://www.schulerauktionen.ch/en/items/139-241-kaiserlicher-orden-der-eisernen-krone-oesterreichs> (accesat la 28.08.2024).

⁹ Acvilă bicefală = acvilă cu două capete.

¹⁰ Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găsește în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribuit al suveranității. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Țării Românești, în armele Moldovei și armeriile statului român. Sfera simbolizează pământul, iar crucea de pe sferă simbolizează dominația creștină asupra lumii; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 127.

¹¹ Broșare = termen care indică poziția de suprapunere a unor piese heraldice sau mobile; *Dicționar al științelor speciale*, p. 56.

¹² Luminița Iordache, Cristina Constantin, *Decorații străine din patrimoniul Muzeului Militar Național / Foreign decorations in the patrimony of the National Military Museum*, București / Bucharest, Total Publishing, 2005, p. 10; Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *Onoarea Națiunilor. Ordine și decorații din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, volumul I, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, pp. 22-24.

în care Avram Iancu din Câmpeni, avocat, a fost decorat cu Crucea de aur pentru merite, cu coroană¹³.

Crucea de aur pentru merite, cu coroană¹⁴ a fost instituită în 1849 de împăratul Franz Joseph I, pentru a recompensa serviciile civile. Se compune dintr-o cruce de aur, emailată roșu, ale cărei brațe se lătesc la capete. În centrul crucii este un medalion, emailat, alb, încărcat pe avers cu literele aurite F J (Franz Joseph). În bordură, mărginită de două cercuri liniare aurii, pe fond alb, gravate cu auriu: în partea de sus este credința (două mâini care se strâng) și legenda: VIRIBUS UNITIS (CU FORȚELE UNITE); literele și credința fiind intercalate de ovale culcate, vidate. Pe revers, într-un medalion asemănător cu cel de pe avers, anul, de asemenea, aurit: 1849. Deasupra brațului de sus al crucii este o coroană închisă, de aur, de care, printr-un inel, este prinsă panglica. Panglica de pace era roșie, de formă triunghiulară¹⁵.

În ianuarie 1851, Avram Iancu a fost invitat să se prezinte la Alba-Iulia pentru a lua decorația în primire, însă eroul român nu s-a prezentat pentru a o primi, poate și din motivul de care aflase că împăratul nu l-a găsit vrednic de decorația pentru care fusese propus de generalul Wohlgemuth și de guvernul de la Viena¹⁶.

Pe de altă parte, un fost camarad de arme al lui Avram Iancu a afirmat că generalul Lueders, comandantul trupelor rusești din Transilvania, l-ar fi chemat pe Iancu la Sibiu, i-ar fi mulțumit pentru bravura sa și i-ar fi promis decorații¹⁷.

Dintr-o scrisoare a lui N. Bălășescu a reieșit că Avram Iancu ar fi primit din partea țarului Rusiei crucea Sf. Stanislav¹⁸.

Ordinul „Sf. Stanislav” a fost instituit în 1765 de Stanislas al II-lea Poniatowski, regele Poloniei, în onoarea sfântului cu același nume, patronul Poloniei, ucis în secolul al XI-lea, în mijlocul unei slujbe și canonizat în secolul al XIII-lea. După Congresul de la Viena din 1815, cea mai mare parte

¹³ Ioan I. Nistor, *op. cit.*, p. 304.

¹⁴ Reproductorile decorației au fost preluate de pe site-ul [https://fr.wikipedia.org/wiki/Croix_du_M%C3%A9rite_civil_\(Autriche-Hongrie\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Croix_du_M%C3%A9rite_civil_(Autriche-Hongrie)) (accesat la 28.08.2024).

¹⁵ Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 31-32; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații conferite brăilenilor în perioada 1876-1905*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2024, p. 71.

¹⁶ Ioan I. Nistor, *op. cit.*, pp. 316-317.

¹⁷ *Ibidem*, p. 292.

¹⁸ *Ibidem*, p. 294.

a Poloniei a trecut la Rusia și țarul Alexandru I a păstrat Ordinul. În 1831, țarul Nicolae I l-a încorporat Ordinului rusești¹⁹.

Ordinul „Sfântul Stanislas”²⁰ se prezintă sub forma unei cruci de Malta, emailată roșu, bordată auriu, cu cele opt vârfuri terminate în câte o sferă mică, alungită, aurie, având pe centru, pe avers, un medalion rotund, emailat alb, încărcat²¹ cu o literă „S” cu corpul îngroșat, cu marginile roșii și interiorul tot roșu²², cu extremitățile inferioare și superioare bifurcate, înconjurat de o ghirlandă din frunze de laur alternând verzi și aurii. Între brațele crucii, stema Rusiei, de patru ori: acvila bicefală, de aur, redată în întregime și din față, cu cele două capete încoronate cu coroane imperiale, închise, terminate cu glob crucifer, având deasupra o a treia coroană asemănătoare cu cele de mai înainte, dar de dimensiuni mai mari, purtând pe piept un scut de tip francez modern, încărcat cu Sfântul Gheorghe, călare pe cal, străpungând cu sulița un balaur. Pe revers, un medalion rotund, cu bordura perlată, aurie, emailat alb, încărcat, din nou, cu aceleași literă „S”. De brațul de sus al crucii, de un arc de cerc aurit (fiecare din cele patru brațe are, în deschizăturile „V”-ului, câte un asemenea arc), este atașat un inel metalic aurit care fixează inelul de care este prinsă panglica roșie cu dublă lizieră albă, poziționată orizontal²³.

¹⁹ Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020, p. 127.

²⁰ Reproducerea decorației au fost preluate de la Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 126523.

²¹ Încărcat = termen care indică faptul că într-o piesă heraldică sau plasat una sau mai multe mobile; *Dicționar al științelor speciale*, p. 146.

²² Culoare redată prin coduri convenționale prin linii verticale plasate la egală distanță între ele.

²³ Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973, p. 86; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019, pp. 39-40, p. 60; Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019, pp. 48-51, p. 88; Idem, „Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919”, în *100 de ani de la Marea Unire. Momente ale desăvârșirii României moderne*, coord.: Agnes Erich, Alexandru V. Ștefănescu, Irina Cârștina, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2018, pp. 76-80; Idem, „Distincții rusești conferite grănicerilor români în 1918”, în *Forum ISOP* (București), publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 6, iulie 2018, p. 6; Idem, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018, pp. 76-77, pp. 92-93.

Însă țarul, sub presiunea autorităților austriece, a modificat propunerea, fapt ce rezultă dintr-un raport din Sibiu, cu data de 14 aprilie 1851 privitor la decorații, care aduce următoarele informații: „*au sosit aici de la Petersburg un număr de ordine și de medalii care le-au trimis împăratul Rusiei pentru acei mădulari ai gloatelor române, care s-au distins în timpul revoluției, atât prin alipirea către dinastia domnitoare împărătească austriacă, cât și prin vitejie, înțelepciune și îndrăzneală. Pentru A. Iancu, Axentiu Severu și S. Balint s-au trimis Ordinul S. Anei a II-a clasă*”²⁴. Acest Ordin a fost acceptat de Avram Iancu.

Ordinul „Sfânta Ana” a fost instituit în 1735 la Kiel de Karl Friederich, duce de Holstein-Gottrop, în memoria soției sale Anna, fiica țarului rus Petru cel Mare. Anna a murit la trei ani după nuntă. A fost introdus în sistemul de ordine rusești în 1796, în timpul domniei țarului Pavel I și se acorda atât rușilor, cât și străinilor. După 1855 s-a introdus și modelul cu spade, de război. Ordinul „Sfânta Ana” se prezintă sub forma unei cruci catară²⁵, emailată roșu-închis, bordată auriu, având, pe avers, la mijloc, un medalion rotund, cu bordura aurie, cu Sfânta Ana, redată în întregime și din față, aureolată galben, îmbrăcată cu o rochie roșie, lungă, purtând o pelerină albastră, stând cu picioarele pe pământ, în atitudine pioasă, între copaci verzi. Între brațele crucii sunt motive vegetale aurii, acolate. Pe revers, tot într-un medalion rotund, cu marginea aurie, emailat alb, mottoul latin al ordinului format din literele inițiale AIPF ale cuvintelor „Amantibus Justitiam, Pietatem, Fidem” (Pentru cei care iubesc dreptatea, pietatea și loialitatea). Literele inițiale care compun mottoul latin provin de la abrevierea cuvintelor „Anna, Imperatoris Petri filia” (Anna, fiica împăratului Petru). Panglica Ordinului este roșie cu lizieră galbenă. La clasa a II-a, crucea se purta la gât pe o panglică lată de 4,5 cm²⁶.

Pe de altă parte, urmare a raportului lui N. Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 24.132 din 1933²⁷, regele Carol

²⁴ Ioan I. Nistor, *op. cit.*, p. 293.

²⁵ Cruce catară = cruce cu brațele triunghiulare, având, la punctul de intersecție a brațelor, un medalion rotund cu bordură; <http://heraldie.blogspot.com/2012/05/la-croix-en-heraldique.html> (accesat la 28.08.2024).

²⁶ Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 154-155; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), 2018, anul IV, nr. 4, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 348-349, p. 354; Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), 2018, nr. XLVIII, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 217-218, 221; Idem, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 76-77.

²⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 336/1933.

al II-lea, prin decretul nr. 1.350 dat în București, la 8 mai 1933, l-a numit membru al Ordinului „Ferdinand I” în gradul de Mare Cruce pe dr. Vasile Goldiș, fost ministru Secretar de Stat²⁸.

Ordinul „Ferdinand I” a fost instituit la 10 mai 1929, cu scopul de a perpetua amintirea regelui care a realizat întregirea României. S-a conferit numai „românilor care, prin activitatea lor sau prin faptele lor militare, au contribuit la realizarea Unirii sau pentru cei care în viitor își vor câștiga merite excepționale față de țară”. Ordinul „Ferdinand I” în gradul de Mare Cruce²⁹ constă în însemn, lentă și placă. Însemnul este o cruce, cu latura de 40 mm, cu brațele egale și cu capetele lor despicate, în forma a două litere „F” adosate, formând cifra regelui Ferdinand I. Crucea, emailată verde-închis, cu marginea de metal aurit, este surmontată de coroana regală, de metal aurit, cu interiorul smălțuit roșu-închis, care fixează însemnul de funda lentei. Lenta Ordinului are lățimea de 100 mm și este terminată la partea inferioară printr-o fundă. Lenta este de culoare albastru-închis, având la mijloc o dungă galbenă, străbătută de un fir roșu suficient de lat pentru a fi vizibil. Placa Ordinului este o stea romboidală, cu raze aurite, convergente de la centru spre laturi. Pe placă s-a aplicat însemnul Ordinului³⁰.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 336/1933.

Complexul Muzeal Arad, *Colecția Muzeu Oraș*, nr. inv. MO 641.

Cațavei, Victor, „Din colecția de ordine și medalii a Muzeului județean Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 483-498.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Fitzsimons, Bernard, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973.

Iordache, Luminița, Constantin, Cristina, *Decorații străine din patrimoniul Muzeului Militar Național / Foreign decorations in the*

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Reproducerile decorației au fost preluate de la Complexul Muzeal Arad, *Colecția Muzeu Oraș*, nr. inv. MO 641.

³⁰ Victor Cațavei, „Din colecția de ordine și medalii a Muzeului județean Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 495-496; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații conferite arădenilor în perioada 1918-1931*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023, pp. 17-18.

patrimony of the National Military Museum, București / Bucharest, Total Publishing, 2005.

Nistor, I. Ioan, „Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București), 1931, Seria III, tomul XI, pp. 281-348.

Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, Martin, Tudor, *Onoarea Națiunilor. Ordine și decorații din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, volumul I, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, *Decorații conferite arădenilor în perioada 1918-1931*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023.

Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019.

Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020.

Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), 2018, anul IV, nr. 4, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 333-355.

Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 209-221.

Idem, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, în *100 de ani de la Marea Unire. Momente ale desăvârșirii României moderne*, coord.: Agnes Erich, Alexandru V. Ștefănescu, Irina Cârștina, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2018, pp. 76-80.

Idem, „Distincții rusești conferite grănicerilor români în 1918”, în *Forum ISOP*, publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică (București), nr. 6, iulie 2018, p. 6.

Idem, Mureșan, Augustin, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018.

<http://heraldie.blogspot.com/2012/05/la-croix-en-heraldique.html> (accesat la 28.08.2024).

[https://fr.wikipedia.org/wiki/Croix_du_M%C3%A9rite_civil_\(Autriche-Hongrie\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Croix_du_M%C3%A9rite_civil_(Autriche-Hongrie)) (accesat la 28.08.2024).

<https://www.schulerauktionen.ch/en/items/139-241-kaiserlicher-orden-der-eisernen-krone-oesterreichs> (accesat la 28.08.2024).

Ordinul „Coroana de fier” (avers și revers, fără panglică)

Crucea de aur pentru merite, cu coroană (avers și revers, fără panglică)

Ordinul „Sf. Stanislas” (avers)

Ordinul „Sf. Ana” clasa a II-a (avers și revers)

S I R E,

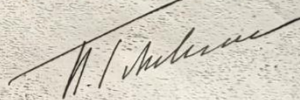
Am onoarea a ruga respectuos pe
MAIESTATEA VOASTRA să binevoiască a
conferi Ordinul "Ferdinand I" în gradul
de Mare Cruce Domnului Dr. Vasile Goldis,
fost Ministru Secretar de Stat.

Dacă MAIESTATEA VOASTRA va aproba
această propunere O rog respectuos să
binevoiască a semna zisul proiect de Decret,
precum și brevetul de Mare Cruce aferent.-

Sunt cu cel mai adânc respect,

S I R E,

al MAIESTATEI VOASTRE
prea plecat și prea supus servitor
Ministru al Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor

București

1933

No. 24.132

**Raportul lui N. Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, cancelar al
Ordinelor, nr. 24.132 din 1933**

Amplas la Presed.
si Rubric. la M. D.
9.5.1933

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
224132.
No 24133 DIN - 8 MAI 1933

REGISTRATURA GENERALA

CAROL al II-lea

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională
REGE AL ROMÂNIEI

Int. om. Pop.
La toți de față și viitori. Sănătate.

la domn
Asupra raportului Ministrului NOSTRU al Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor sub No 24132..

la Minister la domn
AM DECRETAT ȘI DECRETAM:

Art.-I.-Numim membru al Ordinului "Ferdinand I"
In gradul de Mare Cruce
12.pe Dl.Dr.Vasile GOLDIȘ, fost Ministru Secretar de Stat.

Art.-II.-Ministrul NOSTRU al Afacerilor Străine, Cancelar
al Ordinilor este însărcinat cu executarea acestui Decret.-
Dat în București la..8..Mai..1933

Carol
R

Ministru al Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor
M. I. Mănescu

No 1350.

Decretul regal nr. 1.350 din 8 mai 1933

Ordinul „Ferdinand I” în gradul de Mare Cruce

Ordinul „Ferdinand I”, placa de Mare Cruce

**Serbări naționale – 200 de ani de la nașterea eroului național.
Avram Iancu – Prefectul Legiunii „Auraria Gemina”.
Organizarea teritorială a Prefecturii „Auraria Gemina”**

**National Celebrations – 200 Years Since the Birth of the
National Hero.
Avram Iancu – Prefect of the ‘Auraria Gemina’ Legion.
The Territorial Organization of the ‘Auraria Gemina’
Prefecture**

Puiu Emilian VALEA
Secția Arad – Societatea Numismatică Română

Abstract

References to the territorial organization and jurisdiction of the "Auraria Gemina" Prefecture are found in the documents of the Bălaș-Lisa personal archive from Cricău, belonging to one of Avram Iancu's tribunes.

The unity of action during the heat of battle, particularly among the legions under the prefectures of Avram Iancu, Axente Sever, and Ioan Buteanu, as well as the removal of foreign administrative power and the establishment of a Romanian administration, created what can be considered a true "Romanian land" in the Apuseni Mountains region.

Keywords: 1848-49 Revolution, Transylvania, Avram Iancu, tribune, structure.

Despre ¹ Revoluția de la 1848-49 din Transilvania, se găsesc numeroase informații în arhive, documentele vremii consemnând evenimentele în desfășurarea lor, personalitățile implicate, rolul acestora, forțele combatante, aria de răspândire ș.a. Mult mai zgârcite în informații sunt documentele care se referă la organizarea administrativă, teritoriul și atribuțiile organelor administrației românești instaurate în timpul Revoluției și mai ales despre prefectura aflată sub comandă directă a lui Avram Iancu.

Referiri la modul de organizare și competență teritorială a prefecturii „Auraria Gemina” se fac în documentele arhivei personale Bălaș-Lisa din Cricău, unul dintre tribunii lui Avram Iancu, devenit mai târziu viceprefect

¹ Studiul a fost publicat și în revista *Gutenberg. Universul cărții* (Arad), anul XVI, nr. 59, iunie 2024, pp. 5-7.

al acestuia. Potrivit celor consemnate în aceste documente, această prefectură se împărțea în patru viceprefecturi conduse de către un subprefect. Fiecare viceprefectură se compunea din câte două tribunate. Tribunalele cuprindeau între 8 și 11 localități, în funcție de numărul combatanților. De regulă, în fiecare localitate era constituită câte o centurie, uneori numită și companie, comandată de către un centurion, în subordinea căruia se aflau șase până la șapte decurioni.

Unitățile militare dintr-un tribonat formau o cohortă, comandată de către un tribun, ajutat de un vicetribun. Două cohorte, adică totalul unităților din câte două tribunate, constituiau o legiune, comandată de către un viceprefect care avea și un mic stat major și o ceată de călăreți din care se alegeau, de obicei, curierii.

Cei patru viceprefecți ai lui Avram Iancu erau Petru Dobra care comanda tribunatele I și II, Ioan Bălaș cu tribunatele III și IV, Prodan Probu cu V și VI și I. Constantin Boieriu cu VII și VIII.

Tribunatul I își avea sediul la Bălgrad (Alba Iulia), Tribunatul II la Zlatna, Tribunatul III la Șard, Tribunatul IV la Clicău, Tribunatul V la Teiuș, Tribunatul VI la Aiud, Tribunatul VII la Abrud, și Tribunatul VIII la Câmpeni. Dintre tribuni îi amintim pe Nicole Corcheș, Iosif Moga, Ioan Nemeș, Clemente Aiuzeanu, Vasile Fodor, Petru Ioaneș, Ioan Rațiu, Simion Balint și Ioan Anghel.

În ceea ce privește atribuțiile viceprefecților, aceștia trebuiau să raporteze cei puțin o dată pe săptămână Comitetului Națiunii Române din Sibiu despre cele întâmplate în viceprefectura lor, să mențină ordinea și liniștea publică, să vegheze să nu se producă excese care să vatăme onoarea națională, să aibă grijă de cei care ar suferi din partea trupelor revoluționare maghiare, să se îngrijească de formarea „magazinelor” pentru bucate în scopul aprovizionării „lagărelor” (denumire dată taberelor militare românești), rechiziționarea de alimente, furaje pentru cai, precum și să contribuie la dezarmarea gărzilor naționale maghiare. O altă atribuție importantă a viceprefecților era și aceea de a face cunoscute poporului proclamațiile, ordonanțele și manifestele Comitetului Națiunii Române.

Referitor la operațiunile militare, viceprefecții ca și comandanți ai legiunilor din subprefecturile lor, se înțelegeau între ei și raportau prefectului Avram Iancu comandantul suprem al legiunilor prefecturii „Auraria Gemina”.

La baza organizării unităților militare din cadrul prefecturii lui Avram Iancu stătea principiul gărzilor mobile, al mobilizării și deplasării în orice moment. Glotașii erau obligați ca pentru un marș de până la patru zile, să fie aprovizionați cu alimente proprii, iar în caz de marșuri și operațiuni

militare de peste patru zile „primeau subzistența și solda la fel ca și soldații din trupele regulate imperiale, adică: doi funți de pâine, sau în lipsa acesteia mămăligă sau cartofi, un funt de carne sau tot atâta slănină și patru creițari”.

Glotașul efectua serviciul militar cu îmbrăcăminte proprie și, în majoritatea cazurilor, și cu armele proprii, de obicei lănci meșterite în fierăriile satești, din coase. O mică parte erau înarmați cu puști cu baionete, tip vechi, așa-numitele „comisuri” provenite din arsenalul cetății de la Alba Iulia. Foarte puține erau pistoale sau puști marca „Fruwirth”.

Din același fond personal Bălaș-Lisa din Cricău, putem desprinde și unele referiri cu privire la componența numerică a formațiunilor militare susmenționate. Astfel, în „Lista gărzii mobile din Galda de Jos” se arată că centurionul (căpitanul) Ion Trifu avea sub comanda sa pe toți „gardiștii” din comuna amintită mai sus, al căror număr se ridica la 67.

Aproximativ aceeași cifră, și anume 64, ne este indicată și pentru satul Ponor. Cunosând că cele două tribunate care constituiau o legiune înglobau circa 19-21 localități, putem conchide că o legiune cuprindea între 1200-1300 glotași. Evident, cifrele sunt relative, ele variind după numărul bărbaților apți de luptă din fiecare localitate.

Unitatea de acțiune în focul luptelor, înfăptuită mai ales între legiunile dintre prefecturile lui Avram Iancu, Axente Sever și Ioan Buteanu, apoi înlăturarea puterii administrative străine și instaurarea unei administrații românești, au creat, cu deosebire în zona Munților Apuseni, o adevărată „țară românească”. Despre aceasta, Nicolae Bălcescu va scrie în „Mișcarea românilor din Ardeal la 1848” următoarele: „Când Poporul (din Munții Apuseni) rămase slobod de orice povățuire nemțească, ce îl paraliza, îl văzurăm desfășurând toată energia și stând neclintit ca granitul munților săi înaintea dușmanului ce măturase atâtea oștiri mari regulate și țări... Fusei fericii a găsi acolo, pe acele piscuri uriașe, de de-asupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică”.

ANEXE

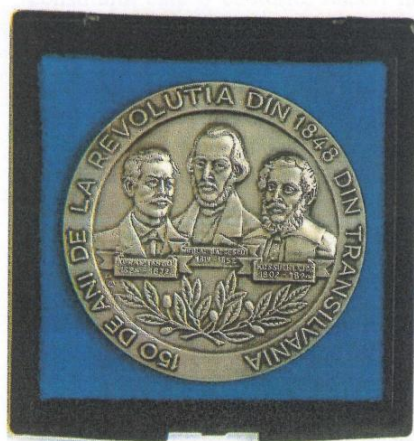

avers

revers

Medalia de 60 mm bătută în 1992, la 120 de ani de la moartea lui Avram Iancu, Prefectul Legiunii Auraria Gemina - erou al cauzei naționale a românilor.
Medalia a fost bătută de Secția Arad a Societății Numismatice Române.

Medalie de argint

Bătută la Monetăria Națională din București în 1998. Medalia omagiază întâlnirea care trebuia să aibă loc la Arad între Avram Iancu, Kosuth Laios și Nicolae Bălcescu.

Un drapel al unei legiuni române de la 1848-1849

A Flag of a Romanian Legion from 1848-1849

Augustin MUREȘAN
Dr., Complexul Muzeal Arad

Abstract

The vexillological problem of the Romanian Revolution of 1848-1849 in Transylvania is a subject researched by Romanian historiography, with a series of articles, studies and works published over the years. A hotly debated issue was whether Avram Iancu's army, the Romanian revolutionary army in general, had a battle flag or not. As this issue was researched, it became clearer because it is part of the history of the Romanian tricolour flag with which it was correlated. The flag of the revolutionary formations led by Avram Iancu has a rectangular cloth, with dimensions of 1.70 m x 1.02 m, fixed on a wooden pole, 2.60 m long, painted black and finished with a cross-shaped tip. The tricolour of the canvas is placed horizontally, with blue at the top, yellow in the middle and red at the bottom. At the current stage of vexillological research, we cannot know to which Romanian legion from 1848-1849 this flag belonged.

Keywords: Romanian Revolution of 1848-1849, Transylvania, flag, Romanian legion, revolutionary formations led by Avram Iancu.

Problematica vexilologică a Revoluției Române de la 1848-1849 din Transilvania este un subiect cercetat de către istoriografia română, fiind publicate de-a lungul anilor o serie de articole, studii și lucrări¹. O chestiune

¹ Alcătuirea steagului sub care s-au adunat românii pe Câmpul Libertății de lângă Blaj este menționată de organele de presă ale vremii și de unii martori oculari. Astfel, în „Organulu național”, editat la Blaj în mai 1848, se arată: „la flamurele adunării naționali de aici se întrebuințiora culorile albastru, roșu și alb”. Aceeași componentă o indică și Alexandru Papiu Ilarian, în *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, tomul II, Viena, 1852, pp. 221-224; George Sion, *Suvenire contimpurane*, București, 1888; Georgie Barițiu, *Pagini alese din istoria Transilvaniei Pe două sute de ani din urmă*, tomul II, Sibiu, 1890, pp. 107-108; I. G. Sbiera, „Ceva despre tricolorul românesc”, Cernăuți, 1899; Constantin Berariu, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901; Iosif Sterca Șuluț(i)u, „Tricolorul românesc”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XXXII, decembrie 1901, pp. 295-305; I. G. Sbiera, „Ceva despre tricolorul românesc”, în *Calendarul Minervei pe anul 1905*, Cernăuți, 1905, pp. 218-227; Aurelia Bunea, „Steagul poporului român din Transilvania în Revoluția din 1848-1849”, în *Anuarul Institutului de Istorie* (Cluj-Napoca), 1969, nr. 12, pp. 37-52; Maria Mirel, „Obiecte legate de Revoluția din 1848 în colecția Muzeului de Istorie a Transilvaniei”, în

viu discutată a fost aceea dacă oastea lui Avram Iancu, oastea revoluționară română în general, a avut sau nu drapel de luptă².

Pe măsură ce această problemă a fost cercetată, ea a devenit mai deslușită, deoarece este parte a istoriei steagului tricolor românesc cu care se corela. Legat de activitatea de cercetare asupra acestor însemne vexilologice, este vorba în principal de „deșțelenirea” literaturii de specialitate, în care există informații prețioase, dar care unele nu au fost descrise și interpretate îndeajuns de specialiști, precum evoluția aspectului steagului tricolor românesc sau, mai exact, modul de succesiune la acea vreme a culorilor pe flamură etc. Din aceste considerente, discuția asupra drapelului legiunilor române de la 1848-1849 din Transilvania rămâne, în continuare, deschisă.

Referindu-se la componența steagului tricolor al românilor din Transilvania și al drapelului purtate de formațiunile de luptă ale lui Avram Iancu, heraldistul Dan Cernovodeanu, arăta: „Nu trebuie să facem abstracție de steagul tricolor al românilor din Transilvania de care aceștia s-au servit de la mișcările revoluționare din 1848, cu ocazia istoricei Adunări din 3/15 mai 1848 pe Câmpul Libertății de lângă Blaj, patrioții români din Transilvania au desfășurat un steag a cărui pânză, tripartită în fascie, avea

Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca), 1973, nr. X, pp. 735-753; Elena Pălănceanu, „Steaguri din colecția Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România”, în *Muzeul Național* (București), 1974, nr. I, pp. 139-143; Jean N. Mănescu, *Cu privire la vechimea tricolorului românesc*, București, 1974, (în mss.), pp. 5-6; Maria Dogaru, „Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști”, în *Revista de Istorie* (București), 1978, tom. 31, nr. 5, p. 968; Gelu Neamțu, „Simboluri naționale în timpul Revoluției de la 1848 din Transilvania”, în *Puterea modelului*, Cluj-Napoca, Centrul de studii transilvane, Fundația Culturală română, 1995, pp. 182-189; Silviu Ioan Nistor, „Apariția drapelului național. Semnificația arborării lor pe teritoriul Transilvaniei”, în *Tribuna* (Cluj-Napoca), anul 7, 1995, nr. 11, pp. 1-2; Maria Dogaru, *Simbolurile naționale. Drapelul. Imnul național*, București, Ministerul de Interne, Direcția pentru Cultură și Sport, 1998; Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Simbolurile naționale*, București, Editura Sylvi, 2003, pp. 60-65; Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura Istros, 2005, pp. 426-427; Judit Pál, „The Struggle of Colours: Flags as National Symbols in Transylvania in 1848”, in Anders E. B. Blomqvist, Constantin Iordachi, Balász Trencsényi (eds.), *Hungary and Romania Beyond National Narratives: Comparisons and Entanglements*, Oxford etc., Peter Lang, 2013, pp. 93-123; Adina Berciu-Drăghicescu, Corneliu M. Andonie, Luminița Iordache, *Tricolorul în istoria Românilor* (Cuvânt înainte acad. Ioan-Aurel Pop), București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2020.

² Pentru detalii, vezi Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Timișoara, Editura Facla, 1989, pp. 169-170.

culorile în succesiunea albastru, roșu și alb”³. Controversele deja iscate în epocă, privitoare la motivele prezenței pe drapele a celor trei culori, considerate drept adevăratele simboluri cromatice ale Transilvaniei perpetuate de-a lungul veacurilor în costumele lor naționale, nu s-a rezolvat nici la ora actuală într-un mod satisfăcător⁴.

De altfel, ceea ce complică și mai mult problema este faptul că și legiunile (trupele înarmate de patrioții transilvăneni), conduse în toamna anului 1848 de Avram Iancu, adoptaseră drapele orizontale tricolore, dar cu pânza albastru-roșu-galben⁵, succesiune de culori a cărei semnificație scapă istoricilor și vexilologilor care au studiat-o, căci nu se știe dacă în acest caz este vorba de un simbol național român sau pur și simplu de un însemn distinctiv al autonomiștilor transilvăneni⁶.

Referitor la drapelul purtat de ostașii lui Avram Iancu în 1848, canonicul I. Moldovan, relevând afirmarea lui Papiu-Ilarian, scria: „Cred că românii vor fi avut flamure de acele la adunarea de la Blașiu. Dară aceea o știu pozitiv, că în toamna anului 1848 ai lui Iancu, trecând spre Huedinu, aveau flamure venet-roșu-galben. Asta o țin minte: că atunci am văzut tricolorul întâia oară”⁷.

Despre acest însemn distinctiv, Dan Cernovodeanu, adaugă: „Mai rămâne totuși de stabilit data exactă la care tricolorul orizontal albastru-roșu-galben și apoi cel cu pânza albastru-galben-roșu, au devenit, pe teritoriul Transilvaniei, simbolul național exclusiv românesc. Să nu uităm că în Transilvania imperială culorile oficiale (*Landesfarben*) erau de asemeni albastrul, roșul și galbenul și se poate presupune că ele au putut influența alegerea cromatică a steagurilor românilor din Transilvania, chiar într-o succesiune diferită a benzilor de culoare ce compun pânza”⁸.

Așa vor fi fost așezate culorile tricolorului, dar treptat dispunerea lor a fost schimbată. Înlocuirea culorii albe cu galben credem că a reprezentat o expresie a dorinței de unire cu celelalte țări românești care adoptaseră

³ În acest sens, vezi Alexandru Papiu Ilarian, *op. cit.*, pp. 221-224. Totuși, George Sion, în *op. cit.*, pp. 315-316, afirma că la Blaj steagul pașoptiștilor ardeleni era „vînet” (albastru n.n.), alb și roșu (cf. I. G. Sbiera, *Ceva despre tricolorul românesc*, Cernăuți, 1899, pp. 3-4 și Constantin Berariu, *op. cit.*, p. 13); Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pp. 426-427).

⁴ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 427.

⁵ Constantin Berariu, *op. cit.*, p. 14.

⁶ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 427.

⁷ I. Moldovan, „Scrisoare către Dl. Ioan Bianu, Secretarul Academiei Române”, în *Deșteptarea* (Cernăuți), nr. 9, 1901, pp. 1-2; Constantin Berariu, *op. cit.*, p. 14.

⁸ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 427.

tricolorul astfel alcătuit⁹. După opinia noastră, această succesiune a culorilor pe pânza steagului tricolor al românilor din Transilvania s-a făcut în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști. Schimbarea succesiunii culorilor privind înfățișarea flamurii s-ar fi realizat ca urmare a legăturilor strânse dintre conducătorii revoluționarilor români din Transilvania cu cei din Țara Românească și Moldova. Numai așa se poate explica înfățișarea steagului tricolor al revoluționarilor români din Transilvania sub faldurile căruia s-au adunat românii la 3/15 mai 1848 și cel al formațiunilor revoluționare conduse de Avram Iancu, datând din anii 1848-1849, păstrate la Muzeul Național de Istorie a României¹⁰.

Steagul formațiunilor revoluționare conduse de Avram Iancu are pânza (autoarea nu ne indică materialul din care este confecționată flamura) de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 1,70 m x 1,02 m, fixată pe o hampă de lemn, lungă de 2,60 m, vopsită în negru, terminată cu un vârf în formă de cruce. Tricolorul pânzei este așezat orizontal, cu albastru sus, galben la mijloc și roșu jos. Pânza fiind foarte decolorată, nu se mai distinge clar decât culoarea galbenă¹¹. Acest steag tricolor prezentat de autoare ca aparținând formațiunilor revoluționare conduse de Avram Iancu, după opinia noastră este drapelul uneia dintre legiunile române (Fig. 1; fig. 2)¹².

Pe lângă faptul că acest drapel tricolor constituie o mărturie valoroasă referitoare la lupta revoluționară a românilor transilvăneni, acesta mai prezintă o semnificație deosebită prin culorile pe care le conține și care se află și pe steagul revoluționarilor de la 1848 din Țara Românească, îndreptățind aprecierea că ele simbolizează „solidaritatea peste granițele artificiale vremelnice, a celor mai înaintați conducători ai poporului român,

⁹ Maria Dogaru, „Tricolorul și cocardele...”, p. 868. În legătură cu adoptarea unor steaguri având această componență a flamurii de către românii transilvăneni după Revoluția din 1848-1849, vezi I. G. Sbiera, „Ceva despre tricolorul românesc”, în *Calendarul...*, pp. 218-227.

¹⁰ Steagul a fost primit de la Casa Memorială Avram Iancu în anul 1971 (Elena Pălănceanu, *op. cit.*, p. 140). Maria Dogaru considera că cele două steaguri tricolore aflate la Muzeul de Istorie al României, alcătuite din roșu, galben și albastru (așezate pe orizontal, albastru fiind plasat în partea superioară), unul considerat a fi drapelul sub faldurile căruia s-au adunat transilvănenii la 3/15 mai 1848, altul atribuit formațiunilor revoluționare conduse de Avram Iancu, au fost confecționate ulterior evenimentului, probabil la vreo aniversare a Revoluției din 1848 (Maria Dogaru, „Tricolorul și cocardele...”, p. 868).

¹¹ Elena Pălănceanu, *op. cit.*, p. 140.

¹² Augustin Mureșan, *Un drapel al unei legiuni române de la 1848-1849*, <https://uzpr.ro/01/08/2024/un-drapel-al-unei-legiuni-romane-de-la-1848-1849/> (accesat la 18.10.2024).

deoarece proclamarea drapelului tricolor ca simbol al revoluției a fost opera revoluționarilor munteni și mai ales a lui Nicolae Bălcescu”¹³.

În stadiul actual al cercetărilor vexilologice, nu putem ști cărei legiuni române de la 1848-1849 a aparținut acest drapel. Povestea care stă în spatele acestuia este o filă importantă de istorie care nu s-a încheiat.

O mărturie a lui Alexandru Ciura ne arată că pentru Avram Iancu, tricolorul era, ca pentru munteni, moldoveni și bucovineni, în culorile: roșu, galben și albastru, iar steagul cu alb de la Blaj doar o „întâmplare”. Iată ce scria la începutul secolului trecut Alexandru Ciura: „În podul casei, la o tindă a lui Iancu, s-a păstrat un stindard albastru-galbin-roșu, folosit în luptele de la Abrud (...). Faptul că Avram Iancu a luptat sub steagul în culori naționale, e fixat prin declarația tovarășului său de arme, caporalul Gavril Bădău, declarație existentă, făcută în fața primăriei comunale din Vidra”¹⁴.

Fig. 1. Drapel al unei legiuni române de la 1848-1849

¹³ Ștefan Pascu, „Muzeul Memorial Avram Iancu”, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1958, p. 8.

¹⁴ Alexandru Ciura, „Amintiri despre Avram Iancu”, în *Transilvania* (Sibiu), anul LIII, 1922, nr. 11-12, p. 729.

Fig. 2. Drapel al unei legiuni române de la 1848-1849.
Reconstituire.

BIBLIOGRAFIE

Barîțiu, George, *Pagini alese din istoria Transilvaniei Pe două sute de ani din urmă*, tomul II, Sibiu, 1890.

Berariu, Constantin, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901.

Berciu-Drăghicescu, Adina, Andonie, M. Corneliu, Iordache, Luminița, *Tricolorul în istoria Românilor*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2020.

Bunea, Aurelia, „Steagul poporului român din Transilvania în Revoluția din 1848-1849”, în *Anurul Institutului de Istorie* (Cluj-Napoca), 1969, nr. 12, pp. 37-52.

Cernovodeanu, Dan, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura Istros, 2005.

Dogaru, Maria, *Simbolurile naționale. Drapelul. Imnul național*, Ministerul de Interne, București, Direcția pentru Cultură și Sport, 1998.

Idem, „Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști”, în *Revista de istorie* (București), 1978, tom. 31, mai nr. 5, pp. 861-869.

- Dudaș, Florian, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Timișoara, Editura Facla, 1989.
- Gheorghe, Cristache, Dogaru, Maria, *Simbolurile naționale*, București, Editura Sylvi, 2003.
- Mănescu, N. Jean, *Cu privire la vechimea tricolorului românesc*, București, 1974, (în mss.), pp. 5-6.
- Mirel, Maria, „Obiecte legate de Revoluția din 1848 în colecția Muzeului de Istorie a Transilvaniei”, în *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), 1973, nr. X, pp. 735-753.
- Moldovan, I., „Scrisoare către Dl. Ioan Bianu, Secretarul Academiei Române”, în *Deșteptarea* (Cernăuți), 1901, nr. 9, pp. 1-2.
- Mureșan, Augustin, *Un drapel al unei legiuni române de la 1848-1849*, <https://uzpr.ro/01/08/2024/un-drapel-al-unei-legiuni-romane-de-la-1848-1849> (accesat la 18.10.2024).
- Neamțu, Gelu, „Simboluri naționale în timpul Revoluției de la 1848 din Transilvania”, în *Puterea modelului*, Cluj-Napoca, Centrul de studii transilvane, Fundația Culturală română, 1995, pp. 182-189.
- Nistor, Ioan Silviu, „Apariția drapelelor naționale. Semnificația arborării lor pe teritoriul Transilvaniei”, în *Tribuna* (Cluj-Napoca), anul 7, 1995, nr. 11, pp. 1-2.
- Pál, Judit, „The Struggle of Colours: Flags as National Symbols in Transylvania in 1848”, în Anders E. B. Blomqvist, Constantin Iordachi, Balász Trencsényi (eds.), *Hungary and Romania Beyond National Narratives: Comparisons and Entanglements*, Oxford etc., Peter Lang, 2013, pp. 93-123.
- Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, tomul II, Viena, 1852.
- Pascu, Ștefan, „Muzeul Memorial Avram Iancu”, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1958, p. 8.
- Pălănceanu, Elena, „Steaguri din colecția Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România”, în *Muzeul Național* (București), 1974, nr. I, pp. 139-143.
- Sbiera, G., I, „Ceva despre tricolorul românesc”, Cernăuți, 1899.
- Idem, „Ceva despre tricolorul românesc”, în *Calendarul Minervei pe anul 1905*, Cernăuți, 1905, pp. 218-227.
- Sion, George, *Suvenire contimporane*, București, 1888.
- Sterca Șuluțiu, Iosif, „Tricolorul românesc”, în *Transilvania* (Sibiu), anul XXXII, decembrie 1901, pp. 295-305.

**Câteva considerații privitoare la memoria lui Avram Iancu în
localitatea arădeană Bârsa, legate de proiectul național,
întreprins începând cu anul 1894, de reamenajare a
mormântului său, înălțarea unei cruci monumentale și
ridicarea unui monument**

**The Memory of Avram Iancu in Bârsa, Arad: The 1894
National Project to Renovate the Hero's Tomb, Construct a
Monumental Cross, and Build a Monument**

Vasile DUDAȘ

Cercetător științific gr. I, Muzeul Național al Banatului

Abstract

According to the documentary sources researched until today, it is certain that the first initiative regarding the renovation of the tomb, the construction of a monumental cross and the erection of a monument in memory of Avram Iancu belonged to the well-known journalist Ioan Russu Șirianu, the grandson of the well-known writer, journalist and pedagogue Ioan Slavici, released in 1894 while he was incarcerated in Seghedin prison, where he was serving a six-month sentence for some materials published in the 'Tribuna' newspaper published in Sibiu. In a short time, his approach turned into a true national project.

Shortly after its launch, this project was also embraced by the leadership of the Romanian National Party, which assumed the task of coordinating the action and centralizing the collected sums through Tit Liviu Albini.

The communiques spread through the periodical publications of the time regarding this national effort found a special resonance among many Romanian communities in Transylvania proper, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina and the Romanian Kingdom

Alerted by the scale of the collections, the Hungarian administration authorities took measures to stop the initiated action and punish those who supported it. Then followed a long series of harassment against those who had donated or collected money, and finally, to put an end to the action, several lawsuits were filed against the administrator of the fund, Titus Liviu Albini, the last of which took place on November 30, 1899 at the Alba Iulia Court. On this occasion, the confiscation of the total amount of 4701 florins deposited at the Victoria bank in Arad was ordered.

From the title it is clear, through the present study the author proposed to formulate some considerations regarding the resonance that the first steps had in relation to the renovation of the tomb, the construction of a monumental cross and the erection of a monument dedicated to Avram Iancu among the inhabitants of the village of Bârsa, who at that time it was included in the former Arad County.

In conclusion, the author reviews the consciousness of this national approach for the further evolution of the relations between the Hungarian governments and the Romanian communities of the Danube Monarchy.

Keywords: Avram Iancu, Bârsa, memory, monument.

La sfârșitul anului 1994, Colegiul de redacție al anuarului *Corviniana*, editat de Muzeul Castelul Corvineștilor din Hunedoara, mi-a solicitat un elaborat științific. Întrucât se împliniseră 170 de ani de la nașterea cunoscutului revoluționar pașoptist ardelean Avram Iancu, am propus un studiu dedicat prezentării memoriei acestuia în paginile publicației periodice timișorene *Dreptatea*. Studiul menționat a fost acceptat și publicat în primul volum al publicației menționate¹.

Din lecturarea articolelor și informațiilor apărute în numerele gazetei timișorene, rezulta că redactorii săi au urmărit cu atenție și activitățile întreprinse de mai mulți fruntași ai comunităților românești din orașul și comitatul Arad, care, începând cu anul 1894, au participat activ la colecta publică pentru reamenajarea mormântului, înălțarea unei cruci monumentale și ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu.

Potrivit surselor documentare cercetate până azi, este cert că un prim pas în derularea acestui proiect național l-a constituit inițiativa mai multor locuitori din frumoasa localitate arădeană Șiria de a întreprinde o colectă bănească pentru sprijinirea consăteanului lor, cunoscutul jurnalist Ioan Russu Șirianu², nepot de soră al cunoscutului scriitor, gazetar și pedagog Ioan Slavici, aflat în suferință, datorită faptului că începând cu prima zi a anului 1894 se afla încarcerat în închisoarea de stat din Seghedin, unde își ispășea o pedeapsă de patru luni pentru câteva materiale publicate în gazetele *Tribuna* și *Foaia Poporului* care apăreau în Sibiu. Banii colectați au fost expediați prin intermediul poștei la 7 martie 1894 pe adresa administrației Institutului Tipografic din Sibiu, cu mențiunea de a fi predați lui Ioan Russu Șirianu, de către Nicolae Lăzărescu³, unul dintre cei mai reprezentativi exponenți ai mișcării naționale românești arădene.

¹ „Memoria lui Avram Iancu în gazeta timișoreană «Dreptatea»”, în *Corviniana – Acta Musei Corvinensis* (Hunedoara), anul I, 1995, nr. 1, pp. 205-208.

² Informații referitoare la viața și activitatea celui pe care marele nostru istoric Nicolae Iorga îl numise, cu ocazia trecerii sale în neființă, *un mucenic al condeiului*, pot fi consultate într-un număr mare de studii, din care amintim cele semnate de Ilarie Chendi, Ioan Mircea Bogdan, Vasile Popeangă, Dan E. Nicolau, Dan Roman.

³ Nicolae Lăzărescu s-a născut în anul 1865, în Șiria și a decedat la 7 octombrie 1923. La 6/18 martie 1894, *Foaia Poporului* făcea cunoscut că au fost expediați de către acesta prin

După ce a intrat în posesia celor 8 florini și 70 crăițari, adunați de la consătenii săi, în mintea acestuia, desigur profund impresionat de gestul acestora, a încolțit ideea să nu-i folosească în scop personal și după ce a întregit suma până la 10 florini, i-a donat redacțiilor gazetelor sibiene menționate, cu rugămintea de a fi incluși într-un viitor fond din care să se finanțeze amenajarea mormântului lui Avram Iancu, motivând că *pentru toți românii e o datorie să depună prinosul lor de recunoștință pe mormântul aceluia, a cărui memorie ne e sfântă tuturor*. În scrisoarea adresată lui Nicolae Lăzărescu, el sublinia că hotărârea sa se datora faptului că, trecând prin Țebea în anul anterior, constatase cu multă amărăciune situația precară a locului unde își dormea somnul de veci marele tribun⁴.

Peste puțin timp, exemplul lui Nicolae Lăzărescu a fost repetat și de preotul Zaharie Milian din Dezna, o pitorească localitate arădeană situată la poalele Munților Codru Moma, care, la rândul său, colectase și el bani pentru sprijinirea jurnalistului arădean.

La 6 aprilie 1894, Ioan Russu Șirianu, după ce îi mulțumea și acestuia pentru gestul său, îi comunica că banii colectați trebuie adăugați *fondului pentru ridicarea unui monument național lui Avram Iancu*⁵.

Înștiințat despre voința consăteanului său, Nicolae Lăzărescu a redactat un patetic apel, pe care l-a trimis mai multor publicații periodice. La 27 martie / 8 aprilie 1894, gazeta *Foaia Poporului* insera pe prima pagină un amplu articol intitulat *Avram Iancu* în care sintetiza activitatea acestuia în timpul Revoluției pașoptiste și în încheiere, adăuga apelul menționat, prin care autorul făcea cunoscută dorința consăteanului său, „ca modesta sumă adunată să slujească drept piatra fundamentală la un fond cu menirea (scopul) de a ridica din el, la timpul său, un monument, o cruce frumoasă, la mormântul marelui nostru erou național din 1848 Avram Iancu, ale cărei oseminte sunt așezate pentru veșnică odihnă în cimitirul din Țebea, aproape de Baia de Criș și la capul căreia se află o cruce prea simplă”⁶.

La puțin timp după lansarea ei, ideea a fost îmbrățișată și de conducerea Partidului Național Român, care și-a asumat sarcina de a coordona derularea acțiunii și de a centraliza sumele colectate prin

poștă la 7 martie, 8 florini și 70 crăițari. Totodată, erau consemnate și numele donatorilor și suma donată de fiecare. *Foaia Poporului* (Sibiu), anul II, nr. 8, 6/18 martie 1894.

⁴ *Ibidem*, nr. 11, 27 martie / 8 aprilie 1894.

⁵ *Ibidem*, nr. 12, 3/15 aprilie 1894.

⁶ *Ibidem*, nr. 8, 6/18 martie 1894.

candidatul de avocat Tit Liviu Albini, directorul Institutului Tipografic de la Sibiu, locul unde erau editate *Tribuna* și *Foaia Poporului*⁷.

Pentru o transparență totală a derulării procesului de colectare, acesta a luat hotărârea de a informa opinia publică periodic, prin intermediul presei, cu numele celor care au întreprins colecte, consemnând totodată, localitatea și suma donată de către fiecare persoană.

Comunicatele răspândite prin intermediul publicațiilor periodice ale vremii referitoare la acest proiect național au găsit o rezonanță deosebită în rândul multor comunități românești din Transilvania propriu zisă, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina și Regatul român. În numeroase cazuri, odată cu donația benevolă bănească, mulți locuitori și-au exprimat totala adeziune la acest demers național privind cinstirea memoriei marelui tribun. „Cetind apelul pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu, am simțit ca tot Românul adevărat, o nespusă bucurie în sufletul meu – consemna scrisoarea lui Adam Bolcu din Brad, din fostul comitat Hunedoara. M-am gândit, că acum e rândul fiecărui Român bun, să-și facă măcar datoria, dacă nu mai mult, căci din lume se sting nu numai aceia care nu-și fac datoria, ci și aceia care mai mult decât datoria fac. Iancu a fost *Craiul Munților*, iar monumentul, ce i-se va ridica, să fie fala Românilor, și o dovadă că Românii deși la număr un popor mic, dar tare în voință și mari la suflet și că-și știu prețui bărbații, care mai vrut-au moartea, decât sclăvia pe vechiul lor pământ!”⁸

Treptat, a fost lansată și propunerea ca, pe lângă amenajarea mormântului lui Avram Iancu de la Țebea, să fie înălțată și o statuie ecvestră la Câmpeni, oraș în care funcționase cartierul general al marelui tribun în timpul Revoluției pașoptiste. S-a reușit astfel ca până la sfârșitul anului 1894 să se adune suma de 3130 florini și 25 crăițari, precum și 261 lei și 50 bani⁹.

Alertate de amploarea pe care o luaseră colectările, autoritățile administrației maghiare au trecut la măsuri pentru stoparea acțiunii inițiate și pedepsirea celor ce au susținut-o¹⁰. În numărul 8, din 19 februarie/3 martie

⁷ La 3/15 aprilie 1894, gazeta *Foaia Poporului* își informa cititorii că: „Adunarea de bani pentru podobirea monumentului marelui nostru erou național de la 1848, Avram Iancu, s-a pornit. Cu primirea și îngrijirea banilor, a fost însărcinat domnul Tit Liviu Albini, candidat de avocat, în Sibiu. De aceea rugăm pe toți cei ce vor fi adunați și vor aduna bani pentru acest măreț și nobil scop, să-i trimită numitului Domn, în Sibiu, strada Cîsnădiei, nr. 21, și nu mai mult *Administrației* foii noastre”.

⁸ *Ibidem*, nr. 26, 10/22 iulie 1894.

⁹ *Ibidem*, anul III, nr. 8, 19 februarie/3 martie 1895.

¹⁰ Un exemplu elocvent legat de modul în care au acționat autoritățile locale este cel relatat într-o scrisoare a unui locuitor din satul Parța, situat în apropierea orașului Timișoara,

1895, gazeta *Foia Poporului*, motivând faptul că întrerupsese publicarea listelor cu colecte, făcea cunoscut că: „Ne-am trezit deodată cu știri, sosite întâiu din Bănat, că solgăbiraele au început a chema la sine pe adunători, a-i întreba despre adunare, și a-i pedepsi cu închisoare și mari pedepse în bani, uneori de două-trei ori mai mari ca suma ce au adunat-o și trimis pentru Monument. Despre vre-o 15-20 de întâmplări de acest fel avem știre, pedepsiri făcute sub cuvent că trebuia întâiu cerută slobozenie, apoi să se adune bani. Cei luați la întrebări s-au purtat foarte brav, dar noi totuși ne-am oprit cu publicarea listelor mai departe, având aci vre-o 200, căci, ne-am zis, de ce să-i mai dăm noi înșine pe oamenii noștri, și încă pe cei mai buni, cari ne-au ascultat și au adunat, de ce să-i dăm noi înșine în ghiarele acestor zbiri nemiloși și nedrepti. Și am așteptat se vedem ce desvoltare ia mai departe lucrul. Dar fiindcă noi tot trebuie să dăm seama despre banii sosiți aici în acest scop, am hotărât: să publicăm numai atâta, că de unde câți bani ni-au sosit, fără a spune cine ni i-a trimis și dela cine adunați. Adunători vor fi apoi buni, a-și da înșiși seama celor dela cari au adunat. Noi adevărim numai sosirea aici a sumei”¹¹.

Acest răspuns a nemulțumit mai multe comunități românești. În numărul următor al gazetei, Tit Liviu Albini consemna că „oamenii s-au năcăjit auzind de ce nu se publică lista, căci zic dâșii: *ori doară noi nu suntem Români și n-am putea purta o pedeapsă dacă vor vrea să ni-o dea*. Și au cerut să se publice lista pe răspunderea lor!”¹²

Întrucât unii reprezentanți ai administrațiilor locale considerau că nu sunt suficiente argumente pentru pedepsirea colectanților români, deoarece

adresată redacției *Foii Poporului*, în care narează dialogul purtat cu jandarmii locali sosiți la locuința sa la solicitarea primarului. „Onorate dle Redactor – Vineri în 19/31 aug. fiind eu dus la Timișoara, s-au prezentat la mine acasă doi gendarmi și juratul comunal Dușan Roțcov. Spunându-le soția, că sunt la Timișoara, au așteptat până voi veni. Sosind eu și intrând în casă, străjemeșterul de gendarmi mă întreabă: *D-ta ții niște novele. Da, țin Foia Poporului și Gazeta Transilvaniei*, am răspuns. *Am voi să le vedem*. Le-am arătat câțiva numeri. *Dar D-ta aduni și niște bani?* Atunci eu îl întreb: *Mă rog, ce îndrăzneală e aceasta? Cine v-a dat poruncă să veniți la casa mea, și să mă controlați?* Mi-au arătat apoi o ordinațiune ungurească de la fibirăul Holosy Gy. Le-am arătat și colecta de bani. Au cerut apoi și banii zicând că așa a poruncit Maria Sa fibirăul. Le arătai și banii în sumă de 7 fl. 47 cr. Au luat banii cu colectă cu tot, și 8 numeri proaspeți din *Foia Poporului*. Mă întreabă apoi: *Cine te-a îndemnat să aduni bani, popa, dascălul, notarul ori chinezul?* *N-am avut lipsă să mă îndemne popa sau cineva, m-a îndemnat iubirea de neam*, le zisei. Au plecat. De colectam banii pentru Kossuth, desigur nu-i confiscău; dar fiind pentru Iancu, ca să scape Ungaria de pericol, i-au confiscat. Rușine să le fie! Parția, la 28 Aug. (9 Sep.) 1894. Trăilă Muntean, econom.” *Ibidem*, nr. 35, 11/23 septembrie 1895.

¹¹ *Ibidem*, nr. 8, 19 februarie / 3 martie 1895.

¹² *Ibidem*, nr. 9, 26 februarie / 10 martie 1895.

pe cuprinsul țării aveau loc colectări și pentru un monument dedicat cunoscutului avocat, jurnalist, politician, om de stat și guvernator al Ungariei în timpul Revoluției 1848-1849, Lajos Kossuth, care decedase la 20 martie 1894, la vârsta de 91 ani în orașul Torino din Regatul Italiei, la 15 martie 1895, ziua în care se împlineau 47 de ani de când locuitorii celor două orașe maghiare despărțite de Dunăre, Buda și Pesta, ieșiseră în număr mare pe străzi, sub impresia revoluțiilor declanșate în Paris și în Viena, Dezső Perczel, în calitate de ministrul de interne al noului cabinet maghiar condus de baronul Dezső Bánffy, a emis o circulară specială cu numărul 462, prin care limezeze lucrurile.

Documentul acuza pe organizatori numindu-i agitatori; acțiunea era apreciată ca fiind un atentat ce nu se putea permite și ordona oriunde pe teritoriul țării s-ar încerca ridicarea unei statui, șefii respectivei localități comunale sau comitatense să o împiedice sub grea răspundere personală; colectele pentru acest scop nu se puteau accepta și întrucât deja au fost întreprinse colecte, colectanții, în virtutea legilor și regulamentelor existente, trebuie să fie trași la răspundere, iar suma adunată să fie confiscată. În plus, circulara ministerului de interne maghiar formula o serie de acuze la adresa lui Avram Iancu, vinovat, chipurile, de trădare față de patrie, de atrocități comise față de populația maghiară din Transilvania. Totodată, după ce invocă §-ul 1 al art. de lege XL din 1879, sublinia faptul că toți aceia care în „orice chip conlucră în favorul ridicării monumentului plănuir lui Avram Iancu, colectează ori fac contribuiri, comit contravențiunea și ca atare sunt pasibili a fi pedepsiți cu cincisprezece zile închisoare și 100 florini amendă”¹³.

¹³ „Se știe, că agitatori români plănuiesc ridicarea unei statue lui Avram Iancu, ajuns vestit prin cruzimile sevârșite de Românii contrari patriei, asupra Maghiarilor, și supra-numit «Regele Munților» punând în curgere spre acest scop colecte (adunări de bani) parte publice, parte ascunse, prin ceea-ce plănuiesc a amăgi și ațâța pe Români, care nu cunosc trecutul! A face nemuritor numele unui astfel de individ (om) n-ar fi altceva, decât propovăduirea celei mai negre uri de naționalitate, preamărirea aceluia, care și-a vândut patria, care a fost pricinuitoarea omorării și jefuirii familiilor nevinovate. Atentatul acesta neputendu-se ierta, poruncesc prin aceasta, că ori-unde pe pământul țării s-ar încerca ridicarea unei statui pentru numitul, mai marii acelei localități cercuale sau comitatense s-o împiedice sub grea răspundere personală; colectele pentru acest scop nu se pot suferi, și întrucât s-au întreprins colecte, colectanții (adunătorii) – în virtutea legilor și regulamentelor în vigoare – trebuie se fie trași la răspundere, iar suma adunată se confiscă. Mai însemn ca toți aceia, care vor fi aflați adunând săvârșesc vină, și ca atari sunt a se pedepsi cu cincisprezece zile închisoare și 100 fl. pedeapsă”. *Ibidem*, nr. 12, 19/31 martie 1895. Din lecturarea presei timpului, rezultă că au fost voci în sânul Societății maghiare care au considerat măsurile represive împotriva comunităților românești total contraproductive. Baronul Eötvös Loránd considera, de exemplu, că „în cestiunile de

Răspunsul românilor nu s-a lăsat așteptat. Au avut loc adunări populare, proteste colective și individuale, articole de presă care au înfierat atitudinea autorităților. Printre publicațiile periodice care au luat o atitudine hotărâtă s-au numărat *Tribuna*, *Foaia Poporului*, *Gazeta Transilvaniei*, *Dreptatea*.

La finalul editorialului intitulat *Avram Iancu*, apărut în *Foaia Poporului*, autorul concluzionează: „Prin porunca ta bădărană, dragă domnule ministru Perczel, tare te-ai înșelat, de-ai crezut că ne înstrăinezi, ori ne faci se ne rușinăm de numele Avram Iancu, chiar cu atât mai tare îl cinștim, și-l adorăm, cu cât tu ai aruncat cu noroiu întrânsul!”¹⁴.

După ce a publicat în original dispoziția semnată de ministrul de interne maghiar, gazeta bănățeană menționată mai sus, a inserat în numărul 56, din 9/21 martie 1895, un articol de fond intitulat *Monument lui Iancu*. Redactat probabil de către cunoscutul jurnalist dr. Valeriu Braniște, materialul este unul dintre cele mai bine documentate proteste apărute în presa vremii. Vom prezenta în continuare câteva citate: „Poporul român vrea și dânsul să-și preamărească pe eroii săi naționali cum fac și maghiarii. În zadar însă, ministrul nu permite încasarea de bani pentru monumentul lui Iancu, ba ce e mai mult, califică întreprinderea aceasta națională românească de un atentat și agitațiune contra patriei. Și pentru ca ordonațiunea să corespundă pe deplin spiritului ce domnește în această țară, ministrul ordonă sechestrarea banilor și introducerea de cercetări disciplinare împotriva tuturor acelor care încasează bani pentru acest monument, precum și pedepsirea lor la 15 zile temniță”.

A urmat apoi un lung șir de șicanări a celor care donaseră sau colectaseră bani, iar, în final, pentru a pune capăt definitiv acțiunii, comandantul poliției din Sibiu, la ordinul ministrului de interne, a deschis o anchetă împotriva administratorului fondului, Tit Liviu Albini, și a lui Ioan Moța. După finalizarea cercetărilor, primul a fost condamnat la cinci zile de închisoare, iar al doilea, la trei zile închisoare și s-a dispus confiscarea sumei de 3780 florini, 65 creițari, precum și 330 lei și 50 de bani¹⁵.

În motivația acestei condamnări, pronunțată la 29 iunie 1895, Simonis, căpitanul poliției sibiene consemna: „Prin mărturisirile lui L. Albini de la 27 și Ioan Moța de la 29 Iunie, precum și prin cele publicate în

naționalitate nu vom face rânduială prin măsuri de obște, ci numai atunci, dacă chiar și în cestiunile de părere neînsemnate, de multe-ori însă foarte gîngăse, vom umbla cu tactul cuvenit și ne vom feri după puțință de a pricinui altora aceea ce pricinuindu-ni-se nouă înșine, ne-ar dura”. *Ibidem*, nr. 30, 17/19 august 1894.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 12, 19/31 martie 1895.

¹⁵ *Idem*, nr. 28, 9/21 iulie 1895.

Foaia Poporului și *Tribuna*, s-a dovedit că numiții au adunat, prin ziarul săptămânal *Foaia Poporului*, deși îndemnul a venit dintr-altă parte, și au primit ei personal *milă* în scopul ridicării unui monument lui Avram Iancu, care *milă* însă n-a fost încă, și nici nu era iertat se fie, întrebuințată pentru acel scop, prin care adunare au călcat amândoi ordinațiunea Înalțului minister reg. ung. de interne din 16 Aprilie 1882 nr. 18.613-1882, și în înțelesul aceleia, pe temeiul §-lui 66 din art. de lege 40 din 1879 au fost osândiți, afară de aceea pe temeiul ordin. î. Minister r. u. de interne din 15 Martie a. c. nr. 426-1885 a trebuit se fie îndatorați la extradarea (confiscarea) sumei adunate.

Ca moment agravator pentru T. L. Albini a fost socotită împrejurarea, că dânsul ca proprietar al foilor *Tribuna* și *Foaia Poporului* a fost de repetate-ori pedepsit și că el apare ca adevăratul adunător, pe când Ioan Moța, nepedepsit, este a se privi numai ca locușitor al lui T. L. Albini, în vremea petrecerii acestuia în arest¹⁶.

După recursul înaintat de către cei doi, a urmat o perioadă de incertitudine până în vara anului 1897, când, la 10 iulie, Ioan Moța a fost anchetat din nou de către șeful politiei din Orăștie, iar la sfârșitul anului, Tit Liviu Albini a fost arestat timp de 13 luni și i s-a intentat un nou proces, care, după mai multe amânări, a avut loc 30 noiembrie 1899, la Tribunalul din Alba Iulia. Cu acest prilej, la un moment dat, deranjat probabil de atmosfera deosebit de încinsă, procurorul regesc, Lázár Miklós, s-a dedat la atacuri calomnioase total nejustificate la adresa lui Avram Iancu, pe care l-a calificat drept *haramia-vezér*, iar acțiunea organizată de români, pentru ridicarea unui monument în memoria sa, ca *cerșetorie*¹⁷.

La asemenea insulte, toți cei prezenți în sală au protestat vehement, iar cunoscutul avocat arădean care reprezenta apărarea, dr. Ștefan Cicio-Pop, a intervenit energic și, printr-un amplu discurs, a respins acuzele calomnioase ale procurorului și a elogiât personalitatea și acțiunile patriotice ale marelui erou român și a cerut procurorului să retracteze cele afirmate.

Întrucât peripețiile acestui demers național al Românilor din Monarhia Dunăreană a stârnit interesul, în urma cercetărilor efectuate de-a lungul anilor, s-a constituit o bibliografie consistentă alcătuită din volume, studii apărute în reviste de specialitate, gazete de cultură și articole publicate

¹⁶ *Ibidem*, nr. 29, 16/28 iulie 1895.

¹⁷ Ioachim Lazăr, Nicole Marcel Morar, *Avram Iancu în memoria posterității*, Deva, Editura Emia, 2008, p. 25. Totodată, prin sentința pronunțată la finalul dezbaterilor care au durat timp de două zile, s-a dispus confiscarea sumei de 4701 florini depusă la Banca Victoria din Arad.

în diverse publicații periodice¹⁸. La acestea se adăugă apoi comunicările susținute în cadrul unor manifestări științifice precum sesiuni, simpozioane, medalioane și, desigur, intervențiile în cadrul unor emisiuni de radio și televiziune etc.

Cu toate acestea, considerăm că pot fi aduse încă informații noi și apreciem ca binevenită tematica Conferinței propuse¹⁹ a se desfășura la Arad, în cadrul căreia printre altele se va aniversa și *Bicentenarul nașterii eroului Avram Iancu (1824-2024) cel care a rămas în memoria colectivă drept „Crăișorul” sau „Craiul Munților”*, manifestare științifică programată pentru ziua de 17 mai 2024, organizată sub auspiciile Instituției Prefectului Arad, Consiliul Județean Arad, Primăriei Municipiului Arad, Arhiepiscopiei Aradului, Centrului Cultural Județean Arad, Centrului Municipal de Cultură Arad, Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, Complexului Muzeal Arad, Universității „Aurel Vlaicu” Arad, Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Asociației „ASTRA arădeană - 1863”, Asociației „Ștefan Cicio-Pop” Arad și Societății de Științe Istorice din România - filiala Arad.

La invitația de a participa la această prestigioasă reuniune științifică cu o comunicare, ne-am propus ca să formulez câteva considerații privitoare la răsunetul pe care l-a avut primele demersuri legate de reamenajarea mormântului, construirea unei cruci monumentale și ridicarea unui monument dedicat lui Avram Iancu în rândul locuitorilor din satul Bârsa, care, în acea perioadă, era înglobat în fostul comitat Arad.

Ca și în alte teritorii în care locuiau români, luând act de această activitate, și autoritățile locale ale fostului comitat amintit au intrat în alertă și au început să investigheze pe cei implicați în derularea ei. Astfel, în numărul său din 5 ianuarie 1895, publicația locală periodică care apărea în limba maghiară *Arad és Vidéke* făcea cunoscut că: „La Arad daco-românii au început în rândurile lor o colectă de mari proporții în favoarea statuii lui Avram Iancu. Acest fapt a fost descoperit de poliție abea ieri”²⁰.

La începutul lunii următoare a aceluiași an, gazeta timișoreană *Dreptatea* își informa cititorii, într-un amplu articol intitulat *Un notar comunal pentru monumentul lui Avram Iancu*, că, potrivit relatărilor apărute

¹⁸ Lista completă a volumelor și studiilor publicate pe această temă sunt menționate în paginile volumelor *Bibliografiei istorice a României* și ale *Anuarului istoriografic al României*.

¹⁹ Invitație la cea de-a XVII-a ediție a Conferinței Naționale „Administrație Românească Arădeană”.

²⁰ Andrei Caciara, Eugen Glück, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. III, Arad, Universitatea Populară Arad, 1976, p. 74.

în cotidianul *Budapesti Hirlap*, în localitatea Bârsa²¹ autoritățile au constatat faptul că locuitorii au adunat bani pentru monumentul lui Iancu. „Un astfel de colectant a prins acum poliția și păcătosul, este un notar comunal din comuna Bârsa, comitatul Aradului, care pe sub ascuns pusesse în circulație o coală de colectare pentru monumentul lui Avram Iancu - nota articolul menționat. Jandarmeria a dat de veste și a confiscat colecta de la numitul notar precum și suma de 30 florini colectată deja. Coala de colectare a fost iscălită deja de 35 locuitori, dar din precauțiune fără arătarea adevăratului nume”²². Se sublinia totodată concluzia publicației budapestane care accentuase faptul că notarul „va plăti această colectare cu însăși poziția sa”. Având în vedere aceasta, gazeta timișoreană continua: „Pe lângă toată supărarea lui *Budapesti Hirlap* ne luăm voie să-i spunem, că dacă știrea de mai sus e adevărată, atunci notarul din Bârsa merită numai laudă, căci, ca notar într-o comună curat românească, numai o datorie și-a îndeplinit față de poporul, care-l susține și care-l hrănește. Iancu pentru noi tot atât de scump este și trebuie să fie, precum este bunăoară pentru maghiari Kossuth”.

Peste câteva zile, într-un articol intitulat *Prigoniri și procese*, publicația *Foaia Poporului* relatează: „Vineri în 10 Februarie au fost citați la fibirăul din Ienopolea (Ineu s. n.) preotul Avisalon Țurca (Țiucra s. n) și economistul Ioan Săbău din Bersa (comitatul Arad), pentru colecta lui Avram Iancu. La ascultare amândoi s-au purtat cumsecade. Preotul a spus fibireului să facă asemănare între Iancu nostru și Kossuth al lor și să-i spună cum se vine că ei în dragă voe pot să adune pentru Kossuth iar noi să fim pedepsiți pentru că adunăm pentru Iancu. Fibirăul a răspuns aruncând pe fiecare o gloabă de câte 10 fl. Pîrîtorul a fost aici judele din Bersa, un Român-lăpedătură. Păcatele lui să-l ajungă!”²³

Bun cunoscător al trecutului acestei zone, reputatul etnolog Ioan Godea, originar din fosta localitate arădeană Mocirla, azi Vasile Goldiș,

²¹ Localitatea Bârsa este situată în partea de est a județului Arad, în Depresiunea Zărand, la 76 de km de municipiul Arad și la 5 km de orașul Sebiș. Astăzi, teritoriul comunei cu același nume cuprinde o suprafață administrativă de 5174 ha (48,6 km²). În componența sa intră satele: Bârsa – reședința comunei, Aldești, Hodiș și Voivodeni. În partea sud-estică și sudică, comuna se învecinează cu localitățile Buteni și Cuied, în vest și nord-vest cu Mănerău și Bocsig, în nord cu Cărand, iar în nord-est și est cu Prunișor și orașul Sebiș.

²² *Dreptatea* (Timișoara), anul II, nr. 27, 3/15 februarie 1895. Și periodicul arădean *Arad és videke* și-a informat cititorii despre acest fapt. În paginile sale era inserată știrea potrivit căreia: „Jandarmeria a confiscat o listă pe care se colectase o sumă de 30 florini pentru monumentul lui Iancu, sumă donată de un număr de 35 de români din Bârsa, care însă, desigur din prevedere, nu-și scriseseră numele pe document”. Andrei Caciora, Eugen Glück, *op. cit.*, p. 94.

²³ *Foaia Poporului* (Sibiu), anul III, nr. 8, 19 februarie/3 martie 1895.

petrecându-și ultimii ani ai vieții în gospodăria soției sale situată în Bârsa, a publicat în anul 2008 o documentată monografie a localității²⁴.

Consemnând acest important episod din istoria statului, el menționa faptul că din însemnările fiului mai mare al preotului Avesalon Țiucra, anume Petru Țiucra-Pribeagul, rezultă că unul din organizatorii acțiunii de colectare a fost tatăl său care pentru aceasta a fost arestat și condamnat la închisoare, dar, la intervenția episcopului de la Arad, pedeapsa i-a fost preschimbată în amendă egală cu de două ori suma colectată și confiscată, o sumă foarte greu de suportat din veniturile unui modest preot de țară împovărat cu o familie numeroasă, cum era aceea a lui Avesalon Țiucra. Pentru aceasta, el a fost obligat să se împrumute la bancă cu dobânzi mari, iar în final să-și vândă și gospodăria și să se mute într-o casă foarte modestă, pe chirie. Persecuțiile se datorau, mai cu seamă, și faptului că el se numărase printre cei câteva sute de delegați care la 28 mai 1892 se deplasaseră la Viena pentru a prezenta împăratului Francisc Iosif cunoscuta petiție prin care erau solicitate drepturi etnice egale pentru români cu ale maghiarilor și încetarea persecuțiilor și a politicii de maghiarizare²⁵.

Cele relatate de acesta sunt susținute și de alte mărturii documentare. Printre localitățile în care au avut loc întruniri de susținere a delegației memorandiste care s-a deplasat în capitala Austriei s-a numărat și Bârsa. În fața unui public numeros, adunat în localul școlii, preotul Avesalon Țiucra a susținut un discurs înflăcărat referitor la drepturile poporului român și legitimitatea luptei sale naționale. Informat despre această adunare, pretorul din Ineu l-a catalogat *preot daco-român* și a solicitat deschiderea unei cercetări penale împotriva sa²⁶.

Desigur, cei interesați pot lectura în paginile publicațiilor periodice ale vremii mai multe informații legate de derularea acestui proiect național în rândul unor comunități românești ale fostului comitat Arad, între acestea putem aminti pe cele din: Șiria, Ineu, Iarcoș, Curtici, Nădlac, Miniș, Târnova, Măderat, Pecica, Odvoș, Fibiș, Șimand, Mocrea, Șepreuș, Cermei, Hălmagiu, Micălaca, Arăneag, Galșa, Șilindia, etc.

Astfel, în numărul 91 din 24 aprilie/6 mai 1895, într-un articol intitulat *Prigoniri pentru Avram Iancu*, se nota: „Din Târnova se scrie *Tribunei* că notarul de acolo a luat la întrebări pe domnul învățător Petru Davea, pentru că a adunat bani pe seama monumentului Iancu. Dânsul a

²⁴ Ioan Godea, *Bârsa – comună din Țara Zărandului – monografie*, Arad, 2012.

²⁵ *Ibidem*, p. 79. Iancu Țiucra, Gheorghe Tănase, „Preotul memorandist Avesalon Țiucra (1876-1923)”, în *Altarul Banatului* (Timișoara), anul III (XLIII), nr. 10-12, octombrie-decembrie 1992, pp. 121-124.

²⁶ *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 319.

recunoscut că a adunat, nu mai știe de la cine, și a trimis banii la Sibiu. Întrebat că cine l-a îndemnat domnul Davea a răspuns că simțul domniei sale de român. Domnul notar i-a citit porunca ministrului publicată și de noi pe temeiul căreia ea se pedepsește cu închisoare până la 15 zile și cu bani până la 100 florini. Domnul Davea a răspuns ca acea poruncă privește numai pe aceia care de la data ei încolo vor fi aflați adunând iar dânsul nu poate fi pedepsit pe temeiul ei”²⁷.

Întrucât finalul acestui demers național este bine cunoscut și nu dorim să mai repetăm informațiile publicate în alte elaborate științifice, putem trage câteva concluzii privitoare la modul cum au evoluat în următorii ani relațiile românilor din Monarhia dunăreană și decidenții guvernelor maghiare. Cu înțelegere și tact, autoritățile ar fi putut detensiona atmosfera creată în rândul comunităților românești²⁸. Ca și în cazul fruntașilor români implicați în redactarea Memorandului amintit, cărora li s-a înscenat procesul care a avut loc la Tribunalul din Cluj în perioada 7 mai – 25 mai 1894, în urma căruia 14 dintre ei au fost condamnați la închisoare pentru delict de agitație, ele au acționat în forță și împotriva celor care susținuseră respectarea memoriei lui Avram Iancu, fiind învinuiți tot de agitație, la care se adăuga acuzațiile de încălcare a legilor aflate în vigoare și trădare de patrie²⁹.

Sintetizând protestele comunităților românești care se derulaseră în cursul anului 1894, gazeta vieneză *Deutsches Volksblatt* consemna faptul că „Românii din Ardeal și Ungaria sunt stăpâniți de o agitație care rar cuprinde un popor întreg. Și mișcarea provocată de această agitație se extinde spontan tot mai mult asupra tuturor straturilor poporului fără deosebire de rang”³⁰.

În anii care au urmat, relațiile dintre guvernele maghiare și comunitățile românești (care, potrivit recensământului din anul 1910,

²⁷ *Dreptatea* (Timișoara), anul II, nr. 91, 24 aprilie / 6 mai 1895.

²⁸ În finalul unui editorial publicat atât în gazeta *Tribuna*, cât și în *Foaia Poporului*, se sublinia faptul că: „nu se găsește nici un Ungur, care se-i spună ministrului că râu face când atâta ură îngrămădește în sufletul Românilor. Ba se vor afla mulți, toți chiar, cari îl vor lăuda. Ei n-au învățat minte, deși Iancu i-a învățat. Nu-și dau seamă, că cu cât lovești în mai mulți și răpești dela mai mulți, cu atât îți sporești dușmanii. Nu se gândesc, că chiar dacă s-ar găsi vre-odată om, care să facă pod peste prăpastia ce tot mai tare se mărește între noi și ei, dincolo de prăpastie se înalță munți, cari pe veacuri ne pot despărți...Mormântul lui Iancu se ridică între noi și ei ca un munte uriaș”. *Foaia Poporului* (Sibiu), anul III, nr. 28, 9/21 iulie 1895.

²⁹ La cele mai de sus putem adăuga dispoziția emisă de către Ministerul de interne în vara anului 1894, prin care interzicea activitatea Partidului Național Român.

³⁰ Ioachim Lazăr, Nicole Marcel Morar, *op. cit.*, p. 30.

numărau 2.932.773 locuitori, reprezentând un procent de 16,2% din populația Ungariei) s-au deteriorat.

La 21 mai 1894, cu prilejul ultimei zile de temniță, Ioan Russu Șirianu consemnase: „Luptă aspră ne așteaptă și pe viitor. Se vină! Vom sta neclintii. Pentru că avem, mai presus de toate, încredere în puterea vie a poporului, care îndeosebi cu privilegiul celor din urmă întâmplări a dat strălucite dovezi, că este hotărât să susțină, până la desnădejduire chiar, pe conducătorii săi. Iar mai cu dreptate ce poate fi, decât ca poporului român să i-se dea toate drepturile firești și legiuite”³¹.

Intuind importanța problemei naționale românești pentru viitorul Ungariei, cunoscutul om politic maghiar Tisza István, care între anii 1903-1905 și 1913-1917 ocupase fotoliul de premier, a acceptat să poarte lungi negocieri cu o parte a elitei politice a românilor transilvăneni, bănățeni, crișeni și maramureșeni în răstimpul anilor 1910-1914. La sfârșitul acestora, el considerase inacceptabile revendicările formulate de aceștia referitoare la respectarea identității lor naționale, ajungându-se astfel la eșecul tratatelor. Ultima întrevvedere cu delegația acestora a avut loc la 6 februarie 1914. Adept hotărât al politicii de maghiarizare a naționalităților, pentru ca Ungaria să devină un stat național unitar maghiar, cu acel prilej, el a rostit răspicat că în nici un caz nu va accepta trecerea liniei roșii stabilite încă de la debutul întrevederilor. În această situație, majoritatea fruntașilor români au ajuns la concluzia că din acel moment era de prisos orice contact cu politicianul maghiar³².

Întruniți la Budapesta, în ziua de 17 februarie 1914, membrii Comitetului Central Executiv al Partidului Național Român au decis în unanimitate încetarea tratatelor și continuarea luptei naționale. Potrivit unor surse, se pare că și moștenitorul tronului, arhiducele Franz Ferdinand, i-ar fi sfătuit să întreprindă acest pas. „Rezoluțiunea prin care s-au terminat tratatele atât de obositoare cu premierul ungar, a desrobit sufletele, a înviorat inimile și din sfătuirile frumoase din urmă se întrezărește un viitor plin de fapte, cari vor da partidului nouă vigoare, nouă viață. Nu numai membrii comitetului, ci și toți bărbații de încredere ai partidului s-au îndepărtat din capitala țării plini de nădejdi biruitoare și cu impresiunea, că

³¹ *Foaia Poporului* (Sibiu), anul II, nr. 18, 15/27 mai 1894.

³² La finalul unui studiu bine documentat, intitulat *The Nationality Problem in Hungary: Istvan Tisza and the Rumanian National Party, 1910-1914*, cunoscutul istoric american Keith Hitchins menționa că: „For Tisza, the supreme goal was to complete the process of Magyar nation-state building; for the Rumanians, it was to ensure the free expression of the national genius”, în *The Journal of Modern History*, vol. 53, nr. 4, decembrie 1981, pp. 619-651, Published By: The University of Chicago Press.

încercările de slăbire inițiate de contele Ștefan Tisza au produs rezultatul opus, ni-au fortificat credința în izbânda cauzei noastre, ne-au vărsat noi nădejdi și mai presus de toate, ca niciodată, au încheiat rândurile Românilor de omenie astfel, că nu mai este departe timpul, când cu drept cuvânt se va putea constata, că întreg neamul românesc dela vlădică până la opincă este absolut solidar în lupta pentru revendicarea dreptului nostru la viață națională în statul ungar” consemna gazeta *Românul*³³.

Privit în perspectiva timpului, putem aprecia că eșecul negocierilor a avut un rezultat pozitiv. S-a ajuns astfel la o clarificare a situației. Se dovedise limpede că soluționarea problemei naționale nu mai trebuia căutată la decidenții din cadrul cercurilor guvernante maghiare sau la Cancelaria imperială din Viena, ci în consolidarea forțelor proprii în alianță cu celelalte forțe progresiste care acționau în acel timp în viața politică a statului maghiar și, desigur, în strângerea legăturilor cu guvernanții Vechiului Regat Român, care urmăreau cu atenție ce se petrecea cu conaționalii lor de peste Carpați.

BIBLIOGRAFIE

Dreptatea (Timișoara), 1895.

Foaia Poporului (Sibiu), 1894, 1895.

Românul (Arad), 1914.

Aradul – permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Caciora, Andrei, Glück, Eugen, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. III, Arad, Universitatea Populară Arad, 1976.

Godea, Ioan, *Bârsa – comună din Țara Zărandului – monografie*, Arad, 2012.

Hitchins, Keith, „The Nationality Problem in Hungary: Istvan Tisza and the Rumanian National Party, 1910-1914”, în *The Journal of Modern History*, vol. 53, nr. 4, decembrie 1981, pp. 619-651, Published By: The University of Chicago Press.

Lazăr, Ioachim, Morar, Nicole Marcel, *Avram Iancu în memoria posterității*, Deva, Editura Emia, 2008.

„Memoria lui Avram Iancu în gazeta timișoreană «Dreptatea»”, în *Corviniana – Acta Musei Corvinensis* (Hunedoara), anul I, 1995, nr. 1, pp. 205-208.

Țiucra, Iancu, Tănase, Gheorghe, „Preotul memorandist Avesalon Țiucra (1876-1923)”, în *Altarul Banatului* (Timișoara), anul III (XLIII), nr. 10-12, octombrie-decembrie 1992, pp. 121-124.

³³ *Românul* (Arad), anul IV, nr. 30, 7/20 februarie 1914.

Ordinul „Steaua României” conferit în 1924 unor oficiali și unor membri în comitetul pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu

The ‘Star of Romania’ Order Conferred in 1924 to Officials and Members of the Committee for the Commemoration of the Centenary of Avram Iancu’s Birth

*Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București*

Abstract

In the article, the author presents, referring to heraldry, sigillography and phaleristics, the ‘Star of Romania’ Order which was awarded in 1924 to some officials and some members of the Committee for the commemoration of the centenary of the birth of Avram Iancu.

Keywords: Avram Iancu, ‘Star of Romania’ Order, phaleristics, heraldry, sigillography.

Urmare a raportului lui I. G. Duca, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor nr. 67.185 din decembrie 1924¹, regele Ferdinand I a semnat în București, la 23 decembrie 1924, decretul nr. 4.199², prin care a numit ca membri ai Ordinului „Steaua României” în gradul de Comandor pe: Dubieșu Gh., prefect al județului Hunedoara; medic general Moga George, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Mureșeanu Sept. B., prefect al județului Cojocna; Russu Octavian, avocat, vicepreședinte în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu.

Membri ai Ordinului „Steaua României” în gradul de Ofițer i-a numit pe: Bologa Vasile, profesor, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Borcea Lucian, avocat, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Bunea Ioan, profesor, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Candrea Valer,

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 265/1924.

² *Ibidem*.

subprefect la Deva, județul Hunedoara; David Condin, avocat din Abrud; Negruțiu I. F., profesor, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Simu Romul, secretar-administrator al Comitetului Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; preotul Togan N., membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu; Vătășeanu Ioan, director de Bancă, membru în Comitetul Asociației pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu. Numiții aveau dreptul de a purta însemne civile.

Pentru a recompensa serviciile civile și militare aduse statului român, Carol I a instituit, la 10 mai 1877, Ordinul „Steaua României”³. Potrivit *Regulamentului pentru punerea în aplicare a legii relativă la instituirea Ordinului „Steaua României”*⁴, „Ordinul „Steaua României”: „este o Cruce de smalt albastru-închis, înconjurată de raze, purtând deasupra coroana regală. Centrul Crucii, în formă de medalion, este de smalt roșu, având în față vulturul și în dos coroana și cifra regală. Împrejurul medalionului de smalt roșu, în față, este un cerc de smalt albastru-închis, ca mai sus, pe care stă scrisă deviza: **IN FIDE SALUS**. Cercul de smalt albastru-închis este înconjurat și el de o ghirlandă de ramuri de stejar verde, care de asemenea este și împrejurul medalionului de smalt roșu, în dos. Însemnele Ordinului sunt de argint pentru Cavaleri și de aur pentru celelalte grade.

a) Cavalerii poartă Crucea, cu un diametru de 40 mm, atârnată de o panglică moarăată roșie cu câte două dungii albastre-închis pe fiecare margine, – dungile interioare late, fiecare de 3 mm și cele exterioare (de pe marginea panglicii) 2 mm;

b) Ofițerii mai poartă o rozetă deasupra acelei panglici, la centru și Crucea cu același diametru. Panglica este lată de 35 mm și lungă, în partea aparentă, de 50 mm și se fixează pe piept, în toată lățimea ei, adică fără alte îndoituri decât cele de la extremități, de care, pe de o parte, se atârână Crucea de panglică, iar pe de altă parte, panglica de piept, căpătâiele panglicii prinzându-se cu copci dedesubt. Rozeta pentru Ofițeri are un diametru de 25 mm;

c) Comandorii poartă de asemenea Crucea atârnată de aceeași panglică moarăată roșie cu dungile albastre-închis, ca mai sus, Crucea însă

³ Legea nr. 1.108 din 10 mai 1877, publicată în *Monitorul Oficial* (București), nr. 107 din 12 (24) mai 1877, pp. 3159-3160.

⁴ Decret regal nr. 3.505 din 11 octombrie 1906; aflat, sub formă de copie, la A.N.I.C., Ministerul Afacerilor Externe. Cămară Ordinilor, dosarul nr. 642.

de un diametru de 60 mm și panglica lată de 45 mm și de o lungime egală cu periferia gâtului”⁵.

⁵ P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, 1901, pp. 11-14; N. T. Ionescu, *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915, pl. II; Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu, C. Tâmpceanu, *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, București, Imprimeria Statului, 1927, pp. 25-46; Gr. Constandache, „Medaliile și decorațiunile militare românești”, în *Buletinul Societății Numismatice Române* (București), anii XXIX-XXXVI, 1935-1942, nr. 83-90, p. 194; Victor Cațavei, „Din colecția de ordine și medalii a Muzeului județean Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 489-492; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, București, Editura Cover, 1992, p. 17; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016, pp. 42-52; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919”, în *Forum ISOP* (București), nr. 5, aprilie 2018, p. 6; Idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, pp. 5-9; Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, Supliment: 100 de ani de la Marea Unire, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 337-339; Idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri* (Craiova), Seria IV-a, 2018, nr. 6, Editura SITECH, 2018, pp. 69-71; Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), 2018, nr. XLVIII, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 211-212, p. 219; Idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 13-14, p. 17; Idem, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919”, în *Analele Buzăului* (Buzău), 2019, nr. XI, pp. 145-151; Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019, pp. 15-18; Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019, pp. 14-18; Idem, „Decorații conferite unor jandarmi români în anul 1918”, în *Jandarmeria Română* (București), nr. 48, septembrie 2019, pp. 73-74; Idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019, pp. 16-18, p. 19, p. 24; Idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români”, în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției* (București), anul XIII, 2019, nr. 1 (24), Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 31-33, p. 43; Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020, pp. 17-21; Idem, „Decorații conferite clerului român în 1920”, în *Primul Război Mondial și Marea Unire a românilor. 100 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Trianon (1920-2020)*, coord.: Eugen Petrescu, Craiova, Editura Universitaria, 2020, pp. 672-674, p. 678; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)”, în *Jandarmeria Română* (București), nr. 56, septembrie 2021, p. 73; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1921 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane* (Zalău), nr. 206,

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinelor*.

Legea nr. 1.108 din 10 mai 1877, publicată în *Monitorul Oficial* (București), nr. 107 din 12 (24) mai 1877, pp. 3159-3160.

Catone, Ștefan, Șerbănescu, Neculae, Bedivan, Dumitrașcu, *România: decorații 1859-1991*, București, Editura Cover, 1992.

Cațavei, Victor, „Din colecția de ordine și medalii a Muzeului județean Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 489-492.

Constandache, Gr., „Medaliile și decorațiunile militare românești”, în *Buletinul Societății Numismatice Române* (București), anii XXIX-XXXVI, 1935-1942, nr. 83-90.

Ionescu, N. T., *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915.

Ivănceanu, Vintilă, Ionescu, Petre, Sterescu, Petre P., Tâmpăanu, C., *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, București, Imprimeria Statului, 1927.

Martin, Tudor Alexandru, Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016.

martie 2022, p. 36; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit prefectului județului Mușcel (1887)”, în *Suflet Mușcelean* (Câmpulung), anul III, nr. 5, martie 2022, p. 10; Idem, „Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XVII, coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2022, pp. 147-172; Idem, „Decorații conferite în 1922 unor funcționari și unor lucrători de la Monitorul Oficial și Imprimeria Statului”, în *Monitorul Oficial, 190 de ani de la apariție*, București, Monitorul Oficial R.A., 2022, pp. 27-39; Idem, „Decorații decernate preoților români în 1920”, în *Misiunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”* (București), anul VII, 2020, nr. 1 (7), pp. 12-17; Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat în 1904 unui deputat de Mehedinți”, în *Cronica de Severin* (Drobeta Turnu Severin), anul XI, nr. 391, 13 decembrie 2022, p. 4; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit șefului contabilității Consistoriului Arad (1923)”, în *Ziridava. Studia Historica* (Arad), 2022, nr. XXVII, Cluj-Napoca, Editura MEGA, pp. 249-258; Idem, „Ziariști decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României”, în *Cronica Timpului* (București), 2022, nr. 28, pp. 38-39; Idem, *Decorații conferite preoților români în perioada 1916-1921*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023, pp. 20-22; Idem, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018, pp. 17-18, p. 86.

Năsturel, P. V., *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, 1901.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, vol. XVII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2022, pp. 147-172.

Idem, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919”, în *Analele Buzăului* (Buzău), 2019, nr. XI, pp. 145-151.

Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019.

Idem, „Decorații conferite clerului român în 1920”, în *Primul Război Mondial și Marea Unire a românilor. 100 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Trianon (1920-2020)*, coord.: Eugen Petrescu, Craiova, Editura Universitaria, 2020, pp. 672-674, p. 678.

Idem, *Decorații conferite în 1922 unor funcționari și unor lucrători de la Monitorul Oficial și Imprimeria Statului*, în *Monitorul Oficial*, 190 de ani de la apariție, București, Monitorul Oficial R.A., 2022.

Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, *Decorații conferite preoțimii române în perioada 1916-1921*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023.

Idem, „Decorații conferite unor jandarmi români în anul 1918”, în *Jandarmeria Română* (București), nr. 48, septembrie 2019, pp. 73-74.

Idem, „Decorații decernate preoților români în 1920”, în *Misiunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”* (București), anul VII, 2020, nr. 1 (7), pp. 12-17.

Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1920) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020.

Idem, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919”, în *Forum ISOP* (București), nr. 5, aprilie 2018, p. 6.

Idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018.

Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, Supliment: 100 de ani de la Marea

Unire, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 337-339.

Idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri* (Craiova), Seria IV-a, 2018, nr. 6, Editura SITECH, pp. 69-71.

Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), 2018, nr. XLVIII, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 211-212, p. 219.

Idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 13-14, p. 17.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit șefului contabilității Consistoriului Arad (1923)”, în *Ziridava. Studia Historica* (Arad), 2022, nr. XXVII, Cluj-Napoca, Editura MEGA, pp. 249-258.

Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat în 1904 unui deputat de Mehedinți”, în *Cronica de Severin* (Drobeta Turnu Severin), anul XI, nr. 391, 13 decembrie 2022, p. 4.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1921 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane* (Zalău), nr. 206, martie 2022, p. 36.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit prefectului județului Mușcel (1887)”, în *Suflet Mușcelean* (Câmpulung), anul III, nr. 5, martie 2022, p. 10.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)”, în *Jandarmeria Română* (București), nr. 56, septembrie 2021, p. 73.

Idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români”, în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției* (București), anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 31-33, p. 43.

Idem, „Ziariști decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României”, în *Cronica Timpului* (București), 2022, nr. 28, pp. 38-39.

Idem, Mureșan, Augustin, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018.

S I R E ,

MAIESTATEA VOASTRA binevoind a aprobă decorarea persoanelor din Comitetul Asociațiunei pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu, cu Ordinele "Steaua" și "Coroana României" în diferite grade, ale căror nume sunt arătate în aci-alăturatele proiecte de Decrete, am onoarea a O rugă respectuos să binevoiască a semna zisele proiecte de Decrete.

Sunt cu cel mai adânc respect,

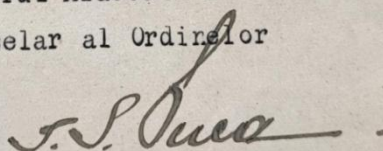
S I R E ,

al MAIESTATEI VOASTRE

prea plecat și prea supus servitor

Ministrul Afacerilor Străine

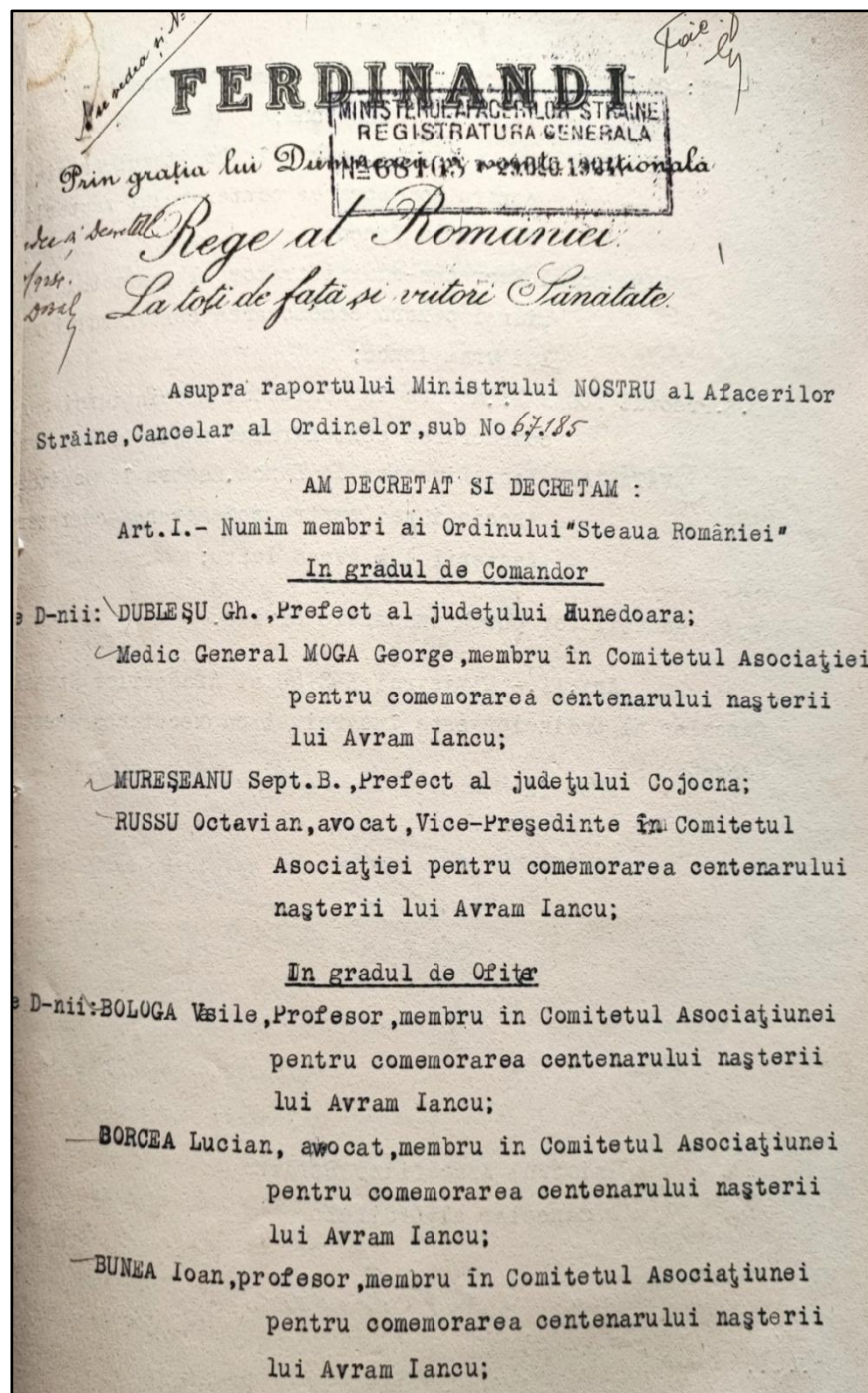
Cancelar al Ordinilor

București
Decembrie 1924
Nr. 67.185.

Raportul lui I. G. Duca, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor,
nr. 67.185 din decembrie 1924

Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Decretul regal nr. 4.199 din 23 decembrie 1924 (prima pagină).
Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Ordinul „Steaua României” în gradul de Comandor (avers și revers).
Sursa: <https://www.ordersandmedals.ro>.

Ordinul „Steaua României” în gradul de Ofițer (avers și revers).
Sursa: <https://www.ordersandmedals.ro>.

Revoluția pașoptistă oglindită în documente din Arhiva Arhiepiscopiei Aradului

The 1848 Revolution Reflected in Documents from the Archive of the Archdiocese of Arad

*Pr. Dr. Petru URSULESCU
Parohia Micălaca Nouă – Pasaj*

Abstract

In 2024, we commemorated the 200th anniversary of the birth of Avram Iancu, known as 'Crăișorul Munților', a key figure in the 1848 revolution in Transylvania. Honouring the prominent personalities of the Romanians who fought for the freedom of the nation is a moral duty for all of us.

Between 1925 and 1935, Grigorie Comșa, Bishop of Arad, PhD. continuously focused on preserving the Orthodox faith. He published nearly 100 books and brochures, bringing to light the contribution of the Orthodox clergy to achieve the Romanian national ideals. To this end, he sent a document to several archpriests and cultural figures to gather testimonies and data about the contribution of the Orthodox clergy to the 1848 Revolution. This study emphasizes the replies received by the Diocese of Arad regarding the battles and participants in the 1848 Revolution.

Keywords: *testimonies, circular, historical recovery, revolution, priests, struggle.*

În 2024 s-au împlinit 200 de ani de la nașterea „Crăișorului Munților”, Avram Iancu, unul dintre principalii conducători ai Revoluției de la 1848 din Transilvania. Omagierea personalităților marcante ale poporului român, care au luptat pentru libertatea națiunii române, reprezintă o datorie morală a noastră, a tuturor. Revoluția pașoptistă viza drepturi pentru națiunea română, și anume libertatea și independența românilor, desființarea iobăgiei, precum și acordarea de drepturi acestora.

Perioada interbelică, o perioadă marcată de provocări și îngrijorări venite din partea revizionismului maghiar, a necesitat o atenție sporită din partea autorităților politice și bisericești, în special în partea de vest a țării.

Înființarea Ligii Antirevizioniste Române în țară, dar și în Arad, era o necesitate, deoarece zvonurile false privind realipirea Transilvaniei la Ungaria erau răspândite cu repeziciune. Această stare de fapt a întărit convingerea episcopului Aradului, Dr. Grigorie Comșa, că lupta pentru promovarea valorilor tradiționale trebuie continuată și intensificată, el însuși devenind președinte al Ligii Antirevizioniste Române – Secția Arad.

Dr. Grigorie Comșa, episcop al Aradului între anii 1925-1935, a avut o preocupare continuă în activitatea sa de a păstra nealterată credința ortodoxă, în acest sens publicând aproape 100 de cărți și broșuri, precum și scoaterea la lumină a contribuției preoțimii ortodoxe la realizarea idealurilor naționale. În acest sens, a trimis o circulară mai multor protopopi și oameni de cultură, pentru a aduna mărturii și date despre contribuția preoțimii ortodoxe la revoluția din 1848. Au fost trimise adrese către:

- Protopopiatul Hălmagiu,
- Protopopiatul Mediaș – protopopul Ioan Crăciun,
- primpretorul din Baia de Criș – Nicolae Turuc,
- Dr. Mihai Nicola – avocat în Hălmagiu,
- Protopopiatul Deva,
- preotul Ioan Birău din Buceș, județul Hunedoara,
- preotul Petru Câmpean din Rovina, județul Hunedoara,
- protopopul Petru Popovici din Abrud,
- protopopul Dimitrie Secăreanu din Băița, Județul Hunedoara.

Adresa episcopului o vom reda integral, pentru a arăta grija acestuia de a scoate la lumină contribuția Bisericii Ortodoxe la realizarea idealurilor naționale:

„Intensificându-se, tot mai mult, nepăsarea față de clerul nostru și începând a se da uitării contribuțiile pe care preoțimea ortodoxă le-a adus pe altarul neamului, - ne-am gândit că este absolut necesar să punem în fața conștiinței românești, între altele, icoana preoților noștri, așa cum au luat parte la revoluția din 1848. O mulțime de preoți ortodocși a participat atunci, alături de popor, la lupta de eliberare de sub jugul maghiar, multe biserici au fost profanate și preoții uciși. Toate aceste date ne sunt de absolută trebuință, numele preoților, faptele lor, așa cum se mai păstrează în tradiție.

Venim deci a Vă ruga stăruitor să binevoiți a culege câteva asemenea informațiuni pentru noi, fie de la preoții bătrâni, fie de la alții, cari ar putea să vă dea date precise iar întrucât s-ar fi tipărit ceva cu privire la preoții din acele părți, Vă rugăm să

binevoiți a ne indica cele tipărite, ca să putem zugrăvi icoana de care avem trebuință.-

Datele, Vă rugăm a ni le trimite cel mult în 14 zile. Mulțumindu-Vă pentru acest serviciu, Vă asigurăm de dragostea noastră și vă împărtășim arhierasca noastră binecuvântare.
† Grigorie, Episcop, 28 III, 1933.”¹

Primul răspuns la adresa episcopului Aradului a venit din partea protopopului Hălmagiului, preotul Ștefan Bogdan, care i-a recomandat pe profesorul Traian Mager și pe maiorul Nicolae Popoviciu din localitate, buni cunosători ai Ținutului Hălmagiului, cuprins în actul nr. 146/4 aprilie 1933, la numai câteva zile de la emiterea adresei ierarhului. Recomandarea făcută de protopopul Hălmagiului n-a avut efectul scontat, deoarece nici profesorul Mager, nici maiorul Popoviciu nu dețineau suficiente informații despre evenimentele din acele vremuri. În 12 aprilie, prin actul nr. 2755/1933, emis de Episcopia Aradului, se făcea apel din nou către protopopul de Hălmagiu de a „da mână de ajutor cu toată râvna posibilă, la realizarea scopului indicat”².

Un nou raport al Protopopiatului Hălmagiu, întocmit de protopopul Ștefan Bogdan, cu nr. 146 din 11 mai 1933, relatează faptul că, în acest ținut au fost uciși mișelește mai mulți preoți și au fost pustiite prin foc 75 de sate, fiind arse bisericile, arhivele parohiale și gospodăriile preoților, necunoscându-se numele preoților uciși. Din memoria colectivă se menționau numele câtorva dintre ei: „popa Tem”, „popa Iosipaș” sau simplu „popa”. Scrisoarea consemnează faptul că în rapoartele comisarilor unguri preoții ortodocși au fost considerați „cei mai însemnați agitatori pentru deșteptarea sentimentului național în sufletele credincioșilor și totodată cei mai buni îndemnători la luptă, atât cu vorba, cât și cu fapta”.

Sunt amintite câteva cazuri concrete despre preoți uciși mișelește și unii care au scăpat. Primul caz este al preotului Maxim Popovici din Bănești, tatăl învățătorului Teodor Popovici din Bănești, în etate de 64 de ani (învățătorul avea această vârstă în 1933). Preotul Maxim Popoviciu, absolvent al Preparandiei din Arad, „crescut de Alexandru Gavra”, avea 18 ani când a sosit la ei în sat „o proclamație de a lui Iancu”, pe care a citit-o în fața românilor adunați la Hălmăgel, la invitația unchilor săi, preoți în

¹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Aradului (A. A. O. R. Arad), grupa a II-a – 17 – 1933, † Grigorie, Episcop, act nr. 2507/28.03.1933, filele 1-2.

² *Ibidem*, act nr. 146/04.04.1933, filele 4-5; act nr. 2755/12.04.1933, fila 7.

Hălmăgel, „popa Tem” (Eftimie Popovici) și „popa Nuț” (Ioan Popoviciu), aceștia nefiind buni cunoscători ai slovei.

După venirea ungarilor în Hălmagiu, aceștia au căutat pe cei ce au agitat mulțimea, dar nu l-au găsit pe preotul Maxim, deoarece acesta se refugiasse „în tabăra lui Iancu unde muiând pana în călimări improvizate din cărtuțe de brad, scria corespondența marelui prefect”. Cei doi unchi ai săi, preoții din Hălmăgel s-au refugiat într-un crâng al parohiei, „cătunul Gligorești”, fiind trădați de un consătean. După ce au fost prinși de unguri, aceștia i-au dus la locul numit „Podul Băneștilor” sau „la furci” unde alături de alți preoți, ofițeri și lăncieri români au fost spânzurați. Trupurile lor aflate în ștreanguri, în bătaia vântului se întorceau spre răsărit (spre România), fiind împunse cu baionetele soldaților unguri care ziceau să se întoarcă spre apus (spre Ungaria). Dr. Silviu Dragomir, aduce date suplimentare despre uciderea tribunului Alexandru Chendi, trimisul lui Avram Iancu și Ioan Buteanu, pentru a organiza mișcarea din Zărand. Acesta a fost ucis, alături de alți 7 preoți, dintre care cei doi din Hălmăgel³. După aceasta, soldații unguri au dat foc satului Hălmăgel. Trădătorul care a deconspirat locul unde s-au ascuns preoții din Hălmăgel a fost prins de niște mișcări din Bulzești, trimiși de Avram Iancu, având misiunea de a-l aduce viu și nevătămat. Cunoscând bunătatea „Crăișorului”, mișcările i-au făcut acestuia de petrecanie în munți, la locul numit „la Lespezi”, de teamă ca „Iancu să nu-l ierte și pe acesta, cum mai iertase și alți ticăloși de aceștia”.

Petru Irhaș, comerciant în Hălmagiu, amintește numele a încă 4 preoți omorâți la „Podul Băneștilor” de soldații unguri, Jude Zenovie din Poenari, Adam Suba din Strâmba, Incău Petru din Brotuna și Butar Nicolae din Bodești, bunicul preotului cărturar și luptător național Butar Nicolae din aceeași localitate. Tot acesta povestea despre protopopul Hălmagiului, Moldovan Petru, predicator vestit și bun naționalist, care a fost batjocorit de unul numit Dozsor Gergely (directorul domniei conților Bethlen și Vekony), scoțându-l afară din biserică și împiedicându-l să slujească Sfânta Liturghie.

Preotul Toma Florea din Tomești a relatat faptul că în localitate, între anii 1839 și 1852, a fost preot Ioan Oncu care era „nameșnic” (locțiitor sau reprezentant al unui funcționar, într-o funcție importantă, laică sau bisericească n.n.). Despre el se spune că a fost maior în armata eroului național Avram Iancu, fiind chinuit de unguri la Oradea, datorită patriotismului său. În anul 1849, preotul Oncu a primit din partea generalului rus Paschievici o raclă aurită cu lanț de argint, unde a pus Sfânta Împărtășanie,

³ Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849*, București, Editura Casa Școalelor, 1928, pp. 20-21.

cu care mergea pe la casele celor bolnavi spre a-i împărtași. Datorită suferințelor îndurate, acesta a murit la vârsta de 41 de ani.

Preotul Vasile Giurgiu din Vața de Sus a primit informații de la crâșnicul bisericii, Adam Neag, în vârstă de 95 de ani (aceste informații au fost furnizate în anul 1933), despre uciderea, în 1848, a lui „popa Iosipaș” din Vața de Sus. Alături de preotul din Vața de Sus, a fost împușcat și preotul Ioan Buza din Baia de Criș, care, printr-o minune, a supraviețuit, și a mai trăit 37 de ani, ajungând la vârsta de 63 de ani, când a murit. Aceste fapte și întâmplări se regăsesc în raportul protopopului de la Hălmagiu, preotul Ștefan Bogdan⁴.

Protopopul de Mediaș, preotul Ioan Crăciun, în adresa nr. 2.507 din 28 martie 1933, scria episcopului Aradului că n-a primit nici un răspuns de la preoții din protopopiatul pe care îl conducea, motivând că lipsesc „cronicile parohiale”, deci lipsesc și informații despre implicarea preoției în revoluția de la 1848⁵. Aceeași situație o întâlnim și în Protopopiatul Deva și Protopopiatul Sighișoara.

La o lună de zile de la prima circulară a episcopului Aradului, în data de 26 aprilie 1933, acesta a trimis o nouă circulară în care solicita protopopilor să aducă date despre anul 1848. Primpretorul Plasei Avram Iancu din Baia de Criș, Nicolae Turuc, a răspuns episcopului în data de 29 aprilie, motivând întârzierea prin faptul că preoții din protopopiatele Brad și Hălmagiu au înaintat Episcopiei Aradului date despre acele timpuri, iar pretura n-a reușit să culegă date suplimentare. Cu toate acestea, la 2 mai 1933, Nicolae Turuc a înaintat către Episcopia Aradului un raport complet cu date referitoare la anii revoluției pașoptiste. În raport se relatează faptul că „toată preoția ortodoxă din aceste locuri a luat parte activă la mișcările revoluționare pentru libertatea poporului nostru, în anii 1848-1849”. În continuare se arată curajul pe care l-a avut preotul Simion Groza din Rovina, plasa Brad, viceprefect al lui Avram Iancu, care i-a înfruntat pe maiorul Hatvanyi și baronul Kemenyi în luptele de la Buceș, iar mai târziu pe înălțimile din jurul Abrudului. După pierderile suferite în urma luptelor cu moșii, conduși de preotul Simion Groza, baronul Kemenyi Farkas avea să declare: „că necuratul să se mai bată cu popii”. Lupte grele au fost și în trecătorile din munți, având scopul de a opri năvălirea ungurilor dinspre Arad spre Hălmagiu, Baia de Criș, Brad și Abrud. Cea mai grea luptă la care a participat și preotul Groza a fost la Târnava de Criș, în primele zile ale lunii noiembrie ale anului 1848, în care au fost măcelăriți peste 800 de români, iar cei făcuți prizonieri au fost spânzurați pe

⁴ A. A. O. R. Arad, , act nr. 146/11.05.1933, filele 209-212.

⁵ *Ibidem*, act nr. 196/27.04.1933, fila 8.

înălțimile dintre comuna Târnava de Criș și Brotuna, în apropiere de comuna Vața de Jos⁶.

Primpretorul Turuc a trimis în data de 19 mai, două fotografii din Baia de Criș, prima cu bustul lui Avram Iancu, a doua reprezentând o luptă din anii 1848-1849, în care este înfățișat un preot în reverendă ținând în mâna dreaptă Sfânta Cruce, iar în mâna stângă o sabie, indicând direcția dușmanului (vezi anexe foto).

Protopopiatul care a dat cele mai multe mărturii despre perioada anilor 1848-1849 a fost Protopopiatul Brad. Protopopul Ioan Indreiu a solicitat tuturor parohiilor din protopopiatul pe care îl conducea să aducă informații despre perioada amintită. Astfel, preotul paroh din Baia de Criș, Nicolae Florea, a relatat că, potrivit tradiției, în anul 1848 a fost paroh acolo preotul Ioan Birta care i-a ocolit pe unguri, ulterior suferind din partea românilor bătaii, ajungând să îi fie smulsă barba. După încheierea Revoluției, în anul 1852, fiind vacant scaunul protopopesco, n-a fost ales preotul Birta, ci preotul Iosif Basa, fapt care l-a determinat pe preotul Birta să treacă la greco-catolici. Având sprijinul stăpânirii ungurești catolice, acesta a revendicat și biserica din localitate, ortodocșii rămânând, astfel, fără biserică. În finalul actului se menționează: „Pe Birta l-au ajuns, după aceasta, multe nenorociri”.

În parohia Crișcior, în anul 1848, a fost preot Nicolae Toda, care a slujit acolo din anul 1816, până la moartea sa, în 4 aprilie 1866. Informații despre participarea acestui preot la Revoluție nu se cunosc, însă biserica din localitate a fost incendiată, clopotele fiind salvate, fiind îngropate într-o groapă de var. Într-un document oficial din 1852, semnat de mitropolitul Andrei Șaguna, s-a constatat că paguba parohiei Crișcior în urma arderii bisericii a fost de 4.300 de florini, parohia primind prin decret împărătesc suma de 400 de florini. Odată cu renovarea radicală a bisericii, a fost descoperită pictura veche din secolul al XIV-lea, având pictat chipul „voievodului român de pe vremuri, jupan Belea”. A fost prezentă și Comisia Monumentelor Istorice din Cluj, precum și profesorul Dr. Silviu Dragomir.

Preot paroh în Brad la anul 1848 a fost Teodor Banciu, născut în 1806 și răposat în 22 noiembrie 1860, în vârstă de 54 de ani. Nu se cunosc date despre atitudinea pe care a avut-o preotul Banciu în anii Revoluției. Până la 1848, în întreg districtul școlar al Zarandului, exista doar o singură școală greco-ortodoxă, în orașul Brad.

În localitatea Buceș, la 1848 preot a fost Nicolae Rus, fire bolnăvicioasă, fiind înlocuit cu fratele său, Ioan Rus, care a fost căpitan în timpul Revoluției. Acesta, împreună cu preotul Simion Groza din Rovina,

⁶ *Ibidem*, act nr. 412/02.05.1933, filele 24-28.

stabileau strategia de luptă a moșilor. De multe ori, Avram Iancu, Ioan Buteanu și alți comandanți se adunau la Buceș, unde țineau sfat. Tot în Buceș erau țigani – fierari care pregăteau lănci și sulite pentru oastea lui Iancu.

La Țebea, în acea perioadă au fost doi preoți, Ioan Mariș și Mihai Opriș. Alte date despre Revoluția din 1848 nu se cunosc.

În comuna Vaca (Crișan), preot la acea vreme era Ioan Manea. Biserica a fost arsă de unguri, datorită faptului că în satul Vaca au fost uciși 13 membri ai familiei nobiliare Brady din Brad. Răzbunarea maghiarilor a fost incendierea bisericii, cu toate că preotul Ioan Manea a încercat să-i salveze pe cei din familia Brady.

Preotul Petru Câmpian din parohia Rovina, Protopopiatul Brad, a relatat că în perioada 1848-1849, acolo a fost preot Simion Groza, unul dintre cei mai de încredere oameni ai lui Avram Iancu.

În parohia Ribița, erau doi preoți în acele timpuri. Preotul Iovu Comșa, un preot bătrân, orb, care nu a putut fugi din fața ungarilor. Aceștia au vrut să-l ardă de viu în casa sa, dar a intervenit comandantul maghiar, care l-a lăsat în pace, văzând că este orb. Lazăr Comșa, cel de al doilea preot din Ribița, a reușit să scape și să se refugieze la Tomnatec, de unde moșii i-au lovit pe unguri. Biserica din Ribița n-a suferit nici o stricăciune.

În Mesteacăn, biserica a ars în întregime, precum și cele patru clopote. În anul 1849, mitropolitul Andrei Șaguna a donat un clopot, care încă era folosit în anul 1933. Preotul de atunci, Iosif Cazan, a fost prins de unguri care i-au smuls unghiile, i-au scos dinții din gură și i-au ars barba, după care l-au omorât. A fost îngropat în acel loc, după ce s-au retras ungurii. Potrivit tradiției locului, strămoșul preotului Iosif Cazan, preotul Ianoș Cazan, ar fi fost preotul care a jurat în biserica din Mesteacăn că va lupta, alături de alți moși, în răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan⁷.

Rapoarte ale preoților parohi din protopopiatul Brad sunt numeroase, însă ele nu conțin informații privind evenimentele din anii 1848-1849. Spre exemplificare, astfel de rapoarte sunt alcătuite de preoții din Luncoiul de Jos, Luncoiul de Sus, Lunca, Mihăileni, Stănița, Căraciu, Prihodiște, Birtin, Terățel și alte parohii.

Oficiul protopopesesc din Câmpeni, prin protopopul Sorin Furdui, a alcătuit un raport către Episcopia Aradului în care menționa că 9 preoți ortodocși din „Țara Moșilor” au luat parte activă la toate mișcările naționale din anul 1848. Ioan Nicola, fost preot în Arada, a luat parte, împreună cu

⁷ *Ibidem*, act nr. 69/01.05; act nr. 51/28.04; act nr. 90/25.04; act nr. 47/02.05; act nr. 70/04.05; act nr. 84/26.04; act nr. 51/27.05; act nr. 29/26.04; act nr. 46/01.05. 1933, filele 43, 45, 46, 48, 56, 57, 58, 59, 29, 39, 41, 42.

credincioșii de acolo, la Adunarea de la Blaj, îndemnând pe toți românii să se înroleze sub „Steagul Libertății” purtat de eroul Avram Iancu. Acesta a avut grad de căpitan în oastea lui Avram Iancu. În lupta de la Fântânele a fost rănit, rămânând șchiop.

Un alt preot care a avut grad de căpitan a fost Petrea Nicola, care a avut un rol major în cadrul Revoluției.

Preotul Gheorghe Nicola, supranumit și „popa Dochii”, a fost comandant de regiment în oastea lui Avram Iancu. A fost comandantul românilor înarmați cu lănci, topoare și puști în bătălia de la Fântânele. A pregătit o diversivă la acea bătălie, îmbrăcând în haine moțești niște țărâși bătuți în pământ, asupra cărora ungurii au tras cu puștile rămânând fără muniție, fiind ceață în munți. După ce ungurii au terminat muniția, românii, ascunși în pădure sub comanda preotului Gheorghe Nicola, i-au măcelărit.

Un preot făuritor de tunuri a fost preotul Gheorghe Necșa din parohia Valea Verde. Un văr primar de-al lui Avram Iancu a fost preotul Iuon Iancu, căpitan în oștire, cel mai de încredere om al „Crăișorului Munților”. La ocuparea Zlatnei, acest preot a fost desemnat să păzească seiful cu bani din oraș, nelăsând pe nimeni să se atingă de el.

Alte nume de preoți care au participat activ la Revoluția din 1848 sunt: Iuon Gomboș, căpitan în armata lui Avram Iancu, doi preoți cu numele Matora, unul pe nume Sicoe. Despre aceștia se știe că făceau parte dintre sfetnicii apropiați ai lui Avram Iancu⁸.

Protopopul Constantin Lazăr de la Gurahonț a întocmit un raport către Episcopia Aradului în data de 26 aprilie 1933, în care erau arătate suferințele prin care au trecut preoții din Gurahonț și Honțisor, în timpul Revoluției de la 1848, informații privind calvarul venerabilului preot Nicolae Hărdut, administrator parohial în Dumbrava, informații despre preoții Sinesie Grozav din Aciuța și Nicolae Fărcaș din Pleșcuța, „toate jertfele pe care preoțimea română le-a pus pe altarul neamului în anul 1848”⁹.

Episcopul Aradului, Dr. Grigorie Comșa, a mulțumit tuturor celor care au răspuns afirmativ solicitării sale, astfel că, în 12 iunie 1933, a alcătuit un text prin care își arăta recunoștința față de toți cei care au oferit informații. Pentru frumusețea acestui text o să-l transcriem mai jos:

„Primind comunicările Dumneavoastră, referitoare la jertfele și contribuțiile preoțimei ortodoxe române, pe cari le-au adus pe altarul neamului, în cursul revoluției din anii 1848-1849,

⁸ *Ibidem*, act nr. 379/03.05.1933, filele 31-32.

⁹ *Ibidem*, act nr. 190/26.04.1933, fila 17.

– *venim prin aceasta a Vă exprima călduroasele noastre mulțumiri, pentru acest serviciu și ajutor, pe cari ni l-ați dat la întocmirea lucrării noastre și totodată Vă împărtășim ale noastre arhierești binecuvântări*¹⁰.

Episcopul Aradului, Dr. Grigorie Comșa, nu a reușit să alcătuiască o lucrare pe această temă din cel puțin două motive: primul îl constituie materialul insuficient primit, iar al doilea, problemele de sănătate, care s-au agravat, ducând la plecarea prea devreme din această lume, în anul 1935.

Inițiativa episcopului Aradului este lăudabilă, fiind un ierarh ce a știut să își apere credința și neamul prin dârzenia sa și prin cele aproape 100 de opere publicate. Datorită unor astfel de oameni, ierarhi, preoți și credincioși atât în vremurile grele, înainte de Marea Unire, dar și în perioada interbelică, credința ortodoxă și unitatea neamului au putut fi păstrate.

O Rugăciune curată și un gând pios de recunoștință, pentru toți aceia care au luptat pentru aceste idealuri!

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Aradului, grupa a II-a – 17 – 1933.

Dragomir, Silviu, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849*, București, Editura Casa Școalelor, 1928.

¹⁰ *Ibidem*, †Grigorie, Episcop, act nr. 3729/12.06.1933, fila 18.

ANEXE

**„Lumea se învâрте, domnule, dar se și roade”.
2024 – Anul Avram Iancu**

**‘The world turns, sir, but it also wears away.’
2024 – The Year of Avram Iancu**

Anton ILICA
Prof. univ. dr., UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad

Abstract

The year 2024 has been declared the Year of Avram Iancu. It is likely that each locality with a special connection to this great hero and martyr of the Romanian nation will organize commemorative activities to honour his memory, as has happened during every celebration of the ‘Craiul Moșilor’.

Keywords: Avram Iancu, monuments, collective memory, memorial house, cultural events.

Anul 2024 este declarat anul Avram Iancu¹. Posibil ca fiecare localitate cu sensibilitate specială pentru acest mare erou și martir al națiunii române să organizeze activități omagiale, spre a-i cinsti memoria, după cum s-a întâmplat la fiecare sărbătorire a „Craiului Moșilor”.

Orașul ARAD are o Piața Avram Iancu, o școală Gimnazială „Avram Iancu” în cartierul Vlaicu, o stradă, o localitate Avram Iancu, sat aparținător de comuna Vârfurile, alte școli din județ având ca simbol spiritual pe Avram Iancu. Ca monumente artistice,

menționăm Statuia din spatele Palatului Justiției, autor Ioan Tolan, bustul

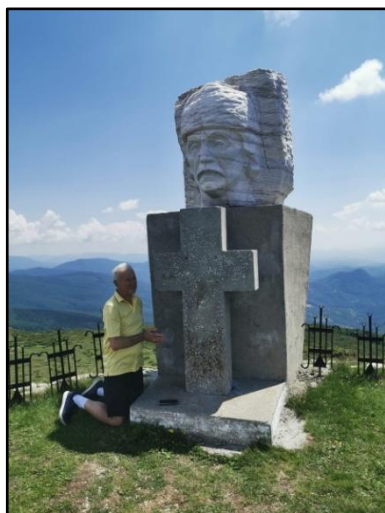
¹ Material publicat pe site <https://www.criticarad.ro/2024-anul-avram-iancu-lumea-se-invarte-domnule-dar-se-si-roade/> (14 mai 2024).

din curtea Școlii gimnaziale din Vlaicu (autor I. Tolan), Monumentul Avram Iancu din Hălmagiu (I. Tolan).

Totodată, am semnalat monumente omagiale dedicate lui Avram Iancu la Câmpeni, Târgu Mureș, Cluj-Napoca, Oradea, Carei, Turda, Alba Iulia, Beliș, Timișoara, Tebea, Brad, Baia de Criș, Șiria, pe Vârful Găina, la Incești, în curtea casei memoriale, iar cititorii vor putea completa lista localităților. Unele sunt opere de artă, altele au doar mesaj fără exigență estetică, iar altele împart gustul privitorilor între admirație și revoltă (ex. cazul statuii de la Cluj-Napoca).

În Anul Avram Iancu², autoritățile din Câmpeni au în proiect ca în Incești (Vidra de Sus, comuna Avram Iancu – Ceica), satul nașterii „Craiului Apusenilor”, să scrijească în stânca din spatele Casei memoriale portretul eroului moșilor din vremea evenimentelor istorice pașoptiste (1848-1849). Ar fi a doua sculptură în peisaj montan, după cea a lui Decebal de pe malul Dunării. În 2024 este bicentenarul nașterii lui Avram IANCU, prilej de a ne reaminti faptele sale, alcătuirea aurei de simbol al românismului din Țara Moșilor, care trece mult peste arealul Munților Apuseni, sculpturi de-ale sale aflându-se

aproape în fiecare localitate de la Cluj la Oradea, de la Alba Iulia la Arad, de la Blaj la Timișoara, de la Zalău la Deva, de la Țebea la Beliš, de la Hălmagiu la Baia de Criș. Pe multe, sunt înscrise gândurile lui Avram Iancu, atât de expresiv formulate: **„Unicul dor al ființei mele este să îmi văd națiunea fericită!”**.

Prezența interesului pentru Avram Iancu, cel născut „la coptul cireșelor” în Vidra de Sus (acum Incești), fiind omul providențial și de acțiune pentru moșii din Apuseni, va aduce alte clarificări biografice despre viața și faptele sale înălțătoare, despre impactul avut asupra devenirii populației românești din jurul vârfului Găina, munte simbol al moșilor. Încă istoricii pot completa date biografice, adăugate la cele ale monografiilor Silviu Dragomir (1965), Horia Ursu (1966), Valeriu Nițu și Ioan Ranca (1974), Lucian Blaga (1934), Mircea Micu (2019), Mircea Popa (2022), Florian Dudaș (1993), dar și Alexandru Sterca Șuluțiu (1897), Iosif Vulcan (1869), Gh. Adamescu (1849), Enea Hodoș (1924), Gheorghe Barițiu (1872) și Nicolae Buta (1924). Generația actuală va reactiva „patosul revoluționar” de promovare a drepturilor naționale ale românilor din Transilvania, va crea opere literare și monumente artistice, va continua să mitizeze un erou, care s-a identificat cu aspirațiile de libertate deplină a locuitorilor români din spațiul transilvan. Avram Iancu a aparținut unei generații excepționale (Șaguna, Barițiu, Șuluțiu, Bălcescu etc.), iar el a rămas în sufletul românilor un simbol al conștiinței naționale românești. A știut să facă din Apuseni o cetate de apărare și de revendicare a libertății, a mobilizat moșii să-și apere

² <https://www.cimpeniinfo.ro> (accesat la 02.05.2024).

pădurile și apele, munții și pajiștile, familiile și cărările, cântecele și lumina poienelor, cascadele și cireșii, aerul curat și libertatea naturii. A ales să apere „sărăcia și neamul”, pentru că Avram Iancu „a fost om născut pentru acțiune, venise tocmai la timp..., a fost unul dintre acei bărbați providențiali, ale căror merite pentru libertate toți fanfaronii din lume nu vor fi în stare a le întuneca” ... a fost „sacrificiu al simțului său de libertate și onoare, al neînfricării sale dragoste către națiune și al devotamentului său sublim pentru patrie”, cum scria admirativ George Barițiu, în 1872, alt erou din panteonul românilor pașoptiști.

A fost urmaș al lui Horia, căpetenie a românilor răsculați împotriva abuzurilor de toate felurile, sfârșind tras pe roată. Avram Iancu este perceput ca un cărturar, om învățat, cu viziune, dar mai ales cu principii luminate, puse în interesele montanilor din Apuseni. S-a dedicat cu sacrificiu unor idei generoase și progresiste, a sesizat că a sosit „primăvara popoarelor” și că este nevoie de crezuri înalte, prin care să anime populația Apusenilor pentru apărare împotriva abuzurilor naționale, politice, sociale și de credință împotriva românilor. Nu a fost naționalist (iubita sa a fost Johanna Farcaș, o tânără maghiară din Abrud, provenind din familie catolică), fiind cuprins de ideea de dreptate pentru oameni, pentru binele poporului său, pentru egalitate și fericirea tuturor. A fost revoltat de comportamentul lipsit de demnitate a lui Hatvany – atacatorul „cetății naturale a Apusenilor” –, care i-a ucis mișelește doi colaboratori, pe Dragoș și Buteanu, precum și de conduita agresivă a soldaților acestuia împotriva preoților, dascălilor, femeilor și copilelor din satele moțești.

Avram Iancu a fost un bărbat frumos, bine clădit, înalt și puternic, având mustață avocătească și păr îndesat, ebeniu, cu o privire ageră aruncată din ochii săi căprui, rânduiește într-un chip bărbătos, serios și fermecător.

Mi s-a părut curios că Eminescu n-a pomenit în scrierile sale niciodată cu emfază numele lui Avram Iancu, deși mișcarea revoluționară în Apuseni se configura în legendă, iar eroul munților își consuma drama vieții sale. Eminescu scrie romanul **Geniu pustiu**, iar manuscrisul lui Toma Nour pomenește de „fierberea din Transilvania” prin care ungurii credeau „că bătrânii și înviforații garzi ai cetății Transilvania – munți cu capete de piatră – vor dormi și-acum somnul lor etern”. Dar „vulturul român” s-a trezit, iar „flamura reînvierii sfâșia aerul cu tricolorul său: **Virtus romana rediviva!**”. Apoi, „în creierii împietriți ai munților și-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei”. Oamenii tineri „apucase de mult să devină «tribunii lui Iancu»”; „Revoluțiunea pătrunsese în munți” și urmează relatarea câtorva episoade tragice, cu omorârea unui preot și violarea de către honvezi a fetei sale, moarte deja.

Prin 1868, Eminescu se afla în turneul teatral transilvan (Braşov – Arad – Oraviţa), iar trupa lui Pascali nu a aflat de „umbra lui Iancu”, care îşi trăia ultimele zile în întunecimea minţii la Baia de Criş. Abia înmormântarea la Ţebea a „crăişorului munţilor” a declanşat lacrimile din care s-a încropit mitul (şi Icoana) lui Iancu. Căntece, denumiri de sate, statui, tablouri, literatură, încrustarea chipului său în sufletul moţilor etc. i-au perpetuat legenda de erou naţional. Oriunde ne îndreptăm în arealul Apusenilor, dăm peste atâţia oameni cu numele lui Avram şi Iancu, peste însemne culturale, nume de şcoli, instituţii, case de cultură, străzi, pieţe, unităţi militare, cărţi şi articole dedicate.

Iosif Vulcan, proprietarul foii orădene ***Familia***, academician şi scriitor, pasionat de teatru şi de consolidarea culturii române, poposeşte câteva zile în zona Câmpeni, la cincizeci de ani de la orizontalizarea

lui Avram Iancu. Ajunge la Vidra de Sus, satul naşterii Tribunului, şi îi vizitează Casa natală. Impresiile vor fi publicate în ***Familia***, apoi în volumul ***Schiţe de călătorie***. Valea este „una dintre cele mai frumoase câte se află în Transilvania”³. „Eram în casa în care s-a născut Iancu. Un punct romantic, jur împrejur dealuri înalte cu păduri, case adumbrite de arbori, sub care clocoteşte un pârau de munte”. „Casa memorială stă acum părăsită... Cu sfântă pietate trecui pragul ei şi îmi luai pălăria de pe cap ca şi când aş fi intrat într-o biserică”. „Acolo s-a născut şi a petrecut Avram Iancu, apostolul de model al umanismului !”. Foarte frumos exprimat: ***Avram Iancu, apostolul de model al umanismului***. Dădui, afirmă I. Vulcan,

³ Iosif Vulcan, *Schiţe de călătorie*, ediţie îngrijită de Constantin Cubleşan, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1982, p. 103.

„expresiune bucuriei și durerii prin lacrimile mele”⁴. Acele lacrimi avură mai multă elocvență decât cuvintele.

Abia în 1972, Casa părintească, moștească, având acoperiș țuguat, devine muzeu, cu expoziții de obiecte personale, săbii de luptă, drapele, testamentul, fluierul Iancului, costume populare, căruțe cu tulnice, ciubere, obiecte de gospodărie și de bucătărie. Într-o sală, se află cărțile dedicate eroului martir, iar în curte vedem loc de închinare la statuia acestuia, cu cununi proaspete cu flori tricolore. Vizitatorii pun câte o lumânare întru memoria lui Avram Iancu și a celorlalți apărători ai Munților Apuseni. Pământ purtător de aur și oameni înzestrați cu demnitate, umanism, eroism și credința în valorile neamului: „Munții noștri aur poartă, / Noi cerșim din poartă-n poartă”, cum rostește Iancu la o adunare de mobilizare a moșilor pentru apărare!

Concluzii

AVRAM IANCU a fost omul de acțiune și de implicare efectivă în respectarea drepturilor românilor. A avut capacitatea de a mobiliza moșii, de a-și atrage tribunii întru apărarea cetății naturale a Apusenilor. A avut înțelepciunea și demnitatea de a întreține spiritul de libertate a românilor, continuând ceea ce a început Horia, Cloșca și Crișan până la independența, prin Unire, a moșilor. Așteptăm ca fiecare comună să inițieze punctarea spiritului lui Iancu printr-o statuie ori un însemn de identitate, acum în ANUL 2024, anul lui AVRAM IANCU, erou național. Gestul de a contemporaneiza spiritul lui Avram Iancu și de a-l omagia cum se cuvine este șansa acestei generații de a marca 200 de ani de la nașterea sa „în vremea coptului cireșelor”.

BIBLIOGRAFIE

<https://www.criticarad.ro/2024-anul-avram-iancu-lumea-se-invarte-domnule-dar-se-si-roade/> (14 mai 2024).

<https://www.cimpeniinfo.ro> (accesat la 02.05.2024).

Vulcan, Iosif, *Schițe de călătorie*, ediție îngrijită de Constantin Cubleșan, București, Editura Sport-Turism, 1982.

⁴ *Ibidem*.

II. SOCIETATE ȘI ANTROPOLOGIE CULTURALĂ
140 de ani de la înființarea ziarului „Tribuna”
de către Ioan Slavici
II. SOCIETY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY
140 Years Since Ioan Slavici Founded the ‘Tribuna’
Newspaper

Inaugurarea sediului redacției ziarului „Tribuna” din Arad,
moment de aleasă trăire națională

The Inauguration of the Editorial Office of the ‘Tribuna’
Newspaper in Arad: A Moment of Great National
Significance

Doru SINACI
Instituția Prefectului – Județul Arad

Abstract

In the autumn of 1909, the ‘Tribuna Palace’ was inaugurated, an event of national significance for the people of Arad. At that time, ‘Tribuna’ from Arad was the most widely circulated and well-regarded Romanian newspaper in Transylvania, with contributions from politicians, writers, and cultural figures from across the Romanian space. The celebrations marking the inauguration of the new building housing the newspaper's editorial office and printing press took place over three days: November 26, 27, and 28, 1909. The event was attended by leaders of the Transylvanian Romanians, as well as guests from Bucharest, alongside cultural figures and representatives of the Serbian and Slovak communities. The ‘Tribuna Palace’ still stands in Arad today. The building, located near the Orthodox Bishopric, remains an important historical landmark, reflecting the cultural and journalistic heritage of the city. The ‘Tribuna bookstore’ was established on the ground floor, serving as a cultural hub for Romanian intellectuals in the early 20th century.

Keywords: newspaper, editorial office, printing, press, Transylvania.

În toamna anului 1909, se inaugurează „Palatul Tribuna”, manifestare căreia arădenii îi dau o amploare națională. La acea vreme, Tribuna de la Arad era cel mai răspândit și mai bine scris ziar al românilor

din Transilvania, la care colaborau politicieni, scriitori și oameni de cultură din întreg spațiul românesc. Manifestările prilejuite de inaugurarea noii clădiri ce adăpostea redacția și tipografia ziarului, pe care tribuniștii arădeni o denuceau cu vădită emfază „palat”, se desfășoară pe parcursul a trei zile, respectiv 26, 27 și 28 noiembrie 1909. Alături de liderii românilor ardeleni, de oameni de cultură, de reprezentanții sârbilor și slovacilor, veniseră din București Constantin Mille, directorul ziarului *Adevărul*, Ion Dumitrescu-Câmpina, directorul *Universului*, Ion Ciocăzan, primarul Craiovei, Ioan Popescu, Titu Băloia, Alexandru Nicolau și alți ziariști din România¹. Este așteptat și președintele Partidului Național Român, Gheorghe Pop de Băsești, dar, în ultimul moment, acesta telegrafiază că nu poate veni, fiind „*indispus cu sănătatea*”². Deputatul Vasile Goldiș rostește, la gară, cuvântul de bun-venit: „*Fraților! Românii din Arad și jur vă primesc cu brațele deschise pe voi care ați venit să luați parte la manifestațiilor noastre naționale*”. La recepția oficială dată în cinstea invitaților, la restaurantul hotelului „*Crucea Albă*”, Ștefan Cicio-Pop ridică primul toast: „*Ne-am adunat noi aici români din toate părțile, în această zi de triumf, să ne vedem visul înflorit pe lângă toate oprimările din partea dușmanului, care deja pe față lucră la desființarea noastră... Și de aceea mă bucur și vă salut dragii noștri oaspeți din România și de aici, dar mai ales pe confratele de luptă slovac Milan Hodza*”. La rându-i, deputatul slovac toastează în limba română: „*Ridic acest pahar pentru izbânda voastră și a noastră*”. Directorul ziarului *Universul* din București, Ion Dumitrescu-Câmpina, ridică paharul în cinstea presei: „*Trăiască presa din Transilvania, trăiască asupriții, trăiască întemnițații!*”³. Părintele Vasile Lucaciu toastează pentru Roman Ciorogariu și pentru Nicolae Oncu, cei care au contribuit decisiv pentru ca „*să avem aici, la marginea românismului, cea mai puternică cetate de rezistență*”. Dar cel mai frumos discurs este cel al lui Octavian Goga, publicat în subsolul primei pagini, la partea literară. Este o poezie dedicată oarecum evenimentului, intitulată „*Carmen laboris*”: „*Voi platnici de sudori și sânge*

¹ *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 248, 14/27 noiembrie 1909, pp. 1-3, grupajul „*Serbările inaugurale*”, nesemnat.

² *Ibidem*, p. 1.

³ Liviu Maior citează dintr-un „*Raport confidențial despre adunarea românilor împreună cu inaugurarea palatului ziarului politic Tribuna ținută la 26-27 și 28 noiembrie în Arad*”. Documentul se afla, în perioada anilor 1970, în Arhiva Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, sub nr. 989, din 6/XII 1909. Originalul a fost întocmit în limba română, după care a fost tradus în limba maghiară și înaintat Ministerului de Interne din Budapesta. Autorul este necunoscut, semnând: Raporteur.

/ Voi cei bogați și totuși goi / Veniți să ne'nvățați a plânge / Veniți cu noi!"⁴. Poetul Octavian Goga continuă acest apel poetic la unitate și asemuiește Aradul cu o cetate națională: „Patru deputați naționali și cel mai puternic organ al apărării poporului nostru în aceste locuri expuse nu sunt lucruri mici. Ridic paharul meu în sănătatea tuturor meșterilor cetății naționale”. Tânărul Octavian Goga venise la Arad însoțit de către soția sa, fiica lui Partenie Cosma, dar și de distinsa sa soacră, astfel că deputatul Vasile Goldiș ridică paharul în cinstea doamnei Maria Cosma, nepoata fostului mitropolit Miron Romanul, cea care a ctitorit „școala de țesături naționale, școala de fete a Astrei și, mai nou, masa studenților”. Iar Roman Ciorogariu încheie, mesianic, șirul toastărilor de la dineul oficial: „Gemetele noastre se vor schimba în cântece și urări de veselie, după zilele răzbnării. Și acea zi, nu are să întârzie, căci suferințele noastre ș-au ajuns culmea”.

A doua zi a manifestărilor se desfășoară chiar la „Palatul Tribunei”, din imediata vecinătate a Episcopiei ortodoxe. La parterul palatului fusese amenajată librăria Tribunei – informatorul poliției secrete maghiare preciza că portretele lui Avram Iancu și Mihai Eminescu erau legate cu panglică tricoloră – iar în curte, la demisolul clădirii, tipografia și magazinele. Sus era redacția și locuința prim-redactorului. Roman Ciorogariu săvârșește slujba sfeștaniei, după care ctitorul Nicolae Oncu, în genunchi și cu ochii plini de lacrimi, rostește unul dintre cele mai impresionante discursuri ale sale: „Sunt mândru, că am ajuns această zi de bucurie în istoria luptelor noastre politice și mai ales în mersul spre izbândă a neamului nostru românesc de pe aceste plaiuri moștenite de la străbunii noștri romani și daci, și apărute prin jertfirea sângelui și vieții noastre. Prin actul acesta măreț nu împlinim numai o datorie creștinească, când sfințim această casă, dar am dorit această casă, am dorit această consfințire a bisericii și legii noastre pentru că și spre apărarea lor este făcută. Mulțumesc reprezentanților politicii românești, iubiților mei deputați, mulțumesc reprezentanților presei noastre și surorilor acestui ziar național, mulțumesc scumpilor frați din regat, fraților slovaci, publicului întreg, care au venit să urmeze glasul nostru. Serbarea aceasta nu este numai a Tribunei, ci a întregului neam românesc pentru care luptă ea ca o strajă neadormită și neînvinsă. Să ridicăm steagul nostru, să privim cu hotărâre, îndrăzneală și fără teamă spre arena luptelor, în fața taberei contrare, să înălțăm steagul cuprinzând și simbolizând toate aspirațiile, toate gândurile, toate dorințele mari și legitime ale poporului nostru. În clipa aceasta văd toate durerile și

⁴ Octavian Goga, „Carmen laboris”, în *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 249, 15/28 noiembrie 1909, p. 1.

suferințele, tot amarul și chinurile, toată soarta nenorocită aproape bimilenară a poporului nostru; inima-mi este străbătută de conștiințe, de tainice dorinți și de nădejdi ale înaintașilor noștri și un glas îmi spune, că după atâtea neajunsuri, poporul nostru trebuie să aibă un viitor mai bun, mai senin”. Este unul dintre cele frumoase discursuri politice rostite cu această ocazie.

Banchetul are loc la hotelul „Fehér kereszt” – „Crucea Albă” – iar spionul poliției maghiare precizează că „toată sala mare a fost ocupată de români”. Ba, cu toate că un tacâm a costat 6 coroane, „și-au permis acest lux și o grămadă de țărani îmbrăcați în șubele lor românești”. Seara are loc concertul și balul, iar din cetatea Aradului vine o suită întreagă de ofițeri români îmbrăcați în uniforme de gală, alături de doamnele lor: generalul Nicolae Fekete din Blaj, colonel-locotenentul Silvius de Herbay, colonel-locotenentul Ioan Boeriu, maiorul Dimitrie Florian și medicul statului major dr. Moga.

În cea de-a treia zi, se petrece un lucru emoționant: toți participanții se deplasează la cimitir, la mormântul ziaristului de origine slovacă Gustav Augustini, care lucrase în redacția *Tribunei* până în anul morții sale, 1900. Aici are loc o slujbă de pomenire săvârșită de Roman Ciorogariu. Cu această ocazie a fost căutat și mormântul lui Ioan Brânda, care lucrase și el în redacția ziarului arădean, dar locul de veci nu a mai fost găsit: „Vremea a distrus orice semn și a nivelat pământul”⁵.

După-amiază, la sediul nou al ziarului din Arad se desfășoară o consfătuire a tuturor ziariștilor prezenți, întâlnire la care se pun bazele Sindicatului presei românești din Transilvania. Se face și o colectă pentru constituirea unui fond de ajutorare a familiilor ziariștilor întemnițați, strângându-se peste 10.000 de coroane. Din raportul informatorului poliției maghiare mai aflăm și câteva informații referitoare la misterul îndepărtării lui Ioan Russu-Șirianu din redacția ziarului *Tribuna*. Astfel, noul prim-redactor, Sever Bocu, este menționat că ar fi precizat următoarele: „Cine trage la îndoială că *Tribuna* noastră n-ar scrie și n-ar apăra interesele noastre naționale cu aceeași vervă ca pe timpul lui Russu-Șirianu? Ba doară mai cu foc și mai înverșunat. Și totuși nu aveam atâtea procese de presă, nu sărim ca musca în zăr, cum a făcut-o Russu. Prin procedeul său fără nici o tactică a îngropat vechea *Tribună* și în cel mai scurt timp ar fi dat prilej de a o îngropa și pe aceasta”. Legat de acest aspect, părerile lui Sever Bocu sunt puțin exagerate. Desigur, Ioan Russu-Șirianu era impetuos

⁵ *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 250, 17/30 noiembrie 1909, pp. 3-5, grupajul „Sfârșitul sărbătoare”, nesemnnt.

și se implica activ în mișcarea națională, de cele mai multe ori dincolo de conduita impusă unui ziarist. Așa s-a întâmplat în anul 1903, cu ocazia alegerilor de la Dobra, când făcuse campanie electorală la Orăștie cot la cot cu Aurel Vlad; la fel, s-a implicat – un an mai târziu – și în cazul alegerilor parțiale de din cercul Nădlacului, când colindase cercul electoral din casă în casă și chiar condusesse staff-ul electoral încropit de către tribuniștii arădeni pentru susținerea candidatului Partidului Național Român, avocatul Ioan Suci. La alegerile din anul 1905, după decretarea activismului – al cărei artizan se număra printre cei dintâi – a candidat cu succes în cercul de la Chișineu, iar cu ocazia organizării vizitelor românilor ardeleni la Expoziția jubiliară de la București ajunsese până în saloanele Peleşului, unde fusese decorat de însuși regele României. Îndepărtarea acestuia din redacția *Tribunei* avusese loc – după cum o mărturisește Ioan Slavici⁶ – în urma unui conflict cu Ștefan Cicio-Pop, care amenințase cu o ruptură în partid dacă nu era îndepărtat Ioan Russu-Șirianu. În plus, referitor la relațiile dușmănoase care se stabiliseră între Ioan Russu-Șirianu și deputatul Ștefan Cicio-Pop, rămân încă o mare necunoscută condițiile în care podgoreanul get-beget Ioan Russu-Șirianu renunță să mai candideze în cercul natal „*curat românesc*” și foarte sigur din punct de vedere electoral al Țării, în favoarea lui Ștefan Cicio-Pop.

Am insista puțin mai mult asupra personalității acestuia, deoarece la doar o lună după inaugurarea palatului *Tribunei*, Ioan Russu-Șirianu moare, la București, în vârstă de numai 45 de ani. Unii spun că de moarte bună, dar cei mai mulți susțin că ar fi murit de inimă rea, în urma modului în care fusese alungat efectiv din locul în care își îngropase cei mai frumoși ani. Însmormântarea are loc tocmai în ziua Crăciunului, pe stil vechi, fiind condus pe ultimul drum de câțiva dintre cei mai buni colaboratori și prieteni ai săi: Aurel C. Popovici, Ioan Slavici, Septimiu Albini, Ilarie Chendi și Eugen Brote⁷. *Tribuna* îi alocă un necrolog⁸ și un anunț de condoleanțe soției, din partea nou-înființatului sindicat al ziariștilor români din Transilvania.

Seria manifestărilor se încheie aici, însă de departe cel mai frumos discurs rămâne cel îngropat într-un recipient la temelia clădirii „*palatului Tribuna*”, fiind un adevărat testament național, limpede și clar, care avea să se împlinească peste nici un deceniu : „*Prin vrednicia frunțașilor poporului*

⁶ Ioan Slavici, *Sbuciumări politice la Românii din Ungaria*, București, 1911, pp. 55-56.

⁷ Lucian Boia, *Eugen Brote (1850-1912). Destinul frânt al unui luptător național*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 273.

⁸ *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 272, 13/26 decembrie 1909, p. 1, necrologul „*Ioan Russu-Șirianu 1864-1909*”, nesemnat.

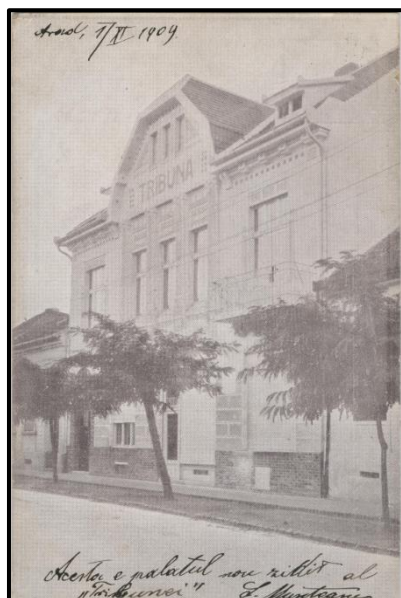
român și prin iubirea de neam a fruntașului dr. Nicolae Oncu, deputat național în camera țării, fiind muncitori cu condeiul, Ioan Russu-Șirianu, Sever Bocu, Gheorghe Pop, Ioan Montani, dr. Constantin Bucșan și Constantin Savu, chivernisitor al averii, Gheorghe Nicodin, iar conducător tehnic al tipografiei, Gheorghe Țăranu așezatu-sa această piatră de temelie prin Emil Tabacovits, arhitect, în anul Domnului 1909, martie, 26 (aprilie 8) spre a ridica în locul acesta clădirea ziarului național *Tribuna*, menit să lucreze pentru apărarea și integrarea națiunii românești în toate drepturile ei istorice pe acest pământ străvechi românesc, pentru izbânda deplină și finală a cauzei sale și pentru stăpânirea desăvârșită a limbii, culturii și naționalității românești în aceste părți de la noi. Fie ca cei ce vor citi acest document să vadă visul nostru cu ochii și toate gândurile noastre sfinte și tainice aevea și deplin izbândide”⁹.

ANEXE

Redactorii ziarului *Tribuna*. La mijloc, prim-redactorul Ioan Russu-Șirianu

⁹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, Timișoara, Editura Marineasa, 2005, p. 26.

Palatul Tribuna, într-o carte poștală din epocă

Palatul Tribuna, în prezent

BIBLIOGRAFIE

Colecția *Tribuna* (Arad), anul XIII, 1909.

Bocu, Sever, *Drumuri și răscruci*, Timișoara, Editura Marineasa, 2005.

Boia, Lucian, *Eugen Brote (1850-1912). Destinul frânt al unui luptător național*, București, Editura Humanitas, 2013.

Slavici, Ioan, *Sbuciumări politice la Românii din Ungaria*, București, 1911.

Pierderea cumpătului și eroul nerecuperabil în romanul lui Ioan Slavici, „Moara cu Noroc”

The Loss of Balance and Irrecoverable Hero in Ioan Slavici's Novel ‘Moara cu Noroc’

Ioan BIRIȘ

Prof. univ. dr., Universitatea de Vest din Timișoara

Abstract

The author starts, in his study, from Hannah Arendt's hypothesis – formulated in the book ‘Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil’ – according to which, under certain circumstances, the most decent people can become criminals. In support of the hypothesis, some results of the research from the social sciences are retained, such as Stanley Milgram's or Latané and Brown's (regarding the law of social impact). Then, the hypothesis is also tested in the case of Ioan Slavici's novel, ‘Moara cu noroc’ (The Lucky Mill). The author emphasizes that the loss of balance, of the sense of measure by the main heroes of the novel, results in their moral decay. In this way the heroes are no longer recoverable, the result being a real tragedy.

Keywords: *social circumstances, loss of balance, old morality, new (liberal) morality, crime.*

În anul 1963, după arestarea și judecarea criminalului nazist Eichmann, Hannah Arendt a publicat lucrarea *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, în care emite ipoteza că, în anumite circumstanțe, chiar și persoanele cele mai decente pot deveni criminali¹. Să recunoaștem, e o ipoteză tulburătoare pentru toți cei care cred în bunătatea funciară a omului. Chiar nu există excepții? Ce fel de circumstanțe sunt acelea care pot transforma un om decent într-un criminal? Ipoteza lui Arendt a fost luată în serios de către mulți cercetători în domeniul psihologiei sociale, unii organizând experimente cruciale, de exemplu pentru a examina efectele pedepsei în procesul de învățare. Un astfel de experiment, care presupunea administrarea de șocuri electrice subiecților care comiteau anumite erori, a dovedit că un procent îngrijorător (65%) dintre cei care administrau șocurile avea tendința „naturală” în anumite situații de a mări

¹ Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York, The Viking Press, 1963, p. 253.

voltajul electric la limite severe și de-a dreptul periculoase². De ce? Cum se explică acest comportament? Oamenii au o răutate înăscută³, cum credea Platon? Suferința unora produce satisfacție și plăcere pentru cei care au puterea de a produce acea suferință? Presiunea circumstanțelor este prea mare? Șirul întrebărilor poate fi fără sfârșit.

După ipoteza lui Arendt se pare că răspunsul trebuie căutat în sfera circumstanțelor. Ce înseamnă însă acele „anumite circumstanțe”? E vorba de circumstanțe sociale, firește, dar cum pot fi ele atât de presante, ce forță pot avea încât să transforme o persoană decentă într-un criminal? În anii '80 ai trecutului secol, în cadrul cercetărilor sociale s-a formulat așa-numita „lege a impactului social”⁴, care spune că intensitatea impactului social este o funcție (f) de putere (P) (forță, status, persuasiune etc.), de imediatitate (I) (adică de proximitatea în spațiu și timp a forței) și de numărul (N) de persoane care posedă forță, rezultând următoarea formulă: *intensitatea impactului social* = $f(PIN)$.

Am amintit aceste aspecte cu gândul că ele ne vor ajuta să înțelegem mai bine ceea ce se întâmplă cu personajele negative (criminale) din romanul *Moara cu noroc*, publicat de către Ioan Slavici în 1881. După cum se știe, Ioan Slavici (1848-1925), născut la Șiria, județul Arad, a studiat în comuna natală, apoi a continuat la Arad, la Timișoara și la Satu Mare, luându-și bacalaureatul în 1868. Se înscrie la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta, dar se retrage în curând din lipsă de bani. Un an mai târziu este încorporat în garnizoana din Viena, urmând în paralel și studiile de drept la Universitatea vieneză (între 1869 și 1874), unde îl cunoaște și pe Eminescu. Ca un adevărat cărturar în formare, Slavici nu audiază doar cursurile de la drept, ci este adesea prezent și la unele cursuri de psihologie, de filosofie și istorie, dar și de fiziologie și medicină legală, de literatură și altele. Se cunoaște că tânărul Slavici citea nu numai în limba română, ci și în limbile latină, germană și maghiară, în franceză și italiană. Îndemnat de Eminescu, Slavici studiază operele unor filosofi ca Platon, Aristotel, dar și Confucius, apoi Kant și Schopenhauer.

² Vezi Stanley Milgram, *Obedience to authority. An experimental view*, Harper & Row, Publishers Inc., 1974.

³ Am tratat pe larg acest subiect în Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale*, București, Editura Academiei Române, 2014, îndeosebi capitolul VI.

⁴ Vezi și Owen Flanagan, „Situations and Dispositions”, în Alvin I. Goldman (ed.), *Readings in Philosophy and Cognitive Science*, second printing, Cambridge/Massachusetts, London/England, The MIT Press, 1995, p. 688.

Circumstanțe social-istorice

Cel puțin în copilăria sa, la Șiria, Ioan Slavici a cunoscut foarte bine mediul țărănesc, devenind pe urmă, cum spune Nicolae Iorga, fondatorul „realismului poporal”. Admirator al acestui mediu sătesc, Slavici găsește aici adevărate modele de moralitate, de umanitate adesea idealizată în scrierile sale. Dar până ajunge adult își dă seama că lumea copilăriei sale, de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, va fi rapid înlocuită, în numai două-trei decenii, cu o altă lume, plină de corupție și aflată în profundă descompunere morală.

După anul 1848, istoria europeană pare să intre într-o perioadă de accelerație, iar în 1867, adică puțin înainte ca Slavici să ajungă student, asistăm la formarea dualismului habsburgic-maghiar, împăratul Austriei fiind simultan și rege al Ungariei (*Kaiser von Österreich und König von Ungarn*). Se intră, altfel zis, într-o „eră liberală”, epocă în care cunosc un avânt considerabil industria și meșteșugurile, băncile și comerțul, agricultura și celelalte sectoare economice, însă au loc și căderi spectaculoase, așa cum a fost marele „crah” din „vinerea neagră” (9 mai 1873), când se înregistrează „marele faliment al numeroaselor întreprinderi bancare și industriale șubrede”⁵.

O circumstanță deosebită a acelei perioade o constituie mișcarea demografică fără precedent: dacă în anul 1857 populația monarhiei austro-ungare era evaluată la puțin peste 32 milioane de persoane, în 1869 se ajunsese la aproape 36 de milioane de locuitori, în 1900 sporește cu încă 10 milioane (adică are un număr de aproape 47 de milioane). Se dezvoltă marile orașe, începând cu Viena și cu Budapesta.

Agricultura va cunoaște și ea mari transformări, morile din Ungaria cucerind piața austriacă. „Și vitele de tăiere s-au adus în mare parte din Ungaria pentru regiunile industriale ale Austriei”⁶. Avem, astfel, o altă circumstanță a vremii, Slavici observând foarte bine înflorirea comerțului cu animale și în părțile Aradului și Ineului, în zonă fiind crescute numeroase turme de porci, de care se ocupau porcarii obișnuiți și sămădăii.

Este vorba, în alți termeni, de un avânt al modernității, de circumstanțe ale progresului economic și tehnic. Dar în viața socială aproape toate fenomenele au o dublă față. Dacă, sub multe aspecte, modernitatea se prezintă cu destule elemente de progres, nu e mai puțin adevărat că, într-un alt plan, nu sunt puține nici aspectele negative, cele de

⁵ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, ediția a VIII-a, vol. II, traducere de Adolf Armbruster, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 519.

⁶ *Ibidem*, p. 549.

regres. Hannah Arendt privește mai ales la aceste aspecte negative, ea subliniind faptul că modernitatea aduce cu ea o eclipsă a tradiției, religiei și mai ales a autorității.

Ioan Slavici, în plan artistic-literar, simte extrem de acut aceste minusuri ale modernității. Dacă satul copilăriei îi oferea modele de conduită în viață, acum, pe la 1880, goana după bogăție, după bani (care sunt „ochiul dracului”) ajunge să dezumanizeze eroii, aceștia pierzându-și cumpătul și simțul măsurii. „*Bunul cumpăt* – scrie Pompiliu Marcea⁷ – capătă la Slavici o importanță etică fundamentală, de el depinde fericirea sau nefericirea omului, viețuirea în moralitate sau imoralitate, în virtute sau viciu. Omul cumpătat este stăpânul lui însuși, capabil să evite viciul degradant care duce la nefericire, pe când cel lacom, necumpătat va cădea pradă propriei neînfrânări. Aceasta este lecția morală pe care o oferă *Moara cu noroc*, capodoperă a prozei lui Slavici”.

Tulburări morale

Față de țările europene occidentale, modernitatea se instaurează ceva mai târziu în monarhia austro-ungară, adică abia după revoluția din 1848, când va începe procesul de eliberare a țăranilor prin desființarea iobăgiei. Contrastul dintre morala pre-modernă (pe care Slavici o constată în copilăria sa în mediul rural) și noua morală, cea modernă sau liberală (care se impune turbulent în anii tinereții scriitorului din Șiria) răzbate din primele pagini ale romanului *Moara cu noroc*. Credem că nu întâmplător povestea începe și se încheie cu vorbele bătrânei mame (purătoarea moralei vechi) a Anei și soacra lui Ghiță, noul cârciumar de la Moară...

Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibe tale te face fericit. Dar voi să faceți după cum vă trage inima, și Dumnezeu să vă ajute și să vă acopere cu aripa bunătaților sale. Eu sunt acum bătrână, și fiindcă am avut și am atât de multe bucurii în viață, nu înțeleg nemulțumirile celor tineri și mă tem ca nu cumva, căutând acum la bătrânețe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte până în ziua de astăzi și să dau la sfârșitul vieții mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decât din frică. Voi știți, voi faceți: de mine să nu ascultați⁸.

Iar ultimele rânduri din roman, după ce eroii principali mor (Ana este înjunghiată de soțul ei, Ghiță, iar acesta împușcat de Răuț, Lică Sămădău se sinucide pentru a nu cădea prizonier în mâinile lui Pinte) și

⁷ Pompiliu Marcea, „Prefață” la volumul Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, București, Editura Ion Creangă, 1981, p. 18.

⁸ Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, București, Editura Ion Creangă, 1981, p. 116.

Moara ... a devenit scrum în urma incendiului provocat de oamenii lui Lică, îi aparțin tot bătrânei mame, care ședea acum pe o piatră și plângea alături de cei doi nepoți ce rămăneau, orfani, în grija ei (crezând că incendiul a fost provocat de trăsnet în timpul furtunii). „Se vede c-au lăsat ferestrele deschise! zise ea într-un târziu. Simțeam eu că nu are să iasă bine: dar așa le-a fost dată. Apoi ea luă copiii și plecă mai departe”⁹.

Prin gura bătrânei mame, morala cea veche spunea că „liniștea colibei”, liniștea casei și a familiei este aceea care aduce fericire, nu bogăția cu orice preț. Dar Ghiță, ginerele, cizmar sărac, își dă seama că, după obiceiul oamenilor, care umblă toată ziua desculți sau în opinci și-și încălță cizmele doar duminica până la biserică (dar și atunci, dacă e noroi, își iau cizmele în mână), nu-i chip să depășească sărăcia, așa că decide să se facă crâșmar și să închirieze, de la arendaș, cârciuma de la Moara cu noroc. Morala veche pierde teren în mod vădit, mama Anei – după ce își mărturisește crezul – simțind nevoia să adauge imediat că tinerii știu mai bine ce au de făcut, deci nu trebuie să asculte de ea.

În locul cu pricina, nu departe de Ineu, pe o vale înconjurată de dealuri și păduri, a fost, cândva, chiar o moară, de unde și numele, dar acum s-a prefăcut în cârciumă și loc de adăpost pentru drumeți. În fața morii se aflau cinci cruci, semn pentru orice drumeț că e vorba de un loc binecuvântat, loc în care unii călători au avut parte de o bucurie, alții poate au scăpat de o primejdie. Oricum, la început, cârciuma era cu noroc și pentru Ghiță și pentru familia lui, soția Ana și mama acesteia, plus cei doi copii. Patru zile pe săptămână, de marți seara până sâmbătă, cârciuma era mereu plină, semn că mulți oameni treceau pe acolo cu diferite treburi. Sâmbăta seara, Ana și cu mama ei numărau banii, sluga făcea curat în fața cârciumii și rânea grajdul, Ghiță pregătea lucrurile ca duminica de dimineață să poată porni la biserică. Totul părea că merge bine, iar Ghiță era mulțumit de câștig și de noua lui ocupație, propunându-și ca, după ce adună o sumă de bani îndestulătoare, să se mute cu familia și să înceapă o viață nouă în altă parte.

Erau vremuri bune pentru crescătorii de animale, dezvoltarea industrială a orașelor și creșterea demografică având nevoie de tot mai multă carne. Așa se face că luncile și pădurile din jurul Ineului (și nu numai) erau „pline de turme de porci”, fiecare turmă – ne spune Slavici – fiind îngrijită de un păstor, care era ajutat de doi-trei boitari (băieți mai tineri), chiar mai mulți când turma era mai mare. Dar acești păstori și boitari erau de obicei oameni săraci, turmele de care aveau grijă fiind proprietatea altora, oameni

⁹ *Ibidem*, p. 262.

avuți, afaceriști ori înalți funcționari și magistrați de pe la Arad sau din alte părți. În caz de pagubă sau de furt, porcarii nu aveau de unde să plătească proprietarilor despăgubirile, drept pentru care era nevoie de sămădăi (cei care țineau socotelile, dădeau seamă de turme în fața proprietarilor, garantau pentru aceste turme și plăteau, la nevoie, pagubele). Sămădăul, porcar și el, avea însă o anumită stare, garanție că, la o adică, poate suporta despăgubirile.

Un astfel de sămădău era Lică, adică un ins care „nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru și neîndurat care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care știe toate înfundăturile, cunoaște toți oamenii buni și mai ales pe cei răi, de care tremură toată lumea și care știe să afle urechea grăsunului pripășit chiar și în oala cu varză”¹⁰. De obicei, scrie Slavici, porcarii erau oameni bine făcuți, înalți, cu părul căzut în plete lungi, care străluceau de la untura aplicată în loc de ulei de păr. Așa era și Lică la cei vreo 36 de ani pe care îi avea, înalt și uscățiv, cu fața suptă și cu mustăți mari, cu sprâncene dese și împreunate, purtând mereu cămașă albă înflorată, dar și „pieptar cu bumbi de argint”, apoi nelipsitul bici cu „codoriștea de os”, împodobită cu „ghintelute de aur”.

Cu o asemenea descriere apare Lică Sămădăul la Moara cu noroc și face cunoștință cu Ghiță și cu familia sa. Dar înaintea lui trecuseră pe acolo trei porcari într-o căruță, au întrebat de Sămădău, au mâncat și au băut pe săturate fără să plătească, apoi au plecat. E prima provocare pentru Ghiță, altfel un om puternic și el, înalt și spătos, dar circumspect și destul de laș. Nu face scandal când cei trei porcari au plecat fără să plătească, ba chiar o minte pe soacră, spunând că s-a înțeles cu ei. Când ajunge Lică și discută cu Ghiță, soacra spune cu voce tare că porcarii n-au plătit consumația, dar Lică salvează situația precizând că aceștia știau că va veni el și va plăti. Însă, când rămâne singur cu Ghiță, Lică subliniază apăsător că „bătrâna ar putea să-și ție gura”, semn clar că preceptele morale și de conduită din vechea etică nu-și mai găsesc locul. Lică Sămădăul era și el un produs al moralei celei noi, liberale, având în răspunderea sa nu mai puțin de 23 de turme de porci și încrederea unor proprietari cu mare putere și influență în societate, așa cum era domnul Arpád Vermeșy, care avea trei turme în grija lui Lică.

Ghiță cârciumarul înțelege repede situația în care se află și își ia câteva măsuri de precauție, cumpărând de la Arad două pistoale și angajând încă o slugă, pe ungurul Marți. Își mai ia apoi și doi câini de rasă, pe lângă cel pe care îl avea deja acasă. Deși nu-i convine, Ghiță se lasă prins tot mai mult în plasa lui Lică Sămădăul, spre disperarea soției Ana și a mamei sale.

¹⁰ *Ibidem*, p. 122.

Cârciumarul înțelege însă că pe lângă legile și regulile stăpânirii, pe lângă obligațiile față de arendaș, o mare problemă o reprezintă drumurile, iar acestea, la modul neoficial dar eficient, se aflau în stăpânirea lui Lică. Era vorba de o circumstanță pe care Ghiță nu o putea ocoli.

Pierderea cumpătului

Măcinat zi și noapte de dorința de îmbogățire, Ghiță nu se poate decide să plece de la Moară, ci se afundă tot mai adânc în fărâdelegile Sămădăului. Cârciumarul ajunge informatorul lui Lică, raportând acestuia tot ce vede și aude, cine a trecut pe acolo, cu ce treburi, ce turme s-au deplasat într-o direcție sau alta etc. La un moment dat Lică îi cere să-i dea toți banii pe care îi are în casă, Ghiță rămâne șocat, dar până la urmă cedează. Ajunge în scurt timp să-i cunoască și pe ortacii lui Lică, pe Răuț, pe Buză Ruptă și pe Săilă Boarul, care nu ieșeau din cuvântul Sămădăului, fiind părtași la multe furturi și crime de-a lungul timpului. E drept, pentru a avea o anumită rezervă în cazul în care lucrurile s-ar strica rău de tot, Ghiță ține legătura și cu jandarmul Pinte de la Ineu (fost ortac de furturi în tinerețe cu Lică, dar acum urându-se de moarte).

Alunecarea lui Ghiță către descompunere morală nu mai are cale de întoarcere. Lică și ortacii săi vin tot mai des pe la Moară, făcând chefuri de pomină cu lăutari țigani. Se bea și se chefuiește, dar vine și pofta de joc, iar Ana nu mai are scăpare, trebuie să joace cu Sămădăul, căci Ghiță nu mai are putere să se împotrivească. Pentru astfel de chefuri, Lică îi sugerează cârciumarului să angajeze o slujnică, așa că la Moară apare în curând și slujnica Uța, femeie de distracții dar și informatoarea lui Pinte, jandarmul. Locul de la Moară devine acum și un centru de întâlnire a lui Lică Sămădăul cu oamenii lui, locul unde se fac planuri și se pun la cale acțiuni criminale. Este jefuit și bătut crunt arendașul, apoi, într-o noapte, după ce trece pe la cârciumă o doamnă și băiatul ei, aceștia vor fi găsiți morți nu departe...

Lucrurile se complică și se pornește o anchetă. Ghiță e convins că arendașul fusese tâlhărit de Buză Ruptă și Săilă Boarul, dar e o întreagă enigmă cu moartea femeii și a băiatului, precum și cu situația lui Lică, dacă a dormit toată noaptea la Moară sau a fost plecat pentru un timp. La anchetă, în fața comisarului, Ghiță dă dovadă de istețime, ajungând la un moment dat să fie el în rol de acuzator. „Dacă nu știți să curățați drumurile de oameni răi – îi spune Ghiță comisarului¹¹ –, cum îl credeți pe Lică, atunci rămâneți cel puțin dreți și nu-i năpăstuiți pe aceia pe care tot dumneavoastră îi lăsați în strâmtorare!” Nefiind probe care să-l incrimineze direct, Ghiță este lăsat

¹¹ *Ibidem*, p. 178.

liber dar numai pe chezășie (garantând pentru el un preot, văr de-al său). Lică este anchetat și el, însă intervine imediat domnul Vermeșy, care cere comisarului eliberarea Sămădăului pe răspunderea sa, o răspundere care ajungea departe, căci era prieten cu judecătorii și avea relații foarte bune și la fișpan (prefect). Judecata se va ține la Oradea, Lică fiind declarat nevinovat, Ghiță este achitat în lipsă de dovezi, singurii osândiți pe viață fiind Buză Ruptă și Săilă Boarul.

Ancheta și judecata lasă urme în mintea lui Ghiță, el spunând cu amărăciune copiilor la un moment dat că aceștia nu se vor mai putea lăuda vreodată că au avut un tată cinstit. Se gândește din nou că ar trebui să plece de la Moară, undeva către „fundul Bănatului” sau chiar „în Țară”. Însă nu trece mult timp și se pomeniște iar cu maleficul Lică venind la cârciumă. Fondul moral slab al lui Ghiță nu rezistă, așa încât se supune din nou Sămădăului, care îl obligă, cum am zice astăzi, să „spele bani”, adică să valorifice bani și bijuterii ce proveneau de la arendașul ovrei și de la doamna ucisă, Lică recunoscând acum, sarcastic, comiterea tâlhăriilor și a crimelor. Ghiță pare să se lumineze: „Tu nu ești om, Lică, ci diavol”, îi replică el Sămădăului.

Înfruntarea dintre ultimele licăriri de omenie din sufletul lui Ghiță și pornirile satanice ale lui Lică împinge dialogul celor doi către o maximă încordare, Sămădăul recunoscând că a făcut din Ghiță (omul cinstit la început) un „om vinovat”, iar dacă până acum Ghiță a stat la Moară din încăpățănare și lăcomie de bani, de aici înainte va rămâne de frică, fiind la cheremul vicleanului Sămădău. Ghiță rămâne uimit în fața agerimii rele a minții lui Lică, iar acesta din urmă îi spune fără ocol că pe om îl poți stăpâni cel mai bine „cu păcatele lui”, totul rezumându-se la a-i găsi slăbiciunea!

Dar care slăbiciune și cum o poți depăși? La Ghiță e clar, e vorba de slăbiciunea pentru bani, pentru îmbogățire rapidă. Poate fi depășită slăbiciunea? E posibil, dar numai prin tărie morală, prin tăria înfrânării, prin păstrarea cumpătului. Ghiță s-a dovedit prea slab în fața circumstanțelor de la Moară, pierzându-și cumpătul, adică echilibrul, cu fiecare ocazie. Acceptă să „spele banii” lui Lică, dar îl informează și pe jandarmul Pinte. Ana află de noua „afacere” când recunoaște o bancnotă din care lipsea o bucată, bancnotă pe care a avut-o chiar ea în mână și o dăduse femeii ce a trecut pe la Moară, iar acum era moartă. Alte hârtii aveau un semn de la bancă, așadar puteau fi un indiciu pentru anchetatori. De aceea, Lică îi poruncise lui Ghiță să schimbe banii pe la Oradea sau la Arad, pentru a le pierde urma.

Nici Ana nu e suficient de puternică pentru a impune revenirea la echilibru, la cumpăt, atunci când află secretul lui Ghiță. Acceptă și ea un fel

de „etică a situației”¹², o acomodare la noile circumstanțe, fără a încerca să oprească procesul descompunerii morale. Soția Ana e mai sensibilă la „lipsa de încredere” din partea soțului, Ghiță, acceptând și ea, în cele din urmă, compania lui Lică și afacerile sale tenebroase. La Moară se trăia din nou bine, chefurile au revenit, și Ghiță „când vedea pe Lică învârtindu-se pe lângă Ana ori pe Ana trăgându-se la Lică, el se ducea pe ici încolo, ca să nu vadă nimic, fiindcă era greu să vadă și-l dureau inima când simțea cum Ana scapătă din ce în ce în gândul său”¹³.

Situația ajunge la apogeul ei înaintea sărbătorilor de Paști, când dilema în fața căreia se află Ghiță era următoarea: să plece neștiut de nimeni (când restul familiei se află la Ineu, de Paști) pentru a găsi un loc ascuns, unde să-și ducă pe urmă familia; sau să continue, solicitându-i lui Lică și alți bani, în special galbenii obținuți din tâlhării, și mințindu-l că pleacă la Pesta să-i schimbe. În prima variantă, Ghiță se temea că, până la urmă, Lică tot o să-l găsească și se va răzbuna. În cea de-a doua variantă, nu mai era vorba doar de a fugi și a se ascunde, ci însemna și să-l fure pe Lică, agravând situația. Ghiță înaintează către fundul prăpastiei: „Dac-o fac, să o fac barem deplină!”, își spune el.

Meșteșugul psihologic al romancierului se dezlănțuie acum în toată forța lui. Momentele poveștii se rostogolesc înspăimântător. Ghiță spune familiei să plece la Ineu în sâmbăta Paștilor fără el, pentru că trebuie să-l aștepte pe Lică. Ana se decide să rămână la Moară ca să fie cu Ghiță, dar Ghiță bănuiește că vrea să rămână pentru a-l vedea pe Lică. Mama Anei pleacă spre seară la Ineu singură cu copiii, simțind nevoia s-o sărute pe Ana la plecare de parcă „s-ar despărți pe veci de dânsa” și, pentru ultima dată, îi povățuiește pe cei doi soți: „nu vă lăsați prea departe cu oamenii ca Lică”¹⁴. În ziua de Paști sosesc la Moară Lică și Răuț, plus un alt ortac de-al lor, Păun, urmând să ajungă și țiganii pentru a începe chefurile. Văzând că Ana n-a plecat, Lică schimbă planul, făcându-l pe Ghiță să plece. Dar mai întâi să chefuiască.

Era dar o veselie, încât casa parcă era să zboare cu dânsii în aer: Lică o juca pe Ana de abia îi mai atingeau picioarele pământul; Ghiță și Răuț luaseră pe Uța la mijloc, Păun și Marți băteau în palme și chiuiau în rupele

¹² Despre trecerea de la principiile etice absolute la o etică „situațională” (procedeu bine cunoscut romancierului moralist Ioan Slavici) am tratat cu altă ocazie. Vezi, Ioan Biriș, „Voință și administrație în romanul «Mara» al lui Ioan Slavici. De la etica absolută la etica situațională”, în *Analele Aradului* (Arad), anul IX, nr. 9, „Vasile Goldiș” University Press, 2023, pp. 114-123.

¹³ Ioan Slavici, *op. cit.*, pp. 232-233.

¹⁴ *Ibidem*, p. 238.

capului, țigani trăgeau din toate puterile cu arcușul, zâmbind cu mulțumire și privind din când în când cu ochii galeși la hârtiile ce le erau lipite pe frunte, iară câinii lui Ghiță zăceau cu capul pe labe în pragul birtului și priveau buiguiți la cele ce se petreceau¹⁵.

După jocul aprig, Lică se așează pe laviță, dar o ia pe Ana pe genunchi, o strânge în brațe și o sărută, timp în care Ghiță, descompus moral și făcând dovada unei lașități respingătoare, se face că nu vede nimic. Mai târziu pleacă la Ineu, în înțelegere cu Lică și fără să-i spună Anei, cu gândul însă că se va întoarce cu Pinteă să-l înhațe pe Lică. La rândul lui, Sămădăul își trimite ortacii să stea la pândă, rămânând singur cu Ana. Mai târziu, când Lică se pregătește să plece, Ana îl roagă s-o ia cu el, căci nu vrea să-l mai vadă pe Ghiță, dar este refuzată. Lică pornește călare spre Fundureni, vine însă o furtună apocaliptică, Sămădăul, cu cal cu tot, află adăpost în biserica satului, acoperindu-și murgul, lângă altar, cu straie preoțești. Își dă seama că și-a uitat șerparul la Ana, își pierde cumpătul, socotind că asta era pedeapsă de la Dumnezeu, încalecă din nou și pornește spre Moară într-un galop amețitor.

Într-o încleștare pe viață și pe moarte, dinspre Ineu sosesc Ghiță cu Pinteă, cu Marți și cu alți doi jandarmi, dar se opresc în culmea dealului pentru a ține Moara sub observație. La un moment dat, Ghiță îl observă pe Sămădău călare, dă alarma și începe urmărirea. Lică scapă, iar Ghiță se îndreaptă spre Moară pentru a-și ucide soția. Ana încă nu murise când ușa casei este izbită de Răuț și Lică, scena este groaznică, Răuț descarcă pistolul în ceafa lui Ghiță, iar Ana, cu ultimele puteri, își înfige unghiile în obrajii lui Lică, căzând pe urmă, moartă, lângă soțul ei.

Luându-și șerparul, Lică le spune ortacilor să caute peste tot în casă pentru că vor găsi bani mulți, apoi să dea foc la Moară, cam pe când va fi el la Fundureni. Lică își caută calul, dar acesta se afla la capătul puterilor. Abia reușește să pornească, Lică îl forțează mereu, iar murgul, adunându-și ultimele picături de energie, o rupe la fugă și mai rezistă „cale de câteva împușcături”, pentru a se prăbuși pe urmă brusc la pământ, într-o ultimă suflare. Lui Lică nu-i mai rămâne altceva de făcut decât să plece pe jos către Ineu. Așa dă peste el jandarmul Pinteă, dar Lică, pentru a nu se lăsa prins, decide pe loc să se sinucidă, folosindu-și ultimele puteri pentru a se izbi cu capul de un stejar. Pinteă îl găsește fără suflare, apoi îi împinge trupul în valurile râulețului care tocmai se umflase în urma ploii...

Morala? Eroii romanului și-au pierdut cu toții cumpătul, și-au pierdut echilibrul și simțul măsurii și, drept urmare, nu mai pot fi recuperați,

¹⁵ *Ibidem*, p. 242.

pedeapsa și moartea pândind ca o fatalitate. Cu alte cuvinte, circumstanțele îi pot face pe oameni criminali, atunci când cumpătul este anulat.

BIBLIOGRAFIE

Arendt, Hannah, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York, The Viking Press, 1963.

Biriș, Ioan, *Filosofia și logica științelor sociale*, București, Editura Academiei Române, 2014.

Idem, „Voință și administrație în romanul «Mara» al lui Ioan Slavici. De la etica absolută la etica situațională”, în *Analele Aradului* (Arad), anul IX, nr. 9, „Vasile Goldiș” University Press, 2023, pp. 114-123.

Flanagan, Owen, „Situations and Dispositions”, în Alvin I. Goldman (ed.), *Readings in Philosophy and Cognitive Science*, second printing, Cambridge/Massachusetts, London/England, The MIT Press, 1995.

Marcea, Pompiliu, „Prefață” la volumul Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, București, Editura Ion Creangă, 1981.

Milgram, Stanley, *Obedience to authority. An experimental view*, Harper & Row, Publishers Inc., 1974.

Slavici, Ioan, *Moara cu noroc*, București, Editura Ion Creangă, 1981.

Zöllner, Erich, *Istoria Austriei*, ediția a VIII-a, vol. II, traducere de Adolf Armbruster, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici

Spatiality and Geographical Depictions in the Creation of Ioan Slavici

Anton ILICA

Prof. univ. dr., UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad

Abstract

Starting from the belief that space determines the characters' behaviour, the author identifies elements by which the narratives in 'Pădureanca', 'Moara cu noroc' and 'Mara' are influenced by the characters' native connection to a space. Changing the topos means assuming a dramatic condition. Migrant characters come into conflict with adaptation. Their narratable mistakes are equally the consequence of maladjustment.

Keywords: topos, descriptions, rural spaces, toponymic influences.

La 30 km de Arad, se află localitatea Șiria, așezată printre viile Podgoriei, în câmpia întinsă de la poalele unor dealuri străjuite de ruinele unei cetăți. Localitatea are o istorie îndelungată, fiind legată de cetatea din culmea dealului, înălțată în timpul romanilor. În centrul comunei, se află Casa memorială „Ioan Slavici”, în castelul Bohus, încadrat de statuile a trei scriitori români: Eminescu, Slavici și Ioan Russu Șirianu. Lui Slavici, primul i-a fost prieten, iar al treilea, nepot. Aici, la Șiria, s-a născut întâiul scriitor transilvănean în ordinea valorii și importanței, în anul revoluției pașoptiste, **1848**, iar muzeul păstrează încă masa la care generalul Bem semna capitularea armatei revoluționarilor maghiari. „*Am copilărit – mărturisește autorul în studiul **Românii din Ardeal** – în Podgoria Aradului și-n valea Crișului, mi-am făcut studiile secundare la Arad și la Timișoara, mi-am dat diploma de maturitate la Sătmăr, am trăit după terminarea studiilor timp îndelungat la Arad, la Oradea-Mare și la Sibiu, am luat parte la toate mișcările naționale și am călătorit foarte mult printre români mai ales pe jos, arareori călare ori cu căruța, totdeauna andelele și oprindu-mă mai ici, mai colo, ca să mă dumiresc în deplin. Băiet de liceu, îmi petreceam vacanțele cutreierând Banatul, câmpia Țării Ungurești și valea Crișului Alb până la Brad și până-n vârful Găina, totdeauna singur-singurel*”.

Toposul (gr. topos=loc) a modelat, a înzestrat și a subjugat comportamentul. Omul este total dependent de morfologia unui „orizont

spațial” și, neignorând pulsuniile psihologice, râvnește spre un spațiu imaginar, refulat. Blaga confirmă aserțiunea altor gânduri (Frobenius, Spengler, dar și Jung) despre spațiu ca factor determinant al stilului existențial, bine observabil în manifestările sale culturale: „*sentimentele spațiale pătrund culturi întregi, determinându-le până la ultimele structuri*”¹. Felul de exprimare a unui suflet este determinat de un substrat simbolic spațial: „*Viziunea spațială ar urma să fie ... cel puțin ecoul diluat sau reproducerea schematică a peisajului în care apare cultura*”². Spațiul devine un element al angrenajului sufletesc, un posesiv inconștient, rezultat în urma unei „conviețuiri”. La nivelul poporului român, viziunea spațială care îl marchează pe locuitor este plaiul, adică „*spațiul cu anumite posibilități ritmice: un plan limitat, înalt, scurt în vale, cu zarea închisă, și dincolo de zare iarăși piept și vale la infinit*” (un infinit ondulat – n. n.)³. Continuă Blaga susținând că „sufletul românesc, care se simte acasă numai pe plai, are un mers care-i aparține și-l diferențiază”⁴. Am ajuns într-o ciudată încurcătură speculativă, din care încercăm a ieși cu sprijinul operei lui Ioan Slavici. Întrebarea este dacă orizontul spațial atât de intens prezent în creația slaviciană este un fapt inconștient, inalienabil sau o amintire nostalgică? Cu alte cuvinte, ne așezăm într-o mirare: toposul ardelenesc, atât de abundent „re-constituit”, a ajuns componentă a „propriei metrice stilistice”, care-i marchează în mod inconștient faptele spirituale sau rămâne un decor, un peisaj real aruncat de o năzuință conștientă?

Înțelegem prin „topos epic” un mod de exprimare textuală, care poate lua forma descrierii în vederea așezării narațiunii într-o atmosferă specifică. Într-un dicționar de termeni literari (1976), cuvântul „topos” este considerat sinonim cu „clișeu”, exprimând ideea de „loc comun, fapt respus, stereotipie”. Spațiul epic îl observăm în pasajele descriptive care dilată narațiunea și creează o atmosferă afectivă. Asemenea inserții ale naturii pot avea modele geografice reale sau pot fi inventate, literarizate. Funcțiile texturii descriptive ale spațiului literar slavician are surse identificabile geografic. Textele literare ale autorului, *Morii cu noroc*, *Mara* și *Pădureanca* dispun de zone descriptive elegant integrate în narație, având modele reale.

Sintetizăm că, în opera lui Ioan Slavici, există spațiu geografic, spațiu narativ și topos existențial. Toposul, în studiul nostru, este spațiul

¹ Lucian Blaga, „Orizont și stil”, în *Opere filosofice*, vol. 9, București, Editura Minerva, 1985, p. 104.

² *Ibidem*, p. 105.

³ *Ibidem*, p. 111.

⁴ *Ibidem*, p. 115.

locuirii, de la „bătătură” (vatra locuită) îmblânzită, până la mirajul împrejurimilor, acolo unde pământul la orizont se înfrățește cu cerul.

Toponimia arădeană

Slavici își conjugă plăcerea de a învăța călătorind. El observă peisaje, scrutează oameni, ascultă întâmplări, se interesează de vorbirea, istoria, cultura, obiceiurile diferitelor regiuni. Deși a hălăduit mult, colindând mai mult pe jos și singur, deși interesul adolescentului și adultului se exprimă deopotrivă față de realitățile pe care le vizita, principalele opere literare ale lui Ioan Slavici sunt susținute de personaje și întâmplări preluate din arealul arădean.

Nuvela *Moara cu noroc* se desfășoară în jurul Ineului, nuvela *Pădureanca* are acțiune plasată în zona Curtici – Socodor – Șiria – Zimbru, iar romanul *Mara* se desfășoară la Radna – Lipova – Arad – Viena. Toate localitățile pomenite există cu aceste denumiri geografice, iar spațiul în care sunt rânduie este real și corect descris. De aceea, putem vorbi de un realism descriptiv, de un decor predominant autentic, alterat doar de câteva năzuințe imaginative. Autorul nu idealizează realitatea, o descrie așa cum o observă, adică a construit un univers care a generat comportamentul personajului.

Ieșirea personajelor din normalitate coincide cu o încălcare a legii pământului. Lumea este văzută și descrisă „așa cum este ea”, conturându-se într-un univers cunoscut aidoma celui pe care îl parcurge zilnic. Este o luciditate asumată a înfățișării concrete a peisajului, „gazdă pentru implicarea” conflictuală a personajelor. Între decor și personaje există o relație intimă. Omul s-a format într-un areal care-i marchează devenirea. Ieșirea din rațiunea acesteia, o formă de încălcare a *hybris*-ului, aduce personajul în conflict cu sine și cu alții. El aparține intim unei realități, iar ieșirea din „sfera” acesteia înseamnă înstrăinarea și excluderea. De aceea, peisajul principalelor creații slaviciene este tragic sau este perceput astfel de cititori. El seamănă cu sălbăticia incurabilă pentru unii (cei sosiți și neadaptați) și firească pentru alții (cei crescuți sub protecția acestuia). În fond, e o formă de *mimesis* al realității: nu doar casa este „centrul lumii” (Luc Benoist), ci întreg arealul formativ al insului, adică zona geografică pe care o cutreieră dezinteresat. Oriunde ar fi acest loc, pentru om, el devine centrul, iar la Slavici centrul este zona Zărandului, cu Podgoria arădeană, și nu doar „preajma unui orașel din Ardeal, într-un colț de lume” (G. Topârceanu). De altfel, funcția personajului nu are valoare descriptivă și

decorativă. Mediul are rolul de a justifica faptele și conduita personajelor⁵. Prin „topos” înțelegem o anumită realitate identificabilă într-o operă literară. El este exprimat sub forma descrierilor, a geografiei peisajelor. Poate proveni prin mimesis, dintr-o imitare fidelă a unui colț de natură, văzut în detaliu ori panoramic și explicat prin cuvinte. Poate constitui sursă de inspirație, în virtutea căreia autorul încropește din secvențe un peisaj, mozaicat, filtrat însă prin / cu imaginația sa. În creația lui Ioan Slavici, *toposul* își are sursa în ambele situații, dar valoarea estetică a construcției documentului descriptiv constă în viziune: „Opera lui Slavici nu e doar o copie a realității, cât mai exactă, cât mai adecvată, ci o viziune a ei”⁶. Poate/pare că o asemenea năzuință își află motivația în aspectul terapeutic al reconstrucției, prin amintire, a spațiului natural care i-a găzduit copilăria: „Reconstrucție în fictiv cu elemente ale concretului tinde să obțină nu reproducerea, ci o analogie a realului, aleph miraculos în care creatorul vrea mai ales să afle pentru sine, să se exprime și să se contemple, să dorească și să se vindece de dorință”⁷.

Topica narativă

Moara cu noroc – nuvelă cu subiect dens, de roman – a avut o carieră aleasă. A devenit clasică, fiind studiată în școli, acțiunea a fost regizată pe peliculă, a beneficiat de câteva analize textuale de excepție; niciun critic literar nu ignoră această nuvelă, vorbind despre Slavici și epoca sa. Nuvela este un model de text complex în care personajele se află într-un conflict evolutiv până ating limita și deci tragicul; evenimentele se precipită gradat spre deznodământ dramatic, iar decorul constituie o panoramă vie, mișcătoare, colorată, potrivită pentru solemnitatea desfășurării evenimentelor.

Un cititor grăbit ar (putea) considera că particularizarea peisajului prin câteva nume – Ineu, Șicula, Arad, Oradea – ar fi doar capriciu auctorial. Pe baza asemuirii dintre descrierile slaviciene și peisajul real din jurul Ineului, s-au căutat dovezi de identificare a reperelor de așezare a „Morii cu noroc”, a drumurilor și pădurilor din jur. Irelevanța locului este evidentă din moment ce *Moara a ars, a rămas fără noroc*, iar fosta așezare este acoperită cu cenușă. Amăgeala acribă a unor istorici literari a fost stimulată de textul

⁵ Celelalte texte literare, în care acțiunea nu se desfășoară în pusta arădeană, sunt considerate, din perspectiva timpului, cu o valoare artistică minoră: *Din bătrâni, Cel din urmă Armaș, Din păcat în păcat, Comoara ș.a.*

⁶ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 367.

⁷ *Ibidem*, p. 344.

slavician. „De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate prin colțurile viilor”. Ineul era cea mai mare localitate din jur, avea jandarmerie și judecătorie. Apoi descrierea continuă: „Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor pe care îl urci, și după ce ai coborât iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele”.

Măsura talentului lui Ioan Slavici „explodează” în nuvela *Moara cu noroc*, pe care G. Călinescu o consideră ca având **subiect de roman**, iar Ion Rotaru o consideră chiar **un mic roman**. Acțiunea trepidantă, de factură polițistă, cu omoruri, furturi, înșelăciuni, urmărituri, desfășoară în jurul Ineului. „Dacă arunci privirea împrejur, scrie autorul, la dreapta și la stânga, vedeai, drumul de țară șerpuind spre culme, iară, la vale, de-a lungul râulețului cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce străbăteau grămada din jos de pe podul de piatră nu zăreai decât iarbă și mărăcini (...). pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și tocmai sus pe culme, un trunchi înalt pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie” etc. Mediul este pastoral, iar „marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni”, cum afirma G. Călinescu. Iată descrierea drumului dintre Ineu și locul din vale unde se află Moara cu noroc: un drum șerpuitor printre copaci, cu pripor și coborâșuri în vale. Dar aici în vale se află popasul, adică hanul, pentru că „ori din ce parte a veni, drumețul se bucură când o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind dinspre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergând spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe”. Este un ciudat labirint ce duce spre moară, unde însă nu așteaptă minotaurul tragic, ci norocul. Locul poartă numele norocului, deși moara a rămas părăsită, căci, în apropiere, la câteva sute de pași de moară s-a zidit hanul, cârciuma. Ea ajunge acum în arenda lui Ghiță cel cu nevastă tânără și cu soacră bătrână. Deși ei primeau pe fiecare străin ca un prieten așteptat de multă vreme, locul rămâne la fel de înspăimântător și de pustiu: „dacă aruncaai privirea împrejur, la dreapta și la stânga, vedeau drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râulețului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decât iarbă și mărăcini”. Cârciuma lui Ghiță era un nod de așteptare – de noroc – între drumul ce ducea spre „câmpia nesfârșită” și cel ce „șerpuia spre culme”. Este un

spațiu sălbatic, nepopulat, „o regiune pustie la marginea unei lumi”. Toate par misterioase, așezate la margine de lume, amenințătoare; peisajul este arid, însemnat cu câteva repere ciudate: cruci, arini, pod de piatră, în rest, iarbă și mărăcini. Este „geografia unui western transilvan” pe care descrierea lui Slavici o confirmă: „de-a lungul râulețului se-ntind două șiruri de sălcii și de răchite...; pe culmea dealului de la stânga, spre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie”.

Peisajul înspăimântător este sugerat de semne ale pustietății: cioate, rădăcini, trunchi ars, crengi uscate, corbi croncănind. Abia în fundul văii, dincolo de crângul depărtat „iese turnul bisericii din Fundureni” apoi dealurile se grămădesc unul peste altul până la muntele Bihorului.

Lui Ghiță, locul i se pare frumos („se bucură de frumusețea locului”), doar uneori, noaptea, când vântul agită rămășițele părăsite ale morii, locul i se părea „străin și pustiicios”. Este recepția pe care o sesizează orice străin, chiar și Ana ori bătrâna soacră: „singurătate, pustietate, drumuri neumblate, poteci tainice”. Dar de când „Ghiță a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi din împrejur”.

Alte descrieri punctuale ale locului nu există. Peisajul devine un simplu decor pentru faptele ”rele” ale personajelor. Drumurile sunt tainice, iar pădurile se circumscriu obiceiurilor ”porcarilor”, a crescătorilor de porci. Fixarea topografică a locului *Morii cu noroc*, prin denumiri reale ale localităților Ineu – Șicula – Fundureni, a determinat pe câțiva oameni de cultură arădeni (Vitalie Munteanu, Ioan Codău, Florian Dudaș, Horia Medeleanu ș.a.) să stabilească/găsească locul Morii cu noroc. Unii au identificat-o la Mocirla (Lunca Teuzului, azi Vasile Goldiș), alții la Bocsig, alții la Iercoșeni. Este dificil de a mula o realitate literară pe un desen care să se asemuiască cu un spațiu geografic. Scriitorul nu este motivat să respecte fidel sursa de inspirație și poate să amestece – dacă nu vrea să fantazeze – diferite secvențe într-un mozaic artistic. *Moara cu noroc* era, pe timpul arendării, părăsită; mai alături (200 m) se afla cârciuma; Slavici nu precizează cine arde în final – moara sau cârciuma. Cert este că locul descris seamănă cu cel real dintre Mocrea – Târnova – Chier – Iercoșeni, o depresiune amplă, încercuită de dealuri împădurite, vizibile panoramic de pe „pagina” cetății Șiriei. Absorbția realității în nuvelă (cum o numește autorul, deși subiectul are amplitudine romanescă) se realizează fără fragmentarea structurilor narrative, fără a epata prin discurs. Imaginea

sugerată prin câteva detalii de spațializare (forme de relief, denumiri geografice, atmosfera încifrată, păduri, miriști, cioate și albia râului ascunsă și umbră de arini) îl determină pe criticul George Călinescu să metaforizeze: „*marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni*”⁸. De remarcat faptul că descrierile sunt destul de discrete, reușind totuși să spațializeze narațiunea fără a opri curgerea liniară a povestirii, fără a denivela textul, iar construcția subiectelor „e bine rostogolită”. Acest fapt a determinat pe unii critici (Tudor Vianu, Al. Philippide) să afirme că „*Slavici nu are stil frumos: nu știe să descrie un peisaj, e lipsit de orice pitoresc în zugrăvirea fizică a personajelor*”. Spațialitatea se constituie exclusiv un cadru pentru întâmplări, autorul creând un document geografic potrivit pentru întâmplări tragice. Se confirmă ideea că există un raport de coordonare, poate de tip conclusiv, între spațialitate și destinul personajelor, între spațiu și stil („*peisajul este al doilea obraz al omului*”, spunea Lucian Blaga). Așezarea personajelor rele într-un loc rău, adâncirea conflictului dintre voința omului și spațialitate determină devălmășirea narațiunii spre zonele tragice ale cotloanelor existenței.

Pădureanca, „*nuvelă cu trunchi de roman*”, își întinde ramificațiile teritoriale în toate cele patru zone zărândane, locuite de crișeni, pădureni, luncani și podgoreni. Acțiunea de bază se desfășoară în unul din satele înstărite din câmpia arădeană – Curtici –, iar o parte din personaje provine dintr-un sat nevoiaș – pădurean – Zimbru.

Dacă marcăm cu repere geografice spațialitatea narațiunii, zona ar fi conturată de patru puncte: Curtici – Șiria – Zimbru – Socodor. Localitățile Curtici și Socodor sunt așezate în relief campestru, cu panorame liniștite topite în orizont; Zimbru se află la circa 10 km depărtare de Gurahonț, pe o vale, pe lângă care alunecă un drum pietruit, iar de o parte și alta se află imense păduri de foioase. De la Curtici, căruța lui Iorgovan – în drum după pădureni pentru seceriș – poate ajunge în șoseaua cea mare pe ruta Sântana – Pâncota, iar de acolo ar fi urmat localitățile Ineu – Sebiș – Gurahonț. Iorgovan ajunge totuși (într-o ascensiune inversă) la Șiria: „*Satul se-ntinde la poalele celui din urmă șir de dealuri. Din sus de sat, locurile sunt presărate cu vii, și mai sus creasta e acoperită cu târși, pe culmea plaiului se vede marginea pădurilor, iar într-un vârf ieșit înspre Câmpie, cel mai înalt dintre toate, se ridică zidurile părăsite ale Vilagoșului, o cetate veche,*

⁸ *Ibidem*, p. 389.

de unde ochiul străbate toată Câmpia cât pătrunde zarea de lumină". Descrierea pe care o înserează este identică realității. Perspectiva ținutului înfățișat este a lui Iorgovan (urmat de Șofron), cei care vin spre acest decor.

„*Tuguilul Vilagoșului*” a fost reper încă de la pornirea, în amurg, din Curtici, alunecând spre dealuri până la marginea câmpiei. De această dată, nu mai este vorba de „*geografia unui western transilvan*”, ci de un spațiu terapeutic, pe care autorul (prin intermediul lui Iorgovan) îl savurează, reconstituindu-i imaginea. Privit în amurg, decorul șirian, al ținutului natal, este descris „cu mare forță evocatoare”, cu lirism și simpatie: „*dealurile se ridica ca niște ziduri întunecate*”, iar cetatea „*stătea-n zarea roșiatică a unui foc mare ca o mogâldeață nemișcată*”.

Pentru că „între pădurenii din bătătura Șiriei” nu se afla Pădureanca din Zimbru, Iorgovan apucă drumul spre Măderat, Cil, Iosășel și Zimbru. De la Iosași începe „țara minunilor nespuse”, atâtea încât om „*crescut la câmpie, Iorgovan n-ar fi crezut niciodată că sunt cu puțință atâtea frumuseți îngrămădite la un loc*”. Repet: „atâtea frumuseți îngrămădite la un loc” confirmă beția peisajului care-l cuprinde pe campestru: „*Drumul apucă pe o vale mai strâmtă, fiindu-ne mereu pe țărnișii unui râuleț zgomotos, acum printre țărini și fânațe, mai departe printre livezi și rariști, iar mai departe prin păduri dese ori pe sub stânci ce atârnă greu pe coasta piezișă, presărată pe ici, pe colo cu câte un fir de mesteacăn*”. Estetica peisajului este animată ca într-un pastel coșbucian: „*Se albea de ziuă, și păsările începuseră a zbura din creangă în creangă: din când în când se auzea câte o gaiță ori câte un sturz, turturica gurăia, ciocănitorea bătea-n scoarța copacului, cocoșul – sălbatec cânta în zori, iar privighetoarea, care-l însoțește pe Iorgovan în tot drumul lui, speriată parcă de lumina ce începuse a se revărsa peste culmile dealurilor în vale, își urma cântecul cu îndoită patimă*”. Aleanul liric nu mai poate fi stăvilit, spațialitatea rece, geografică este încălzită de cântecul cârdurilor de păsări din pădure. În final, aici o regăsește pe Simina – pădureanca, cea de anul trecut, după care Iorgovan venise s-o ia la seceriș.

Expediția lui Iorgovan spre „pădureni” creează premisele unei drame. Simina trebui să devină o „nepădureancă”. Ea va fi „desprinsă de locurile ... ei, având continua senzație a provizoratului”. Tânăra pădureancă intră în conflict cu mediul, care se închide, mai ales după moartea tatălui; noul topos nu mai are aproape nimic din „atâtea frumuseți îngrămădite la un loc”: „*pusta și șesul în lung și în lat e (sic!) o pustie deșartă, închisă din toate părțile între valuri de apă, ridicate de arșița soarelui de miazăzi în văzduh. Pe ici, pe colo se ivesc, mai pe aproape, mai pe departe, câte un copac, câte o cumpănă de puț, câte o casă, câte un turn de biserică, năluciri*

neastâmpărate, cufundate acum în apă, întoarse apoi cu susul în jos și aruncate iar în aer, după cum se schimbă vântul și după cum se mută ochiul. Din când în când, vântoasele se dau vârtej, adună paie și frunze și prav, le ridică volbură înaltă în aer, și se duce, se duce stâlpul, frământându-se peste câmp și de-a lungul pravului de pe drum până ce nu se sparge de-i zboară fărâmurile în toate părțile". Este imaginea pustiului din drumul Aradului. Încântarea lui Iorgovan în toposul pădurenilor nu are pentru Simina aceeași coerență în toposul câmpenilor. Pădurea este înlocuită de doi trei copaci, dealurile de câte o cumpănă ori casă, cântul păsărelor cu vântoase, iar susurul apei cu frământarea prafului învolburat în aer. De această dată, autorul nu „este un nedorit care savurează beția peisajului”⁹, ci unul care delimitează un decor antonimic, spre a-l releva pe altul. Privirea este acum mirată de o asemenea panoramă, pentru ea, ciudată și hâdă, respingătoare și neospitalieră. Spațialitatea are evident o valoare simbolică. Ea definește un comportament, un suflet, angajat într-un anumit stil de existență. Cum spunea Lucian Blaga, „peisajul este al doilea obraz al omului”, influențând conduita, temperamentul, vocația, creativitatea, năzuința, stilul de existență al oamenilor. Atât atitudinea simpatetică față de spațiu, cât și sfiala de spațiu sunt consecințe ale „matricei stilistice” în care se formează individul. Iorgovan vede în câmpie (de altfel și Simina) o frumusețe diluată într-o panoramă amplă, deschisă, lichidă; același Iorgovan se îmbată de frumusețea condensată, muzicală și colorată, naturală și însuflețită a pădurilor zimbrane. Dislocarea Siminei din estetica peisajului în care s-a format, determină alunecări sufletești spre zone tragice. Pierderea tatălui și a iubitului sunt pedepse pe care și le asumă cu vinovăție.

În concluzie, întreaga mișcare narativă, care angajează personaje cu nume fictive (busuioc, siminic, iorgovan, șofron), se derulează între și în funcție de două contururi spațiale: pădurean și campestru. Relevarea dimensiunii, proporția perspectivei spațiale din punctul de vedere al personajelor asigură descrierilor valori metaforice în textura nuvelei. Vizualizarea personajului așează o stare de suflet într-un alt con afectiv, cu care intră în relație de condescendență și/sau disjuncție, niciodată de indiferență.

Romanul *Mara* are plasată acțiunea într-un spațiu care poate fi hașurat pe o hartă. Precupeța este din Radna, iar Lipova se află peste Mureș; Aradul este cale de două ceasuri, iar la târgul de lângă vestita

⁹ Lucian Blaga, „Geneza metaforei și sensul culturii”, în *Opere filozofice*, vol. IX, București, Editura Minerva, 1988, p. 233.

mănăstire Maria Radna se adună mureșeni de la Săvârșin, Cuvin, Făget, Căpâlnaș ori Sân-Miclăuș. Prima descriere este a perspectivei deschise privirii din mănăstirea minorităților, așezată pe coasta unui deal de la dreapta Mureșului: *„Din turnurile bisericii mari și frumoase se văd pe Mureș, la deal ruinele acoperite cu mușchi ale cetății de la Șoimoș; în fața bisericii se întinde Radna cea frumoasă și peste Mureș e Lipova cu turnul sclipicios și plin de zorzoane ale bisericii românești, iar pe Mureș la vale se întinde șesul cel nesfârșit al Țării Ungurești”*. Dacă pentru spațiul podgorean, cetatea Vilagoș era un reper central, un punct de referință față de care se orânduiau celelalte elemente ale cadrului, de această dată centrul este biserica minorităților. Mai apoi, pe măsură ce alertarea faptelor alunecă spre complicare, centrul descriptiv (mănăstirea Maria Radna) se convertește în centru narativ, care se multiplică și „se mișcă” în funcție de (dis)confortul familiei Persidei. Care este sensul acestei evoluții? Piruetele spațiale ale celor două personaje sunt punctate de câteva localități reale: Buteni, Arad, Timișoara, Viena. Buteni-ul se află așezat între Sebiș și Gurahonț, iar din centrul localității drumul se bifurcă spre Sebiș, înspre Ineu, și spre Cuied înspre Târnova, ca apoi să se reunească la Măderat, lângă Șiria. La Buteni, se afla preotul Codreanu care este „fulgerat” de frumusețea Persidei și ar fi dorit să o facă preoteasă. Chemat de ispitele dragostei, într-o noapte, Codreanu încalcă un buiestru, iar pe la Chisindia și Văsoaia trece înălțimile păduroase ale Zarandului până la Conop, iar de acolo până la Radna drumul mai ține jumătate de oră. El trece *„printre pădurile cu frunzișul pișcat de brumă, ici verde de stejar, colo galben de tei și apoi roșu ca sângele de taur”*. Este o imagine cromatică excelentă în care pădurea fascinează prin coloritul frunzelor, așa cum Iorgovan se încântă de zbenguitul păsărilor.

Mai apoi, Arad este reper de civilitate. Aradul este văzut în perioada unui târg de toamnă unde *„cojoace frumoase ca la Arad nicăieri nu se găsesc”*. Imaginea alcătuirii târgului arădean pare o procesiune de excepție: *„Timp de câteva săptămâni, drumurile de țară toate sunt pline cu care încărcate, care aduc bogății din șapte ținuturi, ca să le desfășoare prin piețele și pe ulițele Aradului și pe câmpia de din prejurul lui, unde s-adună care cu poame de pe Crișuri și din valea Mureșului, cu lemnărie din munții Abrudului și cu bucate de pe câmpia mănoasă, se-nșiră butoaiele cu vin din podgorie ori cu rachiu de pe Mureș și se îngrămădesc turme de oi venite din Ardeal, ciurde de porci aduse de pe lunci, herghelii de cai crescuți pe poienele munților și cirezi de vite mânate de jelepări umblați prin lume”*. Și continuă: *„E parcă aici e mijlocul pământului unde se întâlnesc toate neamurile”*. Se poate remarca bogăția din abundență a locurilor, a ținutului zărândeian dintre Mureș și Crișul Alb. Verbele folosite exprimă opulența

(aduc, s-adună, se-nșiră, se îngrămădesc), iar substantivele cu formă de plural așijderea (poame, lemnărie, bucate, butoaie, turme, ciurde, herghelii). Ca cititorul să recepteze imaginea târgului abundent, el are șansa de a însoți oricare dintre personaje sosind dinspre Radna: „*De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung șir de dealuri acoperite cu vii. Cale de o zi bună, până la Măderat, la poalele dealurilor, sat se-nșiră de sat, iar printre vii sunt risipite cramele. Serile, viind dinspre Arad pe șesul neted, vezi în fața ta parcă un alt cer, un fel de negreață întinsă în fața ta și nenumărate lumini risipite pe ea – focurile ce ard la crame, prin paghini și pe fânețe...*”¹⁰. Din nou autorul se entuziasmează de feeria peisajului din jurul localității natale, descris în misterul expresionist al nopții. Este parcă o nouă realitate, având attributele artei, cum ar spune artistul Brâncuși („*arta nu e o evadare din realitate, ci un zbor într-o nouă realitate, în singura realitate de aci înainte valabilă*”). Podgoria poate fi privită din drumul mare, dar scriitorul își invită cititorul să privească panorama dealurilor acoperite cu vii din drumul care se lipește ca o centură de piciorul plaiului, deși Calea Aradului este mai dreaptă, însoțind firul albiei Mureșului. Căci la Arad, de la Păuliș, se poate ajunge pe ruta Sâmbăteni – Mândruloc – Glogovăț (20 de km) sau pe traseul Miniș – Ghioroc – Cuvin – Covășanț – Șiria (45 de km), dar acesta alunecă pe sub poală de Podgorie. Iată de ce Ioan Slavici l-a preferat.

Drumurile tinerei perechi ajung la Viena. Despre această capitală imperială, pe care autorul o cunoaște bine – stând aici câțiva ani în tinerețe – spune doar atât: „*Viena, orașul cel mare și zgomotos*”. Aici însă, frumoasa Persida îndrăgostită de estetic, fasonată la mănăstire, cu apucături subțiri și decente, ieșea zilnic să admire bisericile cele mari, iar serile le petrecea, împreună cu Națl, la teatru sau în localuri publice. Autorul își îngăduie câte o respirație epică, oprindu-se discret să admire scurt un peisaj, un personaj, o casă, o uliță, un obicei.

Toposul descriptiv (geografic)

În lucrările sale de istorie și sociologie popularizată (*Românii din Ardeal*, de pildă), Ioan Slavici pomeneste despre locuitorii și însușirile de diferențiere ale acestora în funcție de spațiu. De exemplu: „*De la Radna se-ntinde pe la poalele dealurilor spre Șiria până la Ineu una din cele mai frumoase podgorii din Europa. Și aici au fost odată sârbi de-ai lui Brancovici, care încetul cu încetul au pierit. Au rămas însă nume de familii*

¹⁰ Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut. Amintiri*, București, Editura Minerva, 1982, p. 39.

și de localități, obiceiuri, amănunte de port și particularități de limbă, precum și caractere tipice mai pronunțate decât la mureșeni. Cei mai mulți dintre podgoreni sunt veniți de pe Crișuri, din Hațeg, din Munții Apuseni și mai ales din Moldova și anume din județul Neamțului ... Podgorenii sunt oameni voinici, cu deosebire harnici, stăruitori și tari în hotărârile lor, în multe privințe mai presus de mărgineni și de bârsani. Ei se avântă însă mai ușor decât moșii, sunt oameni voioși și iubitori de petreceri, adeseori chiar ușuratici”¹¹. Apoi caracterizează, în același fel și comparativ, mureșenii, moșii, vidicanii, luncanii („îndrăzneți și năvalnici, oameni cu deosebire trupeși și chipeși ... Tipul luncanului m-am încercat să-l înfățișez în *Lică Sămădăul din Moara cu noroc*”¹²).

Spațiile geografice influențează și determină manifestările grupului, iar Ioan Slavici a sesizat, limpede, asemenea particularități. Șirianul a fost obsedat de valoarea toposului ca dimensiune existențială, lăsându-se nostalgic de aleaturile sale orizontice. În opera lui Ioan Slavici, „relațiunea toposului se produce multiplu: spațial, temporal, psihologic, afectiv, existențial”¹³. Există o relație complementară între mediul spațial și caracteristicile umane, manifestată sub forma ei idilică: „viața idilică și evenimentele ei sunt inseparabile de acest colțișor spațial concret, unde au trăit părinții și bunicii ... Acest microunivers spațial este limitat și suficient sieși, nu este legat de alte locuri, cu restul lumii”¹⁴. Coexistența cu spațiul nativ se constituie în existența idilică, aserțiune susținută atât de hotărât de mama autorului:

„- Nu vă risipiți – ne zicea – nu vă înstrăinați, nu vă despărțiți de cei ce au copilărit cu voi, nu vă depărtați de vatra voastră, că n-are să vă primească pământul, dacă nu veți purta grijă de mormintele părinților voștri”¹⁵. Când însă spațiul devine neputincios în asigurarea existențelor vitale ale omului, iar omul n-are capacitatea de a-l schimba, atunci se declanșează un conflict antropologic. Scriitorul îl transferă în creație. În *Moara cu noroc* și *Pădureanca*, nuvele cu cel mai acut conflict narativ, personajele au intrat „în conflict” cu mediul geografic, fiind nevoie să-l

¹¹ *Ibidem*, p. 116.

¹² Idem, „Românii din Ardeal”, în *Opere*, vol. XIII, București, Editura Minerva, 1984, p. 286.

¹³ *Ibidem*, p. 287.

¹⁴ Alexandru Ruja, „Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici”, în *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională*, coord. P. Hurezan și E. Șimăndan, Arad, Fundația „Ioan Slavici”, 1998, p. 91.

¹⁵ Virgil Vintilescu, „Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici”, în *Ioan Slavici și unitatea ...*, p. 58.

părăsească. Ghiță vine la *Moara cu noroc* între „luncani” din „liniștea” colibei. El nu mai poate rămâne într-o asemenea „liniște”: „*să rămânem aici, să cârlesc și mai departe cizmele oamenilor ... Iacă liniștea colibei!*”. Bătrâna sa soacră insistă pentru un trai idilic și cu greu pricepe nemulțumirile celor tineri: „*Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii...*”, rostește ea într-un moment de înțelepciune. Simina din *Pădureanca* părăsește Zimbrul, sat de munte moțesc de lângă Gurahonț, pentru un spațiu campestru, locuit de câmpeni. Inadaptarea nu este numai una spațială, ci și una umană. Pare a se manifesta într-o altă lume, ale cărei gesturi cu greu le înțelege și le suportă. „Dacă părăsesc acest spațiu (nativ – n.n.), personajele reiterează gesturile «de acasă», gesturi care astfel capătă o valoare rituală, transplantând prin urmare atmosfera din «locul de baștină» într-un loc străin, devenit «replică» al celui dintâi”. Din această dramă mai degrabă mitică decât rituală, se amplifică sporul de adaptabilitate, susținut de voință, energie și putere.

Spațiu închis și spațiu deschis

În textele principale (dacă putem spune și așa) ale lui Ioan Slavici, spațiul de întâlnire a autorului cu personajele sale oscilează între deschidere și închidere. Spațiul amplu, deschis, ca o imensă scenă, este căutat (și textualizat, din unghiul de vedere al turistului „etnograf”). Autorul își sfătuiește cititorul, îl ghidează într-un decor geografic, cunoscând amănunte, toponime, istorie. Imaginea panoramică a Ardealului, bunăoară, este vizualizată prin verbalizarea unui perimetru geografic în care se îngrămădesc denumiri identificabile. Un asemenea spațiu concret, larg deschis, este locul de unde un personaj sau altul vine spre un spațiu închis.

Particularizând, în *Moara cu noroc*, spațiul deschis ia configurația unui relief ondulat care duce spre un spațiu închis (moara): „*De la Ineu, drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate printre colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborât iar la vale, trebuie să faci popas..., fiindcă drumul a fost cam greu, însă mai departe locurile sunt rele*”¹⁶. Drumul duce spre Moara cu noroc, iar drumețul se bucură că a scăpat norocos „din locuri rele”. Spațiul deschis se închide într-o binecuvântare. Moara devine un spațiu ocrotitor, până când „*arendașul a zidit cârciuma la un loc mai potrivit, departe de câteva sute de pași de la râuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu*

¹⁶ Mariana Neț, *O poetică a atmosferei. Rochia de maur*, București, Editura Minerva, 1989, pp. 68-69.

*acoperământul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dânsul*¹⁷. De această dată, moara devine un semn malefic, un spațiu închis care se topește, se integrează în decorul naturist. Locul a păstrat doar numele spațiului închis (al morii), care pierzându-și utilitatea, a ajuns un vetust spațiu tulburat. Pe lângă primul semn inconfortant (moara părăsită), aici se află „cinci cruci” înaintea morii: „toate acestea (cinci – n. n.) sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aici locul e malefic”¹⁸. Cinci cruci pot alcătui un mic cimitir. Moara părăsită cu cinci cruci indică (anticipează?) o tragedie. Fantomele morților nu permit habitarea, iar moara (hanul) nu mai constituie un spațiu protector.

Un asemenea spațiu s-a durat însă, proprietarul zidind „o cârciumă la un loc mai potrivit”: „dar binecuvântat era locul acesta mai ales de când venise cârciumarul cel nou cu nevasta lui tânără”. La loc nou, oameni noi. Deja lumea – „drumeții mai umblați” – nu mai ziceau că fac popas „la Moara cu noroc”, ci la „cârciuma lui Ghiță”. Omul a obligat locul să se supună, îmblânzindu-l și re-denumindu-l. Spațiul închis, acum, nu mai are potențialitatea deschiderii, pentru că e marcat de vraja cuvântului nou. O pustietate atât de sălbatică și rece („pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind ...”) nu se poate lăsa domesticit și agresiv, convertindu-i-se aspectul „în frumusețe”. Spațiul deschis intră în conflict cu spațiul închis, pentru că frumusețea relației dintre cele două devine imposibilă.

Spațiul închis nu se (mai) poate deschide (fiind deja particularizat prin denumire „la Ghiță”, iar spațiul deschis nu se (mai) poate închide. „Cârciuma lui Ghiță”, în această ecuație relațională e o monadă, care se manifestă ca un corp străin într-un organism.

Conflictul – determinat de gelozia celui puternic – precum și de incomoditatea malefică a morii părăsite – anticipează tragicul. Rivalitatea dintre spații determină premisele „luptei”, iar arderea confirmă sensul acesteia: „luni pe la prânz focul era stins cu desăvârșire și zidurile afumate stăteau părăsite, privind cu tristețe la ziua senină și înveselitoare”¹⁹. Spațiul închis a fost reintegrat în peisaj. El a fost purificat, prin ardere, adică reajustat și recuperat în matca sa funciară („loc rău”): „din toate celelalte nu se alesese decât praful și cenușa: grinzi, acoperământ, dușumele, butoaie

¹⁷ Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, orice ediție, începutul capitolului al II-lea.

¹⁸ *Ibidem*, p. 7, vezi ediția D. Vatamaniuc (1980), p. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 101.

din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea câte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță nu se mai vedeau decât oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă”²⁰. Noul spațiu nici nu mai permite semne ale morții („cruci”), bătrâna și copiii pleacă „mai departe” fără a se gândi măcar la binecuvântările morților. Revolta spațiilor nu menajează condiția umană.

Menționăm că lupta spațiilor nu se sfârșește întotdeauna cu „victoria” spațiului deschis asupra celui închis. „Arca lui Noe învinge potopul, calul troian supune cetatea, mănăstirea lui Manole se durează grațios într-un loc draconic”²¹.

Nuvela *Pădureanca* problematizează un alt tip de rivalitate spațială. De această dată, confruntarea între spațiul interior, psihologic al personajului principal – cel care dă titlul nuvelei – și spațiul exterior. Schimbarea spațiului exterior (cel montan cu cel campestru) are acute accente de descumpănire psihotopică. „Mișcarea” pădurenilor spre hotare campestre ar avea, și în acest an, pentru Simina, îndeletnicirea ciclică, desprinsă din spațialitatea transhumanței. După „sărbătoarea cea mare ce se ține în fiecare an o dată pentru împărțirea pâinii de toate zilele”²², pădurenii revin în habitatul lor, iar transmigrarea ar avea doar motivație economică: „Simțind apropierea timpului de secere, pădurile se pun în mișcare colibă cu colibă, sat cu sat se adună, văile pornesc întregi spre câmpia întinsă...”²³. De această dată, Simina, pădureanca, pierzându-și tatăl, este nevoită să rămână aici, în pustă, unde „șesul în lung și în lat e o pustie deșartă”. Un spațiu deschis, asumat sufletește și transfuzat existențial, trebuie înlocuit cu alt spațiu deschis. Primul, cel montan, păduratic, cu atâtea frumuseți adunate la un loc, era protector, intim, purificator, metafizic. Dar noul spațiu campestru este insecurizant, provocator, misterios, respingător prin lipsa de frumuseți naturale. Simina n-are decât soluția adaptării, o formă de răsturnare spectaculoasă a matricei existențiale. Noul mediu geografic (și social) trebuie îndurat ca o suferință a incomodității. Iorgovan este cel care ar atenua locul adaptării. Dar fiul bogătoiuului din Curtici este el însuși un produs al spațiului de pustă: diluat, nepasional, despersonalizat. Conflictul dintre Simina și Iorgovan este conflictul spațiilor, iar rivalitatea spațiilor generează rivalitatea produselor

²⁰ *Ibidem*, p. 100.

²¹ *Ibidem*, p. 111.

²² Valeriu Cristea, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979, pp. 7-10.

²³ „Pădureanca”, în Ioan Slavici, *Proză* (ed. D. Vatamaniuc), București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 102.

lor. Din nou focul din moară – ca și în cealaltă deplină nuvelă – topește contrariile. Iorgovan, simbolul matricei campestre, arde, iar, după ce oamenii îl aduseră pe Iorgovan acasă, „*nimeni nu se mai gândea să alerge la focul ce ardea la marginea satului, mistuind moara*”²⁴. Pădureanca Simina se va căsători cu pădureanul Sofron. Osmoza spațiilor diferite nu s-a produs, dar două produse ale unui spațiu pot sau nu pot (acum au posibilitatea re-venirii în spațiul păduristic) coabita / coexista. Abia acum Simina și Sofron pot intra în dialog cu mediul.

Celălalt text literar construit topic în spațiul arădean este *Mara*. Spațiul-matrice este Radna – Lipova, localități despărțite de apa Mureșului și unite printr-un pod pe care-l „exploatează” Mara. Aici „*Mara-și scoate șatra și coșurile pline în piața de pe țărmurele drept al Murășului, unde se adună la târg de săptămână murășenii până de pe la Săvârșin și Soboteliu și podgoreni până de pe la Cuvin! La sfârșit de săptămână, Mara întinde șatra pe malul stâng al Mureșului "unde se adună bănățenii până de pe la Făget, Căpâlnaș și Sân-Miclăuș*”²⁵. În jurul podului este axul existențial al personajelor din roman. El are funcție de coagulare a conflictelor, de relaționare a spațiilor afective. Romanul *Mara* este al Persidei, care ajunge în mănăstire, fără a avea vocația spațiului închis. Uitându-se pe fereastră, Persida ignoră totalmente pedagogia maicii Aegidia și se lasă în voia aleanului pasional. Spațiul închis se deschide asemeni unei beții intime. Băiatul lui Hubăr ademeneste, cu privirea insistentă, văzul însetat de aventura spațială a Persidei. Nimic nu mai poate fi ca înainte. Zăbrelile „*castelului de la marginea mării*”²⁶ al lucifericei fete de împărat nu mai au nicio putere restrictivă. Persida își caută ocrotirea în alt spațiu, de maximă voluptate. Primejdiiile sunt ignorate în acest spațiu al cuplului fericit. Piruetele labirintice duc la Arad, la Viena, unde se diluează și se decantează ambiguitățile. Reîntoarcerea în spațiul nativ găsește ușa deschisă pentru a-i primi. Celelalte aspecte narative sunt tentații ale măreției și mizeriei personajelor.

Cel puțin în cazul lui Ioan Slavici, „criteriul spațial devine indispensabil”²⁷ în interpretarea creației sale. Toposurile limitează spațiul, fixându-i reperele. Reperele conturează un anumit „tip cultural al regiunii”²⁸, care se multiplică în personaje. Semnificațiile faptelor și

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 199.

²⁶ „Mara”, în Ioan Slavici, *Proză*, (ed. D. Vatamaniuc), București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 284.

²⁷ V. Cristea, *op. cit.*, p. 12.

²⁸ *Ibidem*, p. 199.

motivarea acțiunilor sunt esențialmente corelate cu matricea topografică existențială. Descrierile lui Ioan Slavici n-au funcții decorative, ci de caracterizare a personajelor ori justificare a vieții acestora. Spațialitatea se conotează unei dimensiuni estetice.

Este extrem de interesantă identificarea unui înțeles estetic pentru spațiu geografic, folosit de scriitorul Ioan Slavici în creațiile sale beletristice sau descrierile științifice. Activitatea prolifică și variată a șirianului l-a determinat pe acesta să dea spațiului semnificații dintre cele interesante. De la nașterea pe plaiurile arădene până la înhumarea în pământ vasluian, Ioan Slavici a parcurs un spațiu extrem de variat. De aceea, faptul că mai multe spații îi revendică mutarea mormântului confirmă întinsul spațiul de mișcare a omului Ioan Slavici, între care amintim Arad, Timișoara, Măgurele, București și Șiria. Încă arădenii mai speră ca osemintele lui Slavici să fie aduse la Șiria, acolo unde s-a născut, adică să fie aduse „la obârșie, la izvor”. Deocamdată, o groapă de mărimea unui mormânt este umplută cu pământ adus de la Schitu Brazi, unde *cică* ar găzdui osemintele scriitorului din Șiria, Ioan Slavici. Cică...?

BIBLIOGRAFIE

Ioan Slavici – Opera, 13 volume, București, Editor Nemira, 2003, ediția virtuală cu imagini din filmele după opera scriitorului, material iconografic.

Slavici, Ioan, *Opere* (vol. I-XIV), ediția critică integrală îngrijită de Iosif Pervain (vol. I), Teofil Teaha (vol. II-V), Ion Dodu Bălan (vol. VI) și Constantin. Mohanu (vol. VII-XIV), București, Editura Pentru Literatură, 1967-1987.

Idem, *Opere esențiale*, Vol. 1-5, ediția I. Soare, București, Editura Fortuna, 2003.

Idem, *Proză, povești, nuvele*, București, Editura Univers enciclopedic, 2001.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, București, Editura Minerva, 1982.

Cristea, Valeriu, *Spațiul în literatură*, București, Editura Cartea Românească, 1979.

Hurezan, Pascu, Șimăndan, Emil (coord.), *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională*, Arad, Fundația culturală „Ioan Slavici”, 1998.

Ilica, Anton, Nan, Monica, *Ioan Slavici – 75*, Arad, Fundația „Ioan Slavici”, 2001.

- Neț, Mariana, *O poetică a atmosferei*, București, Editura Univers, 1989.
- Pamfil, Alina, *Spațialitate și temporalitate*, Cluj-Napoca, Editura Dacopress, 1993.
- Popa, Mircea, *Spații literare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.
- Popescu, Magdalena, *Slavici*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
- Slavici, Eleonora, *Jurnal*, Timișoara, Editura Facla, 1969.
- Ungureanu, Cornel, *Ioan Slavici – monografie, antologie comentată. Receptare critică*, Timișoara, Editura AULA, 2002.
- Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania*, București, Editura Fundația culturală română, 1996.

Eminescu, Slavici și Hosan – o prietenie care a influențat evoluția culturii românești

Eminescu, Slavici și Hosan – A Friendship That Influenced the Evolution of Romanian Culture

*Carina-Anca BABA
Liceul Special „Sfânta Maria” Arad*

Abstract

Ioan Hosan was one of the prominent figures from Arad, educated in Vienna, and a contemporary and close friend of Mihai Eminescu and Ioan Slavici, whom he helped meet. His voice was highly regarded within the 'România Jună' Society, and his medical innovations gained recognition both in Austria, where he lived for over 30 years, and in Transylvania. After 1900, he settled in Brașov, becoming a founding member of several institutions and cultural societies, consistently promoting national culture and history.

Keywords: *Ioan Hosan, Mihai Eminescu, Ioan Slavici, culture, history, Wien.*

Arad. Ioan Hosan

Ioan Hosan (Hosanu, Hozan, Husanu) s-a născut la Șoimoș (Lipova, Arad), în 6/18 august 1846. A murit în 3 aprilie 1909, fiind înmormântat la Brașov. Clasele primare le-a urmat în satul natal. Rămas orfan de ambii părinți, este îndrumat pe calea învățaturii de părintele paroh Moise Magdu, urmând cursurile Liceului Maghiar din Arad. Ultimele clase de liceu le face la Beiuș, în limba română. După bacalaureat, pe care l-a trecut cu mențiunea „preclarus et laudabilis”, se reîntoarce la Șoimoș.

În casa tutorelui său, discuțiile în legătură cu viitoarea carieră au luat un curs nou. Părintele Magdu insista cu tot dinadinsul ca fiul său sufletească să urmeze teologia, dar Ioan Hosan era hotărât să urmeze medicina, astfel că la finalizarea studiilor liceale, urmează cursurile de medicină la Universitatea din Viena (1865-1873). După absolvirea studiilor de medicină, în baza pregătirii sale de până atunci, a fost numit medic secundar la Spitalul Wieden. După o practică de doi ani, ajunge, în anul 1875, asistent, câștigându-și o frumoasă reputație atât printre șefii și colegii săi, cât și în rândurile publicului. La recomandarea doctorului Lindhardt, directorul Spitalului Wieden, Ioan Hosan ajunge asistent la stabilimentul de hidroterapie Brunbad din Viena. Pe lângă noua slujbă, la Băile Grafenberg,

Ioan Hosan și-a asumat în continuare postul de asistent atât la Wiedner Krankenhaus, cât și la Brunlbad. Perspectiva de a crea noi posibilități de afirmare nu numai în hidroterapie, ci și fizioterapie, l-a determinat să accepte preluarea conducerii stabilimentului Grafenberg (1878). În anul 1900 se stabilește la Brașov.

Ioan Hosan a fost căsătorit cu Josephina, fiica unui arhitect austriac, care a avut un impact semnificativ asupra vieții sale personale și profesionale.

Intermezzo. Înainte de perioada vieneză, Eminescu a vizitat Aradul, iar Slavici... Bucovina, dar cei doi nu s-au întâlnit... S-au întâlnit abia la Viena, datorită lui Ioan Hosan.

Cu trei ani înainte de vizita lui Eminescu la Arad, Iosif Vulcan a înființat, la Pesta, revista „Familia”. În 1866, Iosif Vulcan primește un plic de la un elev de gimnaziu din Cernăuți, un plic în care se afla poezia „De-aș avea”. Iată ce scrie redactorul Iosif Vulcan: „Cu bucurie deschidem coloanele foaiei noastre (15 februarie 1866, n. 6) acestui june numai de 16 ani” – și pentru care îi răspunde și la Poșta redacției; M. E. din Cernăuți. Asupra acestei prime îndrăzneli și încercări poetice, Iosif Vulcan va preciza peste 20 de ani, tot în „Familia”, decizia de a-i româniza numele în Mihai Eminescu. Poeziei mai sus amintite îi va urma, tot în „Familia”, o alta: „Speranța”. Totuși, în ianuarie 1866, apărea în broșura „Lăcrămioarele învățăceilor gimnaziști” poezia „La mormântul lui Aron Pumnul”. Din acest moment, pentru Eminescu nu mai era loc de cale întoarsă, activitatea sa literară atingând, în timp, culmi de neimaginat. Totuși, nu trebuie uitată nici activitatea sa jurnalistică. Ca publicist și gazetar, Eminescu a militat pentru trezirea conștiinței naționale (și) a macedoromânilor meseriași din Pesta, Trieste și Viena. Astfel, îi va îndemna pe negustori la o înălțare sufletească prin articole cu un astfel de caracter. Debutul publicistic s-a produs tot la Pesta. Astfel, în revista „Albina” (ianuarie 1870) va publica articolul „O scriere critică”. Va urma un altul, în „Familia” (1870), cu titlul „Repertoriul nostru teatral” (semnată doar cu inițiale).

Primul contact al lui Mihai Eminescu cu Aradul s-a petrecut în vara anului 1868, când s-a aflat în turneu cu Trupa Pascaly. Aici, au fost așteptați la gară și preluați de 12 trăsură, cazați la hotel Coroana (proprietari: Gabriel Miletici și Alexa Muntean). Se pare că la întâlnirea de la Arad, din casa avocatului Ioan Popovici Desseanu (originar din Bichiș, Ungaria), unde se găsea și Iosif Vulcan, (18/19 august 1868), Mihai Eminescu i-ar fi înmănat

acestui poezia „La o artistă”, care a fost publicată în „Familia” (30 august 1868).

Ioan Slavici și Ioan Hosan s-au întâlnit pentru prima dată în octombrie 1857, când Hosan era trimis la Gimnaziul regal din Arad, în clasa I, și locuia la aceeași gazdă ca și Ioan Slavici.

Viena. Întâlnirea dintre Mihai Eminescu, Ioan Slavici și Ioan Hosan

Ioan Slavici, mărturisește: „Eminescu și eu ne-am împrietenit în iarna anului 1869 la Viena, unde ne urmam studiile universitare (...) Deși trecuseră vreo două luni de când mă aflam la Viena, singurul român de acolo pe care-l știam era Ioan Hosan, care studia medicina. El venea câteodată să mă ia cu dânsul, la masă. Prin el am făcut cunoștință cu Eminescu și cu Ioniță Bumbac, care scria și el versuri, și am luat masa împreună”¹. Astfel, „în toamna lui 1869, 01.11., medicinistul Ioan Hosan i l-a prezentat pe Mihai Eminescu cu care a legat o frumoasă prietenie”². Atât Eminescu, cât și Slavici, urmau cursurile universitare, astfel s-au văzut pentru prima dată la cursul de economie națională al lui Lorenz Stein. Eminescu lucra la acea vreme la traducerea operei lui Kant și va avea o influență marcantă în dezvoltarea viitorului scriitor, recomandându-i acestuia să nu-și piardă vremea cu Kant, Spinoza sau Fichte. Un „copt înainte de vreme”, așa l-a văzut Slavici pe Eminescu care, deși avea doar 20 de ani, trăise până la vârsta studiilor universitare o viață zbuciumată, umblând ani de zile ca sufleur cu trupe de teatru și care cunoscuse lipsurile, sărăcia și părțile urâte ale vieții. După ce s-au împrietenit, pentru Slavici, Eminescu a fost un nesecat izvor de știință, de înțelegere și îndrumări bune. Dar nu numai șirianul Ioan Slavici s-a împrietenit la Viena cu Mihai Eminescu, ci și șoimoșanul Ioan Hosan. Biografia lui Ioan Hosan menționează că acesta a ajuns să studieze la Viena ca urmare a unei colecte bănești în favoarea țăranilor alungați de către moșierul din Tofăleni. Colecta s-a făcut și printre studenții din Viena, aceștia având, în general, contribuții de 1 florin fiecare. Printre ei se afla și Mihai Eminescu. Acest gest de bunătate nu va fi uitat, Ioan Hosan mulțumind tuturor celor care au făcut posibilă rămânerea lui la Viena. Relațiile lui Ioan Hosan cu Eminescu se vor aprofunda, Hosan făcând parte dintre apropiații lui Eminescu. Eminescu era unul dintre cei mai zeloși membri ai societății și secretarul ei. Pe Ioan Hosan, Eminescu îl va coopta la

¹ https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Ioan_Slavici (accesat la 12.11.2024).

² <https://www.ioanslavici.eu> (accesat la 12.11.2024).

Societatea „România Jună”, iar lui Ioan Slavici îi va influența categoric destinul literar. Conform lui Dan Demșea, Ioan Hosan „de la bun început s-a gândit să se înscrie într-una din cele două societăți culturale studențești din capitala imperiului (...) În orice caz, era atașat de Aurel Mureșianu atunci când acesta din urmă a fost ales, în anul 1868, președinte al nou-înființatei societăți «România». Altfel, nu am putea înțelege pe deplin în ce fel Eminescu, Slavici, Aurel Victor Mureșianu și medicinistul Ioan Hosan au contribuit la fuziunea celor două societăți studențești românești din Viena, în anul 1869. Hosan a concurat la funcția de președinte al acesteia, la un moment dat, dar candidatul bucovinean Pamfil Dan (prin 1871 sau 1872) l-a depășit cu un singur vot. Noua societate studențească, numită «România Jună», și-a ales prima comisie literară. Între cei cinci membri se număra și Ioan Hosan”, care îi încânta pe toți cu vocea sa caldă, interpretând, mai ales, doine ardelenesti³.

Intermezzo. În anul 1869, Ioan Hosan îi găzduiește pe Mihai Eminescu și pe Ioan Slavici la Șoimoș, Arad, conform surselor din folclorul local, confirmate de surse maghiare și nemțești, de Enciclopedia Banatului „Banaterra”⁴ și de Dan Demșea⁵. În acest articol, Dan Demșea preia informații din Biografia întocmită lui Ionel Hosan de către fratele lui, Nicolae Hosan, în 1965. De asemenea, Dan Demșea publică în anuarul Muzeului „Casa Mureșenilor”, „Țara Bârsei”, serie nouă, Brașov, 2005, nr. 4, și un articol închinat chiar lui Ioan Hosan: „Doctorul în medicină Ioan Hosan și brașovenii”, unde, de asemenea, precizează despre aceste aspecte referitoare la prietenia medicului cu Mihai Eminescu și Ioan Slavici și la vizita acestora la poalele Cetății Șoimilor, în apropiere de Biserica Ortodoxă Șoimoș, unde locuia medicul: „Întreprinzând o deplasare la domiciliul lui Ilie Chebeleu, situat în incinta bisericii, mi-a citit unele paragrafe din cronica sa referitoare la prietenia studenților vienezi Ioan Hosan, Ioan Slavici și Mihai Eminescu, aflați în vizită, în anul 1869, la Șoimoș”⁶.

³ Dan Demșea, „Doctorul în medicină Ioan Hosan și brașovenii”, în *Țara Bârsei* (Brașov), 2005, nr. 4, pp. 79-97.

⁴ <https://archive.ph/xe88f> (accesat la 12.11.2024).

⁵ Dan Demșea, „Doctorul în drept și tenorul Ionel Hosan (1892-1964) în Brașovul muzical”, în *Țara Bârsei* (Brașov), anul XIV (XXV), 2015, nr. 14, pp. 251-256.

⁶ Ilie Chebeleu, „Cronica de la Șoimoș”, Timișoara, Editura David Press Print, Colecția Biblioteca Banatica, 2020.

Viena. Cercul de prieteni al lui Mihai Eminescu

Eminescu a copilărit la Botoșani și Ipotești, și-a făcut studiile secundare la Cernăuți, Sibiu, Blaj, Beiuș, a petrecut timp la Timișoara, alături de fratele său, dar și la București, cunoscând foarte mulți oameni de cultură, dar dintre apropiații săi făceau parte „oameni mai potoliți, ca Vasile Bumbac și Grigorovița din Bucovina, Stamati din Basarabia, T. Nica de la Brașov, dr. Maier, D. Barcianu, I. Bechnitz de la Sibiu, Tancu și Ciocan de la Năsăud, V. Lucaci din părțile Sătmăruului, N. Oncu din Zărand, I. Hosanu de pe Mureș, I. Neagoie de la Blaj și Caragiani din Macedonia”⁷. Cu toții aveau pentru Eminescu o afecțiune aparte.

Viena. Influența lui Mihai Eminescu asupra lui Ioan Slavici

Ioan Slavici mărturisește în „Amintiri”, cu referire la prietenia literară cu Mihai Eminescu: „Oricât de multe și de mari ar fi deosebiriile dintre noi, erau câteva lucruri care ne legau pentru toată viața”. De aici și până la consacrarea acestei viitoare prietenii literare, pașii lor s-au intersectat atât pe mreje de Litere, cât și pe cărări de Viață. Și nu este totul. Cizelarea limbii, exprimările duioase în limba ca un fagure, îi vor servi ardeleanului Slavici la modelul viitoarelor sale proze, îndreptate de mai tânărul student vienez bucovinean. Slavici nu și-a dorit niciodată să devină „scriitor popular”, dar a ținut mereu seama de insistențele prin care Eminescu îl îndemna să aștearnă pe hârtie Lumea prin care a trecut, fapt ce va fi recunoscut de Slavici: „În urma stăruințelor lui am început să citesc românește, m-am deprins încetul cu încetul cu rostirea literară a vorbelor”, vorbe specifice graiului din comuna natală, Șiria, Arad. Așa se face că Eminescu va transcrie cu mâna lui comedia „Fata de birău” a lui Slavici și îl va recomanda lui Iacob Negruzzi, care coordona revista „Convorbiri literare” și, astfel, îi va fi publicată. Redactor fiind la „Timpul”, Eminescu a publicat „Novele din popor” (1881) a lui Slavici, ca o recunoaștere și încununare a scrisului acestuia, împestrițat cu vorbe și fapte culese din lumea satului ardelean. Sunt aspecte legate de vorbe de duh, de ulițe de sat și de veșminte pe care țăranii le-au redat prin vocea lui Slavici, grație prieteniei cu Eminescu. Chiar dacă cei doi scriitori s-au diferențiat prin nivelul de cultură și specificitatea scrierilor, momente de viață întunecate și umbrite de griji i-a unit într-o vreme în care literatura celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea cunoștea o înflorire aparte, pentru că „Nu trece omul luminat prin lume, fără ca să-și reverse lumina!” – Ioan Slavici, „Din bătrâni”.

⁷ <https://www.ioanslavici.eu> (accesat la 12.11.2024).

Prietenia lor era una și în scop cultural și în scop de emancipare a intereselor românilor, astfel Eminescu îl numea „frachi'e ghi'e gh'incolo”, iar Slavici i se adresa „Turcule”.

Vac. Ioan Slavici și Ioan Hosan

Perioada 1888-1889 îl găsește pe Ioan Slavici la Vac, un oraș la Dunăre, Ungaria, unde va sta înțemnițat pentru delict de agitațiune și de presă. Aici va afla, la 15 iunie 1889, de moartea lui Eminescu. Tot aici se leagă o frumoasă prietenie cu scriitorul maghiar Herczeg Ferencz. La Vac avea un regim semideschis, împreună cu soția însărcinată și un băiat de doi ani, și avea ocazia să frecventeze o capelă ortodoxă din Biserica sârbă (unde cânta un cor) de vis-a-vis, el aflându-se în relații cordiale cu directorul închisorii (Kovacs). Soția a fost plasată în chirie, în apropiere, și era asistată de un medic. La nașterea fetei, Lavinia, în ianuarie 1889, Slavici primește o învoire de două săptămâni, fetița fiind botezată de prietenul său mai vechi, medicul Ioan Hosan, care a venit tocmai din Stațiunea Gräfenberg, unde deținea funcția de director. Astfel că celelalte două nume de botez ale Laviniei, Ioana-Iozefina, născută la 19 ianuarie 1889, erau primite din partea nașilor Ioan și Josefine Hosan. După ce a fost eliberat, Ioan Slavici își va vizita prietenul: „După ce mi-am împlinit anul și cele două săptămâni pe deasupra, am petrecut câteva săptămâni la Gräfenberg, unde bunul meu prieten, Dr. Ioan Hosan a fost timp îndelungat medic al stabilimentului de hidroterapie înființat de Priesnitz, apoi m-am întors la Sibiu și câțva timp în urmă m-am dus la Sinaia, unde am fost oprit la masă.” – Ioan Slavici, „Închisorile mele”.

Viena. Opinii despre Ioan Hosan

Ioan Hosan, „unul dintre cei mai simpatici oameni”⁸, îi încânta pe românii din Viena cu frumoasele sale doine ardelenesti, acompaniat fiind la vioară de un alt medicinist, O. Blasianu⁹. Ioan Hosan a studiat și a activat în Imperiul Austriac, unde s-a implicat în cercuri intelectuale care promovau cultura și interesele românilor transilvăneni. În perioada petrecută la Viena, Hosan s-a conectat cu figuri marcante ale mișcării naționale, printre care Ioan Slavici și Mihai Eminescu, în cadrul Societății „România Jună”. Această societate a fost un punct de întâlnire pentru studenții români care militau pentru identitatea și drepturile culturale românești în imperiu,

⁸ https://www.uniuneascrititorilorarad.ro/ARCA/2019/10-11-12_2019/18_restituire_cornelungureanu_10-11-12_2019.html (accesat la 12.11.2024).

⁹ <https://www.dragusanul.ro> (accesat la 12.11.2024), <https://dulciu.files.wordpress.com> (accesat la 12.11.2024), <http://www.mihai-eminescu.ro> (accesat la 12.11.2024).

organizând evenimente și susținând inițiative educaționale și culturale menite să întărească conștiința națională. Această activitate socială și culturală a fost nu doar o formă de solidaritate românească, ci și un mijloc de a păstra identitatea națională în cadrul unui imperiu multinațional.

Viena. Bisericile frecventate de studenții români

Tinerii studenți, printre ei și Eminescu, mergeau împreună la biserică, cu ocazia marilor praznice. În acele timpuri, existau în Viena două biserici ortodoxe, aflate în apropierea Universității: biserica Sf. Gheorghe, situată pe Strada Grecilor (Griechengasse 5) și catedrala Sf. Treimi din Piața de Carne (Fleischmarkt). În ziua de Crăciun, de Anul Nou, de Paște sau cu alte ocazii festive, studenții mergeau *in corpore* la biserica de pe Fleischmarkt, considerată biserică românească, deși pentru mulți vienezi ea era cunoscută drept biserică grecească. În catedrala Sf. Treime din Viena aveau loc și cununii, cum a fost aceea a medicului Ioan Hosan cu domnișoara Josefine Theiss, fiica unui arhitect vienez, sau ceremonii ale Societății „România Jună”. O dovadă că studenții iubeau acest lăcaș de cult este faptul că a 25-a aniversare a „României June”, desfășurată sub protecția lui Nicolae Dumba, membru al „Senatului Imperial”, a avut un program festiv impresionant, în care „Biserica din Fleischmarkt” a jucat un rol important.

Viena. Societatea Academică Literară „România Jună”

Societatea Academică Literară „România Jună” a fost una dintre cele mai importante organizații ale studenților români din capitala Austro-Ungariei, înființată pe 20 martie 1871. Aceasta a fost rezultatul contopirii a două societăți preexistente, „România” și „Societatea literară”. Mihai Eminescu și Ioan Slavici au avut un rol esențial în această unificare, Eminescu fiind ales bibliotecar, iar Slavici președinte al societății. Printre membrii de seamă ai „României June” s-au numărat: Titu Maiorescu-critic literar și teoretician; Ciprian Porumbescu -compozitor și dirijor. Această societate a fost un centru important pentru dezvoltarea culturală și literară a românilor din diaspora, contribuind la formarea unei identități naționale mai coezive și mai articulate.

1871 – Sărbătoarea de la Putna

Sărbătoarea de la Putna (patru sute de ani de la zidirea mănăstirii, 1870) a fost organizată de „România Jună”. Desigur, deși viitor medic, și Ioan Hosan era implicat în acest proiect: „Renumele său – legat de Mihai Eminescu, de brașoveanul Nicolae Teclu și de Ioan Slavici în organizarea

sărbătoririi voievodului Ștefan cel Mare la Putna, din august 1871 – era mare. Considerăm că și acest fapt a avut darul de a contribui la obținerea bursei – oferită de Fundația «Emanuil Gojdu» - și la posibilitatea de a continua Facultatea de Medicină (a cărei frecvență era mult mai costisitoare decât a celorlalte)”¹⁰.

1871 – Revelion. Cartierul Leopoldstadt

În anul 1871, la primul eveniment organizat de „România Jună”, la Hotelul „Zum Weissen Ross” (La Calul Bălan), aflat pe Taborstrasse nr. 8, pentru a celebra ajunul Anului Nou (31 decembrie 1871), au participat peste 100 de studenți. La memorabila petrecere au fost de față: B. G. Popovici, Visarion Roman, dr. G. Silasi, Const. I. Brăteanu, Valentineanu, însoțit de un colonel polonez, proaspăt întorși din Franța, precum și alți invitați. Programul acestei plăcute serbări tinerești a fost următorul: „Cuvânt de deschidere” – N. Oncu; „Sărbătorile naționale” – discurs rostit de I. Bumbac; Salutul pentru Anul Nou – I. Slavici; piese corale: „Corăbierul”, „Marș”, „La Mulți Ani”, „Serenada” – piesă vocală, cu acompaniament de pian, interpretată de studentul Cocinschi; „Rămas bun codrului” – piesă pentru corn, executată de un cvartet; recital de poezie: „Dedicație familiei Hurmuzaki”, poezie de A. Mureșianu, declamată de Leu Mureșianu; un fragment în hexametri din „Eneida”, de Virgiliu, tradus și interpretat de V. Bumbac; „Sentinela română”, poezie de V. Alecsandri, recitată de P. Danu; la toasturile rostite de studenți, cu acest prilej a răspuns dr. G. Silasi: „Domnia-sa, resalutând junimea și mulțumindu-i cu cordialitate pentru rara plăcere, oferită oaspeților, care-și pot paște ochii pre o cunună așa de strălucită de juni de cei mai aleși, din patru unghiuri române, exemplu de unitate a națiunii române în limbă, datine și aspirări de cultură și progres, și pre acest temei și teren, el exprimă necesitatea armoniei și înțelegerii comune; la aceasta vor ajunge junii, dacă, acum și pururea, vor ține sus standardul unificator al românismului, vor așeza pururea interesul general pre cel privat, și vor lua pururea de model pre străbunii cei cu caracter de fier, vor lucra pururea ca Români, românește, cu voința fermă, ca stânca din Carpați, și cu inimă sinceră, pentru că inimile sincere se întâlnesc”¹¹.

În salonul Hotelului „Metropol” (Franz Josef Kaiserstrasse), aflat peste drum de Taborstrasse, s-a serbat ajunul Anului Nou 1872, cu participarea studenților, organizându-se o strălucită serată, cu un concert și dans, după care a urmat un „banchet festiv” la ora 12 noaptea. Evenimentul

¹⁰ Dan Demșea, „Doctorul în medicină ...”.

¹¹ *Federațiunea (Pesta)*, anul IV, nr. 10-476, 27 ianuarie / 8 februarie 1871.

a început în seara de 31 Decembrie, 1871, când membrii „României June” au oferit un program artistic, prin executarea unor melodii de către un cvartet studențesc, precum și a unor piese de virtuozi de către violonistul T. Micheru. Cvartetul vocal al seratei era compus din „domnii Hosan, Vlad, Cocinschi și Blasianu”¹². Serbarea ajunului de An Nou 1872 nu a fost lipsită, așadar, de interpretarea lui Ioan Hosan, care „și acum ne-a desfătat prin cântecele sale populare”: „În răstimpul cîine s-a executat, amăsurat programei, Limba românească, de un cvartet vocal sub conducerea dlui drd. med. Ioan Hosan, carele și în anul acesta, cu vocea sa sonoră și plăcută, ne-a delectat mult”¹³.

1873. „Cabinetul de lectură”

Cabinetul de lectură al studenților români de la Viena nu este o inițiativă răzleață, cu caracter unicat. Un asemenea proiect a constituit un deziderat principal, cuprins în statutele organizațiilor studențești atât din acest oraș, cât și din Pesta, Cernăuți sau Graz. Cabinetul de lectură a fost inaugurat în al doilea an de existență al „României June”, în 1873, având sediul în Marokkanergasse 8, peste drum de „Tata Wihl”, localul frecventat de Eminescu și prietenii săi. În acel an, președinte al Societății „România Jună” era I. Pop, iar secretar Teodor V. Ștefaniu (T. V. Ștefanelli). Această instituție, servind drept Institut Cultural „în nuce”, își propunea să fie un fertil centru de instruire, atât pentru românii din Viena, cât și pentru călătorii care, vizitând acest oraș, ar fi dorit să se vadă cu conaționalii lor¹⁴. Deoarece în anul 1873 urma să se deschidă „Expoziția Internațională de la Viena” (mai-octombrie), membrii „României June” considerau că acest cabinet de lectură va putea îndeplini rolul unui birou de turism al României în capitala Austro-Ungariei. Într-adevăr, în cele câteva luni, Expoziția a fost văzută de nu mai puțin de 7.255.000 de vizitatori, printre ei și mulți români. Expoziția reprezenta un eveniment de răsunet internațional, la care au participat 35 de state ale lumii, unite sub deviza „Cultură și Educație”. România avea să fie prezentă printr-un comitet format din E. Krețulescu, comisar general al expoziției României, P.S. Aurelian, Cezar Bolliac, C. Atanasiu, C. Stăncescu și G. Sion, membri, precum și un stand separat de acela al Turciei. Acest fapt a reprezentat un succes de imagine notabil, obținut în urma tratativelor purtate de reprezentantul diplomatic al României la Viena, P. P. Carp. Țara noastră a etalat în pavilionul său produsele celor 1498 de expozanți din

¹² *Albina* (Pesta), anul VII, nr. 3, 9/21 ianuarie 1872.

¹³ <https://www.crainou.ro/2023/08/03/scene-de-viata-sociala-bucovineana-8/> (accesat la 12.11.2024).

¹⁴ *Albina* (Pesta), anul VIII, nr. 28, 15/27 aprilie 1873.

domeniul industriilor, dar și produse manufacturate, de uz casnic, artă populară, materii prime, antichități („Tezaurul de la Pietroasa”), precum și picturi semnate de Th. Amman sau obiecte de cult ortodox. Standul românesc a fost vizitat de câteva ori de familia domnitoare a României (Prințul Carol, însoțit de Doamna Elisabeta), în compania Împăratului Franz Josef și a arhiducilor Austro-Ungariei.

Cabinetul de lectură a fost deschis cu banii câștigați în urma organizării de către „România Jună” a două baluri (1872, 1873), ocazie cu care au fost strânși mai mult de 1000 de florini.

„România Jună” s-a străduit ca în sălile acestui Cabinet de lectură cititorii să aibă la dispoziție atât jurnale („foițe”) românești, cât și străine. La Biblioteca Academiei Române există un exemplar din „Regulamentul Cabinetului de lectură al Societății Academice «România Jună»”.

Deschiderea cabinetului a avut loc la data de 3/15 Mai 1873, prilej de a marca în mod solemn și trecerea unui sfert de secol de la „Adunarea Națională de la Blaj”, din 3/15 Mai 1848, inclusiv s-a ținut un parastas pentru „regele Munților – Eroul Iancu”. Studenții au lansat publicului român de la Viena invitația să participe la această importantă izbândă a lor, iar redacțiile erau chemate să trimită, pe adresa Cabinetului de lectură din Marokkanergasse 8, exemplare gratuite din foile ce le tipăreau. Totodată, autorii erau rugați să expedieze câte un exemplar din lucrările lor pentru biblioteca aceluiași Cabinet de lectură. La ceremonia inaugurării acestei biblioteci studențești, idee ce a trezit, câțiva ani mai târziu, interesul Împăratului Franz Josef, au participat membrii „Junimii Române”, iar ca invitat special, venit din țară, Axente Sever, revoluționar pașoptist ardelean, cel mai apropiat tovarăș de luptă al lui Avram Iancu, comandant strălucit al „Legiunii Prima Blasiana”, în timpul crâncenelor încleștări din anii 1848-1849. Presa a relatat pe larg acest eveniment: „Junimea Română, cu domnii Axente Sever și B. G. Popoviciu în frunte, făcu o excursiune la Liesing, unde apoi petrecu până seara între cântecele fermecătoare ale bardului junimii din Viena, dl. Ioan Hosan!”¹⁵. Seara, petrecerea a continuat la restaurantul din Viena, gazdă fiind Onoriu V. Tilea, tânăr îndeplinind funcția de vice-președinte al „României June”, printr-un înflăcărat discurs al acestuia. Au mai luat cuvântul doctorandul în medicină Leon Mureșianu, prof. T. Ceantea, care a recitat poezia proprie „Plângerea Transilvaniei” și Matei Lupu, rostind creația lui A. Mureșianu, „Orfana din munți”. Versuri înflăcărâte au mai fost recitate de V. Mihail, student politehnist – „Un

¹⁵ *Familia* (Pesta), anul IX, nr. 20, 13/25 mai 1873.

răsunet”, de A. Mureșianu, Cocinschi, Târnoveanu, etc. Dr. Ioan Hosan, „cu vocea sa îngerească, entuziasmează adunarea până la extaz!”¹⁶.

Cabinetul de lectură din Marokkanergasse 8 (Cabinetul de lectură era considerat „ultimul refugiu național-literar al tinerimii române din Viena”¹⁷), va fi relocat, începând cu data de 9 februarie 1874, în Neubadgasse 6, acolo unde, de fapt, funcționa sediul „României June” (Körblergasse 3). Un document, purtând în antet această adresă, datat 28 februarie 1874, emis de „România Jună”, consemna o telegramă de condoleanțe, expediată familiei baronului Eudoxiu Hurmuzachi, decedat, care fusese membru fondator al Societății, precum și o poezie, „Umbrei mărețe a baronului Eudoxiu Hurmuzachi”, scrisă de V. Bumbac.

Grafenberg. Ioan Hosan

În Grafenberg, Ioan Hosan, timp de 20 de ani, a contribuit la îmbunătățirea standardelor de sănătate și la popularizarea stațiunii ca destinație turistică pentru tratamentele de recuperare. În cinstea lui, a fost ridicat un monument, ceea ce subliniază importanța sa în acest domeniu. Monumentul se află în localitatea Grafenberg, lângă izvorul care îi purta numele, Izvorul lui Hosan/Hosanu-Quelle, acum Večerní pramen (Poziție actuală: (WGS84): E = 17,18005°; N = 50,25158°). Izvorul Hosan a fost redenumit izvorul Večerní (1960), deoarece se afla mai departe și turiștii ajungeau seara la el. „Izvorul de seară” a fost creat în 1846, având o formă semicirculară. În 1901, izvorul a fost renovat a doua oară și, în același timp, redenumit – în cinstea celebrului medic balnear – Hosan-Quelle, care a lucrat la Gräfenberg. Dezvelirea ceremonială a avut loc la 13 iulie 1902, în prezența multor oaspeți ai dr. Ioan Hosan, care la acea vreme locuia deja în Brașov: „«Monumentul-Isvorului», ce s'a terminat deja de timp mai îndelungat și căruia i-s'a dat numele «Hosanu-Quellen monument», se va desveli săptămâna viitoare. Dl dr. Ioan Hosanu a fost peste un pătrar de veac medic balnear în Graefenberg și trăește actualmente în Brașov, în Transilvania”¹⁸.

Despre „Monumentul Isvorului” apar informații în presa vremii: „Gazeta Transilvaniei”, nr. 137/1902; Tribuna poporului”, nr. 117/1902. „Tribuna”, nr. 145/1890, prezintă decorarea medicului cu origini arădene cu „Coroana României”, de către Regele Carol, care a petrecut cinci săptămâni din vara anului 1888 în această stațiune (cf. „Familia”, an XXVI/1890).

¹⁶ *Federațiunea* (Pesta), anul VII, nr. 36-839, 24 mai 1874.

¹⁷ *Federațiunea* (Pesta), anul VIII, nr. 51-944, din 2/14 august 1875.

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXV, nr. 137, 22 iunie / 5 iulie 1902.

Braşov. Ioan Hosan

După întoarcerea sa în Transilvania, Ioan Hosan a avut o activitate notabilă la Braşov, unde a fost implicat în dezvoltarea sistemului de învăţământ şi a sănătăţii publice. A fost un susţinător al mişcărilor culturale şi sociale, având o influenţă semnificativă asupra comunităţii locale. Prin eforturile sale, a reuşit să promoveze valori educaţionale şi culturale în rândul tinerilor din zonă, influenţând astfel generaţii întregi de braşoveni. Astfel, Ioan Hosan a fost membru fondator al mai multor asociaţii şi instituţii culturale, ca de pildă: „Asociaţia pentru literatura română şi cultura poporului român”, „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român”¹⁹. De asemenea, Ioan Hosan a susţinut financiar în mod constant toate aceste asociaţii şi instituţii culturale: „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român”, cf. „Familia”, an XXXIX/1903. „Fundaţia Gozdu”, cf. „Albina”, an VIII, nr. 74/1873; Muzeul istoric şi etnografic din Braşov, cf. „Analele Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român”, nr. 1/1906; nr. 3/1906; „Balul român din Viena”, cf. „Federaţiunea”, an MDCCCLXXV/August 1875.

BIBLIOGRAFIE

Albina (Pesta), 1872, 1873.

Familia (Pesta), 1873.

Federaţiunea (Pesta), 1871, 1874, 1875.

Gazeta Transilvaniei (Braşov), 1902, 1903.

Chebeleu, Ilie, „Cronica de la Şoimoş”, Timişoara, Editura David Press Print, Colecţia Biblioteca Banatica, 2020.

Demşea, Dan, „Doctorul în medicină Ioan Hosan şi braşovenii”, în *Ţara Bârsei* (Braşov), 2005, nr. 4, pp. 79-97.

Demşea, Dan, „Doctorul în drept şi tenorul Ionel Hosan (1892-1964) în Braşovul muzical”, în *Ţara Bârsei* (Braşov), anul XIV (XXV), 2015, nr. 14, pp. 251-256.

https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Ioan_Slavici (accesat la 12.11.2024).

https://www.uniuneascrititorilorarad.ro/ARCA/2019/10-11-12_2019/18_restituii_cornelungureanu_10-11-12_2019.html (accesat la 12.11.2024).

<https://www.crainou.ro/2023/08/03/scene-de-viata-sociala-bucovineana-8/> (accesat la 12.11.2024).

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei* (Braşov), anul LXVI, nr. 116, 29 mai / 11 iunie 1903.

<https://www.ioanslavici.eu> (accesat la 12.11.2024).
<https://archive.ph/xe88f> (accesat la 12.11.2024).
<https://www.ioanslavici.eu> (accesat la 12.11.2024).
<https://www.dragusanul.ro> (accesat la 12.11.2024).
<https://dulciu.files.wordpress.com> (accesat la 12.11.2024).
<http://www.mihai-eminescu.ro> (accesat la 12.11.2024).

III. BISERICA ȘI ȘCOALA III. THE CHURCH AND THE SCHOOL

Spirit revoluționar și memorie culturală în Episcopia Aradului în anii 1848-1849

Revolutionary Spirit and Cultural Memory in the Arad Bishopric during 1848-1849

Paul KRIZNER

Dr. prof., Director la Școala Gimnazială Grăniceri, jud Arad

Abstract

The city of Arad greatly benefited pedagogically, culturally, and socially from the establishment of two prominent higher education institutions. In November 1812, the Preparandia (Teacher Training School) was founded, led by Dimitrie Țichindeal, famously referred to as 'Golden Mouth' by Mihai Eminescu. A decade later, this initiative was further enriched with the opening of the Theological Institute during the 1822-1823 academic year.

Keywords: *cultural activities, teachers, pupils, Arad Bishopric, Romanians, 1848 Revolution.*

Activități culturale ale cadrelor didactice și elevilor de la Preparandia arădeană și Institutului Teologic

În secolul al XVIII-lea, în Europa s-a manifestat curentul iluminist, care a însemnat inclusiv „deschiderea școlilor superioare și pentru ortodocși”¹ din Transilvania, Banat și Părțile Ungurene (Arad, Bihor, Sătmăș, Maramureș), în special în sistemele educaționale europene. Frecventarea acestui tip de școli de către români, din ce în ce mai mulți, determină o impulsională a conștientizării propriilor probleme de ordin național, social, cultural și ecleziastice.

¹ I. D. Suciș, Doina Niculescu, Viorel Gh. Țigu, *Catedrala Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1979, pp. 22-23.

În veacul al XVIII-lea, ideile iluministe de a „lumina” poporul prin cultură și-au avut începuturile, dar adevăratele „roade”, adevărata „împlinire” pentru populația românească s-a observat în secolul următor. Reputatul și regretatul istoric clujean Nicolae Bocșan propune ideea prelungirii efectelor curentului iluminist pentru românii din Transilvania și Banat și în secolul al XIX-lea, cel puțin în prima sa jumătate². „Inițiativa culturală” a românilor din Transilvania, la care se referă Nicolae Bocșan, vine dinspre Arad, Oradea, Blaj sau Sibiu, deoarece aici se găseau institutele școlare de grad superior. De asemenea, în aceste localități existența centrelor ierarhice, ortodoxe sau de rit greco-catolic, a determinat concentrarea „intelighenției” în jurul vlădicilor, sprijinind conducerea societății românești din punct de vedere confesional, în primul rând, dar și din punct de vedere cultural.

Animatorii culturali au fost, în primul rând, cadrele didactice de la Institutele Pedagogice sau Teologice, dar și învățătorii confesionali, preoții, înalții prelați. Prin preocupările de ordin cărturăresc, elita intelectuală românească din Transilvania, printre care se numără George Barițiu, Timotei Cipariu, Petru Maior, dar și arădeanul Atanasie Șandor, își manifesta un puternic caracter enciclopedic.

Societatea românească din Transilvania a imprimat tendințelor modernizatoare în primul rând un caracter cultural, ocupându-se mai apoi de aspectele economice și sociale³. Prin activitatea culturală desfășurată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în centre ca Arad, Blaj, Brașov, Sibiu, Năsăud, Beiuș, Caransebeș, Oradea, Timișoara, Lugoj, intelectualii români „*au aprins zi de zi lumini în minți și focuri în inimi*”⁴ pentru idealul național, prin intermediul educației, pregătind, astfel, generația pașoptistă și, mai târziu, pe cea care a realizat Marea Unire din 1 Decembrie 1918.

Pentru orașul Arad o mare importanță pedagogică, culturală și, nu în ultimul rând, socială, l-au avut cele două instituții școlare superioare: începând cu luna noiembrie a anului 1812 s-a înființat Preparandia, condusă de Dimitrie Țichindeal, „Gură de aur”, cum spune poetul, secondată peste un deceniu de Institutul Teologic, care și-a deschis porțile începând cu anul școlar 1822-1823.

² Nicolae Bocșan, „Cultura europeană a intelectualității românești din Banat și Transilvania (epoca romantică)”, în *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureșanu*, coord. Nicolae Edroiu, Susana Andea, Șerban Turcuș, București, Editura Academiei române, 2007, p. 210.

³ *Ibidem*, p. 220.

⁴ Ioan Ardeleanu-Senior, *Contribuțiuni la Revoluția din 1848 în Sălaj cu mai multe documente inedite în text cu anexe*, Satu Mare, Editura Citadela, 2009, p. 21.

Înainte de deschiderea celor două școli arădene, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cei care doreau să devină învățători urmau anumite cursuri de câteva luni, unde se studia metodică, ortografie, caligrafie, aritmetică, scriere după dictare, morală, catehism, cântare bisericească și limba germană⁵. Dar, dezvoltarea rețelei școlare cu învățători care urmau asemenea cursuri era considerată de autorități nesatisfăcătoare și lentă.

Drept urmare, la începutul secolului al XIX-lea, pe fondul schimbărilor culturale, economice, sociale și politice de pe bătrânul continent, Curtea imperială de la Viena și-a dat acordul pentru înființarea a trei școli preparandiale confesionale pentru ortodocșii din Imperiul Habsburgic. Este vorba de Preparandia de la Arad pentru români, de cea de la Pesta pentru greci și de cea de la Sântandrei pentru sârbi. La Arad, Institutul Pedagogic și-a deschis porțile la data de 3/15 noiembrie 1812⁶. Episcopul arădean Pavel Avacumovici a emis o scrisoare-circulară prin intermediul căreia îndruma purtarea în biserici a unui disc special pentru susținerea școlii normale din Arad⁷, îndemnând, totodată, preoții și credincioșii să facă donații benevole în folosul școlii arădene. Primii profesori au fost Dimitrie Țichindeal (catihet și director); Constantin Diaconovici Loga (gramatică și stil); Iosif Iorgovici (geografie și matematică) și Ion Mihuț (pedagogie și metodică)⁸.

După 10 ani, în anul 1822, se înființează tot la Arad Institutul Teologic, care a contribuit decisiv la pregătirea școlară și culturală a clerului român din aceste părți. Primii profesori de la acest institut au fost Gavril Raț (viitorul episcop Gherasim Raț al Aradului între 1835-1850) și Gavril Giulani, pe atunci capelan la Curtici.

Atât Preparandia, cât și Institutul Teologic au devenit, în timp, adevărate centre „*de propagare a culturii și cultivare a dragostei față de Biserică și istoria românilor*”⁹ atât în părțile arădene, cât și în Banat, Bihor și întreaga Transilvanie.

O parte a banilor necesari bunei chivernisiri a celor două școli superioare arădene proveneau de la credincioși, fiind adunați de către

⁵ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul episcop sârb la primul episcop român*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2010, p. 113.

⁶ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 27, Vasile Popeangă, Eduard I. Găvănescu, Victor Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964, p. 68.

⁷ P. Vesa, *op. cit.*, p. 116.

⁸ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 248/1896, f. 174.

⁹ *Ibidem*, p. 126.

epitropi pe tasul al doilea care era purtat în fiecare biserică arădeană cu ocazia sfintelor slujbe. Din păcate, aceste sume nu au fost niciodată prea consistente. Pentru a îndemna credincioși să își rupă din puținul lor și să jertfească pentru cele două institute arădene, toți episcopii Aradului au emis scrisori-circulare prin intermediul cărora reaminteau preoților și celor păstoriți despre importanța școlilor arădene. De asemenea, pe aceeași tematică toți ierarhii arădeni au emis circulare prin care îndemnau preoții și protopopii să se îngrijească să adune acești bani la intervale bine stabilite și, mai apoi, sumele colectate să fie trimise la centrul eparhial. Un exemplu în acest sens este circulara trimisă de episcopul Gherasim Raț în data de 16 septembrie 1849, în care se adresează „tuturor protopopilor din Districtul Aradului” și în care precizează:

„Veniturile tasului al doilea de la bisericile din Protopresviteratul Domniei Tale pe sama fondului Institutului clerical din Arad culese de pe mai mulți anu nu sânt aduse întru înăuntru; deci fiindcă Profesorii numitului Institut clerical salariul său de pe anul scolastic 847/8 și de atunci încoace din casa națională din Carloviț pentru trăburile revoluționare nu l-au putut primi, și așa până ce în privința aceasta din Consistoriu să va încerca în privința cu Patriarhul sârbesc atunci profesorii numai pe veniturile tasului al doilea se pot răsămna Domniei Tale în privința ca banii tasului al doilea carii de la bisericile din Protopresviteratul Domniei tale întru anii trecuți i-ai încasat, să-i aduci înăuntru la Sesia consistorială care se va ține în Arad în 25 octombrie a. c. c. v. din preună cu tabelarnica însemnare a parohiilor din Protopresviteratul Domniei tale și a veniturilor tasului al II, când deodată și cvitele despre plățirea ce de pe urmă o vei arăta Consistoriului.”¹⁰.

În acei ani dificili, caracterizați prin criză determinată de evenimentele revoluționare, situația profesorilor de la Preparandie și de la Institutul Teologic era una destul de grea, deoarece salariile s-au plătit cu întârziere și, de asemenea, sumele adunate în fiecare biserică pe tasul destinat special susținerii celor două școli au fost colectate cu dificultate.

În perioada anilor revoluționari 1848-1849, cele două școli arădene de nivel superior au fost slujite de cadre didactice de prestigiu. Este vorba de Dimitrie Antonovici (1845-1851), Ghenadie Gheorghe Popescu (1839-

¹⁰ Idem, *fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosarul nr. 96/1849, f. 1.

1852), care au activat la Institutul Teologic arădean. În aceeași perioadă, la Preparandia au activat următorii profesori: Vicențiu Babeș (1846-1848), Alexandru Gavra (1821-1876), Constantin Ioanovici (1842-1850) și Atanasie Șandor (1843-1879).

Vicențiu Babeș S-a născut la data de 1 ianuarie 1821)¹¹, în comun Hodoni, comitatul Timiș. A studiat la Timișoara, Seghedin¹² și Carloviț, filosofia la Seghedin și teologia la Arad, studii juridice la Pesta. Cunoștea limbile română, latină, germană, maghiară și sârbească.

Copiii săi, Victor și Emil, au ajuns somități în domeniile în care au activat. Nu mai este nevoie de nici o prezentare a celebrului medic și biolog Victor Babeș. Emil Babeș a fost un reputat avocat, reprezentând comunitățile de români în fața justiției în a doua parte a secolului al XIX-lea în procesele juridice de despărțire de comunitățile sârbești.

Vicențiu Babeș a fost profesor suplinitor și catihet în perioada 1846-1848, perioadă care „lăsă urme neșterse în istoria institutului prin energica apărare a lui în fața unei insinuări răutăcioase”. În perioada petrecută la Arad ca profesor, a profesat fără nici o remunerare, din cauza „situației anormale” în care se găsea orașul Arad în timpul revoluției. Întreaga sa viață și-a dedicat-o activităților culturale și politice inițiate de națiunea română din Banat și părțile arădene, reprezentând diverse comunități de români în fața justiției.

Vicențiu Babeș „și-a încheiat viața bogată în fapte pentru binele neamului” la data de 3 februarie 1907 la Budapesta.

Alexandru Gavra (1797-1884)¹³. S-a născut la Oradea, la data de 18 decembrie 1797. A studiat la Oradea de la clasele elementare până la nivel superior, științe juridice. A depus examen de profesor înaintea unei comisii de la Pesta.

A ajuns la Preparandia din Arad la catedra de aritmetică și geografie în anul 1821, introdus în oficiu la data de 1 iunie 1821 și definitivat la 4 mai

¹¹ Teodor Botiș, *op. cit.*, pp. 381-384.

¹² Astăzi Szeged, în Ungaria.

¹³ Teodor Botiș, *op. cit.*, pp. 391-393. Personalitatea profesorului Alexandru Gavra a fascinat numeroși istorici din Arad, dar nu numai. Printre aceștia amintim: Eduard I. Găvănescu, „Figuri arădene: Al. Gavra, editorul scriptelor Șincai-Klăiniane”, în *Hotarul* (Arad), anul I, martie 1934, nr. 11, pp. 3-7; Iosif Pervain, „Alexandru Gavra” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Philologia* (Cluj-Napoca), 1968, fasc. 1; Idem, „Alexandru Gavra întemeietor al «Societății bibliograficești» (1833), și al revistei «Ateneul românesc»”, în *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971; Mircea Popa, „Noi date despre activitatea lui Alexandru Gavra”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 589-594; Doru Bogdan, „Alexandru Gavra”, în *Revista „Plus” a Școlii Normale „Dimitrie Țichindeal” Arad* (Arad), 1997, nr. 3.

1824. „În cursul acestui serviciu îndelungat a fost stâlpul acestui institut”, fiind dedicat trup și suflet Preparandiei arădene. De-a lungul timpului a mai predat sau suplinat la catedrele de limba maghiară, limba română, mătăsăria¹⁴, economie, pedagogie și istorie. În perioada 1850-1853 a ocupat funcția de director al institutului pedagogic, funcție pe care o mai ocupă și începând cu anul 1865. A ieșit la pensie în 1876, „trudit și slăbit în urma unei boale grele și a vârstei înaintate”, după un „serviciu îndelungat prestat culturii naționale”, iar consistoriul eparhial își „exprimă într-un mod demn recunoștința sa”. După examenele de final de an școlar, la 22 iunie 1877 corpul profesoral, elevii, oameni de cultură ai Aradului, delegați ai Consistoriului Diecezan Arad, în frunte cu episcopul Ioan Meșianu, referentul școlar Gheorghe Popa de Teiuș s-au adunat în sala „cea mare” a școlii unde profesorului Alexandru Gavra „îi adresară cuvinte de recunoștință pentru meritele nepieritoare ce și le-a câștigat pe terenul învățământului”. Biblioteca sa personală și-a donat-o Preparandiei.

Alexandru Gavra a trecut la cele veșnice la data de 23 octombrie 1884, fiind înmormântat în Arad.

Atanasie Șandor (1809-1892)¹⁵. S-a născut în 14 mai 1809 la Nădlac, din părinți țărani. Sora sa s-a numit Persida, și a fost căsătorită cu negustorul Ioan Marienescu de la Lipova, mama avocatului și folcloristului Atanasie Marian Marienescu, primul arădean membru corespondent al Academiei Române¹⁶.

A studiat la școala confesională românească din Nădlac, Lipova, la cea reformată din Macău, la liceele din Arad și Timișoara, după care studiază filosofia la Seghedin. În anul 1830 își începe studiile la Universitatea de la Pesta, unde în 6 august 1836 este promovat doctor în medicină. În anul 1837 Atanasie Șandor este medic la Pecica, în 1838 la Lipova, apoi la Arad. Vorbea curent limbile română, latină, germană, maghiară, franceză.

Începând cu data de 17/28 iunie 1843 vine la Arad, la Institutul Pedagogic, unde este suplinitor la catedra profesorului și seniorului Dimitrie Constantini. În anul școlar 1845/1846 suplinește pe profesorul Alecu Popovici care era bolnav, apoi obține catedra acestuia devenită vacantă.

¹⁴ Creșterea viermilor de mătase – o îndeletnicire „la modă” în secolul al XIX-lea, curs care urma să fie predat elevilor de la școlile confesionale.

¹⁵ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 410; Nicolae Roșuț, „Atanasie Șandor (1808-1892)”, în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, pp. 169-194.

¹⁶ Liviu Mărghitan, *Academicienii originari din județul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2004, pp. 15-18; *Dioariu Atanasie Marian Marienescu – Jurnal intim*, Arad, Editura Nigredo, 2008, p. 7.

Până la data de 19/31 decembrie 1879 este și profesor și medic la Preparandia arădeană, apoi se pensionează. În anul 1866¹⁷ profesori la Preparandia arădeană erau doar Atanasie Șandor și Alexandru Gavra, care și-au împărțit catedrele. Atanasie Șandor a predat pedagogia, limba română, limba maghiară, limba germană, istoria Ungariei, geometria, desenul, „metodul școalelor populare” (metodică), geografia și istoria națională. Între 15 februarie 1845 și 2/14 iunie 1851 este secretarul „consesului literar”, redactând protocoalele și actele conferințelor profesoriale. În tot timpul cât a funcționat la Preparandie, îngrijea gratuit elevii din punct de vedere medical.

Atanasie Șandor, alături de alți fruntași români din Transilvania, și nu numai, a făcut parte dintre membrii fondatori ai Asociației Transilvane pentru Cultura Poporului Român (ASTRA), înființată în anul 1861. A contribuit prin donații la înființarea bibliotecii Asociației și la mărirea permanentă a fondului de carte.

A colaborat cu articole la presa vremii: *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură* etc.

Atanasie Șandor devine „o cunoscută figură tuturor românilor și preocupările și interesele sale intelectuale puse în slujba poporului”. A sprijinit activitățile culturale și politice desfășurate la mijlocul secolului al XIX-lea de românii din Banat, Crișana, Zărand. A participat activ la viața culturală a Aradului, în special, și a Transilvaniei și Banatului, în general. În primul rând a colaborat cu numeroși oameni de cultură contemporani. Pe calea corespondenței, Atanasie Șandor a colaborat cu lugojeanul Vasile Maniu (1824-1901)¹⁸. Ambii intelectuali s-au pronunțat în vederea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. Prestigiul celor doi intelectuali români e demonstrat și de corespondența lor bogată cu numeroase personalități ale lumii politico-sociale și spirituale ale secolului al XIX-lea¹⁹.

S-a ocupat de întocmirea de liste de „prenumerați” care au solicitat și contribuit la tipărirea cărții lui Vasile Maniu din Lugoj intitulată „*Disertațiune istorico-critică și literară tratând despre originea românilor din Dacia-Traiană*”, având 645 pagini. În anul 1856, pe lista de abonați întocmită de arădeanul Atanasie Șandor s-au numărat profesorii Alexandru

¹⁷ Mircea Timbus, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea națională și spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

¹⁸ Victor Neumann, *Vasile Maniu*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 37.

¹⁹ Idem, „Contacte spirituale între români. Corespondența dintre Vasile Maniu și Atanasie Șandor”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 859-867.

Gavra, Ioan Russu, Petru Raț din Arad, învățătorul Iacob Varga din Zărand, avocatul Teodor Doja din Chișineu-Criș și alții²⁰.

Atanasie Șandor a avut legături cu cercurile culturale de peste Carpați, sprijinind difuzarea cărților și publicațiilor românești venite de peste munți. Pentru nădlăcani a facilitat efectuarea de abonamente la presa românească venită de peste munți. De exemplu în anul 1848 a facilitat abonament la *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și *Gazeta de Transilvania* pentru preotul Petru Varga din Nădlac.

În data de 26 iunie 1851 s-a trimis o circulară²¹ prin care episcopul Aradului solicita o listă a celor care ar dori să se „prenumere” (să se aboneze) la presa românească din Transilvania, *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. „Domnul doctor și profesor Atanasie Șandor” a fost cel care a fost însărcinat să se ocupe cu strângerea banilor și trimiterea exemplarelor pentru abonați. Prețul unui abonament pe jumătate de an, pentru perioada iulie-decembrie 1851, a fost de „5 florini de argint”. Alături de numeroși intelectuali arădeni, se înscrie ca „prenumărat” judele orășenesc Nicolae Pătean de la Nădlac.

O importantă asociație culturală din Banat a fost *Reuniunea învățătorilor români de la școlile capitale și elementare populare din dieceza răsăriteană a Caransebeșului*, înființată în anul 1869. Încă de la înființare, numeroase personalități culturale din Banat și Transilvania și-au manifestat interesul pentru această societate. Statutele *Reuniunii...* au permis unor personalități de prestigiu să se înscrie ca „membri onorari” [de onoare – n.n.], chiar dacă aceștia nu se aflau sub jurisdicția canonică a Episcopiei Caransebeșului. Printre acești intelectuali de marcă se numără personalități românești ale lumii culturale, politice și eclesiastice din întreaga Transilvanie, și anume arădenii Atanasie Șandor, Atanasie Marian Marienescu, Alexandru Gavra, precum și dr. Titu Hațeg, avocat, Ioan Lengher, avocat, mitropolitul Andrei Șaguna de la Sibiu, episcopii Ioan Popasu de la Caransebeș și Procopiu Ivașcovici de la Arad, Alexandru Mocioni, Vincențiu Babeș, Simion Mangiuca, Zaharia Boiu și mulți alții²².

Atanasie Șandor a trecut la cele veșnice la data de 15/27 ianuarie 1892.

Constantin Ioanovici (1813-1865)²³. S-a născut la Lugoj la 13 martie 1813. A studiat la Arad și științe juridice la Pesta.

²⁰ Idem, *Vasile Maniu*, p. 73.

²¹ S. J. A. N. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 15/1851, f. 33.

²² Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1995, p. 97.

²³ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 394.

Începând cu data de 15 noiembrie 1842 devine profesor și director al Preparandiei arădene, funcție îndeplinită până în anul 1850. Începând cu luna septembrie a anului 1850, Constantin Ioanovici este numit inspector școlar pentru școlile românești din Voivodina și Banat. Cât timp a activat la Arad, a organizat diverse cursuri de specializare, pe perioada vacanțelor de vară pentru învățători, în special pentru a contribui la modernizarea (utilizarea „*metodului cel nou*”) învățământului confesional.

Constantin Ioanovici a răposat la Miniș, la data de 27 august 1865.

Dimitrie Antonovici (1811?-1851)²⁴. S-a născut probabil în anul 1811. A studiat științe juridice și teologia.

În anul 1833 a fost numit notar al Consistoriului Oradea, unde a stat până în anul 1845. În acest an a fost numit notar al Consistoriului Diecezan de la Arad, funcționând, totodată, și ca profesor la Institutul Teologic. A fost hirotonit diacon în 12/24 aprilie 1846 și preot în 8/20 octombrie 1847. Primește „beneficiul” uneia dintre parohiile din Nădab, deși niciodată nu a funcționat acolo ca preot. Ca notar al consistoriului arădean a funcționat până în anul 1848, iar ca profesor până în 7 august 1851, când trece la cele veșnice.

Ghenadie Gheorghe Popescu (1808-1876)²⁵. S-a născut în 17 aprilie 1808 în comuna Murani, comitatul Timiș, fiu de preot, primind numele de botez Gheorghe. A studiat la Timișoara și teologia la Arad, apoi studii juridice la Pesta.

La 25 septembrie 1839 este tuns în monahism, primind numele de Ghenadie, la mănăstirea Hodoș-Bodrog, urcând toate treptele ierarhiei monahale.

La Institutul Teologic arădean funcționează la profesor în perioada 1839-1852, purtând de grijă în primul rând spre modernizarea procesului de învățământ, dar punând accent și pe respectarea disciplinei interioare a școlii. Întreaga sa viață și-a dedicat-o activităților pedagogice, culturale și naționale, fiind adesea în primele rânduri în lupta românilor de emancipare de sub ierarhia sârbească. Tactul pedagogic i-a fost apreciat peste Carpați, fiind chemat ca profesor la Institutul Teologic de la Mănăstirea Neamț și de la seminarul teologic de la București, începând cu anul 1855.

Ghenadie Gheorghe Popescu a trecut la cele veșnice la data de 27 ianuarie 1876 la București, unde este și înmormântat.

²⁴ *Ibidem*, p. 647.

²⁵ *Ibidem*, pp. 662-663; Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, pp. 81-89.

Preparanți și teologi

În perioada la care facem referire, Preparandia din Arad a fost absolvită de 23 de preparanți în anul 1847/1848 și 16 preparanți în anul 1849/1850. În anul școlar 1847/1848 Institutul Teologic a fost absolvit un număr de 30 de teologi, următoarea serie de absolvenți fiind la finele anului școlar 1852/1853. Datorită evenimentelor revoluționare, cursurile din anul școlar 1848/1849 s-au suspendat, profesorii și unii elevi refugiindu-se din Arad²⁶. Printre acești absolvenți s-a numărat și viitorul protopop al Aradului, Moise Bocșan (1880-1903), care și-a terminat studiile în anul 1848. În tabelul următor prezentăm numărul absolvenților celor două institute arădene, în funcție de comitatul de origine:

Tabelul nr. 12. Absolvenții Preparandiei și a Institutului Teologic din Arad

Comitatul	Preparandie		Institutului Teologic
	1847/1848	1849/1850	1847/1848
Arad	7	5	8
Bihor	0	0	14
Caraș-Severin	4	4	1
Cenad	1	0	0
Timiș	10	3	5
Torontal	0	1	1
Zarand	0	0	1

Sursa: Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, pp. 439-440 și pp. 693-694.

Cele două „înalte” școli arădene, Preparandia și Institutul Teologic, au fost pentru un secol și jumătate cele care au modelat profilul moral al tinerei generații, iar învățătorii și preoții formați aici au purtat cu ei prin sate ideile naționale, culturale și ecleziastice, contribuind decisiv la emanciparea românilor. Tinerii preoți și învățători formați la Preparandia și Institutul Teologic din Arad au contribuit la pătrunderea și în cele mai depărtate colțuri ale Episcopiei Aradului ideile și conceptele deprinse pe băncile școlilor sau din viața culturală a urbei de pe Mureș la care au luat parte în timpul desăvârșirii studiilor. Ei au fost cei care au îndrumat populația tânără, dar și adultă, să cunoască tainele scrisului, ale cititului sau ale socoții, dar și cele mai avansate idei și concepte legate de istoria, geografia neamului sau a altor științe. Multă vreme, învățătorii și preoții au reprezentat

²⁶ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 164.

intelectualitatea satelor. Ei s-au aflat în fruntea multor evenimente culturale, politice sau economico-sociale la care au participat românii din Transilvania și celelalte provincii supuse Vienei.

Emanciparea românilor prin școală, cultură și Biserică

Emanciparea românilor din punct de vedere cultural s-a manifestat prin frecventarea cursurilor școlare de cât mai mulți copii. Aici învățau, pe lângă lucruri considerate elementare (scris, citit, socotit, munci folositoare în activitatea gospodărească), geografie, istorie etc., care „au deschis” ochii românilor, ațâțând gândurile de emancipare națională.

Legislație școlară la mijloc de secol XIX

În prima parte a secolului al XIX-lea populațiile din Imperiul Habsburgic au demarat lupte pe teren cultural, social și economic, prin care doreau recunoașterea drepturilor naționale. După revoluția de la 1848-1849 școala a primit un puternic caracter național care se va dezvolta și mai mult după legislația adoptată după realizarea Dualismului Austro-Ungar, perioadă în care Biserica și școala confesională au devenit cele mai importante instituții care apărau drepturile naționale, culturale și duhovnicești ale românilor transilvăneni. Episcopii arădeni, prin acțiunile întreprinse și susținute au luat o serie de măsuri privind organizarea școlilor confesionale, care au primit un puternic caracter național și au pregătit societatea românească pentru mărețul act de la 1 Decembrie 1918. Cu toate acestea, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, legislația impusă de la Viena și Budapesta a încercat din răspuțeri maghiarizarea populației de orice altă etnie din cadrul Imperiului Habsburgic. Accentul s-a pus în special în a doua jumătate a veacului și primele decenii ale secolului al XX-lea.

În anul 1842 dieta ungară a elaborat un proiect de lege prin care limba maghiară urma să devină „unica limbă a instrucțiunii publice”²⁷, precizându-se faptul că toți preoții români trebuiau să învețe limba maghiară în decurs de zece ani și să o folosească în matricolele bisericesti și în corespondența atât cu autoritățile civile, cât și cu cele eclesiastice. Totodată, legea prevedea ca limba maghiară era introdusă „ca obiect obligatoriu de studiu în toate școlile satești”²⁸. Unii politicieni maghiari au susținut și ideea aberantă a traducerii cărților de cult în limba maghiară și folosirea exclusiv a acestei limbi în timpul sfintelor slujbe în toate bisericile din imperiu.

²⁷ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 129.

²⁸ *Ibidem*, p. 130.

Hotărârile dietei au atras proteste din partea românilor și sașilor, iar evenimentele de după 1848-1849 au determinat ca legea proiectată în anul 1842 să nu mai fie pusă în practică.

În spiritul legislației în vigoare, într-o circulară din 9/21 aprilie 1842, adresată „*Bine încuviințate D. protpresbiter și cucernicilor preoți, nouă iubiților*”, episcopul arădean Gherasim Raț vorbește despre necesitatea educației tinerilor pentru dezvoltarea ulterioară a națiunii:

*„Creșterea cea fizicească și intelectuală a tinerimii cu cea moralicească laolaltă împreunate sunt acea puternică și mai neînșălătoare mijlocire prin care singură numai poate oarecare nație ajunge la cea mai înaltă treaptă a pământestii și cereștii fericiri; de oarece încât cea fizicească scutește, ține, dezvoltă, cultivește și mai face desăvârșite organele trupului și toate părțile lui, întru atâta cea intelectuală deșteaptă, dezvoltă, luminează, cultivește și face mai desăvârșite puterile minții sau mai pe scurt ceea ce aceea trupul, aceasta mintea de monstrumuri apără și întru toate la covârșire duce. ... Cine nu vede dară dintru aceste că dulcea noastră nație numai prin creșterea tinerimei sale după mai sus pusele plase ale măestriei aceea poate să ajungă cândva la dorita pământească și cerească fericire. Aceasta, creșterea adecă singură face ca omul să fie adevărat om; dar și cultura măcar ce nație, așa dar și a noastră, numai prin ea singură se poate dobândi.”*²⁹

Ierarhul arădean considera că în școală trebuie să se îmbine educația fizică și cea intelectuală a tinerilor cu educația morală:

*educația „cea moralicească frâu amândurora întru săvârșirea faptelor sale punând năravurile domolește, ce-i drept și nedrept arată, virtute agonisește”*³⁰.

Educația fizică este cea care are ca scop dezvoltarea trupului, în timp ce prin educația intelectuală se poate realiza o luminare și deșteptare a tinerilor, care pot să își folosească mai bine atât trupul, cât și mintea, iar în același timp, prin o educație morală tinerii învață să „își domolească năravurile”. Aici intervine iarăși o bună colaborare a preoților cu învățătorii, având ca scop dezvoltarea națiunii:

„să vă sârguiți – îndeamnă episcopul arădean pe preoți - totdeauna și în toate locurile cu învățătorii școalelor în cea mai

²⁹ *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986, p. 100.

³⁰ *Ibidem*.

bună armonie, năraveală și într-una înțelegere a trăi, arătând cătră dânșii cu tot datul prilejului împrumutată dragostea și bunăvoință și cu ei dimpreună înaintarea creșterii tinereții a o mijloci încât cu sfatul într-o atâta și cu fapta și pilda bună aceea a o și dobândi, îngrijindu-vă că așa biserica cu școala oarecum într-una împreunate ... cu îndoită puteri într-o creșterea tinereții să lucreze”³¹.

În anul 1845 a fost adoptat „Regulamentul școalelor din Ungaria” prin care frecventarea școlilor devine obligatorie pentru copiii cu vârste cuprinse între 6 și 15 ani. În același Regulament se mai precizează că școala elementară se grupează pe două nivele de studii, cea inferioară (unde sunt cuprinși copiii între 6 și 12 ani) și cea superioară, frecventată de copiii între 13 și 15 ani. Școlile au caracter confesional, fiind întreținute din toate punctele de vedere de către Biserică.

După revoluția din 1848-1849 autoritățile de la Viena au impus o serie de măsuri noi, care au determinat o dezvoltare și germanizare a învățământului, măsuri inițiate în principal de către ministrul Leo Thun (1849-1855). Astfel, s-a impus limba germană și în școlile elementare din Ungaria și Transilvania cu scopul de a „cultiva în toți elevii alipirea față de monarhia austriacă unitară și supunere față de împărat”³². În anul 1850 a fost elaborat un nou regulament școlar, „Principii pentru organizarea provizorie a treburilor de învățatură din Țara Ungurească a coroanei hereditare”³³, document prin care autoritățile de la Viena impuneau ca principiu de bază pentru învățământul din imperiu dreptul statului de a supraveghea și controla, prin intermediul unor inspectori școlari, desfășurarea educației tinerilor, indiferent de instituția susținătoare a școlii. Scopul școlii populare sau elementare, în care era inclusă și școala confesională, era de a „asigura educația de bază a tinerei generații”³⁴.

Preoți și învățători – elite confesionale ortodoxe arădene

Tânărul istoric arădean Lucian Petraș concepe o frumoasă definiție a preotului, definiție valabilă pentru orice context temporal și istoric:

³¹ *Ibidem*, p. 101.

³² S. J. A. N. Arad, *Colecția de documente „Dr. Lupaș Octavian”*, dosarul nr. 59, f. 87.

³³ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p. 116.

³⁴ *Ibidem*, p. 117.

„Mediator între țărani și Dumnezeu, interpret și executant al voinței divine, preotul constituia personajul central al vieții religioase desfășurate în comunitățile rurale.”³⁵.

Preotul conducea „viața poporului dincolo de funcția sa sacerdotală, devenind sfătuitor, consolator și ghid în viața enoriașilor”³⁶.

Pe parcursul secolului al XIX-lea Biserica a reprezentat nu numai lăcașul sfânt de închinăciune, ci și cea mai importantă instituție românească, deoarece a apărut obiceiurile străvechi, limba și a cultivat sentimentul național:

„...în biserică românii au găsit mângâiere și nădejde, iar altarul bisericii a devenit altarul neamului românesc. Clopotele îi chemau pe credincioși nu numai la liturghie, dar și la datoriile față de neam.”³⁷.

Alături de preot, activa învățătorul confesional, aceștia fiind percepuți de enoriași ca adevărați lideri pe plan local. Episcopul arădean Gherasim Raț a fost preocupat permanent ca în fața credincioșilor atât preoții, cât și învățătorii confesionali să se prezinte impecabil și să conlucreze pentru „*mergerea înainte și sporirea bisericii noastre*”³⁸. Prin scrisoarea-circulară din data de 3 iunie 1837, vlădicul arădean recomandă ca în localitățile aflate sub jurisdicția sa „*să introducă pacea întru învățători și preoțime*”. În vederea împlinirii acestui deziderat, învățătorilor le recomandă:

„ca preoțimea în tot modul cuviincios să o cinstească întru slujbele bisericești încât să atinge de datorința lor cea învățătoarească să o ajutoreze și trebuie întru cele bisericești ascultătoriu să fie”³⁹.

Pe de altă parte, ierarhul arădean îndrumă ca preoți să îi sprijine și să-i cinstească pe învățători:

„...de lipsă e ca și preoțimea către învățători lucrurilor cu toată cuviința să fie...”, iar mai departe concluzionează: „...cu toată cuviința către învățătorii locurilor să fie și cinste lor

³⁵ Lucian Petraș, *Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)*, Timișoara, Editura Brumar, 2008, p. 58.

³⁶ Joachim Wach, *Sociologia religiilor*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 230.

³⁷ Ioan Nichin, *Monografia administrativă a județului Arad*, (mss.).

³⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad – Micalaca Veche (A. P. O. R. Arad – Micalaca Veche), *Protocolul circularelor*, registrul nr. 5/1832-1852, f. 36-37, Pavel Vesa, *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008, p. 458.

³⁹ *Ibidem*.

*precum înaintea tinereții lor supusă așa și înaintea poporului în tot locul și totdeauna*⁴⁰.

În finalul scrisorii-circulare, episcopul Gherasim Raț face precizarea: „pentru neaducerea acestei porunci grea pedeapsă de așteptat”. Această colaborare strânsă între preoți și învățătorii confesionali s-a dorit a fi un exemplu demn de urmat pentru toți locuitorii în ceea ce privește pacea, liniștea, unitatea, în același timp imaginea acestor adevărați lideri spirituali ai românilor s-a dorit a fi îmbunătățită în ochii credincioșilor și chiar a lumii întregi.

În Transilvania și Banat⁴¹, majoritatea școlilor erau patronate de către Biserică, aceste două instituții contribuind la înfiriparea conștiinței naționale românești din provinciile supuse Vienei. Aportul pe care școala l-a adus în realizarea idealului național a constat în formarea generațiilor care au participat la principalele evenimente sociale, culturale sau politice ale secolului al XIX-lea, culminând cu desăvârșirea statului român la data de 1 Decembrie 1918. Indiferent de apartenența de cult – ortodox sau greco-catolic – Biserica a încercat și a reușit să păstreze nealterată sau foarte puțin atinsă ființa românească din această parte a Imperiului Habsburgic.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, situația școlilor sătești era una precară, iar în aceste condiții un rol important în procesul educativ a revenit preoților, care, prin intermediul predicilor rostite săptămânal de pe amvon, „educău” populația. Cu timpul, prin intervenția energică a liderilor de necontestat a românilor ortodocși în perioada 1848-1849 – episcopul Andrei Șaguna de la Sibiu sau episcopul Gherasim Raț de la Arad – situația școlilor s-a îmbunătățit considerabil.

Școala românească din Transilvania a îndeplinit, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, rolul unui factor de unitate culturală, prin circulația valorilor culturale românești de la și spre sud sau est de Carpați, precum și modelarea tinerei generații în spiritul acestor valori. În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, planurile de învățământ, programele școlare din Transilvania și Banat oglindesc direcția națională înspre care era orientat învățământul românesc din aceste provincii⁴².

Învățătorii de la școlile confesionale ortodoxe erau atât educatorii copiilor, cât și îndrumători morali și culturali ai adulților, pentru că

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Chiar dacă citatele care însoțesc argumentele se referă la o perioadă de timp ulterioară mijlocului de secol XIX, situația prezentată se suprapune și cadrului temporal aflat în cercetare.

⁴² Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 91.

autoritățile țineau cont de ridicarea populației prin cultură. De asemenea, erau îndrumători naționali în lupta pe care poporul român din Transilvania și Banat o ducea pentru emanciparea sa națională. Alături de preoți, învățătorii erau intelectualii satelor, formând elita locală.

Scopul școlii elementare confesionale era acela de:

„a crește caractere și a înmulți și întări puterea de muncă a poporului care-i capitalul cel mai prețios al neamurilor și se manifestă în promovarea comorilor spirituale și în sporirea comorilor materiale”⁴³.

Aceste idei erau frecvent promovate de către episcopul de la Sibiu, Andrei Șaguna și de apropiații săi colaboratori, printre care s-a numărat și episcopul Aradului, Gherasim Raț. Prelații români susțin că învățământul confesional reprezintă:

„un adevărat și puternic mijloc pentru luminarea, întărirea, pentru dezvoltarea sufletului nostru etnic plămădit în arhiva bisericii străbune și încălzit de soarele credinței, care se manifestă atât de curat prin limba neamului”⁴⁴.

Pe întreg parcursul secolului al XIX-lea, școala a reprezentat un *„foclar de lumină și creștere”⁴⁵*, iar procesul de învățământ este adesea caracterizat drept:

„elementul care insuflă viață păreților reci și trece sufletele tinere prin botezul luminii”⁴⁶, iar *„în comunele în care școala, din oarecare pricină nu funcționează ... copiii sunt lăsați în mâna sorții și pradă întunericului”⁴⁷.*

Cei doi mari ierarhi ai românilor ortodocși de la mijlocul secolului al XIX-lea, Andrei Șaguna de la Sibiu și Gherasim Raț de la Arad, au depus toate eforturile pentru a schimba și moderniza principiile de învățământ confesional, intuind marea oportunitate pentru populația românească de a-și „ridica” nivelul social și economic prin intermediul culturii și al cunoașterii de carte.

⁴³ Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1915, Arad, Tipografia Diecezană, 1915, p. 161.

⁴⁴ Ibidem, p. 151.

⁴⁵ Ibidem, p. 104.

⁴⁶ Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1913, Arad, Tipografia Diecezană, 1913, p. 173.

⁴⁷ Ibidem, p. 174.

În majoritatea localităților funcționa un singur învățător confesional, care se îngrijea de educația tuturor copiilor care frecventau școala, care era considerată principala instituție de educație și cultură. Pornind de la ideile despre școală și învățământ ale lui Andrei Șaguna, până la Marea Unire din 1 Decembrie 1918:

„școala, care trebuie să ne fie un ideal, trebuie să o pornim cu un aparat mai mare, iar spiritul timpului pretinde ca toți învățătorii să fie la culmea misiunii lor”⁴⁸.

Conducerea școlilor confesionale era conștientă de faptul că „înaintarea” poporului, mai ales pe plan social și economic, se face prin învățatură, prin școală, drept urmare, permanent se milita pentru ridicarea procentului elevilor care frecventau școala.

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, prin planurile de învățământ se încerca să se pună accent mai ales pe studiul materiilor care contribuiau la dezvoltarea ideilor naționale, în special limba română. Despre această materie, adesea se afirma că este „*acest studiu de cea mai mare importanță în învățământul elementar*”⁴⁹ sau „*o sarcină ce răpește cea mai mare parte din timpul școlii*”⁵⁰. Prin studiul în cadrul școlii confesionale, trebuia să se dezvolte în elevi în primul rând „*agerimea minții ... nobilitatea inimii ... creșterea de oameni cu caractere fine*”, ideal exprimat încă de la finele secolului al XVIII-lea.

Un alt tărâm pe care se cerea o bună conlucrare între învățători și preoți era cel școlar, în special în ceea ce privește orele de catehizare. Prin scrisoarea-circulară emisă în data de 15/27 decembrie 1844, episcopul arădean Gherasim Raț insistă ca preoții să nu se lase pe tânjeală și să țină orele de catehizare cu conștiinciozitate. Cu același prilej, episcopul realizează și recomandă un plan-cadru privind organizarea orelor de cateheză pe clase. La finalul fiecărui semestru, episcopul arădean recomandă susținerea unui examen public, la care să fie invitați părinții elevilor, dar și autoritățile administrative locale:

„din învățătura catihisisului cu pruncii după cum sânt împărțiți în clase cu tot semestrul să țină cercarea publică”⁵¹.

⁴⁸ S. J. A. N. Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 90/1904, f. 455-456.

⁴⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 59/1903, f. 70.

⁵⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 90/1904, f. 677.

⁵¹ A. P. O. R. Arad – Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, registrul nr. 5/1832-1852, f. 65-66, Pavel Vesa, *Eparhia Aradului ...*, p. 509.

Finalitatea orelor de catehizare era pregătirea de creștini adevărați, cu „viață fără prihană”, pe lângă deprinderea cu frecventarea Sfintelor Biserici:

„... pre ei spre umblat cu sânguință la S[fânta] Biserică spre împărtășire cu S[fânta] Taină a mărturisirii și cuminecării în toate 4 Posturi ale anului să-i găteze⁵² și să-i îndatoreze talmăcindu-le vrednicia și folosul tainelor acestora; în viață fără prihană și legilor creștinești potrivită săi dăprindă”⁵³.

Din toate timpurile „chemarea preoțească este chemarea chemărilor”, după cum afirma și Traian Vățian, protopopul Aradului, în circulara din data de 10 octombrie 1925⁵⁴, preoții fiind, alături de învățători, cei care „chemau” poporul atât la mântuirea pământească prin cultură, cât și la mântuirea spirituală. Într-un articol apărut în săptămânalul arădean „Biserica și Școala”, învățătorilor li se atrage atenția că din toate timpurile „apostoli ai culturei neamului sunteți chemați să fiți!”⁵⁵. Cele două categorii profesionale, preoții și învățătorii au fost liderii locali în timpul Revoluției de la 1848-1849, de aceea, represaliile s-au îndreptat în primul rând asupra acestora.

Credincioșii de la Nădlac, una dintre cele mai importante parohii arădene, caracterizează calitatea de învățător în următoarele frumoase cuvinte:

„este frumos numele de învățător, dar este și grea și cu mari răspunderi chemarea de învățător pentru că învățătorul este acela carele din niște mlădițe tinere și crude are a face oameni folositori bisericii, națiunii și patriei noastre ... trebuie mai presus de toate să planteze încă de timpuriu în aceste mlădițe frica de Dumnezeu, pacea și dragostea de aproapele ... numai pacea este fundamentul fericirii; unde este pace, acolo e și binecuvântarea lui Dumnezeu, iar unde aceasta lipsește, acolo ori mai degrabă, ori mai târziu, fie această familie, ori

⁵² Să-i pregătească.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, fond Oficiul Parohial Ortodox Român, dosarul nr. 2/1924-1927, f. 347.

⁵⁵ „Școala de repetiție”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXVII, nr. 32, 10/23 august 1903, p. 269.

comună bisericească, ba chiar și un stat trebuie să se prăpădească”⁵⁶.

BIBLIOGRAFIE

„Școala de repetiție”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXVII, nr. 32, 10/23 august 1903.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad – Micalaca Veche, *Protocolul circularilor*, registrul nr. 5/1832-1852.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, dosarul nr. 2/1924-1927.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Colecția de documente „Dr. Lupaș Octavian”*, dosarul nr. 59.

Idem, *fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosarul nr. 96/1849.

Idem, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 59/1903; dosarul nr. 90/1904; dosarul nr. 248/1896.

Idem, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 15/1851.

Ardeleanu-Senior, Ioan, *Contribuțiuni la Revoluția din 1848 în Sălaj cu mai multe documente inedite în text cu anexe*, Satu Mare, Editura Citadela, 2009.

Bocșan, Nicolae, „Cultura europeană a intelectualității românești din Banat și Transilvania (epoca romantică)”, în *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureșanu*, coord. Nicolae Edroiu, Susana Andea, Șerban Turcuș, București, Editura Academiei române, 2007.

Bogdan, Doru, „Alexandru Gavra”, în *Revista „Plus” a Școlii Normale „Dimitrie Țichindeal” Arad* (Arad), 1997, nr. 3.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Brătescu, Constantin, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1995.

Dioariu Atanasie Marian Marienescu – Jurnal intim, Arad, Editura Nigredo, 2008.

Găvănescu, Eduard I., „Figuri arădene: Al. Gavra, editorul scriptelor Șincai-Klainiane”, în *Hotarul* (Arad), anul I, martie 1934, nr. 11, pp. 3-7.

Mărghitan, Liviu, *Academicienii originari din județul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2004, pp. 15-18.

⁵⁶ S. J. A. N. Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 248/1896, f. 177.

Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului, Arad, 1986.

Neumann, Victor, „Contacte spirituale între români. Corespondența dintre Vasile Maniu și Atanasie Șandor”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 859-867.

Idem, *Vasile Maniu*, Timișoara, Editura Facla, 1984.

Nichin, Ioan, *Monografia administrativă a județului Arad*, (mss.).

Pervain, Iosif, „Alexandru Gavra întemeietor al «Societății bibliograficești» (1833), și al revistei «Ateneul românesc»”, în *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

Idem, „Alexandru Gavra” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Philologia* (Cluj-Napoca), 1968, fasc. 1.

Petraș, Lucian, *Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)*, Timișoara, Editura Brumar, 2008.

Popa, Mircea, „Noi date despre activitatea lui Alexandru Gavra”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 589-594.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.

Idem, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

Idem, Găvănescu, Eduard I., Țircovnicu, Victor, *Preparandia din Arad*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964.

Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1915, Arad, Tipografia Diecezană, 1915.

Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1913, Arad, Tipografia Diecezană, 1913.

Retegan, Simion, *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, edit Dacia, 1979.

Roșuț, Nicolae, „Atanasie Șandor (1808-1892)”, în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, pp. 169-194.

Suciu, I. D., Niculescu, Doina, Țigu, Viorel Gh., *Catedrala Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1979.

Timbus, Mircea, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea națională și spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008.

Idem, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul episcop sârb la primul episcop român*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2010.

Wach, Joachim, *Sociologia religiilor*, Iași, Editura Polirom, 1997.

**Serbările naționale –
200 de ani de la nașterea eroului național Avram Iancu.
Cimitirul de onoare al eroilor de la Țebea**

**National Celebrations – 200 Years Since the Birth of the
National Hero Avram Iancu. The Honor Cemetery of Heroes
in Țebea**

*Puiu Emilian VALEA
Secția Arad – Societatea Numismatică Română*

Abstract

The pride of Țebea lies in the cemetery surrounding the church. This is where the remains of heroes who fell during the First World War were laid to rest. The cemetery also holds the graves of several heroes of the 1848 Revolution, including notable figures such as Ioan Buteanu and Avram Iancu.

Keywords: cemetery, relics, tribune, Auraria Gemina, flag.

Localitatea¹ Țebea se află la 1 km distanță de Baia de Criș.

Mândria Țebei, ca și a întregului comitat al Zărandului, a fost întotdeauna cimitirul din jurul bisericii. Puține sunt cimitirele din România care adăpostesc eroi din trei generații cu fapte de vitejie ca și cimitirul din Țebea.

Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, cu toți legionarii lui, se înfrățesc sub glia strămoșească împreună cu cele mai bogate amintiri din epoca modernă a istoriei Ardealului.

La propunerea „Asociațiunii pentru cultură a poporului Român”, prin reprezentantul său, Dr. Ioan Suciu, membru al Consiliului diligent de la Sibiu și unul din organizatorii Marii Uniri de la 1918, a propus guvernului ca acest cimitir să fie transformat în „Cimitir de Onoare”, iar osemintele soldaților căzuți în apropiere, cele din 1919, să fie depuse în acest cimitir.

¹ Studiul a fost publicat și în revista *Gutenberg. Universul cărții* (Arad), anul XVI, nr. 60, septembrie 2024, pp. 8-9.

În acest sens, Societatea Cultul Eroilor, avându-l delegat pe Căpitanul Ion Iorga, ca reprezentant al Ministerului de Război, cu o trupă de pionieri, s-au oferit să execute lucrările care se impuneau.

Cimitirul vechi a fost lărgit considerabil și au fost construite ziduri noi. În partea dinspre nord, s-a ridicat o poartă principală, flancată de două turnulețe ornamentale, legată de un drum nou cu cantonul căii ferate Arad-Brad.

Versantul din partea de nord a fost transformat în terase, fiind primul cimitir din România construit în terase, pe care s-au așezat mormintele eroilor.

„Asociațiunea pentru cultură a poporului român” a decis ca osemintele tribunilor de la 1848 să fie exhumate: Ion Buteanu de la Gurahonț și preotul Simion Groza de la Crișcior. Militarii pionieri au adunat osemintele a 70 de eroi căzuți de la Petroșani, Petriș și Vulcan. De menționat că mai erau aici două morminte de la Hălmagiu. Toate aceste morminte cu osemintele eroilor au fost așezate pe rânduri.

De menționat, când se intră pe poarte principală și mergând spre biserică, jos, în partea dreaptă, se află mormântul locotenentului Bârsan, la stânga un soldat din partea locului, ambii căzuți în luptele care s-au dat la Vârfurile (Ciuciu) lângă Hălmagiu. Mai sus, în dreapta, se află mormântul lui Ion Buteanu, iar la stânga, Simion Groza (tribunii lui Avram Iancu). Mai sus, în partea dreaptă, se odihnesc osemintele Marelui erou al neamului – Avram Iancu.

Pe terasele din stânga se află mormintele celor 70 de eroi care au fost reînmormântați, mutați din alte morminte din localitățile din apropiere.

De asemenea, între aceste morminte se afla și osemintele preotului Tisu, fost căpitan în „Legiunea Auraria Gemina”.

În Muzeul actual din Palatul Cultural din Arad, se păstrează piese (artefacte), care au aparținut Marelui erou, prefect al „Legiunii Auraria Gemina”, cu numerele de inventar:

1. Portret a lui Avram Iancu, pictat de Adalberg Varga, sub nr. 657.
2. Portret întreg (stampă) cu autor necunoscut, sub nr. 658.
3. Porter bust (desen în creion) de Augustin Somogly, cu nr. 666.
4. Manuscris a lui Avram Iancu, datat din 22 aprilie 1872 (act avocațial) sub nr. 659.
5. Sabia lui Constantin Roman Vidu, prefectul legiunii din Reghinul Săsesc.
6. Baston de lemn de corn, în trei fețe, cu mânerul sculptat al lui Avram Iancu, sculpturile ce reprezintă pe Adam, Eva și diavolul, cu nr. 2264.

7. Fluierul lui Avram Iancu, de 52 cm lungime, cu nr. 2263.

8. Fotografii (6 bucăți) a lui Avram Iancu, realizate de fotograful Carol Keanstock din Cluj, iar alte 2 fotografii realizate de Alexandru Szabo din Beiuș.

9. Portrete a lui: U. Solomon, Petre Dobra, Simion Balint, Ion Buteanu, George Barițiu și Andrei Mureșanu, sub nr. 661-667.

De asemenea, se mai află o sulită a unui moț de-a lui Avram Iancu.

Țin să menționez că, la serbările desfășurate la Arad cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la nașterea eroului național Avram Iancu, a fost reconstituit steagul „Legiunii Auraria Germina” și va fi prezentat publicului în sala „Ferdinand” a Primăriei Arad, de către autorul acestui material.

Reconstituirea steagului lui Avram Iancu a fost făcută după Colonel P.V. Năsturel, după cele 20 de lucrări apărute în domeniul vexilologiei.

ANEXE

Drapelul eroului național Avram Iancu

Avers

**Drapelul eroului național
Avram Iancu**

Revers

Avram Iancu, în paginile revistei *Renașterea* (1924)

Avram Iancu in the Pages of the 'Renașterea' Journal (1924)

Ioan-Zosin JULA

Pr. Drd., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Abstract

In the pages of the 'Renasterea' journal that I study (1923-1950), the researcher have identified, in 1924, a series of remarkable events considering the centenary of the National Hero, Avram Iancu. The Royal Family together with the authorities of that time organized a series of events, held throughout the year, in memory of the one who sacrificed himself for the independence and peace of these lands. The researcher has compiled a paper from several articles, highlighting the importance of the events that were organized in honour of the great hero.

Keywords: *The anniversary of 100 years, Avram Iancu, the 'Renașterea' Journal.*

În acest an întreaga națiune trăiește zile de aleasă sărbătoare, celebrând în mod special bicentenarul nașterii Eroului Național, Avram Iancu. Activitățile legate de marcarea acestui eveniment au fost numeroase și variate, lucrarea de față fiind prezentată la Conferința Internațională „Avram Iancu – 200 de ani de la naștere. Omul, contemporanii, epoca”, organizată la Deva între 10-11 mai 2024. Comunicarea a vizat reflectarea în paginile revistei *Renașterea* a biografiei Eroului Național. *Renașterea* a fost organul oficial de informare al Eparhiei clujene reînființate după Marea Unire, care, timp de zeci de ani, a dus către slujitorii altarului, dar și către publicul larg, informații despre viața bisericească, a publicat studii științifice și articole cu caracter teologic, cultural, social etc. Această gazetă a fost în perioada interbelică un pilon de susținere a prestigiului Arhiepiscopiei și mai apoi a Mitropoliei, fiind alături de cler și popor la toate reușitele și încercările ce au venit de-a lungul timpului. Potrivit specialiștilor, comunicarea în sine implică mai multe semnificații fundamentale: „1 – comunicarea este văzută ca o înțelegere atât a mesajelor primite pe diferite canale de comunicare de la diferite mijloace de comunicare, cât și ca înțelegere între două persoane, între o persoană și un grup sau între două grupuri. 2 – Noțiunea de comunicare înseamnă și comunitate, existența grupurilor precum și a structurilor sociale

pe care acestea le dezvoltă. 3 – Noțiunea de comunicare implementează la nivelul mentalului colectiv, automat, și noțiunea de participare. Comunicarea este văzută ca un proces, care, de altfel, implică participare din partea membrilor grupurilor, e un *proces de transfer și contratransfer informațional*, care nu poate exista în absența membrilor acestora. 4 – Cel de al patrulea înțeles pe care îl oferă comunicarea este cel de organizare... Alături de «organizare» se găsește și conceptul de «acțiune», iar comunicarea reprezintă liantul dintre cele două concepte, deoarece datorită comunicării este posibilă atât *acțiunea organizată*, cât și *organizarea acțiunii*”¹. Astfel, oficiosul recent (re)înființatei Eparhiei de la Cluj, care și-a asumat încă din 1923 sarcina de a menține legătura dintre conducerea Episcopiei și public, indiferent de conjuncturile socio-economice, politico-militare sau de sacrificiile pe care oamenii le-au îndurat, a avut un rol important în medierea către publicul românesc din zona Clujului a unei personalități reprezentative pentru românii din Transilvania în epoca modernă. Intențiile redacției au fost să surprindă cât se poate de sintetic principalele elemente ale biografiei conducătorului moșilor de la 1848, plasându-se din punct de vedere metodologic în ceea ce specialiștii în comunicare au descris mai sus. Așa cum se va putea remarca din informațiile prezentate în continuare, provenind din numerele revistei din anul 1924, articolele legate de aniversarea centenarului nașterii lui Avram Iancu sunt o veritabilă mostră de comunicare publică pe care oficiosul Eparhiei din Cluj și-a asumat-o cu responsabilitate și profesionalism, oferind cititorilor o imagine adecvată a biografiei marelui Erou Național.

Cel care a dat naștere prestigiosului proiect editorial a fost vrednicul de pomenire episcop Nicolae Ivan, care a încercat să aibă grijă permanent de calitatea articolelor și a informațiilor, dar și de ordinea și calitatea rubricaturii. Vom face cunoscută în această comunicare modul în care în anul 1924 au activat editorii *responsabili* ce au condus revista și vom discuta în linii mari despre conținutul articolelor referitoare la Avram Iancu. „Fericit poporul care are morminte, în fața cărora să se poată închina, căci mai mult trăiesc națiunile prin morții lor. În fruntea acestora stă Avram Iancu. Ne închinăm cu evlavie în fața lui și tragem nădejdea că acest popor, care are oameni de talia lui Iancu, cu care să se mândrească, va trăi veșnic”². Acestea sunt cuvintele prin care președintele Asociațiunii ASTRA, Vasile Goldiș, le rostea în fața M. S. Regelui Ferdinand Întregitorul și a tuturor celor adunați în vara anului 1924 să-l comemoreze pe cel care a luptat pentru dreptatea întregii națiuni.

¹ Flaviu Călin Rus, *Introducere în știința comunicării și a relațiilor publice*, Iași, Editura Institutul European, 2002, pp. 12-13.

² *Renașterea* (Cluj), anul II, nr. 36, 7 septembrie 1924, p. 5.

În paginile prestigioasei publicații a Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului s-au întrepătruns armonios obiectivele editoriale pe care revista le are în vedere, prin contribuția unor personalități de elită ale vremii și, bineînțeles, prin măiestria redactorilor. Înainte de toate, să apreciem în mod deosebit implicarea pe care a avut-o conducerea țării, dar și Biserica, în anul 1924, la capitolul obiective național-culturale, în prim plan fiind reliefate în revista *Renașterea* evenimente deosebite organizate în cinstea centenarului nașterii marelui erou național, Avram Iancu.

Astfel, în multe numere din revista *Renașterea* au fost dezbătute planuri și proiecte mărețe, tratate cu sfințenie, în vederea celebrării centenarului. În primele numere ale revistei din anul 1924, respectiv numărul 2 și numărul 14, s-a pus în discuție proiectul ridicării unei statui în mijlocul orașului. „Statuia lui Avram Iancu se va ridica în cursul anului acestuia în Cluj pe locul din fața catedralei noastre ortodoxe și a Teatrului Național”³.

Din cele două numere reiese în mod special, dorința arzătoare a autorităților și a publicului românesc din Cluj de edificare a lucrării monumentale dedicate Eroului Național, pe care o vedem concretizată prin organizarea concursurilor în vederea găsirii celui mai bun sculptor: „pentru ofertele cu privire la Monumentul lui Avram Iancu, ce se va ridica la Cluj, artiștii care au prezentat lucrări, machetele lor nu au dat în gips ideia și dorința exprimată de comitet, ca monumentul să reprezinte în totul pe Avram Iancu și evenimentele acelor vremi, Comitetul a hotărât ținerea unui nou concurs, pentru ziua de 15 Mai a. c.”⁴. Clujul de după Marea Unire avea prea puține urme și monumente românești, explicabil prin faptul că secole la rând românii le-a fost fie interzis, fie îngădit dreptul de a se stabili în oraș și a avea biserici proprii.

În numărul 34 din 24 august 1924, găsim un text minunat ce trădează încă dintru începuturi condeiul unui gazetar de excepție și mai mult decât atât, un om de carte, text ce rezumă armonios evenimentele ce s-au pregătit pentru serbările în cinstea marelui erou național. Episcopul Nicolae Ivan a fost cel care, cu mult tact arhieresc și cu marile sale calități manageriale, a purtat grijă de bunul mers al evenimentelor care au marcat acest mult așteptat centenar. „Se împlinesc acum o sută de ani dela nașterea lui Avram Iancu, bărbatul, care a organizat și a condus cu incomparabilă glorie revoluția noastră națională din anii 1848-1849. Faptul acesta oferă națiunii române prilejul să-și manifeste gratitudinea față de eroul neînvins al sbuciumărilor pentru libertatea națională, legendarul „Craiu al Munților”, a murit grăbind învierea neamului

³ *Ibidem*, nr. 2, 13 ianuarie 1924, p. 6.

⁴ *Ibidem*, nr. 14, 6 aprilie 1924, p. 5.

nostru. Sub patronajul Majestății Sale al marelui și iubitului nostru Rege Ferdinand I-lui, Asociațiunea pentru literatura română și cultură a poporului român „Astra” din Sibiu aranjează această centenară comemorare în regiunea istorică, unde s-a petrecut revoluțiunea victorioasă și viața prea dureroasă de apoi a lui Avram Iancu. Cuvinese deci ca în anul acesta și în zilele acestea, la pragul celor o sută de ani dela nașterea marelui erou Avram Iancu. toți fiii de Român să-și aducă aminte de eroul nebiruit al dragostei de neam și de mucenicul chinuit, pentru că a cerut dreptatea neamului și cu brațul său neînvins a izbit în dușmanii seculari”⁵. Tot în acest număr (dar și în numerele 23 și 28), regăsim programul pentru perioada 31 august – 2 septembrie, evenimentele ce s-au desfășurat la Baia-de-Criș, la Țebea, la Câmpeni, pe Muntele Găina, la Vidra și la Cluj.

Numărul 36 al revistei *Renașterea*, din 7 septembrie 1924, a fost dedicat integral acestui unic eveniment, unde descoperim cuvântările celor mai aleși invitați, dar și itinerarul zilelor de praznic. În continuare, vom face cunoscute câteva crâmpoie din cuvântările *iubiților noștri Suverani, membrii ai guvernului*, pe care le-au rostit personalitățile prezente pe plaiurile natale ale lui Avram Iancu pe parcursul celor trei zile. La casa Eroului din Vidra de Sus, cuvântul a fost acordat mai întâi episcopului Nicolae Ivan. După ce a mulțumit regelui și familiei regale pentru întreaga activitate ce o desfășoară în folosul poporului român, episcopul Nicolae Ivan și-a exprimat mulțumirile pe care le aduce pentru prezența și participarea suveranilor României la acest măreț eveniment. „Casa aceasta sfințită prin nașterea celui mai mare erou al zilelor de atunci și sfințită prin prezența Majestății Voastre și prin invocarea Duhului Sfânt de către noi, va fi un loc de pelerinaj, pentru cei ce doresc să se inspire din virtuțile marilor înaintași, de dragostea de neam și lege precum și loc de întărire în patriotism pentru toți românii, chemați să aibă un rol în viața națională și culturală a poporului nostru”⁶. Dacă în cuvântarea sa la început a exprimat gratitudine și mulțumire față de personalități și invitați, aceasta treptat s-a transformat în cuvânt de aleasă învățătură, într-un triumfal discurs patriotic, de mulțumire pentru jertfa pe care Eroul Național Avram Iancu a dăruit-o acestui neam: „Glasul arhanghelilor ce îl înconjură pe eroul nostru în mormântul de la Țebea va fi vestit despre zorile zilelor fericite, cari s-au revărsat asupra munților noștri și el doarme liniștit somnul cel de veci, aflând că s-a prăbușit o împărăție clădită pe nisip, o aristocrație care n-a înțeles nici odată glasul vremurilor pe cari le-a trăit, și a înviat pentru poporul

⁵ *Ibidem*, nr. 34, 24 august 1924, p. 5.

⁶ *Ibidem*, nr. 36, 7 septembrie 1924, p. 1.

românesc dreptatea, pentru care el a luptat și triumfat libertatea pentru care el a murit moarte de martir”⁷.

Mai departe, voi enumera evenimentele cele mai importante care s-au desfășurat în acele zile, pentru a ne forma o imagine a sărbătorii pe care au reușit să o înfăptuiască autoritățile împreună cu poporul, într-o solidaritate de neuitat.

La Baia-de-Criș, mitropolitul Nicolae al Ardealului dimpreună cu oficialitățile județului Hunedoara, au făcut un pelerinaj la mormântul lui Avram Iancu de la Țebea. Aici a luat cuvântul preot profesorul univ. dr. Ioan Lupaș, care a vorbit despre cele trei *forțe de la 1848 care au dat viață poporului*: mitropolitul Andrei Șaguna, Avram Iancu și Simeon Bărnuțiu. La Țebea, a fost inaugurată halta Avram Iancu, prin sosirea în stație a familiei regale. Mai apoi, la umbra falnicului gorun a lui Horea, s-a oficiat slujba parastasului de către *I. P. S. Sa Metropolitul Nicolae* înconjurat de doisprezece preoți. După cuvântul mitropolitului, a vorbit ministrul cultelor, Alexandru Lapedatu, care a expus un istoric al evenimentelor de la 1848 în cadrul cărora figura centrală a fost cea a lui Avram Iancu. Un gest de o înaltă profunzime a venit din partea familiei regale, „M. Sa Regina a împodobit cu flori mormântul lui Iancu și al celor doi tribuni, precum și cele 72 de gropi proaspete, cari adăposteau osemintele eroilor dela Tisa, iar M. Sa Regele a atârnat cu mâna proprie o decorație pe pieptul unui veteran al revoluției din 48, contimporan al lui Iancu, un bătrân de 98 ani”⁸.

Un cuvânt emoționant a fost rostit de către ministrul I. Brătianu, iar ca răspuns, a luat cuvânt Maiestatea Sa Regele. „Ai murit chinuit pe roată tu Horia, iar tu Iancu, ai închis ochii rătăcit pe drumuri, plângând singur cu fluerul tău, fiindcă îți vedeai zădărnice visurile tale și totuși jertfa ta era sfântă, pentru că idealul tău este îndeplinit”⁹.

La Câmpeni, serviciul divin a fost săvârșit de mitropolitul *Primat Miron Cristea* și de către episcopul Nicolae Ivan, dimpreună cu preoții slujitori și corul episcopiei. Mai apoi, a fost săvârșită Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie de către episcopul Nicolae Ivan, răspunsurile liturgice fiind date de corul episcopiei condus de Vasile Petrașcu. De la ora 18.00, a avut loc ședința *Asociațiunii*, deschisă de președintele ei, Vasile Goldiș. Cuvântul a fost dat apoi Maiestății sale Regelui Ferdinand, și distinsului profesor Silviu Dragomir. Acesta din urmă a reușit să capteze audiența, aducând un bogat bagaj de cunoaștere asupra evenimentelor din 1848-1949. „Șirul cuvântărilor

⁷ *Ibidem*, p. 2.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 4.

îl încheie dl Octavian Goga, care în numele Academiei Române, rostește o vorbire magistrală de-o frumusețe fără pereche”¹⁰.

Pe Muntele Găina, s-a ridicat o cruce din piatră care a fost sfințită de ierarhi în prezența suveranilor și a mulțimii. La Vidra de Sus, s-a oficiat o slujbă religioasă în fața casei lui Iancu, în prezența a 50 de mii de oameni. Acest șir de evenimente s-a încheiat la Cluj, unde au fost organizate mai multe evenimente, însă toate au culminat cu sfințirea pietrei de temelie a viitorului monument a lui Avram Iancu din fața catedralei ortodoxe, de către cinci ierarhi, împreună cu familia regală și invitații de onoare.

Articolele publicate în anul 1924 în oficiosul eparhiei clujene au permis cititorilor revistei, preoți și laici deopotrivă din cuprinsul nou reînființatei episcopii a Clujului, să fie la curent cu marile momente de sărbătoare organizate de statul român împreună cu ASTRA pentru a omagia personalitatea Craiului Munților. Includerea în paginile revistei a discursurilor suveranului, a miniștrilor prezenți la Baia de Criș, Țebea, Câmpeni, Vidra și Cluj, precum și a celorlalte personalități care au participat la grandioasele evenimente, a oferit publicului posibilitatea de a prelua direct, nemijlocit, mesajele pe care au vrut să le transmită tuturor românilor conducătorii țării, dar și elitele culturale.

Jertfa lui Iancu și a înaintașilor este moștenirea cea mai de preț pentru fiecare dintre noi, și nădăjduim că generațiile de azi, vom reuși să privim cu *luare aminte cum și-au încheiat viața și le vom urma credința.*

BIBLIOGRAFIE

Renașterea (Cluj), anul II, 1924.

Rus, Flaviu Călin, *Introducere în știința comunicării și a relațiilor publice*, Iași, Editura Institutul European, 2002.

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

III. PORTETE PORTRAITS

Ioan Slavici și Avram Iancu

Ioan Slavici and Avram Iancu

*Ioan COTOC
Colectivul monografic Arad*

Abstract

Two great Romanian patriots, educated in the schools of the Austrian Empire and guided by the principles of honour, integrity, and truth, became victims of their trust in the loyalty and promises of the treacherous politics of the Austrian Emperor.

Keywords: *Ioan Slavici, Avram Iancu, Austrian Empire.*

Am pornit această alăturare între cele două personalități în apropierea anunțatei Conferințe Naționale „Administrație Românească Arădeană” de la Arad, pe data de 17 mai 2024, plasată sub auspiciile aniversării a trei momente de rezonanță istorică și culturală, pe plan local și național: *Bicentenarul nașterii eroului Avram Iancu (1824-2024)*, cel care a rămas în memoria colectivă drept „Crăișorul” sau „Craiul Munților”, *195 de ani de la instalarea primului episcop român la Arad, Nestor Ioanovici (1829-1930)* și *140 de ani de la înființarea ziarului „Tribuna” de către arădeanul Ioan Slavici*, cu un important rol în viața politică și culturală a Transilvaniei, cu gândul că **atât Slavici, cât și Avram Iancu au suferit din pricina încrederii în loialitatea și promisiunile unui împărat al Monarhiei Austro-Ungare.**

Ioan Slavici s-a născut la Șiria, aproape de Arad, la începutul tumultuosului an 1848. Educația lui în familie, apoi la școlile urmate a fost începutul pregătirii tânărului care avea să devină un mare iubitor al nației sale. Pregătirea sa umanistă, desăvârșită în anii care au urmat, cât și lungile călătorii făcute pe tot întinsul celor trei provincii românești, după cum el însuși mărturisește: *Banatul, Câmpia Țării Ungurești și Valea Crișului Alb până la Brad și până-n Vârful Găinei... de la Sătmăr la Arad... prin ...*

Lăpuș, Dej, Gherla, Cluj, Turda... Roșia, Abrud... Brad, Hălmagiu, Șiria ... peste câțiva ani am plecat din Orșova la Baia Mare și m-am oprit la Lugoj, Caransebeș, Grădiște, Hațeg, Deva, ... Bălgrad și Blaj, Chioara, Baia Mare, m-am întors peste Sălagiu la Șimleu, Ciucea, Huiedin. Bihorul îl cunoșteam de când am fost la Oradea... Când am fost la Sibiu am cunoscut bine împrejurimile și Țara Oltului, Țara Bârsei, apoi prin secuime la izvoarele Mureșului și până la Toplița. Am călătorit vreo șase săptămâni în Bucovina, la Iași, la Dorohoi, Pașcani, la mănăstiri, apoi la Bacău tot cu căruța. Am călătorit în Muntenia, Oltenia, ... apoi peste Vârful cu Dor la Sinaia. Toate acestea l-au făcut un bun cunoscător al realităților din societatea românească a sfârșitului de veac XIX și începutului de veac XX. Scrierile sale sunt o frescă fidelă a societății transilvane din acea perioadă. Începând cu oamenii și locurile copilăriei sale pentru care purta un devotament profund, întreaga sa operă dovedește dragostea și respectul pentru bine, adevăr, pentru frumos și dreptate¹.

Călătoriile începute prin anii liceului, făcute cu căruța ori călare, uneori, așa după cum scriitorul mărturisește, „*au fost de plăcere, dar plăcerea mea a fost să cunosc pe poporul român așa cum el în adevăr este*”.

După liceu, începe facultatea de drept la Universitatea din Pesta, dar, din cauza lipsurilor materiale, o întrerupe. La 21 de ani este încorporat în armata austriacă la Viena, unde, în paralel, reia studiile de drept. Peste un an, termină școala militară cu gradul de ofițer și continuă studiile, frecventând și cursuri de filosofie. Acum se întâlnește cu Eminescu. „*Întâlnirea omului disciplinat, maniac de corect, crescut în respectul măsurii în toate, care era Slavici, cu celălalt om dotat cu o extraordinară capacitate de înțelegere a universalului ...întâlnirea dintre un temperament clasic și echilibrat cu unul romantic și deslănțuit, cum era Eminescu, a fost necesară pentru amândoi dar în primul rând pentru Slavici*”².

Problemele cele mai arzătoare din discuțiile celor doi studenți erau discuțiile despre istoria și cultura poporului nostru. Amândoi susțineau superioritatea poporului român și nutreau credința nestrămutată în viitorul neamului românesc. În această direcție a fost și preocuparea lor pentru serbările de la Putna, din august 1871, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la zidirea mănăstirii. Slavici era președinte al societății *România jună* a studenților români din Viena și Eminescu era secretar. Cu toate piedicile

¹ Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut*, București, Editura Institutul Cultural Român, 2004.

² Iulian Negrilă, „Ioan Slavici alături de contemporani”, în *Tribuna* (Cluj-Napoca), anul III, Serie nouă, nr. 49, 15-30 septembrie 2004, p. 7.

întâmpinate, serbarea a fost o strălucită manifestare a conștiinței naționale românești.

Slavici începe să publice la *Convorbiri literare* și este introdus de Eminescu în societatea *Junimea*. Intenția lui era să ajungă profesor la Iași. Pentru aceasta, se întoarce la Viena să-și termine studiile. Este foarte afectat de pierderea părinților, de starea de sănătate și de situația materială. Cunoscând foarte bine starea populației din toate ținuturile românești atât din călătoriile sale, cât și din atmosfera politică de la București, în perioada vieneză încep să se cristalizeze și convingerile sale politice. *Slavici credea că românii din Transilvania se pot dezvolta ca stat federativ în cadrul Imperiului Habsburgic, având încrederea în loialitatea împăratului Austriei de a crea din Transilvania un „element de ordine la hotarele de răsărit ale imperiului”.* Această convingere politică nu-l va părăsi nici mai târziu, când imperiul începe să se destrame.

Este chemat la București de Titu Maiorescu, ministrul de atunci al culturii. Ajunge profesor de limba română, apoi redactor al ziarului *Timpul* (1876-1884). Această perioadă este cea mai prolifică din activitatea sa. În *Românul*, Nicu Xenopol, referindu-se la nuvelele lui Slavici, scrie că „*autorul a pătruns în viața intimă a poporului român precum n-a izbutit s-o facă nimeni încă până astăzi*”. Eminescu scrie într-un articol din *Timpul* că „*fiecare din chipurile care trăiesc și se mișcă în nuvelele sale e nu numai copiat de pe ulițele împodobite cu arbori ale satului, nu seamănă numai în exterior cu țaranul român în port și vorbă, ci au fondul sufletesc al poporului și gândesc și simt ca el*”.

În anul 1884, apare la Sibiu primul număr al ziarului *Tribuna*, cu Slavici ca director. Ziarul a fost înființat cu scopul de a susține programul politic al **Partidului Național Român**. Urmând linia *Telegrafului Român* al lui Șaguna, *Tribuna* milita pentru fidelitate față de Austria, explicată prin aceea că Austria însăși ar avea tot interesul ca românii din Ardeal să se întărească și să împiedice astfel tendința separatistă a Ungariei, care spera că prin separare va înghiți și Transilvania. Partizanii teoriei filohabsburgice susțineau ideea bunei înțelegeri între români și maghiari bazată pe principiile egalității în drepturi. Dar ideea de egalitate nu convenea autorităților maghiare. Aceasta a condus la cele cinci procese de presă, al cincilea proces finalizat în 1888 cu un an de închisoare pentru Slavici, condamnat ca „agitator contra națiunii maghiare”, pentru faptul că adera, într-un articol, la refuzul generalului român Traian Doda să participe la lucrările parlamentului din Budapesta, deoarece românilor li se negau orice drepturi. Slavici este trimis în închisoarea de la Vaț.

Tribuna, sub ideea că „**Pentru toți românii soarele la București răsare**”, a militat pentru unitatea spirituală a tuturor românilor. Revenit la București în 1890, Slavici continuă să publice din lucrările sale și colaborarea la unele reviste, dar acum este și profesor la Institutul de fete din Măgurele. Consecvent formării și corectitudinii sale, în 1907, publică în *Neamul românesc* o scrisoare în care, sub impresia răscoalelor țărănești, **aduce critici din cele mai severe organizării sociale din România**. În 1914, în jurnalul *Ziua*, se pronunță împotriva participării României la război. Însăși ideea de unitate națională, după care românii din Ardeal au năzuit totdeauna nu i se pare oportună și deocamdată „**n-au românii din Ardeal ce să învețe de la frații lor din România**”. Cu aceste poziții scriitorul și mai ales publicistul Slavici și-a atras antipatia unora dintre apropiații săi și chiar a studențimii. Iorga propune în parlament arestarea redactorilor de la *Ziua*. La sfârșitul anului 1916, când armatele germane ocupă Bucureștiul, Slavici devine redactor al *Gazetei de București*, organ al ocupanților. În articolele sale de aici pleda pentru încetarea războiului, sesizând just interesul păturilor conducătoare din România în participarea la război. **Dar nu s-a sfiit să atragă atenția nemților cu privire la viciile politicii lor**, devenind astfel **prietenul supărător**, motiv pentru care nu i-au mai achitat leafa de profesor la școala evanghelică.

După victoria din 1918, redactorii *Gazetei de București* au fost condamnați și Slavici, bătrân și bolnav, este întemnițat la Văcărești pentru cinci ani, cu toate că a fost apărat de avocații I. Periețeanu și N. D. Cocea.

Gala Galaction scria: *Între cei care stau sub lacătele mâniei naționale este și bătrânul dascăl Slavici. Dar capul lui cărunț, dar 50 de ani de viață închinat culturii românești cresc în sus peste zidurile închisorii și se profilează departe cugetului cuprins de amărăciune Ce a greșit e simplu: și-a permis să păstreze în ultimele vremuri aceleași credințe, aceleași idei, aceleași convingeri politice pe care le-a avut o jumătate de veac.*

După un an, Slavici e grațiat, dar viața sa este tot mai grea. Ignorat pe plan politic, se însingurează, dar nu cedează disperării. Până în 1925, publică din lucrările sale, inclusiv și două romane.

S-a stins așa cum a fost toată viața, sărac și lipsit de onoruri, în ziua de 17 august 1925. Murea, în ciuda erorilor sale, un mucenic al luptei pentru dreptate și adevăr, una din cele mai mari personalități pe care le-a dat cultura noastră. „*Îl vedem deasupra noastră*”, zice Galaction în cuvântul rostit la înmormântare, *mare în literatură, fruntaș al condeiului,*

*premergător și explorator al frumuseților graiului și ale sufletului poporului nostru*³.

Slavici a cunoscut foarte bine atât Țara Moșilor cu locuitorii ei și cu eroii ei din lupta pentru libertate, dreptate socială și mai ales pentru recunoașterea lor ca nație egală cu celelalte trei conlocuitoare pe pământul transilvan: Horea, Cloșca, Crișan și mai ales **crăișorul Avram Iancu**. Despre moși, în lucrarea „Ardelenii”, el scrie: *„Aceștia sunt oamenii și trupește și sufletește mai colțuroși și mai vârtoși. Fie scurt, fie înalt, Moșul e voinic și îndesat, calcă rar și apăsător și are ceva din firea ursului. Om cu deosebire de potolit, Moșul vorbește puțin, e foarte răbdător, se avântă cu anevoie, dar e neînduplecat după ce a luat o hotărâre... Moșii sunt cea mai nobilă parte a poporului român”*.

Numele și persoana lui **Avram Iancu** au devenit legendă în timpul vieții și odată cu scurgerea timpului s-a transformat într-un mit păstrat cu sfințenie de poporul român în **„Iacra sufletului”**. *„De la generație la generație, îi purtăm numele de când ne naștem și-l transmitem genetic altor noi născuți, pentru că numai murind și născându-ne prin Avram Iancu n-am murit”*.

Azi, totuși, actualitatea eroului național prin cruzimea evenimentelor și lașitatea, să nu spun incapacitatea mai grea decât trădarea..., ia proporții covârșitoare. Să fie acesta a nu știu câta încercare de zvâcnire a destinului românesc? Idealul credințelor sale se vâd azi încă o dată înăbușite prin lașitatea tăcerii ...

Viața lui Avram Iancu – o viață de martir al sorții. De aceea, el a rămas în conștiința națională ca erou al nădejdelor și ca apostol al libertății și demnității noastre naționale. Memoria lui rămâne neîntinată, cum dorul lui de libertate nu s-a stins niciodată.

La gimnaziul crăiesc din Zlatna, Avram Iancu dă și câștigă prima luptă. Profesorii încearcă cu mijloace viclene să-i schimbe religia și naționalitatea. S-a împotrivit de la început cu hotărâre acestei schimbări abuzive, răspunzându-le răspicat: *„rămân Avram fiul lui Iancu, din Vidra, de confesiune ortodoxă”*.

Pentru ca să dea o disciplină organică acțiunii de deșteptare a românismului, caută studenți tineri și creează societatea *„Aurora”*. De acum înainte, viața sa trebuia să fie o luptă, și nu orice luptă, ci în tot ceea ce conștiința sa de tânăr și sclav la el acasă, în tot ceea ce l-ar fi putut angaja viața și fapta. Studentului Avram Iancu legile ungurești îi spuneau una, iar

³ *Adevărul literar și artistic* (București), anul VI, 30 august 1925, nr. 247, p. 1.

realitatea din munții lui îi spunea altceva. Și de câte ori nedreptatea îi întuneca ochii, se întorcea cu gândul la munții lui, la libertatea pierdută.

„Tată! Nu-i bună rânduiala! Trebuie schimbată! Unii să moară de flămânzi, iar alții să crape de sătui” – ar fi rostit cuprins de milă și de indignare. **„Schimbați-o, numai să puteți!”** – a fost replica tatălui său.

La Cluj și mai târziu la „Tabla regească” din Târgu Mureș, Avram învață cu temeinicie legile ungurești pentru ca înarmat cu armele legii să poată lupta pentru drepturile neamului său. De altfel, știa că moții cu Horea nu o dată au mers pe jos la Viena, la împărat să-și pună plângerile pe masă, îngenunchind să ceară dreptate, înfricoșați de dreptate, nu de răspuns. Și dreptatea rămânea mereu aceeași, înfricoșătoare.

Aceeași rezistență o întâmpinată și la Sibiu, unde, la îndemnul tatălui său, a încercat să intre în administrație. Se întâmplă cu Iancu cea ce se întâmpla cu miile de tineri români, fii de țărani, care reușiseră să învingă piedicile și greutățile și să obțină o diplomă superioară.

Pleacă la Târgul Mureș, unde s-a înscris cancelist la „Tabla regească”, indignat pe atitudinea sfidătoare a privilegiaților din Cluj și Sibiu. La Târgu Mureș se aflau atunci peste 30 de tineri români, practicanți pe lângă acest for judecătoresc al Transilvaniei.

În anul 1847, dieta își ține ședințele la Cluj. Iancu se duce și el acolo. Guvernul, susținut de partidul conservator, voia să strivească cu desăvârșire bietul țaran. Între liberali și conservatori se dă cu vehemență o luptă. Baronul Dionisie Kemeny, șeful partidului liberal rosti o cuvântare însoțită de frumoase principii liberale și umanitare, cerând emanciparea completă a țăranilor prin ștergerea grabnică a iobăgiei. Parlamentul votă însă cu majoritate urbaniul.

Iancu, care asista în galerie, ascultă cum se împart domnii pe pielea bietului țaran. Gemea ca un taur ferecat și tremura ca varga. O convulsie și o nervozitate l-a cuprins. Îl scuturau parcă frigurile.

Un prieten al său, Iosif Sterca Șuluțiu, a trebuit să-l ducă cu sila de acolo. Pe drum spre casă, Iancu îi zice: „Frate Șuluțiu! Nu te supăra pe mine. Oricât de bun român ai fi tu, tu nu poți simți durerea ce am simțit-o eu azi. Tu și familia ta nu sunteți robi ca mine și părinții mei. Când acel nobil baron, care a vorbit ca un semizeu, a zis că nici acel pământ de trei coți, care ne va acoperi trupul după moarte nu este proprietatea noastră, era să mă arunc din galerie între ei și să-i izbesc de perete. **NU CU ARGUMENTE FILOZOFICE ȘI UMANITARE VEI PUTEA CONVINGE PE TIRAN, CI CU LANCEA CA HOREA!**”

La 24 martie 1848, tinerii unguri și secui care studiau și practicau dreptul pe lângă „Tabla regească” se întrunesc pentru a formula o petiție

către împărat. Pentru a-i deruta pe tinerii români sau pentru a-i atrage într-o cursă, îi invită și pe ei la întrunire și apoi ... îi pun să iscălească petiția. Tinerii români participă. Sunt însă atenți la fiecare cuvânt unguresc cu toate subînțeleșurile. Subscriu la această petiție, **dar o subscriu ca români în speranța că se va șterge iobăgia fără nicio despăgubire, se vor respecta și garanta toate naționalitățile din Ungaria și Transilvania și se va realiza o deplină egalitate politică și civilă.**

Ungurii au luat numaidecât măsuri să nu se treacă sub niciun motiv la protocol cele cerute de români. Așadar, nu se hotărăște nicio uniune cu ungurii până nu vor trata cu românii ca națiune liberă, pentru că republica nu este decât un despotism afurisit fără de naționalitate. A doua adunare a avut loc în noaptea aceleiași zile. Ziua, Iancu s-a mărginit să asculte dintr-un colț al sălii, participând cu întreaga ființă la problemele dezbătute, fără să-și exprime starea sufletească, de o tensiune deosebită.

În ședința din noapte, față de aprecierile jignitoare ale unor vorbitori cu privire la națiunea română, Iancu și-a exprimat prin viu grai gândurile, scurt și apăsător, limpede și temător, așa cum îi era firea, respingând în „numele neamului românesc” mărinimia tinerilor nobili maghiari, convins că „dreptul istoric are să se spulbere în fața dreptului omului”. În încheierea puținelor cuvinte, a rostit răspicat: „desființarea robotelor fără despăgubire sau moartea”, după care ar fi părăsit furtunos sala.

Pe 26 martie 1848, se ținu acasă la Iancu, adunarea tinerilor canceliști români. Adunarea hotărăște: „*Pe Dumineca Tomii, după Paști, toți tinerii câți se află în această mică adunare cu toți cunoscuții lor civili, preoți, intelectuali și țărani, pe câți îi vor putea îndupleca, să se afle la Blaj, ... să putem face pașii necesari în cauza națională*”. Această hotărâre o întărește prin jurământ. Avram Iancu îngenunche. După el toți tinerii prezenți. „*Ne jurăm, fraților, ca pe Duminica Tomii, prin foc și prin apă și prin toate pericolele vieții, vom veni la Blaj, nu numai noi, ci sperăm că și alții care vreau salvarea națiunii noastre!*”.

După consfătuire, niciunul din tineri nu s-a mai gândit să se întoarcă acasă. Fiecare a plecat să ducă mai departe cuvântul Iancului. Și poruncile acestea împânzeau tot mai mult satele și munții. Sosise timpul dară ca românii să ceară și să dobândească drepturi: „Spuneți-le că noi nu vrem să dobândim drepturi omenеști prin sabie, decât prin legile minții sănătoase!”.

Ungurii fac încercări să amâne adunarea din Duminica Tomii la o altă dată. Amânarea era imposibilă. Pentru adunare s-a ținut la Abrud o întrunire animată de Ion Buteanu și de parohul de Roșia Montană, Simion Balint. La 5 aprilie, se strâng moșii de pe valea Arieșului, la Câmpeni. Apare

Avram Iancu la mijlocul consfăturii și le spune: **„De azi înainte numai de mine și de împăratul să ascultați”**.

Din acest moment, tânărul de 24 de ani a devenit cel mai iubit și ascultat. Moșii îi arătau o încredere nemărginită. Iancu *„n-a fost orator în sensul modern, parlamentar, el nu știa ce sunt sofismele, vorbea foarte rar către mulțime, însă... de câte ori lua cuvântul în fața lui jucau razele unei inspirațiuni misterioase, de care nici el nu-și putea da seama”* – sunt cuvintele lui George Barițiu.

Încăpățânarea ungurilor de a zădărnici adunarea nu dă rezultate. Satele din jurul Blajului erau înțesate de lume. Guvernul trimite emisari să spargă adunarea. Podurile de peste Mureș și Târnave erau trase. Românii treceau apa înot, continuându-și drumul spre Blaj. De jur-împrejurul Blajului fuseseră concentrate trupe spre a înspăimânta poporul. Poporul însă își continua liniștit drumul. Văzând că este prea insuflețit ca să îl poată opri în vreun chip, socotiră că intelectualii trebuie îndepărtați din mijlocul poporului prin toate mijloacele. Cel mai eficace mijloc era arestarea.

Alexandru Papiu Ilarian îmbărbăta poporul: *„Nu vă temeți fraților! Cu noi este Dumnezeu, cu noi este dreptatea ... Să aruncăm veșmântul sclaviei. Să nu dăm de rușine numele de român. Ne-am adunat ca să spunem tuturor că nu mai vrem să fim șerbi, că nu mai vrem să domnească nimeni asupra-ne”*. În această atmosferă încărcată de entuziasm și întrebări sosesc moșii conduși de Iancu și Buteanu. Adunarea le ieși în întâmpinare. *„Prezența lui Iancu a conferit adunării măreția de sărbătoare și de luptă. De acum Iancu nu mai era al moșilor, ci al întregului popor răsculat din Transilvania”*.

Furia ungurilor după adunare nu mai avea margini. Protopopul Simion Balint fu luat ca trădător, lovit, arestat și închis. Într-un beci din Abrud, l-au legat și i-au smuls barba fir cu fir. În cele din urmă, l-au mutat într-o închisoare din Aiud. Florean Micașiu a fost dus la Târgu Mureș, acolo a fost supus celor mai grozave batjocuri, palme, injurături, bătaii ... dar toate le-a primit cu o resemnare desăvârșită. Peste tot, românii erau schingiuiți, împușcați, însă niciunul dintre ei nu cădea pradă deznădejdi... Iancu era sabia care dezlega și lega legende, care străbătea prin inimile lor. Tulnicele sunau vârtos de pe crestele munților până în depărtări nepătrunse. Amenințările îi întăreau, ura împotriva lor îi făcea mândri, închisorile le dublau ca prin miracol forțele, cuvântul Iancului și a învățătorilor lor le era nădejde și poruncă. Au încercat dușmanii să-i dezbine, dar nu au izbutit. Văzând că nu-i abat de la drumul lor, încearcă să îi compromită pe tribuni, aruncând calomnii și minciuni. Zadarnic însă, încrederea poporului în ei și hotărârea lor era de nezdruccinat.

În primele zile ale lunii mai, îndată după ce s-au întors de la Blaj, moșii Vidrei de Sus – satul lui Iancu, refuză prestarea robotei, motivând că au slujit destul și că se socotesc oameni liberi. În fața oamenilor ieșiți din biserică, Iancu rostește: „*Românul nu cerșește libertatea de la unguri, națiunea română e destul de tare ca să-și câștige libertatea prin luptă*”.

„**Veniți, români, la Blaj, pe Câmpul Libertății!**” suna chemarea adresată poporului pentru Marea Adunare Națională din 3/15 mai. Poporul venea în adevărate torente, ca o apă curgătoare, „*ce se slobozea la vale ca puhoiul, toți în veșminte albe, ca în zi de cea mai mare sărbătoare*”. Sâmbătă, la ceasul când se îngâna ziua cu noaptea, sosesc moșii conduși de Iancu și Buteanu. În frunte era Iancu călare pe calul său, îmbrăcat în ținută de muntean. Duminică, toți câți au putut intra în biserică, au ascultat sfânta liturghie, iar ceilalți, de afară, nemișcați ca niște sfinți dintr-un peisaj biblic, ascultau rugându-se cu capul plecat. După slujbă, Bărnuțiu vorbește în fața bisericii. Cuvântarea o încheie cu îndemnul: „***Țineți cu poporul toți, ca să nu răătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură***”.

Piața Blajului se dovedi neîncăpătoare și se hotărî ca adunarea să se țină în câmp deschis. Locul adunării se va numi **Câmpia Libertății**. Adunarea se desfășură într-o atmosferă solemnă, sobră și entuziastă, în același timp, oferind celor prezenți un „măreț spectacol”. Țăranii cu fețele arse de soare și supte de suferință, îmbrăcați în portul lor de acasă, ofereau un extraordinar tablou, ce era completat de flamura cea mare tricoloră a națiunii române.

A doua zi, 16 mai, se votează într-o atmosferă solemnă și de sobrietate generoasă cele 16 puncte ale „Petițiunii naționale” și au fost alese cele două delegații ce urmau să ducă hotărârile de la Blaj, curții imperiale și Dietei de la Cluj. În tot acest timp, adunarea a ascultat cu sfîntenie cuvântări, sfaturi și îndemnuri. „*Uitați-vă pe câmp, românilor. Suntem mulți, ca și cucuruzii brazilor, suntem mulți și tari, pentru că Dumnezeu e cu noi*” – a fost cuvântul scurt de îmbărbătare rostit de Avram Iancu.

Se știa că Dieta de la Cluj va proclama la 30 mai, **uniunea**. De la Pesta, vin tineri unguri pentru a fi de față la dezbateri, între ei și Vasvari Pal. După vot, Vasvari merge la Abrud, acasă la Șuluțiu. Voia să ajungă la izvoarele Arieșului ca să se întâlnească cu Avram Iancu. Pe Iancu îl găsesc în fața casei privind spre crestele munților. Între cei doi s-a încins o discuție fierbinte. În discuție, Iancu a căutat tot timpul să înlăture problemele pentru care el a scos sabia. Insistă să rămână oaspete încă o zi la Vidra de Sus. Când ungurul vorbea de dreptatea ungurească și de „binefacerile legilor ungurești”, Iancu se ridica de pe scaun umblând ca un leu închis într-o cușcă. Discuția alunecă iar la uniunea votată de dietă, Vasvari promite că

uniunea se va face. Iancu sări de pe scaun ca mușcat de șarpe, se făcu palid la față și răcni: „***Să nu vă împingă infernul la acest pas, că atunci va cânta cocoșul. Sunt nepotul lui Horea. Sunt gata a-i urma lui, dar uniunea necondiționată n-o primesc***”.

La 10 iunie, împăratul întărește uniunea, sancționând-o. În acele zile, poporul din Munții Apuseni hotărăște să-și facă singur dreptate. Oficialitățile se gândeau să aresteze pe Iancu și pe Simion Balint. La Mihalț, sunt împușcați 12 țărani români. La Cluj, este trimisă o companie de grăniceri să-l prindă pe Simion Bărnuțiu. Pe August Treboniu Laurian l-au închis, iar lui Bălășescu i-au fixat domiciliu forțat. Fruntașii revoluției române sunt urmăriți. Paharul era plin, mai trebuia o picătură și revărsarea nu mai putea fi oprită.

Se stârnește furtuna, se reînnoiesc hotărârile de pe Câmpia Libertății. Încă odată, Câmpia Libertății este martora unor fapte memorabile. S-au adunat 60.000 de români. În 21 septembrie 1848, sosește Iancu, în fruntea a 6.000 de moți „organizați militărește, gata să înfrângă orice val inoportun de cuminenie iobăgească”. Urcat pe o tribună, Iancu rostește o scurtă și răscolitoare cuvântare: „*Pretențiile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț*”. La adunarea din septembrie, tinerii au jucat rolul de comandanți de oaste. Se dezbate situația din Transilvania creată ca urmare a măsurilor represive. Adunarea întocmește „Memoriul poporului român din Transilvania”, adresat parlamentului din Viena.

Intensificarea măsurilor opresive, comportamentul gărzilor ungurești, judecățile sumare, execuțiile împotriva conducătorilor poporului român impun cu necesitate organizarea în toată Transilvania de gărzi naționale românești. Din aceleași necesități se constituie un „comitet de pacificațiune”, în frunte cu Simon Bărnuțiu. Sunt formate 15 legiuni românești. Cea dintâi ca însemnătate este Legiunea Auraria Gemina, comandată de Avram Iancu, cu sediul la Câmpeni. La înrolare, lăncierii, centurionii, tribunii și prefecții se legau prin jurământ să susțină națiunea română pe calea cea dreaptă și legiuită. În toată Transilvania se înfăptuiește dezarmarea gărzilor ungurești, uneori cu vărsări de sânge. „*Iancu cel onest și serios a fost dușmanul faptelor neomenoase, ungurii care au căutat scut la el, au avut parte de cel mai cinstit tratament. Acesta este un fapt pe care nimeni nu-l poate nega. Iancu s-a luptat pe față, el s-a războit ca soldat*”.

Paralel cu organizarea prefecturilor sau legiunilor, începe organizarea administrativă românească cu dregători români. Satele își aleg dregătorii în adunarea întregii obști, 10 sate formau un tribunat, 10 tribunate formau o prefectură militară.

„Întors în munții lui, Avram Iancu s-a dovedit un strălucit comandant militar. Ca împinși de o chemare magică, i-au roit în jur ciubărarii din văile Arieșului și ciobanii din văile Crișurilor. S-au aprins focuri pe culmi, au început să sune tulpicele de brad, s-au pornit carele Iancului și tunurile de cireș au fost suite pe vârfuri, la trecători. Încercătorul Crai al Munților se ivea pretutindeni pe calul său alb ca un zeu suprem al luptei. Prestigiul său personal întreținea coeziunea și disciplina acestei armate de țărani”.

Pe 25 septembrie 1848, s-a ținut la Sibiu un sfat al frunțașilor români, intelectuali, clerici și laici. Aceștia, rând pe rând, făceau socoteli înțelepte pe seama omorurilor din ultimul timp. Iancu ascultă, dar parcă nu găsea niciuna din propuneri prea bună. Continuă să tacă. Era ca un vulcan gata de erupție. Apoi se ridică deodată și spune: **„Domnilor, vorbiți aici cât vreți, eu mă duc în munți să fac revoluție”**.

Așa începe o nouă fază, crâncenă și dureroasă, vitează și eroică în desfășurarea revoluției române din Transilvania. Munții Apuseni sunt înconjurați de o armată de represiune, cu gândul să pătrundă în interiorul lor și să distrugă cetele românești. Cetatea din Munți este apărată din toate părțile: Ion Buteanu dinspre Zarand, tribunul Ioan Gomboșiu în defileul Muntelui Găina, pe valea Arieșului apăra prefectul Simion Balint, între Aiud și Teiuș apăra viceprefectul Simion Prodan-Probu, intrările în munți, la Albac, Mărișel și Someșul Rece erau în grija lui Iancu și Axente Sever. Asalturi după asalturi ale oastei ungurești au fost respinse pe rând la Hălmagiu, Râul Călatei, Mărișel, Valea Poienii, Iara, Cacova Ierii, Ocolișel, Băișoara, Fântânele, Geomal, Piatra Lungă, Râmeți, Ponorul Râmeț, Valea Dosului și în alte multe locuri. În toate aceste împrejurări grele, nădejdea lăncierilor, tribunilor și prefectilor era în Iancu. **Împăratul habsburg impune jocul Vienei pentru a slăbi revoluția maghiară, ațâțând și învrăjbind naționalitățile din imperiu.** În asemenea împrejurări, frunțașii revoluționari maghiari sunt hotărâți să ia legătura cu Iancu. Misiunea și-o asumă deputatul Ioan Dragoș. În timpul tratativelor de la Abrud sosi zvonul că Hatvani cu armata sa este la marginile Abrudului. Iancu și unii din apropiați părăsesc în grabă orașul. „Cele două biruinți din Munții Abrudului au arătat lumii la ce grad de conștiință cetățenească s-au ridicat iobagii Ardealului și ce blocuri de granit erau piepturile lor”.

„În acea vreme când inima îmi era zdrobită – scria **Nicolae Bălcescu** – căci în toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmani străini, fusei fericit a găsi acolo pe acele piscuri uriașe, de deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică. **«Iancu concentra destinele neamului în mâinile lui. Sub ocrotirea munților**

neînvinși, la lumina unui foc, Iancu și Bălcescu urzeau pentru întâia oară pe urmele mortului de la Turda, visul unirii tuturor»”. Bălcescu și-a dat seama că atât românii, cât și ungurii trăiau un moment hotărâtor al existenței lor. Întreprinzând o călătorie plină de primejdii, se reîntoarse în Transilvania și de aici în Ungaria pentru a mijloci înțelegerea dintre români și unguri. Străin de orice poziție șovină, Avram Iancu a căutat să creeze condițiile favorabile apropierii, considerând conflictul în care se găsea angajat cu totul nefiresc. La 27 iunie 1849, Iancu se adresa adversarilor săi: „*Frați maghiari, între voi și noi armele niciodată nu pot hotărî. Credeți-ne nouă ... că în aceste două patrii surori maghiarul de existență și viitor nu poate vorbi fără de român, nici românul fără maghiar*”. Lungile negocieri purtate de Bălcescu au făcut ca la 14 iulie 1849 să fie încheiat „proiectul de pacificare”, în temeiul căruia era asigurată încetarea luptei. **Din nefericire, lupta dintre români și unguri încetase prea târziu, pentru că la Șiria armatele invadatoare țariste obligă armatele revoluționare maghiare să capituleze.**

„După strălucirea orbitoare a urmat prăvălirea în prăpastie. Perfidia Vienei a transformat un popor biruitor într-un popor mucenic. Fruntașii revoluției române din Transilvania și-au pus sabia în cui așteptând zile mai bune. Suflul nedomesticit al lui Avram Iancu n-a suportat odioasă încercuire. O nouă revoltă l-a aprins și i-a adus pierzarea. În închisoarea din Alba Iulia l-au ferecat și palmuit pe Craiul Munților. A urmat **fatalul sfârșit de dramă, zguduitor și mistic, devenind prizonierul demnității sale rănite. Zeci de ani s-a plimbat mortul viu prin poienile dintre brazi, peste mormintele lăncierilor lui. Desculț, zdremțos, rătăcea Craiul Munților**”⁴.

Unde să-l căutăm pe Avram Iancu?

În Munții Abrudului, pe Valea Crișului Alb, la Hălmagiu și împrejurimi, la Viena în 1850 cu o nouă delegație de români, încercând să smulgă guvernului drepturile politice repetat cerute. După primirea de la suveran, urmează tergiversări de mai bine de jumătate de an. Răspunsul suveranului este o eschivă: „Voi cere de la miniștrii mei un raport și vă asigur că dorințele juste ale românilor vor fi îndeplinite”. Întors acasă, Iancu găsește populația din munți tulburată de șicanele din partea fiscului. Urmează unele atacuri directe împotriva sa venite din partea guvernatorului. Urmează decorarea eroului de către Francisc Iosif. După mai multe intrigi,

⁴ https://www.dacoromania-alba.ro/nr54/avram_iancu_prizonierul.htm (accesat la 10.03.2024).

se stabilește lista medaliaților și gradul ordinelor. Iancu refuză „Medalia de aur”: „Să se decoreze mai întâi națiunea cu împlinirea promisiunilor”. În 21 februarie 1851, Iancu împreună cu membrii delegației părăsesc Viena, activitatea sa ia sfârșit. Regimul austriac reînvie absolutismul dinainte de revoluție.

Moții nu cedează și continuă memoriile în privința proprietăților asupra pădurilor. În această atmosferă tensionată, împăratul se decide să facă o vizită în zona moțească. Iancu se ocupă în detaliu de asigurarea drumurilor în munți, de siguranța împăratului și primirea de la Câmpeni, dar se eschivează de la o întâlnire cu împăratul. În tradiția locului circulă varianta răspunsului lui Iancu: **„Un nebun și un mincinos nu au ce să-și spună”**.

Ulterior, Iancu refuză și oferta oficială pentru o funcție de stat la Sibiu, cu 1800 de florini anual. Urmează perioada de resemnare. În 15 mai 1860, îi scrie prietenului său Ilie Măcelariu: **„...timpul speranțelor mele a trecut... Dar să nu crezi că... mi-aș teme viața nenorocită. Nu, căci această viață mi-am expus-o în anii 1848-1849, în mai multe rânduri, pentru iubita mea națiune și pentru credința în împăratul. Ci înțeleg iubita mea națiune, care suspină de atâtea dureri...”**.

Împrejurările politice și greșelile păturii conducătoare maghiare au silit pe Iancu să lupte alături de armata imperială. Iancu se apără **„...că nu exista altă cale atâta vreme cât frații maghiari repetă să vorbească despre o singură națiune maghiară, o singură patrie maghiară. Despre români nu le place a vorbi nici ca despre popor.”**

„Mai spunem doar că simțul de răspundere dezvoltat atât în familie cât și în școlile în care s-a format, pe Avram Iancu l-a apăsât așa de tare încât i s-au întunecat mințile. Până la sfârșitul său nu și-a putut ierta moartea miilor de feciori pentru care se simțea vinovat”.

În 10 septembrie 1872, l-au găsit mort pe prispa covrigarului Ioan Stupină din Baia de Criș, cu fața întoarsă spre cer, alături de fluierul său nedespărțit. Și l-au îngropat la Țebea, sub gorunul lui Horea, gorunul îl plouă cu frunze, iar moții îl cântă în doine și balade la coarnele plugului.

Spuneam, în scurta incursiune în biografia lui Slavici, **despre o oarecare neîncredere manifestată față de guvernul de la București**. După Marea Unire, aria de negoț a moșilor s-a restrâns, în noua graniță, dar s-au înmulțit și greutățile, șicanele, făcute de unele autorități. A fost nevoie de multe cereri spre noii politicieni de „dincolo de munți”, pentru a-i face să înțeleagă problemele din zona Apusenilor. **A fost nevoie ca o ședință a Consiliului de Miniștri, să se țină chiar în mijlocul Apusenilor, la**

Câmpeni, în zilele de 3-4 mai 1934 (abia la 16 ani după Marea Unire). În urma hotărârilor acestei ședințe, s-au dat reglementări pe linia Direcției Generale a Drumurilor, prin Comisariatul Munților Apuseni și pe linia Ministerului de Interne, în sensul de a „nu-i mai șicana pe moșii cari sunt siliți să pribegescă prin întreaga țară ca să-și vândă ciuberele și alte obiecte lucrate de dâșii ... să nu li se ceară certificate de identitate...” s-au stabilit facilități la transportul pe calea ferată, atât a persoanelor, cât și a anumitor mărfuri (porumbul și făina de porumb, lemne de foc, bușteni, cherestea, articole de lemn, fructe, var, lână, șube, sumane, cojoace ș. a.) cu reducerea taxelor de transport cu 50%. Și moșii de peste munte și moșii crișeni, aveau aceeași viață aspră supusă nevoilor și lipsurilor de tot felul, cu același gând apăsător: „să adun ceva bucate, pentru copchii, să-i pot scoate din iarnă”.

Acest om (moșul) nu cerea nimic de pomană, de la stat sau de la nimeni care asociații de protecție ori sprijin. Și-a făcut, ca zecile, ori sutele de mii, datoria față de țară, fără a reproșa nimănui nimic. Cei de seama lui, identici cu el, dar ceva mai bătrâni, au obligat guvernul țării să vină la Câmpeni în mai 1934. Nu i-a cerut pomană, nici bani pentru sângele vărsat în 1918-1919, i-a cerut doar câteva rânduiești, legiferate astfel ca să poată trăi onest din munca lor. Acest om și ca el toți locuitorii zonei erau mulțumiți de munca lor cinstită chiar dacă agoniseala era puțină.

BIBLIOGRAFIE

Adevărul literar și artistic (București), anul VI, 30 august 1925, nr. 247, p. 1.

Badea, M., Badea, Gh. I., *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Bălănescu, Gabriel, *Avram Iancu*, București, Editura Cugetarea, 1941.

Cotoc, Ioan, „Căruța cu herneu”, în *Când sângele fierbe*, Arad, Editura Mirador, 2022.

Idem, „Despre răspundere”, în *Revista jandarmeriei române* (Timișoara), 2019.

Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1965.

Furdui, Ilie, *Revoluția de la 1848-1849 martiri și eroi*, Alba Iulia, Editura ALTIP, 2002.

Marcea, Pompiliu, *Prefață la Moara cu Noroc de Ioan Slavici*, București, Editura pentru literatură, 1965.

Negrilă, Iulian, „Ioan Slavici alături de contemporani”, în Tribuna (Cluj-Napoca), anul III, Serie nouă, nr. 49, 15-30 septembrie 2004, p. 7.

Pascu, Ștefan, *Avram Iancu*, București, Editura Meridiane, 1972.

Pădulean, Dominuț, *Vechi mâncăruri din Țara Moșilor: Chisălița, păsatul, cirul și balmoșul*, <https://adevarul.ro> (accesat la 26 aprilie 2016).

Slavici, Ioan, *Lumea prin care am trecut*, București, Editura Institutul Cultural Român, 2004.

https://www.dacoromania-alba.ro/nr54/avram_iancu_prizonierul.htm (accesat la 10.03.2024).

Ioan Slavici – un astru cu străluciri eterne pe bolta sufletului românesc

Ioan Slavici – An Eternal Star in the Romanian Literature

Ioana NISTOR

Drd., Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie şi Filosofie

Şcoala doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor

Biblioteca Judeţeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract

Ioan Slavici' contribution to the development of Romanian culture and literature is remarkable in its scope. Alongside Eminescu, Caragiale, and Creangă, Slavici is perceived as the fourth classic of Romanian literature. The exhibition dedicated to the writer Ioan Slavici, born in Şiria on January 18, 1848, evokes his life and personality reflected in family photographs, diplomas, awards, decorations, manuscripts, books and newspapers.

Keywords: writer, memory, Romanian literature, culture, legacy.

Data şi locul naşterii

Ioan Slavici s-a născut la data de 18 ianuarie 1848, în satul Şiria, de lângă Arad.

Data şi locul decesului

Ioan Slavici a trecut la cele veşnice în 17 august 1925, la vârsta de 77 de ani, în oraşul Panciu, unde se retrăsese în casa fiicei sale.

Scriitorul a fost îngropat lângă biserica din curtea Mănăstirii Brazi din Panciu, la funeralii fiind prezenţi din partea Societăţii Scriitorilor, Liviu Rebreanu, Gala Galaction şi Mihail Sorbul. În cuvântul său, Gala Galaction a spus: „Învelim pe unul dintre principii Cuvântului Românesc cu faldurii

adânci ai gliei străbune... Îl vedem deasupra noastră, mare în literatură, fruntaș al condeiului, premergător și explorator al frumuseților graiului și al sufletului poporului nostru...Îl vedem deasupra noastră – printre nouri și printre culmi, care se numesc Eminescu, Alecsandri, Maiorescu, Coșbuc, Caragiale... vârful de stâncă, în diademul Carpaților noștri sufletești”.

Familia

Fiu al lui Sava Slavici, cojocar care se îndeletnicea și cu comerțul, și al Elenei, născută Borlea, moldoveancă de origine. Slavici datorează mult bunicului său, moș Fercu (Mihai Fercu-Bojin), pe care și-l amintește ca fiind „fruntea cărturării din Șiria”, „cel mai însemnat dintre părinții mei sufletești”, l-a învățat să citească, mai întâi din cărțile bisericești, apoi i-a dezlegat taina altor cărți populare: Alexandria, Esopia, Arghir și Elena. Bunicul i-a dezvoltat gustul pentru poveștile cu balauri și zmei, ce mai târziu avea să fie literatura slaviciană de proveniență folclorică: „Zâna Zorilor”, „Ileana cea șireată”, „Doi feți cu stea în frunte”, Păcală în satul lui. Unica soră a scriitorului, Maria, s-a născut în 1843 și s-a căsătorit cu Iosif Rusu.¹

Educație și formare

Într-o scrisoare trimisă revistei „Convorbiri literare” (p. 90), în anul 1872, Slavici mărturisea: „Întreaga copilărie a mea n-a fost decât o poveste lungă și frumoasă... Cât am fost în casa părinților mei, am ascultat, cât am fost departe de ea, am spus povești: povestea a fost fondul plăcerilor mele din copilărie”. Școala primară în Șiria; liceul la Arad (1860-1865), Timișoara (1865-1866) și Arad; bacalaureatul la Satu Mare (1868); studiile universitare de drept și științe la Budapesta și Viena.

Funcții, atribuții, (evoluția profesională)

Debutează cu „Fata de birău” în „Convorbiri literare” (1871). Cancelarist în biroul avocatului Mircea B. Stănescu din Arad; redactor la „Gura satului”, „archivariu” la Consistoriul din Oradea (1872-1873). Pleacă la Iași (1874), devenind secretar al Comisiei pentru documentele Hurmuzachi, apoi la București, unde este și profesor la Liceul „Matei Basarab” și redactor la „Timpul”. În 1884 se stabilește la Sibiu, întemeind „Tribuna”. Ia parte la luptele politice ale românilor ardeleni, având procese de presă, soldate cu un an de închisoare la Vác (1888). Se reîntoarce la

¹ Melente Nica, *Viața și opera lui Ioan Slavici (contribuții inedite)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2005, p. 12.

București (aprilie 1890), funcționând ca director la Azilul „Elena Doamna”. Lucrează în continuare la Comisia Hurmuzachi.

Evenimentele la care a participat rolul personalității

Debutează editorial cu „Novele din popor” (1881), urmate de „Pădureanca” (1884). În București colaborează la „Voința națională”; conduce „Correspondența română” și „Vatra” (cu George Coșbuc și Ioan Luca Caragiale), unde publică „Mara” (1894); director de studii la Institutul „Ioan Oteteleșanu” din Măgurele (până în 1908). În 1902, apare romanul „Din bătrâni”, premiat de Academia Română. Intră în polemică cu Duiliu Zamfirescu pe chestiunea literaturii populare. Scoate ziarul „Minerva”, participă la activitatea „Ligii culturale” și la comemorarea lui Eminescu (1909). În 1869 îl cunoaște la Viena pe Mihai Eminescu, prin intermediul căruia ajunge în legătură cu societatea Junimea. Nu greșim dacă afirmăm că „cel mai apropiat prieten a lui Eminescu a fost Slavici”.² În timpul primului război mondial, conduce cotidianul „Ziua”. Pentru activitatea progermană va fi întemnițat la Văcărești (1918). Este eliberat la scurt timp și participă la acțiunile grupului pacifist „Umanitatea” de la Iași, afiliat la gruparea „Clarté” a lui Henri Barbusse. Își reia activitatea literară, colaborând la „Adevărul literar și artistic” și la „Omul liber”. Lucrează la romanul „Din păcat în păcat”, apărut postum.

Principalele creații, premii, medalii, titluri, contribuții sau realizări

Contribuția lui Slavici la dezvoltarea culturii și literaturii române frapează prin dimensiunile ei: aproximativ o sută de nuvele, schițe și povestiri, șapte romane, cinci piese de teatru, aproape douăzeci de povești, trei volume de memorialistică, zeci de texte didactice pentru copii, numeroase tratate de istorie, sociologie, morală și pedagogie, câteva monografii, o corespondență vastă și revelatoare, traduceri, studii și articole de istorie și critică literară. Este considerat, alături de Eminescu, Caragiale și Creangă, cel de-al patrulea clasic al literaturii române. Celebru pentru nuvelele sale, printre care se numără Moara cu noroc și Pădureanca, Slavici a jucat un rol esențial în istoria romanului autohton, cel mai cunoscut roman al său fiind Mara (1870). Operele lui Slavici au fost traduse în limbi de circulație internațională, prima lucrare editată într-o limbă străină fiind „Die Rumanien”, Wien, f.e., 1881, iar într-o scrisoare semnată de B. Cauzoropoulos (19 martie 1926), se cere Societății Scriitorilor Români din București, permisiunea de a traduce

² *Ibidem*, p. 35.

nuvelele lui Slavici sau a interveni pe lângă moștenitori în vederea obținerii aprobării.

Colaborator, în cei peste cincizeci de ani de activitate, la aproape toate publicațiile marcante: Convorbiri literare, Familia, Sămănătorul, Luceafărul, Viața românească, Gândirea, Adevărul literar și artistic, Slavici este conducătorul unora dintre publicațiile de prestigiu ale presei românești, între care se impun Timpul, Tribuna, Vatra și Minerva.

Alexandru Odobescu, membru titular al Academiei Române, pentru munca depusă de Ioan Slavici la editarea Colecției Hurmuzachi și la tipărirea lucrării lui Nicolae Bălcescu, „Românii supt Mihai-Voeivod Vitezul” și nu în ultimul rând, pentru creația sa literară, l-a propus pentru a fi ales membru corespondent al Academiei Române. Alegerea propriu-zisă a avut loc la 22 martie 1882 (în aceeași ședință a plenului academic, fiind ales și Ioan Iosif Goldiș)³.

Motivația includerii în studiu (domeniul și subdomeniul eventual pe care-l reprezintă pentru care este reprezentativ și de ce?)

Cuprinzătoarea sa operă literară inspirată din mediile sociale diverse pe care le-a cunoscut nemijlocit în lunga și tumultuoasă-i existență emană un umanism profund și o conduită morală exemplară. Prin toată creația sa scriitoricească, Ioan Slavici își află un binemeritat loc în Pantheonul literaturii române, fiind pe bună dreptate considerat adevăratul părinte al genului nuvelistic românesc.

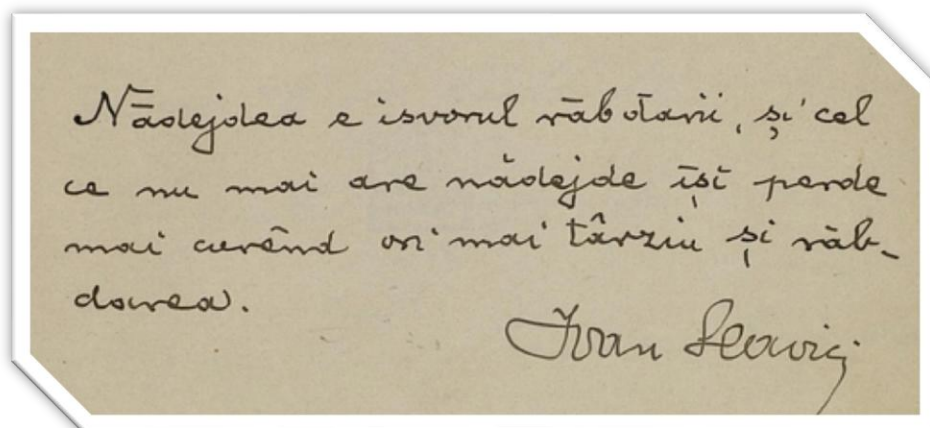
Concluzii: ce moștenire spirituală sau materială lasă și de ce (criteriul ce a făcut să fie ales) rămâne în conștiința locală ca personalitate

Timp de peste o jumătate de secol, Ioan Slavici, contemporan cu Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Maiorescu, Goga, Sadoveanu, Macedonski, Iorga, lasă posterității o operă diversă ce constituie o punte ce leagă tradiția cu modernul. Muzeul Memorial „Ioan Slavici” (Șiria, jud. Arad) cuprinde patru săli în care, prin fotografii, manuscrise, cărți și ziare, este evocată personalitatea complexă a acestuia. De o valoare documentară dar și emoțională deosebită este prezența unei părți din camera de lucru a scriitorului, din perioada anilor 1880-1883 pe când acesta se afla la București, găzduindu-l pe Mihai Eminescu. În perioada 1957-1991, cel mai important liceu din Arad, Colegiul Național „Moise Nicoară”, a purtat numele

³ Liviu Mărghitan, *Academicienii originari din județul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2004, pp. 26-30.

lui Ioan Slavici. În anul 2006, Consiliul Local al Municipiului Arad a decis să schimbe denumirea Teatrului de Stat Arad în Teatrul Clasic „Ioan Slavici”.

Ioan Slavici este cel dintâi nuvelist robust, viguros al țărânimii române care știe să surprindă lumea satului din interior, să îi redea dimensiuni și înfățișări memorabile și veridice. Personajele sale reprezintă vii icoane ale omului din popor, copleșit de mentalitatea sa arhaică, de corectitudinea lor morală superioară și de complexitatea lor sufletească nebănuită, după cum nota Tudor Vianu în „Arta prozatorilor români”: „Ceea ce apare nou și fără asemănare în epoca începuturilor lui este analiza psihologică pe care Slavici o practică într-un limbaj abstract”.

BIBLIOGRAFIE

Mărghitan, Liviu, *Academicienii originari din județul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2004.

Nica, Melente, *Viața și opera lui Ioan Slavici (contribuții inedite)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2005.

Protopopul Iosif Başa de Zarand (1840-1866)

Iosif Başa – Dean of Zarand (1840-1866)

Mădălin Ioan MICU
pr. drd., Universitatea „Aurel Vlaicu” Din Arad
Şcoala Doctorală Interdisciplinară
Facultatea De Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”

Abstract

The Brad-based Deanery was established in 1840. The series of deans who administered the Orthodox Christians in the areas of Zarand and Brad includes 12 individuals who held the position of presbyter or administrator. This worthy line of deans begins with Prot. Iosif Başa (1840-1866) and ends with Prot. Liviu Boldura (1968-1988). From Iosif Başa installation as dean, he was continuously concerned with the proper functioning and administration of the parishes within the Deanery he led. His name is closely associated with efforts to emancipate the Romanians in the Apuseni Mountains through culture. Iosif Başa contributed to the opening of 30 primary confessional schools in the surroundings of Brad. Additionally, at his initiative, the Romanian Orthodox Gymnasium was established in Brad.

Keywords: Zarand Deanery, Orthodox Gymnasium, school, culture, letters.

După cum se ştie, întinderea Protopopiatului Zarand/Brad nu a fost unitară de-a lungul timpului. Prima menţiune se regăseşte într-un document din anul 1643, întinderea şi componenţa parohiilor fiind una fluctuantă.

În Arhiva Protopopiatului Brad se păstrează o „Cronică”¹, conform căreia Protopopiatul cu sediul la Brad s-a înfiinţat în anul 1840, ca urmaş „fidel” al Protopopiatului cu sediul la Trestia. În veacul al XVIII-lea şi prima jumătate a celui următor, adesea denumirea Protopopiatului era dată de parohia unde slujea administratorul protopresbiterial.

Şirul protopopilor care au administrat pe ortodocşii din părţile Zarandului şi a Bradului cuprinde un număr de 12 persoane, care au îndeplinit funcţia de protopresbiter sau administrator. Acest vrednic de pomenire şir al protopopilor începe cu **Iosif Başa** (1840-1866) şi se încheie cu **Liviu Boldura** (1968-1988). Conform „Cronicii...” amintită mai sus:

¹ Virgil Perian, *Cronica protopopilor din tractul Zarandului, 1749-1970* (manuscris), Brad, 1971, 29 p. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Protopopiatului Brad.

„După moartea prot. T. Perian (1839), preoții Zărăndeni și-au exprimat dorința, de altcum justă, de a avea în fruntea protopopiatul un șef care să domicilieze mai aproape de centru, adică de Brad și nu la periferie unde e situată Trestia, de aceea au ales pe preotul văduv și bogat IOSIF BAȘA (1840 -1866) din Lunca Crișului de lângă Baia de Criș și așa sub e conducerea acestuia sediul protopopiatului s-a mutat în Lunca. Prot. Iosif Bașa a condus tractul Zarand din a.1840 până la 17 martie 1866.”²

Protopopul **Iosif Bașa**³ s-a născut în jurul anului 1800, în satul Lunca Moșilor (com. Baia de Criș). Există și un curent de opinie diferit, care precizează că Iosif Bașa s-ar fi născut în anul 1803 în localitatea Birtin⁴. După unele izvoare, tatăl său se pare că a fost preot.

Se căsătorește în anul 1824 cu o tânără din satul Birtin, iar din căsnicia lor se nasc doi copii: Sofia și Alexandru, acesta din urmă ajungând să studieze, prin mijlocirea lui Șaguna, medicina la Viena.

Formarea teologică și-o însușește cel mai probabil la școala teologică înființată de episcopul Vasile Moga, la Sibiu, ierarhul luând hotărârea de a nu mai hirotoni preoți fără nici o pregătire teologică. Hirotonia întru preot a avut loc în jurul anului 1833, pe care o primește de la episcopul Vasile Moga al Ardealului (1811-1846), pe seama parohiei Lunca Moșilor. În anul 1840, este recomandat pentru ocuparea scaunului protoprezbiteral al Zarandului (cu reședința la Brad), demnitate pe care o va deține până în anul 1866.

Încă de la instalarea sa ca protoiereu, se interesează permanent de buna funcționare și administrare a parohiilor din tractul pe care îl conduce. În acest sens, el este primul protopop care verifică anual registrele cununaților, decedaților și botezaților din parohiile subordonate. Această acțiune este deosebit de importantă, deoarece ea ne face cunoscută situația exactă a populației parohiilor zărăndene, dar, în același timp, și a stadiului în care se afla școala la momentul respectiv.

De numele său se leagă eforturile de emancipare prin cultură ale românilor din părțile Apusenilor. A contribuit la deschiderea în împrejurimile Bradului a 30 de școli confesionale primare. De asemenea, la inițiativa sa,

² Ibidem, p. 9.

³ Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” Brad: octombrie 2014, în biserica din brad.blogspot.com (accesat la 12.03.2024).

⁴ Marius-Lucian Bașa, *Protopopul Iosif Bașa – o încercare de reconstituire arhivistică a activității sale social-pastorale*, lucrare de licență, Alba Iulia, 2022, p. 11.

Gimnaziul ortodox român din Brad⁵ a fost inaugurat la data de 30 septembrie 1869, deși în ședința sinodului protopopesc decizia a fost luată încă din anul 1860. Pentru întemeierea așezământului școlar-cultural s-a constituit un „fond gimnazial ortodox”, în care au fost depuse sume de bani colectate din toate satele comitatului.

Iată cum este caracterizat protopopul Iosif Bașa în „Cronica” lui Virgil Perian:

*„Protopop al Zarandului pe acele vremi era fericitul Iosif Bașa, un om cu puțină carte dar cu multă bunătate de inimă, pururea încălzit de dorința și dragostea fierbinte pentru învățătură. Când preoții îi spuseră gândul și hotărârea lor de a cumpăra casele lui Franți din Brad, pentru gimnaziu, Bașa se înduioșă până la lacrimi și însuși se înscrise cu cea mai însemnată sumă pentru prețul caselor. Apoi prim circulare îndemna neîncetat preoțimea să plătească ratele pentru case și când el însuși nu biruia, ruga pe marele Șaguna să-i vie într-ajutor.”*⁶

*„El nu era orator, nu știa să spună multe și la vorbirile înflăcărate ale celor ce-l însoțiau, cu ochii umezi, adăuga numai: «Ascultați, dragii mei de oamenii aceștia, că pe aceștia Dumnezeu i-a trimis la noi să ne lumineze». Și atunci și cei mai îndărătnici plecau frunțile și se învoiau la toate”*⁷.

Ideea înființării Gimnaziului din Brad este de-a dreptul anecdotică. Iată ce spun documentele vremii despre aceasta:

„Ideea înființării gimnaziului a aparținut unui grup de preoți inimoși din Zarand. Cu prilejul sinodului protopopesc, preoții George Bogdan din Brad, Ioan Picher din Ruda, Aron Suciu din Podele, Hențiu de la Rișca, Lazăr Comșa din Ribița și Ioachim Comșa din Zdrapți, aflându-se la Brad, se întâlnesc la un pahar de vin în cârciuma lui Francisc Zawatsky. Se încinge o discuție aprigă despre școală, iar negustorul aduce vorba despre casele sale, incendiate în 1848, și care acum erau parțial ruinate, dar care ar putea fi reparate și folosite pentru școală.

În discuțiile purtate preoții au acceptat plata sumei de 2000 fl. și dreptul proprietarului de a locui la parterul clădirii,

⁵ Informații privind înființarea Gimnaziului din Brad vezi și la Felicia Adăscăliței, „Învățământul în comitatul Zarand (1861-1876)”, în *Arhiva Someșană. Revistă de istorie și cultură, Seria a III-a*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2002, p. 302 și urm.

⁶ Virgil Perian, *op. cit.*, p. 9.

⁷ *Ibidem*, p. 10.

cât timp va trăi, împreună cu soția sa Elena. «Iar după moartea noastră – glăsuia înțelegerea – să ne pomeniți și pe noi între binefăcătorii școalei». A doua zi preoții George Bogdan, Hențiu și Lazăr Comșa îl informează pe protopopul Iosif Bașa despre cele discutate în ajun. Protopopul și protagoniștii ideii înființării gimnaziului au împărțit preoțimea în trei categorii, stabilind plata unor contribuții de 30, 40 și respectiv 50 fl., pentru fiecare preot din tract, totalizând suma de 2190 fl. Sinodul tractual din 1/13 iulie 1860, întări repartitia hotărâtă.

Astfel 52 de preoți greco-ortodocși din tractul Zarandului, dieceza Sibiului, în frunte cu protopopul Bașa «pătrunși de necesitatea de a înființa niște clase de școală, cel puțin pentru clasele gimnaziului de jos, acum, deodată s-au determinat și învoit a contribui, după putință, și a cumpăra realitatea de sub nr. 395 din Brad. cu scop de a înființa un institut mai înalt de cultură, și în specie, un gimnaziu gr. or. în Brad». În 14 martie 1861, protopopul Bașa îi scria episcopului Andrei Șaguna, plângându-se de faptul că unii preoți, deși «s-au legat a plăti și n-au plătit». Înaltul prelat trimite o circulară către preoțimea din Zarand, plină de povețe și înțelepciune în care aprecia întreprinderea cea măreață a înființării unui gimnaziu la Brad, cerându-le următoarele: «Primiți cinstiților preoți sfatul meu și împliniți tăgăduința voastră spre cumpărarea caselor din Brad și le prefaceți în izvor de lumină, după cum ne cere timpul de astăzi, iar celorlalți creștini, care încă au să tragă tot același folos mântuitor, ca un lucru spășitor, darea de ajutor din puteri la acest lucru sfânt, ce-l văd întreprins în orice chip». Răspunsul episcopului Șaguna a fost prompt și deosebit de încurajator pentru preoții și mirenii din Zarand.”⁸

Pe lângă acțiunile venite din partea prelaților, ideea înființării unui gimnaziu ortodox la Brad a fost îmbrățișată și de românii aflați în fruntea comitatului, printre care trebuie menționați: comitele Ioan Pipoș, precum și Iosif Hodoș, Amos Frâncu sau Sigismund Borlea. Din păcate, proiectul gimnaziului a fost tergiversat din partea guvernului și nu a putut fi finalizat în cursul vieții protopopului, deschiderea oficială având loc în anul 1869.

Trebuie amintit și faptul că protopopul Iosif Bașa a purtat o lungă și fructuoasă corespondență cu marele ierarh ardelean Andrei Șaguna, atât pe

⁸ Ioachim Lazăr, „Învățămintul pedagogic, gimnazial și liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883”, în *Sargetia* (Deva), nr. XXVII/2, 1997-1998, pp. 66-67.

tema înființării de școli românești, cât și în legătură de ororile petrecute în timpul Revoluției de la 1848-1849 în părțile Bradului. După o înștiințare privind situația gimnaziului din Brad, episcopul Andrei Șaguna îi răspunde protopopului Iosif Bașa în 1862:

„Cetind însumi lustrele protocoalele m-am bucurat din suflet văzând bunăvoința și jertfirea preoțimei și cristianilor pentru creșterea și cultivarea tinerimei, ce fără îndoială li se va răsplăti prea bogat, căci din o tinerime cultivată și crescută prin școale bune, se va forma un popor precopsit, deștept și dibaciu, în toate lucrurile sale, ce va trage după sine îmbunătățirea și înăbușirea lui ... apoi cu plăcerea cea mai mare să o pot înainta și sprijini la locurile mai înalte”⁹.

Deși liderii românilor din comitatul Zarand și din Protopopiatul vecin, Hălmagiu, doreau deschiderea școlii cât mai curând, Andrei Șaguna îi temperează, explicându-le pașii necesari în vederea realizării statutelor și a stabilirii planului de învățământ. Iată ce scrie mitropolitul protopopului Iosif Bașa în scrisoarea sa de răspuns din martie 1863:

„Te poftesc așadar P.C. Ta, că dacă vrei gimnaziu, atunci să-l bazați pe caracter confesional de legea noastră. „Pregătește și preoțimea noastră întreagă și pe părintele protopop de legea noastră din Hălmagiu și dacă or vrea unii altmintrelea dintre mireni, să dea toată preoțimea protest; așa că povățuiți și pe fruntașii poporului, ca pentru niște idei greșite să nu se primejduiască sfințenia bisericii noastre pentru care și astăzi încă suferim multe asupriri nedrepte, tocmai din partea acelor care poartă în. gură dar nu și în inimă frăția. ... Eu cred că P.C.T. ai dori deschiderea școlilor din Brad cât mai curând, eu încă doresc asta. Eu gândesc că în anul acesta nu se pot deschide acele școli, trebuie mai înainte să se statornicească lucrul prin statute și prin plan de învățământ. Căutați a primi statutele cari vi le-am trimis și apoi voi face și planul de învățământ”¹⁰.

Tergiversările din partea guvernanților a adus un aer de neliniște și de nerăbdare între liderii românilor din comitatul Zarand. Ca să îi tempereze un pic, episcopul Andrei Șaguna le trimite o scrisoare în aprilie 1865, în care scrie:

„Fatalitățile pe care le întâmpini în ajungerea scopului cu gimnaziul, nu mă surprind, căci știu din propria experiență că

⁹ Ibidem, p. 69.

¹⁰ Ibidem, pp. 69-71.

ajungerea vreunui scop nobil este împreună cu multe piedici. Și fiindcă de aceea suntem mai mulți, ca unii pe alții să ne ajutăm, așa bucuroși tind și eu mâna de ajutor”¹¹.

Iosif Bașa nu s-a angajat în programul revoluționar în anii 1848-1849, deoarece, datorită poziției sale administrative, protopopul nu și-a putut asuma riscul de a fi ucis. Istoria a demonstrat că foarte puțini au fost preoții care s-au implicat în programul revoluției au scăpat cu viață. De exemplu, parohiile Mesteacă, Țebea, Brad, Junc și Căinel, arondate Protopopiatului Zarand, au rămas vacante datorită împușcării parohilor lor de către rebelii unguri, în timpul revoluției¹²: „Dintr-un raport al protopopului ortodox Iosif Bașa al Zarandului aflăm că în Mesteacă au fost uciși 45 de români printre care și preotul Iosif Cazan (nepotul de fiu al preotului Ioaneș Cazan de la 1784) care înainte de a fi împușcat a fost supus unui adevărat supliciu (i-au smuls unghiile, i-au scos dinții și i-au ars barba). Tot atunci au fost uciși preoții Traian Banciu din Brad și Mihai Oprea din Țebea. ... Preoții George Leuca din Lazuri, Hărdău din Baldovini, preotul din Vârfuri, precum și protopopul Iosif Bașa au fost cumplit jefuiți. Preotii Ioan Feier (tatăl și fiul) din Basarabasa, precum și preotul Solomon Nicoară din Vidra, au fost jefuiți, arestați și amenințați cu spânzurătoarea, reușind să scape numai prin plata unor importante sume de bani”¹³. Numeroși credincioși din Protopopiatul Zarandului, datorită înăbușirii revoluției, în frunte cu însuși protopopul, au fost nevoiți să o ia pe calea pibegiei pentru a-și scăpa viața.

Protopopul Iosif Bașa a trecut la cele veșnice în 17 martie 1866. „În el se stinse un bărbat cu adevărată râvnă apostolică și neobosit luptător al înființării gimnaziului”¹⁴ – astfel se spune în istoricul Gimnaziului din Brad despre cel care a fost un neobosit susținător al înființării acestui institut de învățământ. Iosif Bașa și-a ales ca loc de odihnă moșia sa de la Dealul Băii.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Arhiepiscopiei Sibiului, *Fond Index esibite*, 1849, f. 69.

Adăscăliței, Felicia, „Învățământul în comitatul Zarand (1861-1876)”, în *Arhiva Someșană. Revistă de istorie și cultură, Seria a III-a*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2002, pp. 289-315.

¹¹ *Ibidem*, p. 73.

¹² Arhivele Arhiepiscopiei Sibiului, *Fond Index esibite*, 1849, f. 69.

¹³ https://www.dacoromania-alba.ro/nr39/preoti_zarand.htm (accesat la 09.06.2024).

¹⁴ Pavel Oprea, „Istoricul gimnaziului”, în Georgiu Părau, *XIX-a Programa a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul scolastic 1894/5*, Sibiu, Tipariul tipografiei archidiececane, 1895, p. 21.

Başa, Marius-Lucian, *Protopopul Iosif Başa – o încercare de reconstituire arhivistică a activităţii sale social-pastorale*, lucrare de licenţă, Alba Iulia, 2022.

Dobrei, Florin, *Slujire şi mărturisire. Episcopia Devei şi a Hunedoarei la zece ani de la înfiinţare (2009-2019)*, Deva, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2019.

Lazăr, Ioachim, „Învăţământul pedagogic, gimnazial şi liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883”, în *Sargetia* (Deva), nr. XXVII/2, 1997-1998, pp. 37-104.

Oprişa, Pavel, „Istoricul gimnasiului”, în Georgiu Părau, *XIX-a Programa a Gimnasiului public gr. or. român din Brad pe anul scolastic 1894/5*, Sibiu, Tipariul tipografiei archidiececane, 1895.

Perian, Virgil *Cronica protopopilor din tractul Zarandului, 1749-1970* (manuscris), Brad, 1971.

Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” Brad: octombrie 2014, în bisericadinbrad.blogspot.com (accesat la 12.03.2024).

https://www.dacoromania-alba.ro/nr39/preoti_zarand.htm (accesat la 09.06.2024).

<https://www.slideshare.net/danutzionutz/b-iserica-brad> (accesat la 19.06.2024).

ANEXE

Protopop Iosif Başa (1840-1866)

Sursa: Florin Dobrei, *Slujire şi mărturisire. Episcopia Devei şi a Hunedoarei la zece ani de la înfiinţare (2009-2019)*, Deva, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2019.

Sursa:

<https://www.slideshare.net/danutzionutz/b-iserica-brad>, accesat la 19.06.2024.

Constanța Hodoș (1860-1934) – 90 de ani de la trecerea în neființă. Portret (aproape) sentimental (studiu evocativ)

Constanța Hodoș (1860-1934) – 90 Years Since Her Passing. A (Nearly) Sentimental Portrait (Evocative Study)

*Florica R. CÂNDEA
UZPR, filiala „Ioan Slavici” Arad*

Abstract

In the Bicentennial Year of Avram Iancu, it is proper to turn our attention towards Constanța Hodoș. She enjoyed relative fame and earned the admiration of prominent personalities such as Nicolae Iorga and Alexandru Vlahuță.

Recently, a journey through the literary map of the Land of Zarand (through figures like Traian Mager, Ioan Slavici, Carolina Ilica, Lavinia Betea, Marius Fernolendt, Ioan Valeriu Tuleu, Valeriu Ilica, and other contemporaries) led the researcher to focus on a feminine spirit who has unjustly faded into obscurity.

A writer, journalist, and advocate for the emancipation of women in Romania, Constanța Hodoș led a life deserving of historical attention, not only for the originality of the world she depicted and the humanitarian, national, and historical issues she addressed, but also for her ability to concisely express insights into human nature and the emotions of her time.

Keywords: *Țara Zarandului, writer, memories, evocations, restitutions.*

Context

În Anul Bicentenarului Avram Iancu, se cuvine o trimitere (restituire) înspre Constanța Hodoș. Aceasta, s-a bucurat în epocă de o relativă notorietate și de aprecieri ale unor personalități precum Nicolae Iorga sau Alexandru Vlahuță.

Recent, o călătorie pe harta literară a Țării Zărandului (prin Traian Mager, Ioan Slavici, Carolina Ilica, Lavinia Betea, Marius Fernolendt, Ioan Valeriu Tuleu, Valeriu Ilica și alți contemporani) mi -au determinat orientarea spre un spirit feminin, intrat într-un con de umbră pe nedrept.

Scriitoare, publicistă, militantă pentru emanciparea femeilor din România, Constanța Hodoș a avut o viață demnă de o anume istorie atât pentru originalitatea lumii evocate și problematica umanitaristă, națională și istorică, cât și pentru capacitatea de a exprima concis impresii despre natura umană și sentimentele omenești ale acesteia.

Biografie

S-a născut (12 octombrie 1861) la Zimbru, județul Arad și a trecut la cele veșnice (20 aprilie 1934) la București. Este fiică a învățătorului și a notarului Constantin Taloș și a Amaliei (născută Vida). A copilărit la Aciuța, Hălmagiu și Baia de Criș. A studiat clasele primare la Școala de Fete din Hălmagiu (și apoi în particular, fiind autodidactă și o împătimită iubitoare de literatură).

A fost căsătorită de trei ori (cu Nicolae Marcu, Ion Russu Șirianu, înrudindu-se cu Ioan Slavici, mama acestuia fiind soră cu Șirianu și Alexandru Hodoș) și a avut și copii (cu Marcu, doi copii și cu Șirianu tot doi copii). Alexandru Hodoș, cel din urmă soț (1863-1929) a fost cunoscut în literatura română sub pseudonimul Ion Gorun (numele are un etinom maghiar: *hod*-păstor).

Împreună cu soția Constanța, se va stabili în România în anul 1894.

Preocupări literar- publicistic

Constanța Hodoș a colaborat la mai multe reviste: *Tribuna*, *Lumea ilustrată*, *Viața*, *Sămanatorul*, *Viața literară și artistică*, *Luceafărul*, *Transilvania*, *Minerva*, *Universul*, *Adevărul literar și artistic*, *Revista scriitoarelor și scriitorilor români* (1926-1943, cu apariție lunară) ș.a.

Exemple: a publicat în revista *Cosânzeana* (1925) la rubrica „Dări de seamă”, volumul „Departate de lume”. În *Revista Scriitoarei* (1927, an I, nr. 12) a publicat poeme în proză: „Nemurirea”, „Florile”.

A editat la București (1905, împreună cu soțul său) *Revista noastră*, în paginile căreia se vor regăsi nume precum: Sofia Nădejde, Elena Văcărescu, Elena Farago, Alice Călugăru, Elena Sevastos, Maria Cunțan, George Coșbuc, Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, George Topîrceanu ș.a.

Preocupări literare

Debutază (1889) cu o schiță în revista *Familia* sub pseudonim Th. Constant și editorial (1893) cu nuvela „Aur”. Continuă să publice volume de proză scurtă cu următoarele titluri: „Spre fericire” (1897), „Frumos” (1905), „Departate de lume” (1909, nuvele), „Aci pe pământ” (1914).

Romane: „Martirii”, un roman care se definește a fi o cronică a suferințelor românilor, acțiunea desfășurându-se pe mai multe decenii, în anul revoluționar sub stăpânire străină (1908, reeditat în 1915 și 1928).

Romanul scoate în relief o suită de tablouri surprinse în Transilvania și o seamă de galerii a personajelor, caleidoscopice sau abia schițate. Romanul începe cu seceta mistuitoare care s-a abătut asupra satelor maramureșene (în relief fiind intelectualitatea și cei doi eroi, tribunul Ilie Crișan și șovăielnicul Stoe). Sunt descriși și elevi arădeni cuprinși în revolta dramatică a anului 1848, dar romanul nu are construcția unei solide opere epice (un personaj episodic este Avram Iancu, pe care scriitoarea l-a cunoscut în tinerețe).

Piese și povestiri pentru copii sub titlurile: „Teatru pentru copii”, 1914, „Rodica. În vârtejul războiului. Povestire” (1921, București, în alte două ediții, 1926, 1932), „Povestiri din viața copiilor” (1926), piese de teatru: „Mântuirea” (dramă modernă într-un act, Sibiu, 1920), „Judecătorul” (dramă într-un act, Sibiu, 1921), „Lilica iubește. Povestiri”, Sibiu, 1921, „Povestiri pentru copii”, Sibiu, 1928.

Alte piese: „Teatru pentru copii. Cinci piese într-un act: Îngerul, Societatea Pușculița, Mîntea și inima, Minciună și adevăr, Florile” (București, 1928); „Aur” (1903, dramă în patru acte), drama istorică: „Caterina Varga” (1914). Teatrul semnat de Constanța Hodoș a fost pus în scenă de Teatrul Național din București sau de alte teatre de amatori din țară. Foarte cunoscută este drama „Aur!” (1903), având ca subiect forța malefică a banului (la fel ca și la Slavici), dar fără soliditate artistică.

Interpretarea operei literare

În opera semnată de Constanța Hodoș se resimt teme predilecte ale literaturii române feminine: dragostea, iubirea de familie și neam, întâmplări fantastice de factură romantică („Furtuna”, „Foc și cenușă”). Alte teme sunt preluate din realitate, care sunt banale: „O căsnicie”, „Oglinda” ș.a.

În privința convingerilor epice, unele opere nu sunt suficient de concludive, precum: „Aur”, „Spre fericire”, „Frumos”, „Departare de lume”, „Aci pe pământ”.

Un stil de nuanță naturalistă, cu personaje insuficient creionate în dialoguri, însă tendențios feminină, prin expunere, se desprinde din ciclul scrierilor „Amintiri din copilărie” („Pepenii”, „Prima mărturisire”, „Maialul” – aici este vorba de comuniunea fetelor de liceu de la Hălmagiu care conviețuiau armonios cu cele de etnie maghiară).

Constanța Hodoș – semnată de Cronici artistice

Prezentăm un fragment despre „O scrisoare pierdută”:

„După o serie de spectacole, puțin gustate de intelectuali, în sfârșit am revenit la succesele vechi.

Comedia lui Carageale e scrisă cu această puternică, divină intuiție a talentului său prodigios. Comedia lui Carageale e clasică.

Nici Shakespeare, nici Molière n-au scris ceva mai genial.

Am avut bucuria să-l revedem pe bătrânul Petrescu în rolul lui Conu Zaharia, d. Sîrbu care a luptat cu amintirea neîntrecutului cetățean turmentat, Ion Brezeanu, candelabrul teatrului nostru, cum îl numea Carageale, dna. Maria Filoti în rolul Coanei Joița a fost o revelație.

Talentele se înțeleg.

Se ridică și ne ridică în slavă.”¹

Constanța Hodoș – „Amintiri despre Avram Iancu”:

„Eroul marei epoci de redeșteptare națională, cel care a prins să traducă în fapte idealul proclamat pe Câmpia Libertății, sufletul care a știut să se întrupeze într-un semizeu al apărării noastre energice și înțelepte și umane, își trăia ultimii ani ai martirului său.

Era în anul 1868, toamna, în septembrie. Deși eram copil de 8-9 ani pe atunci, mi-l reamintesc – ca aievea – deschizînd ușa casei noastre părintești și intrînd sfios, înfășurat ca de obicei, pînă sub bărbie, în șuba lui neagră (...).

Atunci, în toamna aceluia an, tatăl meu, pretor în Hălmagiu, rugase oamenii lui de pe la Lazuri, Albac și Vidra, că oriunde îl vor întâlni și cum vor putea, să-l aducă pe Iancu la dînsul. (...)

Se apropie ziua hotărâtă pentru desvelirea monumentului ridicat lui Buteanu la Iosășel și dorința fruntașilor inițiatori a celui monument, era să fie și Iancu de față. Da' de unde să-l iei pe Iancu. Regele Munților nu avea reședință (...).

Cînd l-au slobozit din închisoare, acasă, ai lui, nu l-au mai cunoscut pe Iancu. Plecase un Rege și s-a întors o umbră. O umbră! (...)

Veni Iancu și tata îl ospăta, ca de obicei (...).

- Vii cu noi să-l vezi?

- Vin, răspunse Iancu hotărât. (...)

Iancu iubea muzica și singurătatea.

De aceea, tata îl lăsa singur în odaia lui de oaspeți și-i aducea câte fluiere găsea pe la ciobanii din împrejurimi.”²

Legat de această pasiune, Simion Florea Marian a publicat o cărticică cu titlul „Poezii populare despre Avram Iancu” (1900, Suceava).

¹ Revista Scriitoarei (București), an II, 1928, nr. 13.

² Transilvania (Sibiu), septembrie 1922.

Însemne și recunoașteri

A fost membră a „Societății Scriitorilor Români”.

A fost premiată cu Medalia „Bene Merenti”,clasa I (1910).

Referințe în exprimări și citate

Referințe: Natalia Negru despre Constanța Hodoș³: „*Constanța Hodoș are o privire cinstită, adâncă, pătrunzătoare, are o putere de înțelegere nativă, primordială, de care se sfărîmă toate artificiiile și subterfugiile.*

Nu mai este tânără. A plîns mai acum trei ani, la șazecea aniversare.

Dar e vie, neastâmpărat, energică, aleargă, trudește...

A fost frumoasă, a iubit, a inspirat pasiuni, a trecut prin vîltori, a gospodărit cu hărnicie, a născut copii, mulți (...), dar pe primul loc a fost literatura”.

Traian Mager⁴: Romanul „Martirii” de Constanța Hodoș (istoria fidel romanțată a generației patruzeci-și-optiste din Zărand, cu centrul de acțiune în Hălmagiu): „*Am prezentat în numărul precedent (nr. 12, 1938) al acestei reviste, odată cu biografia scriitoarei Constanța Hodoș (1861-1934) și numele adevărate ale personajilor romanului său Martirii.*

Stoe este Constantin Taloș (1825-1916) tatăl autoarei;

Ilie Crișanu – Sigismund Borlea (1827-1883); viceprefectul Munteanu – dr. Iosif Hodoș (1829-1880); protonotarul Ionaș – Ioan Simionas (1838-1905); pretorul Lați – Vasile Ladislau Fodoru (1824-1865); protopopul fruntaș – protopopul unit Ioan Moga (1804-1862); protopopul Iorgovan – protopopul ortodox Petru Moldovan (1814-1868). (...)

«Martirii» vizează în primul rând pe Stoe și Ilie Crișan, cu numele maghiarizate încă din școala primară, Tallos Szilard și Korosi Illes (...).

Eroul principal, Stoe, originar din Mîndruloc de pe Mureș, fiul unui refugiat de foamete dintr'o regiune maramureșană pe la 1824 se ascundea sub numele unui învățător din Șilindia, Constantin Mureșanu. Pentru plasticitatea cuvîntului este dat Mîndruloc, în loc de Sîmbăteni, comună învecinată.

Ambele lui soții sunt arătate cu numele adevărate, Antonia, apoi Amalia.

Celelalte personaje mărunte, fac parte din senzațional și cotidianul de odinioară. (...)

³ Revista Scriitoarei (București), an. I, 1927, nr. 6, la rubrica „Adevărul literar și artistic”.

⁴ Hotarul (Arad), februarie 1938.

Nu mai puțin fidel este redată topografia regiunii: Valea Tăcășelelor, comuna Aciua cu muntele Moma, Șortocul, priporul Hălmaგიului, totul sub spiritul timpului.

Suntem în anul revoluției, 1848, și cei doi prieteni deghizați în straie rupte țărănești, pornesc spre Arad, noaptea, pe furiș, spre Ardeal, în tabăra lui Iancu.

Vin Crișenii!

Sute de topoare și furci de fier se învârtiră. Strălucind, se repeziră și izbiră fără milă.

- Ura! Ardealul să trăiască! Ardealul nostru! (...)

Stoe venea rar și era bine văzut, modest, delicat, cu baerul lui de poet și filosof, băiatul Aniței lui Chiril din Mândrul, știa să se facă stimat din obscurul său colțișor.”

Citate:

„Afară-i frig și viscol. Una câte una s-au scuturat florile din grădină. Cărarile sunt pline de frunze moarte.

Vântul șuieră printre crengile despoiate și natura își plânge podoabele pierdute.

Pierdute pentru totdeauna!... Nu!

La primăvară ele vor reînvia! (...)

Mă uit din fereastra micii mele colivii și mă gândesc. Da! Natura reînvie.

În bucuria și jalea aceasta să fie câte o sămânță de floare. Floarea sufletului omenesc. Nemurirea lui” (fragment din „Nemurirea”).

„Cu ochii strânși, cu pleoapele lipite, nemișcată și rece, zace copilița. Moartă! Ea, care însuflețise tot universul (...).

Dar pe fruntea senină a copilei tot mai adâncă se lăsă umbra părerei de rău. Și pe buzele ei albe flutura o șoptire duioasă:

- Mamă, nu rupe florile!” („Florile”).

În loc de Concluzii

Traian Mager – Biograful de necontestat al unei scriitoare de Zărand (cu respectarea normelor ortografice ale vremii)⁵:

„Fiică a lui Constantin Taloș și a Amaliei Vida, Constanța (măr. Hodoș) este scriitoarea consacrată pe care Zărandul a dat-o literaturii române. S-a născut la Zimbru (azi. pl. Hălmaგიu) la 12 oct. 1862, unde tatăl său era notar comunal și și-a petrecut copilăria și adolescența în Hălmaგიu,

⁵ Hotarul (Arad), 1938, nr. 11.

unde tatăl său fu apoi prim pretor de la 1865 pînă la 1876. Educația școlară și-a făcut-o într'un pension particular din Arad. Copila năzdrăvană cum ne-o prezintă contemporanii încă în viață din Hălmagiu, fecioara răsfățată a elitei zărăndene de mai apoi, deveni la maturitate scriitoarea cu distinse calități literare, ceea ce n'a împiedicat-o să rămână și o bună mamă în foarte zbuciumata ei viață conjugală.

A fost căsătorită întîiu cu Nicolae Marcu, funcționar în telegrafie, cu mult mai în etate, cu care a avut doi copii: Amos Aureliu și Lucian Nerva, gazetari în București. (acesta a cunoscut-o la o masă la Episcopul din Arad / cf. av.Vasile Pop, comportând discuții inteligente).

În acest timp, locuia la dînșii tânărul Ioan Rusu, elev la școala normală maghiară, viitorul publicist și om politic Ion Rusu Șirianu. Afinități sufletești fac că între tinera doamnă și tinerul candidat la dăscălie să se desvolte în mod fatal o dragoste și pleacă împreună la București, unde zărăndenii noștri începuseră a-și face bune rosturi de existență.

Pe Rusu Șirianu, Constanța l-a învățat limba literară românească și l-a ambiționat să scrie, căci el făcuse pînă aci numai școala ungurească.

Cu Rusu Șirianu a avut încă doi copii, pe Letiția măr. Cernătescu și pe Mircea, mort ca erou în luptele de la Turtucaia (1916).

Cea mai fericită însă pentru desvoltarea talentului ei literar i-a fost a treia căsătorie, cu scriitorul Alexandru Hodoș (Ion Gorun), tot un zărăndean și el, fiul fostului subprefect dr. Iosif Hodoș, cu care a avut pe Alexandru Hodoș, cunoscut publicist și om politic.

Rămasă văduvă, a murit în 19 aprilie 1934 (la spitalul central de boli nervoase), la București.

Constanta Hodoș, în copilăria ei a avut ocazia să cunoască la Hălmagiu, în casele primitoare de oaspeți ale tatălui său, pe toți figuranții marei tragedii politice a Zărăndului (...) Constanța Hodoș a avut fericirea inspirației să utilizeze în artă acest capitol de istorie națională. Despre «Martirii» s-a spus că este un roman social.”

Într-un anume ritm al acestui eseu-portret, vă propunem o întâlnire pe strada care îi poartă numele (în preajma Galeriilor Turnul de Apă și a străzii Ioan Russu Șirianu).

BIBLIOGRAFIE

Colecția revistei *Hotarul* (Arad), 1938.

Colecția *Revista Scriitoarei* (București), 1927, 1928.

Transilvania (Sibiu), septembrie 1922.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Constan%C8%9Ba_Hodo%C8%99, accesat la 12.03.2024.

Tribunistul Gustav Augustini (1851-1900) în corespondență cu contemporanii săi

Gustav Augustini (1851-1900) from 'Tribuna' Newspaper and the Correspondence with His Contemporaries

Gabriela-Adina MARCO
Dr., Complexul Muzeal Arad

Abstract

A picturesque figure in the Romanian journalistic landscape of Transylvania was Gustav Augustini (Augustiny) (1851-1900), a renowned journalist and politician of Slovak origin, who lived and worked in Romanian territories. Due to his activity and his deep knowledge of the Romanian community from within, he became a positive influence in Romanian-Slovak relations. Through his collaboration with the Transylvanian press, he made the realities of Slovakia known to the Romanian public, and through his work with the press in Slovakia, he kept Slovak readers informed about the emancipation movement and the everyday situation in Transylvania. Gustav Augustini also corresponded with other prominent Romanian figures in Transylvania, including the Rațiu family (Ion and Emilia), Valeriu Braniște, Vasile Mangra, and Vasile Goldiș.

Keywords: *journalist, Slovaks, Romanians, correspondence, collaboration.*

O figură pitorească în peisajul publicistic românesc din Transilvania a fost Gustav Augustini (Augustiny) (1851-1900)¹, reputat jurnalist și om politic de origine slovacă, care a activat pe plaiuri românești. Începând din anul 1883 și până la decesul său, a trăit și a activat pe teritoriul României de astăzi, ca ziarist la mai multe publicații din București și din Transilvania, printre care se numără *Tribuna* (Sibiu) sau *Tribuna poporului* (Arad).

Înainte de a colabora din punct de vedere publicistic cu ziarul *Tribuna poporului* din Arad, Gustav Augustini și-a petrecut câțiva ani la București și la Sibiu, unde a publicat în paginile ziarului *Tribuna*, devenind un reprezentant de seamă al elitei slovace de pe meleaguri transilvane².

¹ Ondrej Štefanko, *Despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2004, pp. 75-76; Pavel Adamik, „Gustav Augustini – pionier al relațiilor politice româno-slovace în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X, p. 655.

² Aurelia Cozma, „Relațiile româno-slovace la sfârșitul secolului al XIX-lea la Sibiu”, în *Brvkenthal Acta Mvsei* (Sibiu), 2006, nr. I.1, pp. 233-242.

Articolele, studiile și ideile sale au constituit, inclusiv pentru istoriografia românească, adevărate surse de analiză obiectivă. Datorită activității sale și cunoscând din interior comunitatea românească, a devenit un factor de influență pozitivă în relațiile româno-slovace. Prin colaborarea la presa transilvană, a făcut cunoscute opiniei publice românești realitățile Slovaciei, iar prin colaborarea la presa din Slovacia, i-a ținut la curent pe cititorii slovaci cu mișcarea de emancipare și cu situația cotidiană din Transilvania³.

Gustav Augustini și-a adus un important sprijin la organizarea Congresului popoarelor nemaghiare din Ungaria, desfășurat la Budapesta în luna august 1895. În timpul lucrărilor congresului, Gustav Augustini a fost translator oficial, deoarece cunoștea toate cele trei limbi în care s-au purtat discuțiile: română, slovacă și sârbă.

La data de 13/14 februarie 1900, trece la cele veșnice în Arad, unde este și înmormântat⁴. În discursul funebru, prietenul și colaboratorul său apropiat, Ioan Russu-Șirianu, a spus că, odată cu Gustav Augustini, a pierit un „prieten care s-a contopit cu spiritul și țărâna pământului românesc”⁵. Din inițiativa unui alt prieten și apropiat colaborator, Vasile Goldiș, în urma unui apel publicat în ziarul *Tribuna poporului* din Arad, s-a organizat o colectă publică pentru ridicarea unui monument la mormântul lui Gustav Augustini. Cu toată opoziția autorităților maghiare, acțiunea a fost dusă la bun sfârșit, iar monumentul funebru a fost ridicat în anul 1903.

În anul 1892, Gustav Augustini devine secretarul personal al omului politic român **Ioan Rațiu**, președinte pe atunci al Partidului Național Român din Transilvania. Cei doi oameni politici au beneficiat reciproc de experiența celuilalt, îmbogățindu-și astfel modul de gândire și de viață. Prin intermediul lui Gustav Augustini, în Slovacia, au fost trimise mai multe obiecte de lucru de mână executate de femeile din Sibiu, iar din Slovacia, în semn de prețuire pentru cadoul oferit de românce, a fost trimis un costum tradițional slovac din zona Liptov⁶. Colaborarea profundă dintre Gustav

³ Gelu Neamțu, „Prietenul slovac al românilor, Gustav Augustini, la «Tribuna Poporului» din Arad 1898-1900”, în *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem Camilli Mureșanu*, volum îngrijit de Nicolae Edroiu, Susana Andea, Șerban Turcuș, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 340.

⁴ Este înmormântat în cimitirul „Pomenirea” din Arad. O stradă din Arad, din cartierul Aradul Nou, poartă numele publicistului slovac.

⁵ Ondrej Štefanko, *op. cit.*, p. 77.

⁶ Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. *Corespondență I (scrisori primite, 1866-1895)*, București, Editura Progresul Românesc, 1994, pp. 276-278, documentul nr. 265.

Augustini și Ioan Rațiu se desprinde și din bogata corespondență purtată între cele două personalități ale vieții politice și jurnalistice din Monarhia Austro-Ungară.

În 11 august 1894, după întemnițarea semnatarilor „Memorandumului”, jurnalistul slovac, aflat în convalescență la Grăfcoberg, îi trimite liderului român Ioan Rațiu o scrisoare plină de cuvinte de îmbărbătare, în care apreciază: „nici nu-mi închipuiam altfel pe Dvs., decât cu zâmbetul pe buză și privire desprețuitoare” față de nedreptatea autorităților maghiare și față de regimul pe care îl avea de suportat în temniță. Gustav Augustini afirmă și că: „mă simt fericit și mulțumesc lui D-zeu că m-a lăsat să trăiesc în epoca când reprezentanții poporului românesc duc cea mai crâncenă și eroică luptă pentru dezrobirea lui. ... Mă bucur că asist la una din acele epoci istorice, care se vor pomeni în viața generațiunilor viitoare și peste mii de ani”⁷.

Gustav Augustini a purtat o corespondență cu Ioan Rațiu și pe tema plecării jurnalistului slovac de la redacția „Tribuna” din Sibiu în iunie 1897⁸.

Departate de locurile natale, Gustav Augustini s-a atașat sufletește de întreaga familie a lui Ioan Rațiu. Într-o epistolă din 3 februarie 1895, adresată soției omului politic sibian, **Emilia Rațiu**, ziaristul slovac precizează: „orișice se atinge de onor D-tre familie îmi produce impresie, triste sau îmbucurătoare, întocmai ca și când s-ar întâmpla în familia părinților mei”⁹.

De asemenea, a corespondat și cu alte personalități române din Transilvania, printre care se numără Valeriu Braniște, Vasile Mangra sau Vasile Goldiș.

Spicuim din corespondența lui Gustav Augustini cu **Valeriu Braniște** o scrisoare, datată 1 februarie 1897, prin care intermedia pentru trei liceeni de origine slovacă, care au fost exmatriculați dintr-un liceu maghiar pe motiv că aceștia citeau presa în limba lor maternă. Gustav Augustini solicită ca Valeriu Braniște să îl îndrume spre un liceu românesc la care să fie admiși cei trei tineri slovaci pentru a-și finaliza studiile liceale¹⁰.

⁷ *Ibidem*, pp. 243-244, documentul nr. 233.

⁸ Nicolae Cordoș, „Plecarea lui Gustav Augustini de la «Tribuna»”, în *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), 1975, nr. XII, pp. 361-371.

⁹ *Ibidem*, p. 325, documentul nr. 334.

¹⁰ *Valeriu Braniște corespondență (1895-1901)*, vol. II, ediție îngrijită, note și comentarii Valeria Căliman, Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 94-95.

Correspondența dintre **Vasile Goldiș** și Gustav Augustini a fost una bogată, având în vedere activitatea politică și jurnalistică a celor doi lideri¹¹. Cei doi oameni politici și oameni de presă au purtat o corespondență pe teme familiale, dar și în privința acțiunilor politice comune. Un exemplu este scrisoarea din 25 noiembrie 1897, în care precizează încă de la început de două scrisori primite de la omul politic slovac. Răspunsul a venit tardiv, cu precizarea „știi ce ocupat sunt”. Vasile Goldiș trece în revistă chestiuni oficiale referitor la unele articole de presă, aducând aminte apoi de chestiuni personale, făcând aluzie la celebra de pe atunci „șuncă de Praga”.

Un alt lider al românilor transilvăneni cu care Gustav Augustini a corespondat a fost **Vasile Mangra**, viitorul episcop vicar al Consistoriului Ortodox Român Oradea, mai apoi mitropolit al Transilvaniei.

Într-o scrisoare datată 5/17 august 1897, Gustav Augustini îl informează pe liderul românilor despre activitatea sa relativ la acțiuni comune slovaco-sârbe¹². O altă scrisoare expediată la data de 20 ianuarie / 1 februarie 1898, Gustav Augustini îi relatează lui Vasile Mangra despre faptul că expediază presă de limbă slovacă și cehă către „amicii” săi români și sârbi din Transilvania, Banat și Serbia¹³.

Această practică de difuzare a presei slovacă și cehă reiese din corespondența lui Gustav Augustini cu liderii români. De asemenea, acesta intermediază transmiterea printre slovaci și cehi a presei românești sau sârbești.

Colaborările și corespondența dintre liderii românilor cu Gustav Augustini au condus la o mai bună colaborare și o conlucrare mai temeinică în lupta celor două popoare pentru emanciparea națională de la finalul secolului al XIX-lea.

¹¹ Vasile Goldiș, *Correspondență (1888-1934). Scrisori trimise*, vol. I, ed. îngrijită de Gheorghe Șora, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, pp. 29-31.

¹² Vasile Mangra, *Correspondență*, vol. I (A-H), ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 57-59.

¹³ *Ibidem*, pp. 60-62.

BIBLIOGRAFIE

Adamik, Pavel, „Gustav Augustini – pionier al relațiilor politice româno-slovace în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X, pp. 651-656.

Cordoș, Nicolae, „Plecarea lui Gustav Augustini de la «Tribuna»”, în *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), 1975, nr. XII, pp. 361-371.

Cozma, Aurelia, „Relațiile româno-slovace la sfârșitul secolului al XIX-lea la Sibiu”, în *Brvkenthal Acta Mvsei* (Sibiu), 2006, nr. I.1, pp. 233-242.

Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență I (scrisori primite, 1866-1895), București, Editura Progresul Românesc, 1994.

Mangra, Vasile, *Correspondență*, vol. I (A-H), ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

Neamțu, Gelu, „Prietenul slovac al românilor, Gustav Augustini, la «Tribuna Poporului» din Arad 1898-1900”, în *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem Camilli Mureșanu*, volum îngrijit de Nicolae Edroiu, Susana Andea, Șerban Turcuș, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 339-348.

Štefanko, Ondrej, *Despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2004.

Valeriu Braniște corespondență (1895-1901), vol. II, ediție îngrijită, note și comentarii Valeria Căliman, Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Vasile Goldiș. Corespondență (1888-1934). Scrisori trimise, vol. I, ed. îngrijită de Gheorghe Șora, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.

IV. RECENZII

IV. REVIEWS

Mircea Micu, „Avram Iancu”. Dramă istorică,

Editura Hoffman, Caracal, 2019.

Note de lectură

Florica R. CÂNDEA
membru UZPR Filiala Arad

Context:

Drama istorică în trei părți, recent reeditată, poartă, chiar la început, următorul însemn: „Mulțumim doamnei Ioana Micu pentru permisiunea și ajutorul acordat în tipărirea operei tatălui său”.

Intervenția autorului este absolut lămuritoare: „Adevărul este că am scris acest poem dramatic (așa a fost denumit și îmi place să cred că este așa) în trei sau patru zile, direct la mașină, într-o cămăruță sordidă din subsolul unei clădiri aflată pe strada Știrbei Vodă. Eram la începutul începuturilor și mi se părea că această piesă mă va scoate din anonimat (...).

Amintesc încă o dată celor interesați și, mai ales, mie, în primul rând, că asta se întâmpla în iarna lui 1967 și gândul de a scrie o asemenea piesă mă preocupa de vreo doi ani (...) Am scris piesa după ce am citit aproape tot ce s-a scris, în afară de piesa lui Lucian Blaga, pe care nu am citit-o, de teamă să nu mă influențeze (...)

Îl reînviasem într-un fel (ajungând să mă contopesc până la suferință cu destinul eroului). Am vrut să fie un erou al neamului meu, împovărat de nevoi, nedreptăți și împilat, dar niciodată subjugat și învins (un erou

purtându-și crucea neamului prin aerul limpede al munților, urcând cu ea pe scările timpului, viu și adevărat).”

Conținuturi:

Personajele sunt: Avram Iancu, Buteanu, Doinașul, Dobra, Axente Sever, Popa Vlăduțiu, Pelaghia Roșu, Fani Șuluțiu, Bălcescu, Dragoș, Solul lui Kossuth, Hatvany, Ofițerul, Kazar Împăratul, Hoffer, Kling, Funcționarul polițienesc, Primul moț, Al doilea moț, Soldați unguri, moți, polițiști.

Fiind o lucrare literară aparținând genului dramatic, piesa cuprinde absolut toate părțile componente, deci aceste personaje, acte/părți antracte, scene, didascalii, dialoguri, conflicte de situație sau de personaje.

Partea întâi:

Luminiș de pădure îmbrățișat de copaci, în depărtare, pe coama dealurilor domoale, case moțești, mici și cochete, ca niște minuscule cetăți de lumină. Aici este locul de tabără al lui Avram Iancu. În stânga scenei, pe un podium simplu, este așezat un jilț bătrânesc, cu spătarul încrustat. În cele două părți, două tunuri, de care se sprijină câteva tulnice. La deschiderea cortinei, o lumină de început de zi cade pieziș peste trunchiul unui copac doborât, care, ziua, servește ca „lemn de hodină” și pe care Ion Doinașul doarme, sforăind, ca și cum ar dormi într-un pat cu baldachin. Din dreapta scenei intră Pelaghia Roșu.

Pelaghia (oftând): *Vai dă opincile mele! Noroc că-s din porc de doi ani.* (Spre public): *Mi-o fost cam urât prin codru. Nu de strigoi.* (Se apropie de jilțul lui Iancu și ia în mână sabia): *M'tulai, ce coasă!*

Ion Doinașul: *N-ai alinare muiere, ori ce te-o apucat dă umbli noaptea vandră?*

Pelaghia: *Am venit la Iancu!*

Doinașul (fluieră): *Îl cunoști, ai avut vorbe cu el?*

Pelaghia: *Ba! Am venit să ne înscriem pentru bătaie...*

(Ies amândoi; din stânga intră gânditor, Iancu).

Iancu: *N-am somn Ioane! Dreptatea n-o facem noi, Ioane!*

Axente Sever (intră, cu vestmintele rupte): *Nu mai pot Avrămuț, nu mai pot! Noi vrem dreptatea noastră.*

Iancu: *Încercați-vă în bâte!*

Un moț: *O venit trimisul lui Kossuth!*

Solul (intră cu escorta): *Sunt trimisul lui Kossuth!*

Iancu (tăios): *Iancu Avram.*

Buteanu: *Am venit să ne sfătuim!*

(Se aud împușcături tot mai apropiate).

Hatvany: *E război!*..... (Cortina).

Partea a doua:

Același decor, foarte puțin schimbat. În depărtare se zăresc focuri de tabără, corturi improvizate. Este o noapte albastră și limpede. Sus, luna roșie, ca o rană, arămește pădurea.

Pelaghia Roșu stă ghemuită la picioarele unui copac.

Iancu, trist gânditor.

Iancu (monologând): *Ce noapte! E cineva aici?*

Pelaghia: *Eu sunt, Crăișorule...*

Iancu: *Am dormit în fân!*

Pelaghia: *E frumoasă domnișoara! Fragedă și legănătoare ca salcia...* (Domnișoara Fani). *Am auzit că o să avem nuntă. O să mă chemi la nunta ta?*

Iancu se sprijină de copac și o privește, mirat.

Doinașul: *Ce, te ai apucat să scoți pomi din rădăcini?* (.....)

Intră Dragoș cu chipul răvășit.

Doinașul: *Din a cui ceată, fiț?*

Primul moț: *Din a Popii!*..... (Cortina).

(Scurt antract în care se va schimba fundalul decorului. Un cimitir vechi, cu cruci bătrâne și unele proaspete).

Iancu: *Toți intrăm mai degrabă sau mai târziu în moarte. Totul e să știi pentru ce mori!*

(Intră Doinașul, fără chef)

Iancu: *Ce-i Ioane? Miroase văzduhul a otavă cosită și o dat cucul glas de mai.* (Duios): *Du-te, Ioane, și cosește-ți fânul... treci și prin Vidra... pe la mama. Spune-i sănătate din partea mea.*

Doinașul (înveselit): *Să trăiești, Avrămuț!*

Axente: (Se aud zgomote de copite, trece prin fundalul scenei): *Vine Coarchiș cu ceata. E și o femeie cu ei.*

Iancu: *O femeie? Fani?*

Bălcescu: *E un munte de femeie... Pelaghia...*

(Din culise se aude un cor de bărbați cântând prima strofă din „Deșteaptă-te, române”. Iancu, Bălcescu și ceilalți se descoperă în tăcere, corul se pierde. Intră Fani și Pelaghia)

Doinașul: *Servus, Pelaghia! Nu te-ai măritat încă?...*

Iancu: *Și-acum o gură de vinars moșesc!*

Bălcescu: *Pentru visul vieții tale!*..... (Cortina).

Partea a treia:

Un Salon de primire, la Viena, precedat de un mic hol. Birou de lucru elegant, mobilă aurită în stilul epocii. Pe perete, o hartă a Imperiului. În scenă, comisarul imperial, Hoffer și secretarul acestuia, Kling.

Hoffer: *Mi se pare, domnule Kling, că va trebui să luăm măsuri mai directe împotriva delegației condusă de Iancu.*

Kling: *Exact asta vroiam să vă propun și eu, Excelență!* (Deschide un dosar) *Am aici măsurile pe care le-am preconizat și justificările!*

(Intră Iancu și Axente Sever)

Hoffer: *Poftiți, domnilor! Cum vă place Viena, domnule Iancu?*

Împăratul: *Iată, că ne-a fost dat să vedem în persoană pe Craiul munților!.....* (Cortina).

Decorul reprezintă o locuință moțească. Scaune și o masă de brad. Pe un perete un steag austriac cu pajura împărătească. În scenă, Iancu, stând la masă, cu chipul schimbat, chinuit, trist.

Iancu (monologând): *Deșertăciune și minciună...*

Moțul: *Împăratul face o vizită în Transilvania.*

Un moț: *Veste de la Vidra! Împăratul se cînstește la tine acasă!*

Iancu: *Vinul pe care îl bea, are gust de sânge!*

(Se aud bătăi puternice în ușă)

O voce: *În numele împăratului, deschideți!*

(Soldații îl leagă, Iancu se zbate). (Cortina).

Considerații:

Fiind o dramă istorică, Mircea Micu pune accentul pe firul evenimentelor din perioada lui Avram Iancu. Fiind o lucrare de epocă, autorul concentrează scrierea creativă, pornind de la contextul istoric și plasează eroul principal pozitiv (alături de moții oșteni) alături de personajul negativ al inamicului. Jocul personajelor se supune conflictului dramatic existent:

Hoffer: *Găsești că vienezii se aseamănă cu... moții dumitale?*

Iancu: *Cu mici diferențe. Moții mei sunt mai deschiși!*

Exprimându-se și în teatru, autorul dovedește o stăpânire aparte, atât asupra creionării mișcărilor scenice ale personajelor, cât și asupra varietății sale de exprimare, pendulând între genul liric și epic și culminând cu cel dramatic (de altfel, cum altfel, din moment ce se declară ascendent de moți adevărați). Descrieri ale unor peisaje superb-metaforice și comparative, stări de suspans meditative, de un dramatism aparte îi conferă acestei piese de teatru un loc bine meritat în literatura română (iată, la Bicentenar): „Moare,

de atâta cântec, pasărea pe creangă și somnul nu vine. Se topește luna în fântâni și rămâne singură steaua de ziuă și somnul nu vine”.

Limbajul literar se împletește cu limbajul popular sau expresiile de ordin local cu rol de împetrișare a exprimărilor: „Gura, țoală, că amuși te plesnesc”; „Pe mine cine să mă iubească, îs cât un bărbat?!”; „La noi se folosește un proverb – Îi citești în inimă ca-n carte”.

Exprimări care curg, însoțesc eroul piesei, precum și potrivirea este tipică: „Îngheață frunza de atâta liniște”; „Gândurile vin viclenele, dau năvală. Și luna asta, care-mi picură lumina în sânge”.

Foarte expresive sunt contrastele, de tip oximoronic, lumină/întuneric, sânge/liniște ș.a., acestea fiind ca o pecete pe monologul interior sau cel rostit al personajului eponim: „E lună plină și bătrânii zic că în asemenea nopți ți se arată soarta”.

Tipicul personajelor este extras din realitatea istorică (ca element de intrigă și subiect complex):

Iancu: *Nu aștept milă de la nimeni. Prin noi va veni izbăvirea.*

Finalul piesei este de un dramatism aparte:

Doinașul (plângând spre spectatori): *Buciumați, măăăă, buciumați!*

Iancu (moare sprijinit de brad): *Lumină... Mireasa mea, în straițe albe...*

Concluzii:

Foarte multe amănunte relevă un portret al „Duhului lui Iancu”. În jurul acestui personaj, este un triptic: Iancu, Doinașul și Pelaghia (atât câte acte/părți sunt segmentate).

Însă, nu trebuie trecut cu vederea petecul de eros (prin Fani, „mireasa”) sau alte nume: Buteanu și Bălcescu. Iar trecerea Transilvaniei și maiestușul gorun le comentează Mircea Micu prin vajnicul său personaj, debordând dinspre lirism înspre tragism.

Volumul, dedicat lui Mihai Cîrciog, care conține peste 85 de pagini (coperta I – Hoffman Design, coperta IV – un considerent ce aparține lui Nichita Stănescu), se încheie apoteotic cu „Piesa văzută de...”

Așadar: „Autorul acestei noi ipostaze dramatice – Mircea Micu – întruchipează pe Iancu dintr-o mare dragoste de poet, ridicându-l la simbolul sublimului!” (Aurel Gurghianu, 1978).

„Zilele acestea am avut prilejul să asist la o premieră de excepție. Este vorba de piesa Avram Iancu a cunoscutului poet și prozator Mircea Micu, pusă în scenă de către Dan Alecsandrescu la Teatrul Național din Cluj-Napoca.” (Nichita Stănescu, 1978).

„Oamenii vin spre Iancu din adâncuri neștiute, urcă spre el, iar eroul parcă se contopește cu gorunul viguros, al cărui nevăzut vârf e în nori: (Valentin Silvestru, 1978).

Fără a avea pretenția unui exhaustiv eseu, aceste note de lector au menirea de a evoca două lumi: lumea lui Mircea Micu din podiumul teatrului său și lumea moșului Iancu din pantheonul spiritului său (ancorând realități istorice în scop evocator).

Ca poem istoric, „Avram Iancu”, scris de Mircea Micu, scoate în evidență drame umane la umbra codrilor tovarăși, iar pe ramuri de trunchi de arbore, Iancu și-a desfăcut brațele în semn de cruce (de răstignire metaforică).

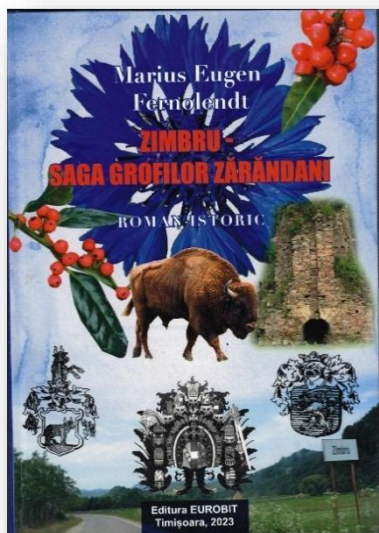
Este semn de reconstituire istorică, de o atitudine și dramatism liric, insistându-se asupra zbaterilor sufletești, improbabile.

**Note de lectură: Marius Eugen Fernolendt,
„Zimbru, Saga grofilor zărândani”,
Editura Eurobit, Timișoara, 2023**

*Florica R. CÂNDEA
membru UZPR Filiala Arad*

Motto:

*Tradiția nu înseamnă venerarea cenușii ci transmiterea focului
(Gustav Mahler)*

Context

Nu am să socotesc a câta oară prezint conținuturile unei cărți, ci am să specific doar faptul că mă simt foarte bine când o citesc, fără a cunoaște autorul (este un sentiment unic să aștepti acest moment).

Nu este mai puțin adevărat că în ultima vreme am avut ocazia să aflu câte ceva despre domnul autor, ba, să îl și ascult, lecturând un pasaj din opera sa în versuri (în Grădina de lectură a Bibliotecii Județene, unde a afirmat despre Ioan Cotoc: „scrierile se lipesc de cititor”).

Contrar unor reguli care țin de argumentarea apartenenței unei opere

literare la un anumit gen sau specie literară, acum o să purcedem pornind de la *Gânduri de încheiere*:

„(...) Aici m-am hotărât dintr-odată să scriu o încheiere pentru acest roman pseudo-istoric «Zimbru. Saga grofilor zărândani», pe care îl închei în aplauzele frenetice ale iobagilor din acest domeniu” (sunt cuvintele explicite ale autorului la final, p. 394).

Despre autor

Domnul Mircea Eugen Fernolendt este doctor în Științe Biologice, specialitatea Microbiologie, profesând peste 45 de ani la Institutul de Igienă și Sănătate Publică din Timișoara, publicând o seamă de lucrări cu titlu științific (170) cu această temă.

S-a născut în ziua de 13 mai 1938 la Copșa Mică, județul Sibiu.

Este absolvent al Liceului Moise Nicoară din Arad (1952-1955).

Asemeni unui scripcar care nu se teme de „colți de zimbri”, autorul este și azi de o prolificitate de invidiat (peste 1300 de pagini) exersând multe genuri de exprimare (în urma unei dureroase pierderi suferite, semn că... (mai) există viață).

Ucenic la școala de împărați este un bildungsroman inițiat în care se descriu pașii de viață ai autorului și reeditat (Adrian Dinu Rachieru). Volumul a fost prezentat și la Școala Postliceală Sanitară din Arad în prezența unei asistențe formate din cadre didactice și elevi, peste 170 la număr (cu referire la anul 1962, când a fost elev și al acestei școli).

Neuitând satul și arealul unor geografii culturale, la 630 de ani de la atestarea localității Gurahonț, publică un volum cu titlul: *1386 – Gurahonț – 2016 / Highhighiş pe lângă Criș. Monografie sentimentală*, cu scop evocativ (ce a fost prezentat în șirul de evenimente omagiale din comuna cu 10 sate).

„Lumea domnului Marius Fernolendt este lumea celor chemați de Timișoara” (Adrian Dinu Rachieru, Ioan Hațegan) – iată o profesiune de credință care invită la o profundă meditare!

Cu referiri la topos, un alt pseudo-roman cu accente de monografie spirituală este *Zimbru cu colți de fier* (2016), conceput ca o continuare a eposului din cartea despre Gurahonț (Zimbru fiind un sătuc zărândan cu un aparte farmec, atestat în anul 1553, sat în care, în anul 1987 s-a filmat „Pădureanca”).

A mai scris: *Femeia eterna poveste* (versuri), *Vremea vine, vremea trece, amintirile rămân*.

Despre carte

Recentul volum are 394 de pagini și o formă grafică de excepție.

Țara Zărândului este surprinsă imagologic în 71 de fotografii sepia, alb-negru sau color și îmbogățesc conținutul paginilor de proză atât narativă, cât și descriptivă.

Volumul a văzut lumina tiparului la Editura Eurobit din Timișoara în anul 2023 și este structurat în mai multe secvențe:

- Dedicății și mulțumiri;
- Date despre ilustrații (care sunt semnate de Victor Kondoroș);

- Cuprinsul se desfășoară după cum urmează:
 - Partea întâi (cu 9 secvențe);
 - Partea a doua (cu 26 de secvențe);
 - Partea a treia (cu 66 de secvențe);
 - Partea a patra (cu 5 secvențe).

Autorul își însoțește cartea cu un „Argument” amplu, ce plimbă ochii cititorului înspre un rezumat informal, bine punctat.

Volumul conține toate formele de exprimare care să îi confere calitatea de roman ori proză romanțată și se bazează atât pe informații, cât și pe memorii din mentalul colectiv, realități istorice sau legende.

În opinia noastră, cartea are un tipic și un topic aparte atât din punct de vedere istoriografic, cât și din punct de vedere antropologic (un ceva anume trimite la „Culdușii” autorului Valeriu Ilica).

Stilul scriiturii este unul fără înflorituri, *Saga* fernolendtiană este compusă din microromane care pot fi considerate relatări de sine stătătoare.

Surprinzător, romanul are expozițiune (incipit), dar nu are intrigă (aceasta însă o găsim în fiecare parte componentă). Nu are punct culminant, nici deznodământ, dar are cea mai cuprinzătoare parte din cunoscutele „Momente ale subiectului”: desfășurarea epicului din acțiune.

Descrieri, narațiuni descriptive, interogații, interogații exclamative, portrete fac din povestea romanului una de Epocă. Epică! Pentru că epicul este descris la persoana întâi în stilul aparte, oral și familiar al autorului, cu verbe la perfectul compus împestrat în gerunzii (familiarizat nu numai cu locurile, ci și cu aleanurile, așezămintele și chipurile celor care se țin „zărândani”):

„De o parte și de alta a drumului se înșiră mai multe sate, care parcă sunt pustii ...”.

„De o parte și de alta a drumului se deschidea o prăpastie până pe fundul văii ...”.

Comparații:

„De aceea înșirăm ca măgelele pe ață șirul grofilor”.

Personajele sunt împărați și împărătese, conți și contese, lotri și vizitii, care împart anume contexte și fac deliciul peisagiilor dorite de autor cu de-amănuntul. Autorul strecoară uneori și nume de necuvântătoare sau buna Maria și Grigore, pita cu unsoare, Roza și Măriuta, blidele și Înălțimea Voastră ș. a.

Opinii de final

E greu de descris o astfel de *Saga* (cu atât mai mult cu cât în ultima vreme acest cuvânt la noi este mai la periferie literară din lipsă de doritori).

Autorul folosește simbolul zimbrului ca animal feroce, amintește de etimologia Gurahonț – Tri'honți (la anul 1444) și, cu orice risc, l-am defini „prizonier” benevol al acestor locuri depresionare, un fin cunoscător, un cronicar al vremurilor noastre cu descendență în vremuri apuse.

Pentru că, între viața stăpânilor de pământ de atunci și aleatul vieții lucrătorilor de azi este cale lungă! De roman! De poveste!

Și, avem certitudinea fermă că acest tip de scriere, în exprimare directă și indirectă, va sluji ca sursă în documentare și cercetare, nu numai oamenilor locurilor, dar și specialiștilor.